КАРИЈАТИДЕ

ФРОЈД

ПСИХО-ПАТОЛОГИЈА

КОСМОС

КОСМОС

КАРИЈАТИДЕ

ФИЛОЗОФСКА БИБЛИОТЕКА

КЊИГА ДЕСЕТА

Уређује

СВЕТОМИР ЛАЗАРЕВИЋ

БЕОГРАД 1937

ИЗДАВАЧКО И КЊИЖАРСКО ПРЕДУЗЕЋЕ
ГЕЦА КОН А. Д.

ПСИХОПАТОЛОГИЈА

СВАКОДНЕВНОГ ЖИВОТА

Написао

СИГМУНД ФРОЈД

Дело ūревео с оригинала и уводну сīудију наūисао
Др. ХУГО КЛАЈН

Слова за корице израдио
МИХ. С. ПЕТРОВ

Оригинални наслов дела

PSYCHOPATHOLOGIE
DES ALLTAGSLEBENS

von
SIGMUND FREUD

Шīамūала
ШТАМПАРИЈА ДРАГ. ГРЕГОРИЋА
У Београду, маја месеца 1937

О ПСИХОАНАЛИЗИ

»Психопатологија свакодневног живота«, иако једно од основних, није прво дело психоаналитичке литературе које се објављује на нашем језику. У уводима, предговорима и поговорима код нас у већ изданим делима Фројда и других аутора, у рефератима, студијама и полемикама, у огледима и прегледима, освртима и белешкама поводом тих дела и независно од њих, дато је толико разних приказа психоанализе и мишљења о њој да недовољна обавештеност наше читалачке публике, ако данас још постоји, не може нипошто да буде последица недовољног броја, него само последица контрадикторности многобројних информативних и критичких публикација из те области. Додати њима још један, свој, приказ и суд — зар то не би значило: изазвати, односно повећати збрку у глави читаоца? Одиста, како да се снађе нестручни читалац, када, у поређењу с оним што су мање или више стручни аутори код нас објавили о психоанализи, рогови у врећи претстављају идеал међусобног слагања! Оставимо на страну оне за које је психоанализа само блеф или свињарија и обратимо се оним озбиљнијим и интересантнијим. Ту нас један аутор (Цесарец) уверава да је психоанализа индивидуалистичка, песимистичка и стационарна, неподесна за сваку педагогију и човечју еволуцију, и саветује нам да је због тога одбацимо, а прихватимо »социалну« индивидуалну психологију; други пак (Браун) тврди да се, напротив, индивидуална психологија мора вратити на материјалистичке елементе и знанствену методу психоанализе, истина, без индивидуалистичке и једностране интерпретације. Трећи (Рајх) уздиже психоанализу зато што је открила диалектику психичког живота и што су њена основна учења у

потпуном складу са *историским материјализмом*; међутим, четврти (Поповић) надугачко излаже да је Фројд доказао тачност *идеалистичког* схватања историје. Пети (Сапир) предлаже компромисно решење: одбацити обимнији систем Фројдове доктрине, »фројдизам«, а признати високу научну вредност разних начела психоанализе (која је, наравно, саставни део тог фројдизма); али, шести (Бунић) то одлучно одбија, јер се под фројдизмом могу разумети само основни принципи Фројдове доктрине, а то је баш сама психоанализа. Већина се ипак саглашава с Рајхом који сматра да је психоанализа израз свесног уочавања друштвеног сексуалног потискивања и да сахрањује грађанске идеологије; но седми (Волошинов) протестује бучно и жучно: фројдизам или психоанализа је »психологија декласираних«, »плот од плоти и крв од крви грађанске идеологије у распадању«, прожета типично грађанском вашарском патетиком демаскирања »вишег« и »идеалног«, путем свођења на њихово ниско, »животињско«; не само психоанализа, него и сви остали правци субјективне психологије су, по Волошинову, потпуно неприхватљиви; зато: ни фројдизам, ни психоанализа, ни индивидуална психологија, него само и искључиво *објективна* психологија, која једина одговара захтевима материјалистичког монизма.

Па ипак сва та размимоилажења међу ауторима не застрашују читаоца и не умањују интересовање за психоанализу. То је разумљиво. Утицај психоанализе је очевидан, како у стручној литератури тако и у белетристици; о њој се расправља на пролетерским седељкама, на отменим журовима и на научним скуповима; уопште, културни живот данашњице толико је прожет психоанализом да се свакако морамо сложити са Волошиновим, једним од њених најљућих противника, када вели: Нико, ко жели дубље да схвати духовно лице савремене Европе, не може да мимоиђе психоанализу. Па, кад је већ тако, кад већ наша читалачка публика, упркос свему, тражи и покушава да створи свој сопствени суд и да заузме правилан став према том важном актуелном проблему, онда можда неће бити на одмет покушај да се још једном обухвате, размотре и претресу најважнија питања из тога комплекса, не поновним преприча-

вањем и тумачењем саме психоаналитичке доктрине, него упоредним критичким излагањем тих толико различитих гледишта о њој.

Покушаћемо, имајући у виду код нас објављену, оригиналну и преведену, литературу, најпре да утврдимо границе психоанализе, затим да разгледамо њене темеље, онда да осмотримо како она ради и какве резултате даје и, напослетку, да испитамо шта она може да допринесе изграђивању нашег схватања света, односно шта се са тога општег становишта може рећи о психоанализи и њеном месту у нашем културном и друштвеном животу.

ФРОЈДИЗАМ И ПСИХОАНАЛИЗА — МИТ О ПРАУБИСТВУ

Да ли је потребно и оправдано одвајати психоанализу од фројдизма?

Сапир, који то чини, под фројдизмом подразумева простран и унутра чврсто повезани систем који сачињавају разни делови фројдовске доктрине, док је психоанализа за њега само један од саставних делова тог ширег система, фројдизма. Ту поделу усваја (као, уосталом, и сам Рајх) и преводилац Рајхове брошуре »Диалектички материјализам и психоанализа«; у својој уводној напомени он назива фројдизмом оне разноврсне социолошке, етичке и естетске закључке који се извлаче из психоанализе, а који ублажавају значај психоаналитичких научних резултата за напредна социална стремљења. Ту поделу усваја и К. А. Поповић, који истиче као нарочиту заслугу надреалиста што су »ту поделу код нас први и једини правили«; он чак вели, да разликовање психоанализе и фројдизма има смисла само »ако се првобитне научне тековине Фројдове одбране и од самог Фројда«.

Намеће се питање: на које се делове фројдовске доктрине, на које социолошке, етичке и естетске закључке, уствари, односи назив фројдизам, који ти браниоци психоанализе противстављају језгру Фројдовог учења, психоанализи? Када се то језгро извади, остају хипотетичка тврђења, као што су она

у делу »Нелагодност у култури«, или учење о нагону смрти или претпоставка о убиству праоца. Међутим, та тврђења сâм Фројд назива спекулацијама, или (нагон смрти) хипотезама изван клиничког искуства, или (убиство праоца) научним митом, хипотезом као и толике друге; Фројд сâм наводи, без протеста, како је за ту хипотезу о »праубиству« неки енглески критичар рекао да је то само »тако нека прича«.

Међу свима тим спекулацијама, претпоставкама и митовима, баш та прича о убиству праоца најлепше илуструје тај толико нападани »фројдизам«. Зато ћемо је укратко испричати. Ослањајући се и надовезујући на Дарвинову хипотезу, по којој је човек у давна преисториска времена живео у хордама, којима је био на челу један снажан мужјак, Фројд замишља тог праоца као неку врсту надчовека, као тиранина коме су припадале све жене и који је љубоморно бранио својим синовима полно општење са њима. Синови су се најзад удружили и убили праоца. После убиства, покајали су се, осетили су да су криви, да су починили грех, и сами су се одрекли онога због чега су убиство извршили.

У ту причу поверовали су сасвим само најваљанији и најпослушнији ученици Фројдови. Већина, не само антифројдисти, сумња у њену тачност. Из много разлога. Да наведемо само неколико:

Ничим Фројд не објашњава, на каквој је економској основи могло да дође до такве заједнице, као што је та ултрапатриархална прахорда; на који начин је тај усамљени праотац, без организованог апарата, на пр. полициског, могао да присвоји и сачува толику власт над толиким људима и женама; зашто би он спречавао толике жене, које сâм није могао сексуално да задовољи, да траже задовољења на другој страни; како је, при тако примитивном степену продуктивних средстава, када је главна брига морала бити усретсређена на добављање хране, љубомора могла претстављати тако пресудан фактор и чак одређивати односе између разних чланова заједнице; какав је био однос праоца према другим праоцима других прахорди; да ли се у свима њима одиграо празлочин, итд.

Том хипотезом се не може објаснити ни осећање кривице, које треба да се појавило као реакција на тај »празлочин«. Јер,

кривица, сâма по себи, не постоји; она то постаје тек с обзиром на схватање заједнице. Ако су се браћа сложила да оца треба убити и ако су то сложно извршила, онда није могло бити ни злочина, ни осећања кривице. Завереници који су убили, на пр., Александра Обреновића и Драгу Машин, или Франца Фердинанда, зацело се нису ни кајали, ни осећали кривим. Ако се претпостави да су синови тога праоца, у исто време, и мрзили и волели, па да је убиством задовољена мржња, а љубав ослобођена, ипак је несхватљиво зашто се та љубав, којој сад више није противречила мржња, није изразила на пр. у виду жаљења, него у виду осећања сопствене кривице. Заљубљен а преварен муж — да узмемо тај најједноставнији пример амбиваленције, једновремене љубави и мржње — не осећа се кривим, што је убио неверну жену, затечену у прељуби. Он можда жали покојницу, не мрзи је више, а воли је још и даље; али кривицу не приписује себи, него њој.

Према томе, критичке замерке које се саме намећу, толико су многобројне да се и та Фројдова хипотеза и из ње изведени закључци о психологији маса и масовних покрета морају означити као неодрживи. Како је сâм Фројд, коме иначе не недостаје аутокритика, могао да превиди те замерке, то је питање ширег обима, на које се може одговорити само у вези са даљим излагањима. Овде можемо рећи само толико: по нашем мишљењу, *Фројд је ту* — у тој хипотези о сексуалном угњетавању које као да је постојало одувек, о убиству натчовека од кога то угњетавање полази, и о осећању кривице због тог убиства — *створио једну врсту ретроградне успомене покривалице**: то чиме је испуњена машта детета у данашњој грађанској породици, он је пренео у »детињство човечанства«; из сопственог Едиповог комплекса он је створио »научни мит« о колективном едиповском злочину над преисториским праоцем натчовеком.

Али, поричући истинитост тога научног мита, не смемо губити из вида да Фројд о том »праубиству« нигде није говорио као о утврђеном факту. Само су исувише ревносни ученици

* О успоменама покривалицама види главу IV ове књиге.

и присталице Фројда ту причу бранили као неку доказану чињеницу. Тачно је, међутим, да ју је сâм Фројд изнео само као хипотезу засновану на другој (Дарвиновој) хипотези, да нигде није сметнуо с ума њену хипотетичност и да ниједно од основних начела његовог учења не изискује и њено прихватање. А противстављати таква маштања, под именом фројдизма, психоанализи која је језгро Фројдовог научног дела — апсурдно је.

Кад је већ реч о Дарвину, ми се потпуно слажемо с мишљењем В. Бунића: »Ако би се под *фројдизмом,* на пр., разумело *све* оно што је Фројд написао, онда би се фројдизам морао одбацити као што би се, из истих разлога, морао одбацити и *дарвинизам,* ако би се под *дарвинизмом* разумело *све* оно што је Дарвин написао (па и његови неисправни филозофски и социолошки погледи). Али, као што се под дарвинизмом, уствари, разумеју само *основни принципи* Дарвинове теорије, тако и под *фројдизмом* ваља разумети само *основне принципе* Фројдове теорије, психоанализе. Јер, као што ни најбесмисленије филозофске, социолошке или етичке консеквенције које се извлаче из дарвинизма нису могле умањити значај дарвинизма, као једне епохалне природно-научне теорије, тако ни сличне малверзације са психоанализом — па макар их вршио и сâм њен творац — нимало не тангирају фројдизам, односно психоанализу као природно-научну теорију која, без сумње, спада у највеће тековине савремене науке«.

Према томе, ми ћемо у нашем даљем излагању, када будемо говорили о психоанализи, имати у виду не спекулације, нагађања и претпоставке, него само она основна начела психоанализе која чине њену суштину и која се не могу отстранити, а да се не сруши цела научна зграда, коју је Фројд са својом школом подигао и изградио.

ГРАНИЦЕ ПСИХОАНАЛИЗЕ — ИНДИВИДУАЛНА И СОЦИАЛНА ПСИХОЛОГИЈА

Где су крајњи стубови те психоаналитичке зграде? До којих граница се протеже тле психоанализе, научна област у којој је њој допуштено градити? На ком пољу рада је психо-

аналитичар потребан, можда незаменљив, а на ком само од штете својим невештим вршљањем на послу коме, по својој спреми и са својим средствима, није дорастао?

Готово сви аутори су сагласни да је психоанализа строго *индивидуална* наука, што ће рећи: да је њен предмет изучавања душевни живот појединца, а не заједницâ, социалних група. Ипак се аутори ни у том питању не слажу сасвим. Док једни траже да психоанализа, као индивидуална наука, остави на страну све друштвене проблеме, други јој замерају баш то занемаривање социалних питања. Док на пр. Браун сматра као недостатак психоанализе што »није довољно настојала протумачити неурозе као општу појаву једне декадентне друштвене форме« (што није могућно без улажења у друштвене проблеме), дотле Сапир и Бунић захтевају да она не дира у »социалне психизме« и да се не бави социалним појавама, јер проучавање тих појава може бити само предмет *социалне* психологије.

Штавише, такве противречности постоје не само између разних аутора, него и код једног истог. Тако В. Рајх, с једне стране, наглашава и сaглашава се да психоанализа не може да објасни друштвене појаве, док, с друге стране, тврди да она може и треба да открива међустепене између економске структуре и идеолошке надградње; како је, међутим, и сама идеолошка надградња неоспорно друштвена појава, друштвене појаве морају бити и сви међустепени између ње и економске структуре друштва. Према томе, Рајх час оспорава психоанализи право да се бави друштвеним појавама, час јој не само признаје то право, него и тражи од ње рад на том пољу.

Видимо, дакле, да ниједан аутор, изузев оне који психоанализи, уопште, одричу сваку вредност, не оспорава психоаналитичару право рада у области индивидуалне психологије. Горе постављено питање о границама психоанализе може се сада ближе одредити овако: да ли она сме, може или мора да се окани социалних психичких појава?

Међу ауторима који на то питање одговарају са »да« најкатегоричкији став заузима др. В. Бунић.

По њему, индивидуална психологија (тј. психологија која изучава душевни живот појединца — не учење Алфреда Адлера),

која спада у *природне* науке (за разлику од друштвених), може и мора бити помоћна наука за социалну психологију; али, индивидуална психологија и социална психологија су две *сасвим различите* категорије. Предмет психоанализе, као индивидуалне психологије, јесте *индивидуални* психички живот, психологија *појединачног* човека; њој се не сме допустити да се бави еминентно социалним појавама, као што је стварање идеологија.

По Бунићу, дакле, психоанализа *мора* да се окане бављења друштвеним појавама, јер то не спада у надлежност једне природне науке, као што је она. Но, ма да и сâм Фројд психоанализу дефинише као психолошку методу која средствима *природних* наука покушава да опише и разјасни психички живот, као посебну област природе, ипак мислим да је такво сврставање психоанализе међу природне науке схематично и погрешно. Ако је тачно да је човек социална животиња, а не напросто животиња, онда, штавише, *ниједна наука о човеку* не може да буде чисто природна наука. А психички живот човека, и појединца, није само »посебна област *природе*«, него увек и посебна област друштвеног живота, јер је то увек психички живот човека у одређеном друштву.

Супротно гледиште: да психологија, ни када је индивидуална, не само не мора, него и не може и не сме да се окане изучавања друштвених појава, заступа и у том правцу, супротном гледишту др. Бунића, најдаље иде Волошинов.

По Волошинову, ми и мислимо и осећамо и желимо помоћу речи, које не морају бити изговорене, него могу бити *унутрашње*, скривене. Тада ми своје доживљаје не саопштавамо, али их испитујемо »за себе«. Унутрашња реч прати сваки наш свесни поступак. Међутим, и унутрашња и спољна реч — једним изразом: *вербална реакција* људског организма — јесте *социална* појава. »Компликовани апарат вербалних веза изграђује се и остварује у процесу дуготрајног организованог и многостраног општења, дружења организама. Обићи објективне социолошке методе психологија апсолутно не сме«. »Садржина психичког«, тј. садржина мисли, жеља, снова итд., скроз је идеолошке, а, према томе, и социолошке природе. Ни нај-

мутнија неизговорена помисао, ни најнеодређенија жеља није продукт само индивидуалног, органског стварања; и оне, исто као и најсложенији философски покрет, претпостављају организовано општење, дружење јединки.

Према том схватању, ниједна психологија, па ни психоанализа, не може и не сме да буде искључиво индивидуална; јер, пошто су сви индивидуални доживљаји социалне природе, *индивидуалној психологији, када би психичке појаве најпре прорешетала кроз сито које пропушта све што није чисто индивидуално, после таквог решетања не би, уопште, ништа остало у ситу.*

Тиме се нипошто не негира подела на индивидуалну и социалну психологију, као што се не може негирати ни подела на индивидуалну и социалну медицину, на коју се позива Сапир. Он је у праву кад каже: медицина, која, код сваког болесника, мора да води рачуна о свима његовим социалним и културним животним условима, назива се *социална* медицина тек од тренутка када се почне бавити патологијом великих социалних група, а не само појединачног болесника. Но, ипак, што Сапир заборавља, нико неће индивидуалној медицини бранити да се бави изучавањем туберкулозе, зато што је то »социална болест«, коју је немогућно расветлити индивидуално-медицинским методама. Зашто онда не би било допуштено психоанализи да, са своје стране и својим средствима, доприноси изучавању »социалних психизама« као што су идеологија, класна свест, религија, морал, и да испитује њихово формирање и манифестовање у човеку?

Истина је и то да се друштвени проблеми не могу решавати индивидуалним методама. Ниједан лекар не може да тражи социалне узроке туберкулозе микроскопом, нити да их отстрањује хируршким ножем. Али лекар, не социолог, мораће да испита и каже како ти социални чиниоци делују на поједини организам, како на развитак болести, које од њих треба изменити и у ком правцу, да би оболели оздравили, а здрави се сачували од болести. То све због тога што туберкулоза није ни само индивидуална ни само социална болест, него је и једно и друго у исти мах. Тако и морал или идеологија, иако су

социални психизми, имају и своју значајну индивидуално-психолошку страну. Свестрана обрада тако сложених проблема, као и изграђивање неке велике палате, даје могућности рада за велики број радника из најразноврснијих струка. Зашто психоанализа не би била позвана да допринесе, у свом домену и својим средствима, решавању питања која се односе, на пр., на природу грађанског сексуалног морала, када је извесно да се тај морал нигде толико не разголићује, да му се нигде не обраћа толико пажње и да се нигде тако јасно не показује супротност између њега и стварних прохтева и жеља уваженог грађанина, колико у ординацији психоаналитичара!

Психоанализа питања морала неће моћи решити до краја, као што ни индивидуална медицина не може до краја да разјасни све проблеме туберкулозе. Али, зар да се зато сасвим одрекне учешћа у испитивању тих проблема? Зар проучавање, свима средствима која јој стоје на расположењу и до крајњих граница које су јој доступне — зар то није и право и дужност сваке науке?

Према томе, *»социални психизми« не смеју да се сматрају као неко приватно ловиште социалне психологије,* као област у коју психоанализа нема приступа. Узмимо сада пример једног *»индивидуалног* психизма«. По психоаналитичком учењу, личност, индивидуална личност човека, састоји се из три »инстанције«: Оно, Ја и Над-ја. Оно је царство нагонског, страсти; Ја је претставник разбора; Над-ја носилац савести. То Над-ја, које суди о сопственим поступцима, настаје најпре идентификацијом са родитељем или првим васпитачем, усвајањем његових забрана и заповести. Како те забране и заповести не измишља сваки родитељ сâм, него су то само пренесени захтеви друштва, његовог морала, његове идеологије, јасно је да и тај »индивидуални психизам« Над-ја има опет своју важну социалну страну. Како је онда могућно објаснити постанак и природу Над-ја у човеку (а тај задатак психоанализа не може да избегне) без »закорачавања у социално«?

Извесно је да психоанализа *својим методама* ни тај проблем неће решити до краја. Јер основна метода психоанализе је метода слободних асоцијација. Психоаналитичар истражује

душевну појаву на тај начин што бележи све помисли које носиоцу те појаве уз њу падну на памет, па, везујући те помисли, налази тумачење и смисао појаве. Том методом се, свакако, може дознати врло много о човековом Над-ја; но, као што смо нагласили, то Над-ја је уједно тесно везано с појавама заједнице, колектива, а од колектива се не могу тражити слободне асоциације.

Ипак *неприменљивост методе слободних асоцијација* није спречила Фројда да, на пр., положи темељ учењу о *симболима*. Откривени у сновима индивидуалног сневача, ти исти симболи се налазе и у колективним душевним творевинама: митима, обредима, бајкама, народним песмама, па и баналним узречицама и вулгарним псовкама. Познавање симбола чини на пр. тумачење сна донекле независним од слободних асоцијација сневачевих. Када је тако, и ако је учење о симболима тачно, *зашто се та тековина психоанализе не би применила и на душевне творевине колектива,* у којима се појављују такви симболи?

Исто тако је познати *Едипов комплекс,* који је Фројд открио у индивидуалним психама својих болесника, садржан и у многобројним творевинама колективне фантазије, а пре свега у легенди од које је добио своје име. Основа и тога комплекса и оне легенде (коју је, као што је познато, обрадио Софокле у својој драми »Краљ Едип«) јесте љубав према мајци и мржња према оцу, односно оцеубиство и родоскврњење. Разјашњење те легенде досада нису дали ни етнолози, ни литерарни историчари, ни социолози, ни социални психолози, ма да је она свима њима била одавна позната. Већ је то довољан разлог да психоаналитичко тумачење буде, ако не прихваћено, онда бар не одбачено без савесног проверавања. Психоанализа је тај комплекс нашла, мање или више, изражен код свих људи данашњице, а то значи: код људи одраслих у патриархалној породици; она није довољно уочила везу између тог комплекса, а свакако и оне легенде, и патриархалног породичног васпитања; но, да ли је непсихоаналитичка социална психологија довољно уочила значај и распрострањеност потиснутог осећања према мајци и потиснутог револта против оца, скривеног иза чедне детиње љубави?

И саму чињеницу *дечје сексуалности*, дотле порицану, открила је психоанализа. Физиологија ју је тек доцније потврдила, иако је она била пре позвана да утврди и својим средствима обради ту биолошку појаву: наочњаци грађанског сексуалног морала спречавали су је да види инфантилни сексуалитет.

У свима овим примерима психоанализа је прва омогућила разумевање појава које нису искључиво индивидуални психизми и *показала је пут другим научним гранама*. Зато мислим да је погрешно декретирати, схематски и априорно, психоанализи скучено поље рада и повлачити јој сувише оштре границе, место да се конкретно испитају, критикују и коригују њене тезе.

Разграничење између индивидуалне и социалне психологије нипошто не сме да води до затварања граница, од чега обе дисциплине, и наука уопште, могу имати само штете. Погрешна учења психоаналитичара о психологији маса не долазе отуда што су непозвани истраживачи тачне индивидуално-психолошке тековине применили на појаве колектива, за које нису надлежни; него отуда што су и те индивидуално-психолошке појаве схваћене непотпуно и нетачно (као што смо покушали показати на примеру осећања кривице), то јест без обзира на основне социалне и социално-психолошке чињенице. Нека се зато слободно допусти психоанализи и психоаналитичарима да покушају осветлити и »социалне психизме« са своје стране и, »закорачивши у социологију«, индивидуалне психизме са социалне стране. Нека и они проверавају на својим пацијентима и својим методама тековине социологије и социалне психологије, као што социолози и социални психолози треба да проверавају њихове научне тековине, па и њихове прилоге расветљавању душевног живота заједница. Не спор о надлежности, него успех или неуспех, вредност и употребљивост постигнутог одлучиће, напослетку, о томе ко је био »позван« да проблем решава*.

---

*Када је овај критички осврт већ био у штампи, дошла ми је до руку брошура »Психоанализа и социологија« од д-ра Јована Ђорђевића, Београд, 1937, прештампано из »Правне мисли«. Ђорђевић се жали на психоанализирање социологије, на то да се психоанализа примењује на друштвени живот

ТЕМЕЉИ ПСИХОАНАЛИЗЕ — СУБЈЕКТИВНА И ОБЈЕКТИВНА ПСИХОЛОГИЈА

Као што су једни критичари хтели психоанализи да ограниче поље рада, с мотивацијом да је *индивидуална* психологија, тако су други хтели да јој оспоре тачност, па чак и научност, тврдећи да је она *субјективна* психологија. Субјективни карактер психоанализе један је од главних аргумената Волошинова против ње, а у корист објективних праваца у психологији. По њему, психоанализа је, штавише, искључиво субјективна психологија; а како је за њега темељ субјективне психологије дуализам (тј. схватање да се свет састоји из две битно различите »супстанције«: душевне и телесне) или чак идеалистички монизам (тј. схватање да су идеје, душа, оно стварно и првобитно, а све материјалне појаве само њихов одраз, њихов продукт, њихова »материјализација«), он закључује да се психоанализа не може довести у склад с научним, материјалистичко-монистичким схватањем света.

Како ова критичка замерка погађа темеље психоанализе, морамо ближе да размотримо аргументацију Волошинова и да

и социална збивања, на то да је талас психоаналитичке социологије запљуснуо и надреалистички покрет код нас. Усвајајући горе цитирану Фројдову дефиницију, по којој је психоанализа психолошка метода која покушава да средствима природних наука опише и објасни индивидуални психички живот, као посебну област природе, он, такође, сматра психоанализу као чисто индивидуалну психологију и сврстава је међу природне науке. Због тога, поред тачних констатација о супрематији друштва над индивидуом, налазимо сличне противречности као и код Рајха. Док, с једне стране, психоанализи признаје да може да »истражује деловање и утицај друштвених идеологија на психички развитак индивидуа, као и *утицај извесних појединаца на правац и смисао групних психологија и идеологија*«; док верује да она »може да објасни извесне индивидуалне појаве у оквиру маса, рецимо проблем вођства, као што је у стању да нам пружи одговор, својим познавањем појединаца, о *извесним појавама психологије маса*, као што су плашљивост, страх, изненадни обрти, паника, затајивање, послушност и сличне манифестације у маси«: дотле, с друге стране, вели да »психоанализа *не може да објасни друштвене феномене психичког карактера*, као што су идеологије, разне друштвене и професионалне „свести", разни групни курани«, и да »научно постављена психоанализа ... не може ни у ком случају својим методама да се примењује на друштво и на колективне појаве«.

одговоримо на ова питања: да ли је психоанализа одиста искључиво субјективна психологија? и да ли је тачно да субјективна психологија нема материјалистичког темеља?

Субјективна психологија се оснива на тзв. самопосматрању, тј. на непосредном посматрању свога доживљавања; објективна психологија, пак, на посматрању спољних реакција организама. Неоспорно је да се психоанализа служи самопосматрањем; али се њиме не служи ни искључиво, ни некритички. Она субјективне доживљаје које јој саопштава испитивано лице, допуњује психоаналитичаревим посматрањем (дакле не самопосматрањем) гестова, речи, »случајних« и »симптомских« радњи и поступака тога бића; укратко: посматрањем објективних израза душевног стања које је само делимично, или није нимало доступно самопосматрању и свести испитиваног лица.

Узмимо конкретан пример: Неки болесник, кад год запали цигарету и баци жижицу, тридесет пута понавља: »Бацио си жижицу«, и тридесет пута погледа да би се уверио да је жижица одиста бачена и угашена. Упитан зашто то ради, одговара да је свестан бесмислености свога поступка, али да је то јаче од њега; мисли да је све дошло отуда што је, радећи као кореспондент, морао да проверава што је написао, па је у својој педантности проверавао све више, затим се то проверавање пренело и на друге радње, као што је гашење жижице. Међутим, анализа открива још друге појаве у вези с ватром: тако га је увек страховито узбуђивала последња сцена у опери »Јеврејка«, у којој се отац и поћерка спаљују на ломачи; и навика његове покојне мајке да куне »Спаљен био дабогда!« оставила је на њега дубок утисак; а кад је мајка, ложећи пећ, распиривала ватру, страховао је да је не ухвати пламен.

Чисто субјективна психологија зауставила би се на констатацији тих мисли, осећања, страховања, до којих је болесник дошао самопосматрањем, а не би могла да одрекне важност и основаност болесниковом, исто тако субјективном, суду да је порекло болести у начину његовога канцелариског рада. Психоаналитичар, међутим, узима у обзир и његово потиштено понашање, и то да он иде поцепан као неки покајник, пове-

зује све те субјективне и *објективне* појаве, и долази до закључка да његови чудни поступци имају смисла, да он тим кажњава самога себе за некадашњу жељу да му мајка постане жртва пламена.

Стога је нетачно тврђење Волошинова да психоанализа »у свему остаје верна гледишту унутрашњег, субјективног искуства«. Психоанализа *није искључиво* субјективна психологија.

Но Волошинов одбацује сваку психологију која није искључиво објективна; он сасвим одбацује самопосматрање као методу научне психологије зато што се тако добијени резултати не могу изразити у »чисто материјалној форми«. По њему, научна психологија мора да се служи експериментом; а не само експеримент, него и »све што може имати какво било значење у животу и у пракси мора бити дато као спољна материјална величина, мора да се изражава у каквој било чисто материјалној форми«.

Као што је тачно да се психоанализа служи самопосматрањем, тако је исто тачно и то да се она не служи експериментом; она није наука експериментална (заснована на огледу). Но, постоје и друге науке које нису експерименталне. Уосталом, нека учења психоанализе проверавана су и експериментално, на пр. тзв. асоциативним експериментом Јунговим. Ево у чему је тај експеримент: Лицу које се испитује, испитивач добацује низ речи: на те речи испитаник треба да одговара сместа и механички, првом речи која му падне на памет; не падне ли му на памет никаква реч, треба да каже да ли му се притом појавила нека слика, неки глас или што слично.

Оглед се дакле састоји у изазивању асоциативних реакција на извесне речи. Кратко време које је протекло од тренутка када је испитивач добацио надражајну реч до тренутка када испитаник одговори речју реакцијом, мери се тачно и бележи се. То време је код индиферентних надражајних речи подједнако; додирује ли та реч неки »комплекс« (сложени скуп претстава и осећања), онда је и сама реч којом испитаник реагује необична, и време до те реакције промењено (већином продужено) и држање испитаника упадљиво: он се смеје, пребледи, поцрвени...

Том експерименталном методом могли су се потврдити многи резултати, до којих је психоанализа дошла простим обрађивањем посматраног материјала. Но и том експерименту Волошинов одриче сваку научну вредност; јер, поред спољних реакција испитаника и тачног мерења времена, ту има и самопосматрања, саопштавања субјективних доживљаја; а како то доживљавање »принципиелно излази из домена свакога спољног искуства«, оно разбија јединство и континуитет спољног искуства експериментатора. Код изграђивања научне психологије неопходно је потребно — вели Волошинов — »спровести доследно и до краја гледиште спољног објективног искуства«.

Само, што то није ни тако лако, ни тако једноставно, како то приказује Волошинов. Он сâм вели да се душевним могу назвати само оне појаве које су дате не само као објективни процеси, него и као субјективна доживљавања, не само у спољном свету него и у »унутрашњем искуству«. Према томе, логичан закључак био би да је при изучавању душевних појава немогућно ограничити се ни на спољну, објективну, ни на унутрашњу, субјективну страну. Волошинов долази до сасвим другог закључка. Он сматра да психоанализа, као један правац субјективне психологије, треба да уступи место објективној, баш зато што је могућно и потребно ограничити се на ту објективну страну. Зато морамо испитати колико је објективна та објективна психологија и колико је она психологија.

Поновимо: субјективно је оно што је непосредно дато само субјекту, чији је доживљај, објективно оно што могу непосредно посматрати и други људи. Рефлексологија Павлова и његове школе, уколико се може сматрати за психологију, одиста је »објективна психологија« у том смислу: у њој нема ничега што би »разбијало јединство и континуитет спољног искуства експериментатора«.

Познато је да је Павлов, испитујући код паса тзв. психорефлексе (на пр. излучивање пљувачке изазвано рецимо: показивањем јела), одлучно и без резерве стао на страну објективне психологије, насупрот онима који су се и ту трудили да погоде шта пас при том доживљава, какве мисли и жеље, каква осећања има. Тако је Павлов први, са својим експериментима о

излучивању пљувачке и својим лабораториским псима, стао такорећи да »пљује« на субјективну психологију. Но, Павлов је за то имао оправдање. Како сâм вели, он се одлучио да, као физиолог, »пред тзв. психичким надражајима остане у улози *чистог физиолога*, тј. објективан посматрач и експериментатор који узима у обзир само спољне појаве и њихове односе«.

Али, и сâм Волошинов примећује да *људско понашање* не може у целини бити схваћено рефлексолошком методом, јер оно *није само физиолошки факт.* Зато Волошинов и рефлексологији, дакле једном од праваца »објективне психологије«, противставља *своје* објективно-психолошко гледиште, по коме се наместо унутрашњег доживљавања ставља његов »вербални еквиваленат«, тј. спољна и унутрашња реч, о којима је већ било говора. Но та „вербална реакција" може се искористити само ако се ту унесе и »нарочита група појава и процеса који одговарају „значењу" речи и „схватању" тога значења од стране другог (или других лица)«. А зар психоаналитичар чини нешто друго него да »схвата« реч свога пацијента, и то да је, на пр. баш у омашкама, али и у анализи других појава, схвата »објективно«, не онако како се она приказује свести и самопосматрању пацијента, него како се она, у вези са осталим речима, реакцијама, поступцима пацијента, гледаним *споља,* приказује психоаналитичару, мање или више независно од субјективног гледишта пацијентовог? Видели смо на примеру који смо навели, да психоаналитичар оно што му пацијент саопштава не узима као готову чињеницу, него то најпре тумачи, онако како и у обичном животу тумачимо речи и поступке људи, закључујући из њих какве су њихове намере и тежње, не само оне које признају, него и оне које крију, од нас, па и од себе самих.

Волошинов мисли да је и споменута група појава (схватање значења речи) »потпуно објективна, јер се сви путеви и процеси који служе формирању вербалних веза налазе у спољном искуству«. Међутим, шта уствари значи гледиште Волошинова? Значи: нас се не тиче шта неко доживљава, нас се тиче само шта он чини и говори. Ако се опет вратимо на пример оног болесника: ни »објективно значење« његових речи, ни

посматрање његових покрета (без везе с њиховим субјективним значењем, тј. са оним шта он мисли и осећа) не доводе нас до тачног схватања, до правог разумевања његовога чудног понашања. Чињеница *психогенезе*, тј. неоспорна чињеница да психички фактори (као што је овде осећање кривице, произишло из некадашње жеље да мајка изгори) могу изазвати душевне и телесне промене, остаје потпуно неразјашњена и занемарена, ако се одбаци метода самопосматрања. Само ако иза »објективно утврђеног значења« болесникових »вербалних реакција« потражимо субјективна стања, чији су оне, непотпун и неверан, израз, само онда можемо ухватити везу и смисао његових поступака. Но метода која то чини већ не остаје у области спољних појава, изразивих у »чисто материјалној форми«; место да потпуно избегава самопосматрање, таква метода се служи њиме само прикривено и заобилазно. Другим речима: објективна психологија или није искључиво објективна или није психологија.

Све то показује да јаз између субјективне психологије, као што је психоанализа, и објективне, као што је она о којој говори Волошинов, није ни непремостив, ни тако дубок, како се то Волошинову чини. Код присталица објективне психологије, па тако и код Волошинова, налазимо често прави horror subjecti*. Они које је захватио тај страх заборављају (сасвим или на махове) да је тај субјективни (или субјектални) карактер душевних појава нешто стварно, реално, нешто што они не уклањају са овога света тиме што окрећу главу на другу, објективну (објекталну) страну**. Кад кажемо да су субјективни доживљаји реални, то наравно не значи да су опипљиви, као

* Страх од субјективног. Стари научњаци веровали су да у природи постоји страх од празнине, horror vacui.

** То окретање главе од субјективног има, свакако, и своју историску односно социалну условљеност. Као што идеализам обично проистиче из страха од спољне стварности, а принцип natura non fecit saltus (природа не чини скокове) из страха од наглих промена у друштвеном уређењу, тако и порицање субјективног може бити израз страха од унутрашње стварности, од непокорних мисли и осећања, бегство од активне улоге субјекта у пасивну неодговорну улогу покорног објекта.

што није опипљив ни покрет (него само тело које се покреће); али кад кажемо да је субјективно реално, онда мислимо: да је оно ипак, како и сам Волошинов наводи, само »једно од својстава организоване материје«. На извесном степену сложености, организована, жива материја стиче једну нову особину: психичко, субјективно доживљавање; према томе, душевно-субјективно не може бити супротност материје. Ако се то не губи из вида (да је субјективно само једна од особина извесне специфично организоване материје), зашто би онда баш ту особину материје требало искључити из сваког научног посматрања? Зар таквим поступком не чини баш Волошинов то што он сâм, с правом, сматра као недопустиво: противставља психичко материјалном као нарочити принцип објашњења. Не води субјективна психологија, како Волошинов тврди, »неизбежно или дуализму или идеалистичком монизму« (стр. 34), него *баш Волошинов запада у дуализам*, када каже да се подаци о унутрашњем доживљају не могу сјединити са подацима спољног искуства, па чак да »материјалне елементарне компоненте понашања *апсолутно ничег заједничког* немају са жељама, осећањима, и претставама« (стр. 103).

Као што смо рекли, нити је психоанализа искључиво субјективна психолошка метода, нити је субјективна метода у супротности са материјалистичким схватањем. Нарочито је пак претерано и потпуно неприхватљиво тврђење Волошинова да »све што може имати какво било значење у *животу* и у *пракси* мора бити дато као *спољна*, материјална величина, мора да се, изражава у каквој било *чисто* материјалној форми« (стр. 25 курзив мој). Кад би било тако, морало би бити савршено безначајно за живот и праксу: да ли неко осећа безграничну љубав или паклену мржњу. Али, теже је порицати него доказати да тако »савршено безначајне« величине ипак играју значајну улогу не само у поступцима појединаца, као што је склапање пријатељства или брака, него чак и у колективним појавама, као што је пристајање уз неки покрет, политичко преориентисање и слично. Па и значај Волошинова, као критичара, и његове књиге, морали бисмо онда ценити према његовој или његове књиге спољној материјалној величини, његовој

висини и тежини, броју табака његове књиге, уверени да унутрашње, субјективне мисли и уверења која изазива његова критичарска мисао, немају никаква значаја у животу и пракси. Још сâмо један мален корак, и ми смо у ћорсокаку као и солипсисти (који верују да стварно не постоји ништа осим »мога доживљавања«), само на супротном полу. Јер, ако не постоји ништа од свега онога што видим итд., онда не постојим ни ја сâм; а ако су мисли без икаквог значаја, онда је савршено безначајна и та мисао да је мисао безначајна. Међутим, како солипсисте тако и њихове објективистичке антиподе доводи до апсурда баш животна пракса.

Павлов, као физиолог, могао је у својим експериментима да занемари унутрашње доживљавање својих паса, да занемари све крајње сложене, али и врло мало поуздане и тешко проверљиве, резултате субјективне психологије, и да ради само са објективно тачно установљивим и мерљивим чиниоцима; психолог то не може да чини. Истина је: субјективном методом добијени подаци непоуздани су, не могу се са сигурношћу утврдити и проверити, не могу се квантитативно одредити, измерити. Силина, дубина, величина нечије љубави или мржње не може се изразити ни у километрима, ни у килограмима, ни у коњским снагама; објективно утврдити, регистровати и мерити може се само спољна реакција на спољну дражи, човеково »понашање«. Али, како би оскудно било наше знање на пр. о многим болесним душевним стањима, како би ограничена била и наша могућност њиховог лечења, када бисмо се задовољавали оним што можемо да утврдимо из понашања болесниковог, без икакве помоћи субјективне методе. Били бисмо у положају човека који је на концерту чврсто запушио уши, решен да музику прима и оцењује само по покретима диригента и извођача. Истина, теориски би се и тако могло доћи до циља; јер све те појаве имају и своју спољну страну (као што извођење концерта има и своју видљиву страну, поред акустичне), а имају и своје (објективне) узроке — имају их и психички фактори који су узроци психогених појава. Познавање свих тих узрока морало би нам омогућити диагнозу и лечење без непосредног познавања болесниковог субјективног доживља-

вања, као што је могућно оценити и неко музичко дело које се никад није чуло, према партитури; само што је партитура нешто што имамо у рукама, где је свака нота позната и забележена, што, уза све то, и музичар дело може да оцени само замишљајући звуке, и што је и за музичара једноставније и поузданије да чује извођење самог дела.

При свем том, Волошинову се мора дати за право уколико »само материјално понашање човека и животиња може да буде предмет психологије *ако се хоће да она буде тачна и и објективна*« (курзив мој). Боље речено: ако хоћемо да оперишемо само *тачно измерљивим* појавама, онда се морамо ограничити на објективне методе; но из тога нипошто не следи: да се субјективној психологији, која је несумњиво *мање* егзактна од објективне, може одрећи и научност уопште. Критикујући Фројдово учење о ерогеним зонама (полно узбудљивим местима на телу), Волошинов замера Фројду што се »не наслања на неку *физиолошку* теорију« тих зона, што се не интересује за њихов хемизам, итд., него само проучава улогу субјективних претстава и жеља, везаних за те зоне. Када се тако психологу приговара, што не истражује физиолошке појаве место психолошких, зар се не би исто тако физиологу морало приговорити, што се не интересује више за физичку страну органа, на пр. за конзистенцију мозга, његово тежиште, боју, глаткоћу површине и сл., него за његову функцију у организму? Да ли се може одрећи научност физиологу што оперише хормонима и витаминима непознатог састава, место да се ограничи на појаве које се могу егзактно изразити измерљивим физикалним процесима и одређеним хемиским формулама? Где би данас била физиологија, када би се ограничавала на те, несумњиво егзактне, хемиске и физикалне методе? Но као што физиологија мора да се бави изучавањем тих тајанствених витамина и њиховог дејства на организам, трудећи се да (неегзактно) познавање њихове физиолошке улоге употпуни (егзактним) познавањем њихових физикалних и хемиских особина, тако ни психологија не сме да жеље, осећања, мисли искључи из свога научног деловања само зато што те изразе једног изванредно сложеног материјалног процеса не можемо

данас ни да региструјемо егзактно, а камоли да их, као неупоредиво једноставније физикалне и хемиске појаве, изражавамо бројевима и формулама. *Недовољна егзактност субјективне психологије последица је изузетне сложености* појава којима се она бави, а којима егзактна »објективна психологија«, уопште, не прилази; ипак је субјективна (али не искључиво субјективна) метода адекватна метода за њихово изучавање, као што је физиолошка метода — а не можда физикална или хемиска — адекватна за изучавање витамина (ни најтачнија структурна формула неког витамина ништа не казује о његовој улози у организму). И као што то изучавање витамина на пр. не мора да води у *витализам* (схватање по коме постоји нарочита животна сила, различита од сила у неживом свету), тако је неосновано и тврђење Волошинова да субјективна психологија неизбежно води у *идеализам* или *дуализам*.

Бранити психологији (или психоанализи) да се бави субјективним појавама; да се служи самопосматрањем; тражити од ње да се ограничи на изучавање спољних, објективних појава, које се изражавају у »чисто материјалној (тј. не субјективној, тј. не изразито психичкој) форми«, била би тешка грешка и зато што, супротно тврђењу Волошинова, *животна пракса категорички намеће бављење тим субјективним претставама, осећањима, мислима.*

Према томе, сматрамо да психоанализа није искључиво субјективна психологија, да супротност између субјективног и објективног није непремостива и да се, како у пракси тако и у науци, морамо служити мање егзактним и поузданим субјективним методама, трудећи се уједно да изучавање психолошких појава поставимо на објективне темеље, где и како је то данас могућно.

ПСИХОАНАЛИТИЧКА МЕТОДА РАДА — ДИАЛЕКТИЧКИ НАЧИН ПОСМАТРАЊА

Пошто смо се упознали са границама и темељима, да завиримо и у саму зграду, да видимо шта се и како се у њој ради.

Као једно од највећих преимућстава психоанализе над ранијом школском психологијом наводи се то да је психоаналитички начин истраживања »историски« или генетички, тј. да се појаве не посматрају само у свом готовом облику, онако како се саме приказују, него са обзиром на свој постанак, на то како су се развиле и из чега су произишле. Психоанализа прати тај развој уназад, испитује раније облике душевних појава, њихове корене, проналази везе не само са душевним потресима у скорој прошлости, него и са доживљајима у детињству, открива како је поједина појава нужно израсла из целокупног развоја личности. На тај начин, психоанализа узима у првом реду у обзир индивидуалну историју лица или историју његових душевних појава. И ту историју она прати и протеже чак до живота пре рођења. Па ни ту се не зауставља. Психоанализа учи да се извесне појаве несвесног душевног живота могу објаснити само ако се има у виду и историја човечјег рода, коју појединац у свом индивидуалном животу понавља.

Док тако, с једне стране, иде можда исувише далеко у том историском начину гледања, дотле, с друге стране, генетички принцип и историско посматрање не спроводи свуда доследно. Рајх тај историски начин гледања изједначује са *дијалектичким* и вели да психоанализа »све психичке процесе схвата диалектички, само Едипов комплекс не«.

Шта је диалектичко схватање не може се изложити у неколико речи. Но, како се тим важним проблемом нарочито баве и радови о психоанализи објављени код нас, а и сâм Фројд, потребно је да, за неупућене, дамо бар најосновније објашњење самога појма диалектике.

Обична логика учи да што је црно не може бити бело, што је мртво не може бити живо, што мирује не може бити у покрету. Узмимо ово последње тврђење, и то зато што је кретање основа свих природних појава. Нема ничега што би било у апсолутном миру, свуда постоји неко кретање. Креће се не само земља, на којој смо, крећу се и сунце и звезде „на небу", па и они најситнији делићи из којих је сва материја састављена. А шта је уствари кретање? Предмет мирује када се

налази на једном месту, а креће се када мења место. Но у једном одређеном времену предмет који се креће налази се на једном одређеном месту (јер негде мора да буде), али се у истом тренутку и не налази на том месту (јер иначе се тога тренутка не би кретао, него би мировао). Другим речима: кретање, основа свих природних појава, већ је једна противречност. Креће се предмет који се и налази и не налази на једном месту. Замислимо да у препирци или у диалогу један човек тврди: Тај се предмет сада налази на тој тачци, други да одговара: Не, не налази се — који би од њих био у праву? Обојица и нијадан. Истина је да се предмет *креће*, тј. да се и налази и не налази на једном одређеном месту. По томе што тачно схватање произлази такорећи из тврђења и против-тврђења (тезе и антитезе), сједињујући обе (синтеза) „као у диалогу“, тај начин посматрања зове се диалектички.

Да видимо сада да ли психоанализа *Едипов комплекс* схвата диалектички. Једно од обележја диалектичког схватања је то да појаве посматра у покрету, не као нешто стално и непромењиво, него у њиховом постајању и нестајању, као нешто што настаје, мења се, развија и ишчезава. Психоанализа, додуше, објашњава како настаје и како се развија Едипов комплекс у животу појединог човека данашњице; но, она ипак заборавља да је и тај човек данашњице настао и развио се, да, као што се не рађа са Едиповим комплексом, тако човек нити је увек имао нити ће увек имати Едипов комплекс (ма колико важна и карактеристична црта за психу савременог човека он био). Психоанализа претпоставља да је тај комплекс нешто што је сад већ у људској природи и да је та природа, у основи, непромењива, да ће, према томе, сви људи свуда и увек имати тај комплекс. Ако је икад било време, када је човек био без тога комплекса, то је, по психоанализи, било сасвим магловито доба у давној преисториској прошлости, још пре него што је, по Дарвин-Фројдовој хипотези, човек живео у прахорди под командом љубоморног праоца натчовека, чезнући узалуд да живи већ тада забрањеним полним животом са женама прахорде.

Да Едипов комплекс стварно постоји, у то не може сумњати нико ко је извршио само неколико анализа. Немогућно је не

наићи на њ. Фасциниран баш том распрострањеношћу и јачином тек откривеног комплекса, а не посматрајући га историски, као процес, Фројд је закључио да су оцеви не само свуда, него и увек морали бити тирани, као што су оцеви патриархалних породица неограничени господари и угњетачи деце и жена; из оца тиранина, онаквог какво га види дете у тој патриархалној породици, конструисао је митског праоца тиранина, а из потиснуте тежње за ослобођењем од тог угњетавања мит о праубиству. Притом су Фројд и његова школа превидели ову значајну чињеницу: постоји преедиповски стадиум у индивидуалном животу, у коме је отац за дете прилично неважан фактор, а важна само мајка која га је родила и која га доји и негује. Чак иако се пође од хипотезе да психички развој индивидуе понавља историју људског рода, и онда се долази до тога да индивидуалном преедиповском стадиуму мора одговарати једно не мање значајно стање у »детињству« човечанства; а то је: уређење које је претходило патриархалном, *матриархат*. Место да из тих података о преисторији изводи закључке о постанку Едиповог комплекса и његовом појављивању код појединачног детета у вези са одређеном структуром породице и друштвене заједнице, Фројд је ту поступио обрнуто: *из једнострано схваћеног индивидуалног Едиповог комплекса извео је закључке о колективу и његовој структури, о историји и преисторији човечанства, и тиме је целу ствар поставио на главу.*

Едипов комплекс је у најтешњој вези с полним угњетавањем деце. Тврђење да мржња према оцу потиче из љубоморе према супарнику, код мајке непотпуно је. Ако дете код мајке налази оно што само она може да му да̂, а на другом месту остало, тј. ако, поред забране инцеста (родоскврњења), нема и излишног угњетавања других сексуалних и несексуалних нагонских потреба, онда нема разлога да се учврсти полна љубав према мајци, ни мржња према оцу.

Према томе, Рајх је у праву када каже да је психоанализа схватила Едипов комплекс неисториски и недиалектички; нетачно је само да је тај комплекс једина тако схваћена појава у психоанализи; јер, исто се може рећи и за други „централни

комплекс" по психоаналитичком учењу, за тзв. *комплекс кастрације*.

Комплекс кастрације је страх од ушкопљења, од губитка полног уда. Као Едипов комплекс, тако и комплекс кастрације несумњиво постоји, и готово у свакој подробније извршеној анализи запањује његова јачина. Но све што је психоанализа навела, да би објаснила његов постанак, мало убеђује. По њеном учењу, полни нагон код малог детета није толико везан за полни уд као код одраслог; ипак, полни уд и ту већ игра доста важну улогу; у сексуалној надражености дете има осећање пријатности у уду, исто такво осећање изазива и додир од стране одгајивача при чишћењу и неговању, или трљања и покрета које дете само врши. Оно зато почиње свој уд да цени, као орган који је извор уживања, да обраћа пажњу на његову величину, да га пореЂује с туђим, очевим итд., при чему болно осећа своју инфериорност. (Код женског детета клиторис има сасвим слично значење као код мушког пенис, а комплекс кастрације се ту изражава, пре свега, у *зависти* због тога што је оно без пениса, односно што му је пенис — клиторис — тако мален.)

Мушко дете, тврде даље психоаналитичари, ускоро осећа тежњу да својим пенисом, чија је основна функција сексуално продирање, продре, и то најпре у вагину мајке. Мајчино одбијање таквих покушаја дете своди на то што је његов пенис одвише мален. Зато жели да присвоји пенис очев. Мајка га одбија због неразвијености његовог пениса, отац га кажњава зато што се њим игра, прети да ће му га отсећи, дете само осећа да заслужује такву казну због своје жеље да пениса лиши оца, свог супарника — из свега тога код детета се развија страх за свој пенис, комплекс кастрације. Упознавање са женским полним органима делује на дечака као потврда да се та претња одиста остварује: девојчица је за њега дете које је изгубило свој пенис.

Психоанализа је и сама осетила да њено објашњење кастрационог комплекса не задовољава, па је, с правом прекорачујући уске границе своје сопствене научне области, тражила да допуни изучавање тога комплекса изучавањем значења саме

кастрације у етнологији и историји. Тај проблем је још пун нејасности; ипак се укратко може рећи да се тај кастрациони комплекс не огледа само у индивидуалној психи, него да су с њим вероватно у вези и неке колективне појаве као што су: стварна кастрација, затим њени еквиваленти, на пр. отстрањивање ког другог дела тела (зуба, ува, косе итд.), или њени ублажени облици, на пр. обрезивање, које постоји и дандањи код многих цивилизованих народа, или, најзад, претња отсецањем неког органа (језика, носа, прста) која игра главну улогу у литератури за децу, па и у шалама одраслих са децом.

Сматрајући и сексуално угњетавање и комплекс кастрације као нешто без чега се човек, бар откако је ушао у историју, не може замислити, психоаналитичари су се трудили да комплекс кастрације, с једне стране, доведу у везу са почецима културе (која, по Фројду, датира од празлочина: убиства праоца), и, с друге стране, са биолошким чиниоцима: налазили су да је не само одбијање детета од сисе једна врста кастрације (одвајање од брадавице, која личи на пенис), него да је такорећи први образац кастрације само рођење: одвајање детета од тела материног; да је према томе страх од кастрације преиначени страх који дете осећа за време рођења (Ранк).

По нашем мишљењу, не може бити сумње да је распрострањеност комплекса кастрације у индивидуалној психи израз распрострањености сексуалног угњетавања. Вероватно, исто важи и за распрострањеност обреда и обичаја који замењују кастрацију, па и кастрације саме. Али, откуда то угњетавање и шта је његов смисао?

По Фројду се детету забрањују и хоће да огаде све сексуалне радње зато што друштво има интереса да сексуални нагон савлађује и ограничава; а »мотив људског друштва је у крајњој линији економски«. Ту Фројд несумњиво наслућује истину; али његово образложење показује да је то само непотпуно наслућивање. То образложење гласи: пошто људско друштво нема довољно животних намирница да одржава своје чланове без њиховог рада, оно мора да ограничава број својих чланова и да њихову енергију са сексуалне делатности скрене на рад. »Дакле, вечна животна невоља која од искони траје до

данашњице«. — Према томе, сексуално угњетавање имало би двојаки циљ: први, ограничавање потомства, потсећа на Малтусово тврђење да је немогућно повећавати продукцију животних намирница у истом темпу у ком се умножава људски род; други циљ је претварање сексуалне енергије у радну.

Прво, малтузианско објашњење није нимало убедљиво. Када би смисао угњетавања и потискивања сексуалног нагона био умањено размножавање, не би се то потискивање тако упорно одржавало и данас, када је смањење размножавања (које се, уосталом, тим потискивањем не постиже) одавна нежељено, нарочито у империалистичким земљама.

Неоспорно су економски услови основа полног угњетавања; али не у том смислу да несташица хране проузрокује полно уздржавање. Она може да изазове сеобу у плодније крајеве, већу смртност, на извесном степену културе учесталост побацивања, код примитивних племена и убијање немоћних стараца, који само троше храну, а јесу и остају неспособни да је прибављају. Али, да економска беда не доводи до потискивања сексуалности, чак ни онда када се свесно жели ограничење потомства, показује недавно суђење људима који су се стерилизовали — не кастрирали! — тј. онеспособљавали су себе само за расплођавање, а нипошто за вршење сношаја, јер им је било стало до тога да могу несметано и без опасности задовољавати своје полне потребе, а не да се одрекну полног уживања. Када је Фројд написао цитирано место (1916?), још нису новине писале о бацању жита у пећи локомотива и кафе у море. Искуства и догађаји петнаест година касније могли су и морали показати и много мање бистром оку него што је Фројдово да »животна невоља која траје до данашњице« — а која *нипошто не мора бити вечна — није несташица животних намирница, него невоља сасвим друге врсте.*

Из свега излази да сузбијање полнога нагона и данас мора имати одређену функцију у друштву, иако оно болује пре од изобиља него од оскудице у животним намирницама. Та функција је, по нашем мишљењу, упокоравање, укроћивање. Ево како замишљамо постанак и развој комплекса кастрације, не

кријући да смо на многим местима, у недостатку сигурних података, празнине попунили недоказаним претпоставкама.

У друштву, у ком су сви чланови приморани да раде, како би прибавили потребну храну — а то мора бити онде где влада несташица хране — где се ни најинтензивнијим радом не може произвести више хране него што је потребно за исхрану самих чланова друштва и њихове деце, у таквом друштву сузбијање полног нагона ником не би доносило користи, а, осем тога, било би сасвим излишно, јер је глад, сама по себи, довољно јак чинилац који људе нагони на рад. На том степену, када би два непријатељска племена заратила, победиоци би побеђене напросто поубијали и појели. Тек на једном вишем степену производње, када се хране могло производити у толиким количинама, да би се могли исхранити поред чланова сопственог племена и чланови побеђеног, и када је поједини човек својим радом могао произвести више хране него што је било потребно за њега самог, тек тада је могло пасти напамет победиоцима да од побеђених стварају робове, да искоришћују њихову радну снагу. Није искључено да су тада дошли и на идеју да робове *кастрирају*; али, ако су то чинили, то зацело нису чинили зато да робови своју енергију не би трошили на љубав, него зато *да би се њима могло лакше владати* и управљати, као што се лакше управља волом него биком. Исто тако, лако је замислити да су људи временом научили да се жељени *циљ може постићи и без стварне кастрације*, угњетавањем сексуалности у детињству; но то ни у ком случају није било онда када је било недовољно хране, него напротив: тек откада је постало могућно производити хране довољно да поједини члан заједнице не ради, а да се ипак не боји глади, тек отада је нерадник уопште могао имати користи од тога да угњетава сексуалност радника, како би га лакше нагонио да ради и за себе и за њега. Не зато што се људи не могу исхранити ако не раде, него баш зато што се до данас одржала та институција да човек искоришћује човека, како би себи обезбедио исхрањивање и прехрањивање без свога рада, зато се одржава и претња кастрацијом и комплекс кастрације; *они служе укроћавању и нестаће тек онда*

када искоришћавање једног човека од другог буде поново онемогућено.

Није дакле једино неисториско и недиалектичко у психоанализи Едипов комплекс; ни комплекс кастрације психоанализа није осветлила у његовом постајању, није открила његове корене, нити уочила везе које постоје између носилаца тога комплекса и њихове друштвене средине, која условљава сексуално угњетавање. Као трећи пример занемаривања диалектичког начела: да ништа није стално и непроменљиво, да ништа не постоји само за себе, сасвим независно од своје средине и одвојено од осталих појава, навешћемо кратко психоаналитичко схватање тзв. *Оног.*

Оно је најстарији и најобимнији део човекове личности, најближи чисто телесном, претставник нагона и страсти. Настрану то што душевне појаве у тој области човекове личности немају, по Фројду, ни просторних ни временских квалитета, што Оно не зна ни за простор ни за време; Фројд негира и саму могућност ишчезавања, са обзиром на појаве у Оном. По њему, душевне појаве су ту сталне, не мењају се временом, не губе своју енергију, оне су, такорећи, вечите, неразориве. Вероватно, то тврђење о непроменљивости појава у Оном, о њиховој неподложности утицајима споља и њиховом задржавању првобитног облика, треба схватити релативно; иначе би се ту психоанализа стварно приближавала дуализму, односно идеализму. Јер, никаква материја, нити ишта што је везано за материју може бити стално; и камен, и бронза, па и споменици у људској души, »трајнији од бронзе«, мењају се и ишчезавају.

Зато се не можемо сложити с Рајхом и другим ауторима, који сматрају да психоаналитичко третирање проблема (изузев Едиповог комплекса) ни у чему не противречи диалектичном. Примери неслагања са диалектиком могли би се још намножити. Тако је недиалектичко Фројдово образоложење његовог схватања о *дечјем сексуалитету.* Говорећи о могућности да инфантилне радње, као сисање, изазивају неко индиферентно несексуално задовољство, Фројд то одбија зато што се »не може рећи када то органско задовољство добија сексуални

карактер који несумњиво има у доцнијим фазама развића«. Своје становиште илуструје овим примером:

»Замислите да немамо пута и начина да посматрамо развиће двеју дикотиледонских биљака, јабуке и граха, али да нам је, у оба случаја, могућно да њихово развиће пратимо, идући уназад од потпуно развијене биљне индивидуе до првог заметка са два котиледона. Оба котиледона изгледају индиферентни, у оба случаја су сасвим једнаки. Хоћу ли ја зато претпоставити да су стварно једнаки и да специфична разлика између јабуке и граха улази у биљно развиће тек доцније? Или је биолошки тачније мислити, да та разлика постоји већ у клици, иако ја на листићима заметка не могу да видим разлику. А то исто ми чинимо, кад називамо сексуалним задовољство изазвано радњама одојчета«.

Не мислим нипошто да оспоравам тачност Фројдовог учења о инфантилном сексуалитету. Али, нити је ово поређење тачно, нити је немогућна претпоставка да нешто првобитно индиферентно тек доцније добија карактер који дотле није имало. Сексуалне радње одраслих не развијају се из сисања одојчета као развијена биљка граха из свог заметка. Сексуални нагон није индивидуа као биљка граха. По таквој аналогији морали бисмо и изгарање угља или струјање воде назвати осветљењем, јер можемо »пратити идући уназад« како електрично осветљење настаје од електричне струје коју производе угаљ или вода. Свакако, схватање да нешто првобитно несексуално не може у току развоја да промени свој квалитет и да постане сексуално са дијалектичког гледишта није беспрекорно.

Слично је и Фројдово образложење зашто се несвесне појаве морају сматрати као душевне, а не као телесне.

Ми смо овде само навели примере неслагања психоаналитичког схватања са дијалектичким. Из тога би се могао стећи врло неповољан утисак и сасвим погрешан суд о психоаналитичкој методи рада. Тачно је, међутим, да би се примери *дијалектичког* третирања у психоанализи могли навести у још много већем броју. Но, ми нећемо низати такве примере, јер не желимо да дамо апологију психоанализе. Упркос свим замеркама које смо изнели, неоспорно је да психоанализа, више

него ма који од осталих праваца психологије, појаве посматра динамички, тражећи њихов корен, пратећи њихов развој уназад, и тиме се највише приближава откривању оне »диалектичности« која душевне појаве карактерише исто тако као и све остале појаве у природи.

ПСИХОАНАЛИЗА И ИДЕОЛОГИЈА

Последње питање, на које треба да одговоримо, гласи: шта може психоанализа да допринесе изграђивању и учвршћивању нашег схватања света? и обрнуто: шта у психоанализи с обзиром на оно што у свом схватању света сматрамо као већ утврђено и необориво, можемо да прихватимо, а шта морамо да одбацимо?

Видели смо да се ни у питању односа психоанализе према разним схватањима света аутори никако не слажу. Док једни, као Рајх, истичу њен материјализам, други јој, као Волошинов, пребацују дуализам, а трећи, као Н. Поповић, налазе да је психоанализа, тим што је утврдила да су наше идеје о вредностима (оличеним у нашем Над-ја) моћни фактори нашег душевног живота, »*доказала да је идеализам једина солидна база* на којој мора да се изграђује свака права филозофија, и, у првом реду, свака филозофија историје«. Биће стога потребно да утврдимо какав је став самога Фројда према разним идеологијама.

Фројд се бави тим проблемом у последњој својој већој публикацији. У књизи Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, у последњем предавању, под насловом: Über eine Weltanschauung, он говори о односу психоанализе према разним идеологијама. Нарочито се задржава на религиозним схватањима и на историском материјализму.

Под схватањем света или »велтаншаунгом«, појмом по Фројду специфично немачком и непреводљивом, он подразумева »интелектуалну конструкцију која, полазећи од једне врховне претпоставке, јединствено решава све проблеме«. Психоанализа нема сопственог велтаншаунга, него, као једна грана науке, прихвата »научно схватање света«. А то научнс

схватање има, углавном, негативне карактере: ограничавање на оно што се стварно може знати, на оно до чега се долази истраживањем, тј. интелектуалном обрадом брижљиво проверених запажања, одбацивање могућности сазнања из откровења, интуиције или дивинације.

Јасно је да Фројд, који је навикао да душевне појаве посматра с гледишта динамичког, зна да на стварање такве интелектуалне конструкције нагони нарочита потреба. Он и са̂м вели да религиско схватање проистиче из потребе за заштитом, утехом и вођством у питањима која се односе на наше поступање. Али, он не посматра сва схватања са тога гледишта' не протеже тај принцип и на научну концепцију, не сматра да разне конструкције и разне врховне претпоставке морају одговарати разним потребама разних људи. Ипак, и то научно схватање света мора да извире из одређених потреба, које су, очигледно, у супротности са онима из којих извиру ненаучна схватања. *Једним људима је у интересу да верују само у оно што се научно може доказати, другима, напротив,* да верују баш у оно што се *не може ни доказати ни проверити* — или бар да се граде као да у то верују.

Није тешко погодити којим људима је потребно научно схватање, а којима, на пр., религија. Пошто научно схватање приказује свет онако какав је стварно, могу да га пригрле само они који од те стварности очекују решење својих проблема и који су сами способни да реше проблеме, што их поставља та стварност. Напротив, они који се од садашње стварности не надају ничем добром, или се плаше да ће им стварна будућност одузети то што данас имају, осећаће потребу за ненаучном конструкцијом, која им приказује свет онако каквим га они желе. По Фројду, научно мишљење »тежи да постигне подударност са стварношћу, тј. са оним што постоји изван нас, независно од нас, и што је, како нас је научило искуство, меродавно за испуњење или осујећење наших жеља. Ту подударност с реалним спољним светом зовемо истином.« Истину, према томе, подносиће онај чије су жеље и потребе у сагласности с правцем којим теку догађаји изван нас и независно од нас (наравно, не са тренутним колебањима, него

са током догађања посматраним са историског гледишта); ко пак осећа да чињенице у реалном спољном свету траже његово уклањање, тај ће хтети и сâм да затвори очи пред истином и да ту истину сакрије пред очима других.

Морамо се сложити с Фројдом када вели: »Најбоља наша нада у будућност је то да ће интелекат — научни дух, разум — временом доспети до диктатуре у човечјем душевном животу«. То и ми желимо, томе се и ми надамо, у то и ми верујемо. Али, како ће тај научни дух да дође до власти? Судећи по Фројду, сâм по себи. Ток историје Фројд замишља отприлике овако: Најпре, у доба анимизма, човек је веровао да светом владају зли духови, демони; против њих се борио разним маћијама, чинима. Затим, вероватно после убиства праоца, развиле су се религије, вера која човека теши у несрећи и која га учи шта треба у животу да чини, како треба да поступа да би га богови штитили и да би избегао њихову казну. Напослетку је научни дух, који је дотле само посматрао природне појаве, почео критички да испитује и сама религиозна учења. Тај научни дух расте, развија се и јача. Најзад, долази психоанализа и доказује да је религија остатак из детињства људског рода, покушај нејаког и незрелог човечанства да свет савлада помоћу својих жеља. Прогресивно јачање научног духа је саставни део културног развоја, који је, по свом пореклу, независан од економског фактора и који се може поредити с неким органским процесом (Neue Folge, стр. 250).

Нажалост, тај »научни дух« Фројдов је стварно дух, у смислу веровања у духове, дух без тела, без свога живог и стварног носиоца. Тај мистички дух, који расте сâм од себе а да га ништа не храни, који прогресивно јача, ма да му се противставља религиозно схватање света које је храњено жељама, потребом за заштитом — тај и такав тајанствени, апстрактни дух, у стварности коју он једино признаје и с којом се он, тобоже, подудара, не постоји.

Јер, као што не може постојати органски процес без органске материје, тако ни научни дух без својих носилаца живих, реалних људи, људи у одређеном месту и времену, а то ће рећи људи зависних од материјалних услова живота. Фројд при-

зна је да су ти људи подложни економским нужностима, али његов научни дух није везан за те људе, он лебди у ваздуху, као нека спиритистичка материјализација: по Фројду се над људском масом одиграва и процес културног развоја, по свом пореклу независан од економске нужности, упоредив са органским процесом. Како Фројд замишља такав процес, независан од људи и стварности, којој они подлежу, то је тајна; свакако, прави научни дух такав »дух« не може да замисли. Да не постоји таква независност и да не може бити говора о неком »прогресивном јачању« тог научног духа није тешко показати. Није ли тај дух у Средњем веку, после Аристотела, спавао дубоким сном, из кога га је пробудила тек Ренесанса, настала на основи аналогних економско-социалних околности? Уосталом, није потребно ићи тако далеко уназад. Довољно је потсетити на једну земљу, у којој је, још пре неколико година, тај научни дух несумњиво био веома развијен; ту је тај исти дух (чији најновији и последњи степен треба да је обележен психоаналитичким демаскирањем религије) касније, дакле онда када је, по Фројду, смео само да још више, »прогресивно«, ојача, одједном толико ослабио и тако променио своју нарав, да је почео да спаљује психоаналитичке књиге.

Нити постоји научно схватање које не би било израз одређених потреба одређене групе људи, нити постоји културни развој независан од економског фактора, нити ће научни дух икада завладати, ако се будемо ослањали на његово аутоматско »прогресивно јачање«. —

Усвајајући, како каже, сасвим научно схватање света, Фројд критикује ненаучна, међу која убраја и историски материјализам. Док Н. Поповић психоанализу мири са религијом, а Рајх са историским материјализмом, Фројд одбацује обоје. Ипак је голема разлика између његове критике религије и његове критике историског материјализма. Пре свега, Фројд се ограђује: признаје да му недостаје права компетенција за оцењивање тих идеологија (осим религиских); живо жали, особито с обзиром на историски материјализам ,што је недовољно обавештен; истиче, како није нимало сигуран да је правилно разумео учење историског материјализма. А на крају свих својих

замерака и критичких напомена, Фројд говори о »величанственом покушају стварања новог поретка«, о »преображају који, упркос свим појединим непријатним цртама, делује као вест о једној бољој будућности«.

Те ограде и закључке морамо дакле имати у виду, када прилазимо претресању Фројдових замерака историском материјализму. Њега зачуђују тезе као што је та да је развој друштвеног облика природно-историски процес или да промене у социалној структури произлазе једна из друге путем диалектичког процеса. Он не може да се ослободи »свог лаичког схватања«, да је стварање друштвених класа произишло из борби између људских хорди, да су социалне разлике првобитно биле разлике племенске или расне. По његовом мишљењу, племе или раса са јачом агресивном склоношћу, чвршћом организацијом и бољим оружјем победило је, побеђени су постали робови. Као што се види, иако признаје да извесну улогу игра и организација и оружје, Фројд се ту додирује са расном теоријом. Он не види да се диференцирање, подвајање на господаре и робове, на нераднике који владају и раднике који страдају, врши и без ратова, и међу људима исте крви, истог племена, исте расе.

Осем тога, он верује да је барут укинуо феудално друштвено уређење и да је руски деспотизам био осуђен на пропаст већ пре рата због тога што се »никаквим међусобним укрштањем породица које владају Европом не би могло створити поколење царева који би били способни да одолевају експлозивном дејству динамита« (стр. 248). Притом Фројд заборавља да је и племство имало барута и пушака (на пр. у у борбама против сељака), и то пре и више него кметови, да су руски цареви владали још дуго после проналаска динамита, иако је међу њима било слабића духом и телом који не би одолели ни најобичнијем батињању или робовању у Сибиру, а камо ли динамиту, и да и дандањи диктатори и фабриканти оружја одолевају чак и отровним гасовима које сами фабрикују. И овде Фројд превиђа да повластице племства није могао укинути сâм барут, него да су то учинили људи који су се борили, са њим или без њега, и да су их на те борбе

нагнали и победу им омогућили материјални услови њиховог живота.

Док је материјални фактор (барут) код Фројда овако спиритуализован и антропоморфизован, биолошки је и овде опет само материјализација једнога духа. Као што је малопре »научни дух«, лебдећи над масама, растао и стицао натприродну снагу, којом ће да заведе диктатуру, тако овде нека мистична склоност ка агресији, урођена, не произишла из неке потребе, из неке реалне ситуације, тера људе да најновије проналаске употребљавају за убијање својих ближњих. Па ни људи код познаваоца људи, Фројда, нису обични смртници: као у прахорди праотац-натчовек, тако и овде надљуди-цареви одолевају ханџарима и бритким сабљама, кнути и ланцима, све док се не пронађе неко убојито експлозивно средство које је јаче чак и од њих.

Друге замерке Фројдове потичу из оне недовољне обавештености које је он, као што смо видели, и сâм свестан. Тако, када истиче насупрот историском материјализму да држање и поступање човека у друштву није одређено *искључиво* економским мотивима, он се, уствари, слаже са учењем историског материјализма. Но, та замерка је разумљива, када се зна да и многе ревносне присталице историског материјализма смећу са ума чињеницу да економски моменти одиста нису једини него само *основни* фактори*.

Трећа група критичких напомена не односи се на сâм историски материјализам, већ на његову примену, на начин његовог остваривања. Ту Фројд вели да је историски материјализам са енергијом, заокругљеношћу и искључивошћу једне

* И Фројдова примедба: »Већ несумњива чињеница да се разни људи, расе, народи, под истим привредним околностима понашају различито, искључује да једино економски моменти владају«, ма да изражава нешто банално, оправдана је, јер се често наилази на погрешно схватање, као да су одиста економски моменти *једини* који владају, а да индивидуални и расни фактори уопште не постоје. Мислим да се таква грешка поткрала и Ђорђу Јовановићу када, критикујући моје тврђење да нервне и душевне болести код Јевреја нису исте као код других народа, вели: »Сасвим је недовољна и опасна тврдња г. др. Клајна да постоје специфичне расне патологије, па и психопатологија Јеврејства«.

идеологије стекао, уједно, и страховиту сличност с оним против чега се бори. »Првобитно и сâм део науке, он (историски материјализам) је ипак завео *забрану мишљења*, која је исто толико неумољива као и забрана што ју је у своје време издала религија«. — Што се тиче сличности између супротних схватања света, Фројд је, наравно, у праву утолико уколико сва схватања света морају имати извесних заједничких црта. Ниједном од њих, а најмање оном којему је стало до тога да оствари корените измене у свету, не може бити свеједно шта људи мисле, јер према томе шта мисле, они и делају. И када осуђује забрану мишљења, Фројд је несумњиво у праву; само, не сме се бркати забрана мишљења (Denkverbot), тј. забрана да се људи служе својим разумом, са забраном завођења, затупљивања, заваравања слободним изражавањем заблуда или лажи. Допуштати људима да уче неуки и необавештени свет, како је на пр. »човечанство постало велико кроз вечити рат, а пропало би кроз вечити мир«, или како је нека епидемија казна божја, којој се не треба противстављати, а амајлија, молитва или ходочашће средство којим се стварно могу излечити тешке и опасне болести — то није никаква слобода мишљења; нити би се могло прогласити забраном мишљења, ако би се негде Фројду забранило објављивање и пропаговање његове тезе: да је успостављање царства у Русији немогућно и искључено због тога што нема цара коме динамит не би могао наудити*.

---

* За злоупотребу појма Denkverbot ево још један карактеристичан пример. На стр. 264 своје »Психоанализе« Н. Поповић вели: »Истина је да у име религискога морала не треба забрањивати размишљање о питањима из сексуалног живота, јер се те две ствари скоро не додирују, услед чега је наивно и бесмислено кљукати децу бајкама сличним оној причи о роди у коју ни сама деца не верују, како с правом вели Фројд. Али када ствар тако стоји, онда је исто тако погрешно *забрањивати размишљање* о религиозном животу, о питањима *о души и њеној бесмртности* итд. у име науке, уопште, а још мање у име науке о сексуалном животу. Јер као што је наивно објашњавати долазак деце на свет помоћу »теорије« о роди, исто је тако наивно објашњавати *душу и њену бесмртност* на основу теорије о материји. *Са гледишта филозофије обе ове теорије спадају у бајке.* Фројдова је заблуда, што теорију о материји сматра за нешто друго. И још нешто. Ако је тачно да се забрањивањем размишљања о питањима из сексуалнога живота

Исто тако Фројд идентификује и брка две сасвим различите појаве, када вели да присталице историског материјализма »*сасвим слично* као и религија« морају, као отштету за страдања и оскудевања у овом садашњем животу, својим верницима да обећавају »рај (Paradies)«, један бољи свет, у коме више неће бити незадовољених потреба. Ни у томе што тај »рај« треба да буде на земљи и у догледно време, Фројд не види битну разлику према рају религиском, јер су и Јевреји веровали да ће се Месија појавити на овој земљи, а хришћани Средњег века веровали су да је царство божје близу. Међутим, само у религиском рају нема незадовољених потреба; док је тај рај стање дефинитивног савршенства, апсолутно задовољавање најфантастичнијих жеља, дотле овај други »рај« има карактер једног степена у развоју, карактер реалности и релативности. У њему треба да буде остварена могућност да сви људи подмирују своје основне потребе, да живе животом достојним човека, да не морају бирати између рада под убиственим условима и још убиственије незапослености, да не морају поред обиља скапавати од несташице и глади, нити живети у сталном очекивању да они и деца њихова буду послати на међународну кланицу — укратко: то стање, које ће бити тако далеко од блаженства у рају небеском да ће сви, па и они

угушује интелигенција, онда се несумњиво мора очекивати исти ефекат од *забрањивања размишљања о питањима из религиозног живота*«. (Курзив мој).

Поповић овде, очигледно, брка размишљање и некритичко прихватање једног мишљења. Тако, по њему, у име науке *забрањују* размишљање о души и њеној бесмртности људи који, као Фројд или, рецимо, Шопенхауер, не прихватају религиско схватање, него *размишљајући* и размисливши о њему, дођоше до закључка да су религиска веровања, особито веровање у бесмртност душе, илузије; док, напротив, људи који, као, рецимо, Поповић, тврде да је теорија о материји бајка, а учење о бесмртности душе гола истина, или да су религиске идеје исто тако адекватне стварности као и научне — такви »научњаци« са таквим »слободним размишљањима« о науци и религији развијају интелигенцију својих читалаца и ученика, интелигенцију коју они други угушују. Међутим, људи као Фројд, пишући и расправљајући о питањима религије, уствари *потстичу* своје читаоце на размишљање о њима, док стварна *забрана* размишљања о религиским проблемима полази од оних који, као Поповић, желе да натуре једно одређено мишљење и да спрече његово проверавање.

који данас проводе зиму на Ривијери или у Калифорнији, а лето на Лиду или у Биарицу, бити приморани да у зноју лица свог зарађују хлеб свој свакидашњи, то стање једино у поређењу с данашњим паклом за већину човечанства заслужује да буде названо земаљским рајем.

Ето, у томе је Фројдова критика ненаучних идеологија, особито историског материјализма, којима он противставља психоанализу и »научно схватање света«.

Ми смо већ посумњали у постојање Фројдовог »научног духа«. Не треба ићи далеко да би се показало како ни то »научно схватање света« које усваја психоанализа није ни издалека тако сталожено и незаинтересовано, како то мисли и тврди Фројд. Штавише, он у истој књизи (Neue Folge, стр. 209) сâм открива, како се иза те привидне незаинтересованости крије интерес, и то један сасвим одређени интерес.

Ту он говори о примени психоанализе на *педагогију* и налази да је то питање »можда најважније од свега што психоанализа чини«. Па, какав став заузима психоанализа у том толико важном питању? Сâм Фројд вели да васпитање детету силом натура резултате културног развоја, да оно мора да кочи, забрањује, угњетава — и да је васпитање то чинило у сва времена. Због његове важности цитирамо ово нескраћено место: »Речено је — и то свакако с правом — да је свако васпитање пристрасно, са одређеним правцем, и тежи за тим да дете учлани у друштвени поредак који влада, без обзира на то од колике је он, сâм по себи, вредности или постојаности. Вели се: Ако смо уверени да је наше садашње социално уређење пуно недостатака, онда је неоправдано стављати психоаналитички управљано васпитање још у службу тог уређења. Васпитању се мора поставити други, виши циљ, ослобођен од социалних захтева који сад владају. — Но, ја мислим да тај аргумент није на месту. Тај захтев прелази функцију, на коју психоанализа има права. Ни лекар кога позову да лечи болесника од запаљења плућа, не треба да се обазире на то: да ли је оболели честит човек, самоубица или злочинац, да ли заслужује да остане у животу и да ли му то треба желети. И тај други циљ, који се жели поставити васпитању, биће

пристрасан, а није задатак психоаналитичара да одређује која је страна у праву. Остављам сасвим на страну то што ће се психоанализи ускратити сваки утицај на васпитање, ако она изјави да је присталица намера које се не могу довести у склад са садашњим социалним поретком. Психоаналитичко васпитање преузима одговорност која се од њега није тражила, ако себи стави у задатак да од свог васпитаника створи бунтовника. Оно је учинило своје, ако анализованог отпусти, колико је могућно здрава и за рад способна. У самој психоанализи има довољно револуционарних момената, који јамче да онај кога је она васпитала у каснијем животу неће стати на страну назатка и угњетавања. Ја, штавише, мислим да револуционарну децу ни у ком погледу не треба желети«.

Са Фројдовим схватањем да се васпитање детету силом натура, морамо се сложити утолико уколико никад дете само не одређује васпитни циљ, него увек одрасли, према захтевима друштва у коме они живе. Али, карактер и интензитет принудности различит је у разним временима и на разним местима: понекад неосетно кочење, понекад опет несносно угњетавање. Фројд не верује у неауторитативно васпитање, као што не верује да ће се људи у новом друштвеном поретку без принуде (zwangsfrei) подвргавати задацима рада. Међутим, угњетавање у васпитању иде упоредо са угњетавањем код одраслих, и као што, у поретку без угњетавања, човека може нагнати на рад осећање и сазнање да је само заједничким радом могућно створити средства за подмиривање потреба сваког појединца, тако није тешко замислити ни васпитање, у коме би ауторитет одраслих, ауторитет васпитача, у данашњем и Фројдовом смислу, био излишан. Као што данас није васпитни проблем, како да се дете одучи да тражи сунце и звезде, па да се задовољи земаљским добрима, тако не мора бити проблем ни то како ће се оно одрећи задовољавања оних прохтева који су у супротности са захтевима друштва, ван кога дете не може да опстане (прохтева као што је на пр. Фројдов »нагон агресије«), и ограничити се на оне који су у складу са постулатима заједнице.

Нема, исто тако, сумње да је свако васпитање пристрасно. На логични закључак да онда треба пристати уз ону

страну чији су циљеви савршенији и да је неоправдано васпитавати људе за једно рђаво друштвено уређење, Фројд одговара: а) психоаналитичко васпитање спречава пристајање својих васпитаника уз реакцију; б) психоаналитичко васпитање нема права да себи поставља неки напреднији циљ и в) психоаналитичар, уопште, не сме да се опредељује ни за напредак, ни за назадак.

Те три тезе потсећају на причу о човеку који се, тужен што је позајмљени казан вратио пробушен, бранио овако: прво, вратио сам казан читав; друго, он је већ имао рупу кад сам га позајмио, и треће, ја, уопште, нисам позајмио казан.

Фројдово поређење психоаналитичког рада с радом лекара који лечи запаљење плућа, сасвим је неодрживо: интернисте се одиста не мора тицати да ли је његов болесник револуционар или реакционар, јер тиме што ће га излечити, он исто тако мало утиче на његов став према друштву, колико и обућар који му направи обућу. Но, да ли је тако и у случају неурозе? Да ли ту психоаналитичар може да каже пацијенту (да останемо при слици и при речима Фројдовим): Не интересује ме да ли сте честит човек, самоубица или злочинац, и молим вас да ми о стварима које су с тим у вези не говорите (ви, који треба да ми кажете апсолутно све што вам пада напамет).

Но Фројд сигурно није хтео рећи да психоаналитичар треба да се дезинтересује за та питања, него само да избегава одговор на њих. Зар то није могућно? Зар психоаналитичар не може начин њиховог решавања сасвим да препусти самом пацијенту, не утичући на то нимало са своје стране?

Не може. По учењу саме психоанализе, човек се разболева од неурозе због тога што је у њему сукоб између захтева његовог нагонског живота и захтева једне инстанције која се њима опире; та инстанција је његово Над-ја, претставник свих моралних ограничења, настао под утицајем родитеља и васпитача, који су, на тај начин, васпитањем, успели да детету натуре захтеве своје друштвене заједнице. Пошто је такав сукоб језгро неурозе, психоаналитичар ни у самом расветљавању, ни у лечењу њеном не може да обиђе став болесника

према захтевима друштва. То су психоаналитичари у данашњој Немачкој јасно увидели и они, природно, идући са данашњом струјом, отворено изјављују да је психотерапеуту дужност да свога болесника приведе идеологији национал-социализма*. Сукоб између човекових личних потреба и прохтева с једне стране и његовог Над-ја (претставника захтева друштвене заједнице) с друге стране може се решити само на два начина: прилагођивањем томе Над-ја или његовим смењивањем. Психоаналитичари кажу: у психоаналитичком лечењу, услед преноса, тј. осећајног везивања за лекара, и идентификације с њим, болесниково Над-ја се мења, постаје толерантније, попустљивије. У пракси то мењање болесниковог Над-ја већином се своди на ово: болесник научи да не мора поступати строго по заповестима и забранама друштвеног морала и да човек, особито онај који може да плати психоаналитичко лечење, има вазда н начина да задовољи своје нагонске потребе, а да ипак избегне отворени сукоб са тим моралом.

Други начин био би тај да болесник, не пристајући на компромис и не тражећи толерантност од свог Над-ја, него осудивши и одбацујући га, захтеве тог несавршеног друштва, против кога се побунио један део његове личности, стварно замени захтевима једног другог, бољег, савршенијег. Но, било да од анализованог ствара реакционара или револуционара, било да спречава његово опредељивање, психоанализа увек утиче на Над-ја, јер је она увек нужно васпитање, и зато се она не може поредити са лечењем запаљења плућа. Да то превиђа

* А да ни аутори сасвим блиски Фројду стварно не сматрају здравље свога васпитаника као највиши и крајњи циљ психоаналитичког васпитања и да се то васпитање не задовољава, како тврди Фројд, тиме да »анализованог отпусти колико је могућно здрава и за рад способна«, нека покаже овај цитат. *Anna Freud*, кћи Сигмунда Фројда, у својој »*Kinderanalyse*« на стр. 61, вели да дете, враћено после излечења своје неурозе у родитељски дом и у услове који су болест, патогени конфликт, и изазвали, може да пође путем отворене побуне; а то би се могло сматрати као *повољно с обзиром на болест, али нипошто* с обзиром на постављање детета на његово *место у друштву, што је*, у крајњој линији, *најважније*. (»Vom Standpunkt der sozialen Einordung, auf die es beim Kinde letzten Endes ja ankommt, ist der Weg in die offene Rebellion gewiss kein Vorteil«. — Курзив мој).

Фројд и да се служи таквим поређењем, утолико више пада у очи што он сâм на више места, на пр. у Die Frage der Laienanalyse, указује на голему разлику између обичне медицине и психоанализе, тако да чак лекаре, па и саме психијатре, који нису нарочито школовани у тој дисциплини, оглашава за лаике у психоанализи, а школованим нелекарима признаје могућност да постану стручни психоаналитичари.

Тобожње неопредељивање које Фројд заступа, уствари је опредељивање за ово несавршено друштво. Ко се »не меша« увек је на страни јачега. То немешање потсећа на поступак свете Инквизиције, која, по принципу ecclesia non sitit sanguinem (Црква није жељна крви), такође није сама извршивала казне над јеретицима, него је то препуштала световним властима. *Зато Фројд узалуд пориче да је позајмио казан данашње ненаучне друштвене идеологије*; истина је само да је тај казан већ од раније има велику рупу.

Ипак се не можемо сложити са мишљењем Волошинова, да је психоанализа потпуно у складу са грађанском и реакционарном идеологијом. Иако она болеснике који су се, макар и у виду неурозе, побунили против захтева друштвене заједнице, поново мири с њима, њени резултати, сами по себи, претстављају *оштру критику* (не и осуду!) *лицемерног грађанског морала, па и грађанског васпитања.* Већ је само откривање пригушеног и потискиваног сексуалитета, откривање угњетавања у тој једној области, нешто што дрма темељима тога морала. По Волошинову, напротив, успех, распрострањеност и утицај психоанализе долазе баш отуда, што је »Фројд умео да дирне у срце савременог буржоа... основним лајтмотивом: да је сва човекова судбина потпуно зависна само од судбине његовог полног нагона«. А то наглашавање биолошког и сексуалног момента је, по Волошинову, лајтмотив криза и декаденције. То је тврђење некритичко. Тачно је да афирмацију и акцентуисање сексуалног налазимо и у доба декаденције — али зар то не налазимо и у Ренесанси? Зар, обрнуто, негирање сексуалности не сусрећемо, удружено са идеализмом, у Средњем веку?

Некритичко је и тврђење да је *индивидуална психологија* напреднија од психоанализе, да она »спада струји солидарно-

сти (солидарности с ким?) и социјалности«, да Адлерово »осећање заједнице« (Gemeinschaftsgefühl) — тај тако неодређени појам неког неодређеног осећања за једну неодређену заједницу — претставља »највећи напредак индивидуалне психологије према психоанализи«, и то напредак у смислу социалном. Јер, иако је, по Цесарцу, то осећање заједнице код Адлера »оштро и јасно опредијељено (као један биолошки порив, мијењајући се само према приликама у којима та заједница може значити обитељ, школу, пријатеље, неко удружење, сталеж, а и човјечанство само)« — иако се то »оштро и јасно опредијељено« осећање мења само (!) према тим приликама, не смемо заборавити да »неко удружење« и »неку заједницу« претставља и разбојничка банда или клуб хомосексуалаца, и да и прилажење тим заједницама »спасава од концентрације на властите проблеме и од усамљености« (Браун).

Оправдана је замерка Цесарчева да психоанализа понекад човечју душу третира као »нешто што не подлеже променама које за њу морају извирати из историског развоја«. Видели смо да психоанализа верује више мање у вечност и неизбежност данашњих комплекса, да је за њу човек нешто од првих почетака цивилизације у основи непромењено и непромењиво. Погрешно је само да је индивидуална психологија у томе напреднија од психоанализе. Ако индивидуална психологија више (понекад и сувише) наглашава ону »психичку особину« која се може показати у сваком поступку и коју је потребно исправити да би се дошло до душевног здравља, она ипак — као ни психоанализа — не поставља питање: због којих је околности у друштвеном склопу »психичка особина« морала да се искриви и у ком је правцу треба исправити и да ли то искривљење није већ делимично правилније ориентисање у новом правцу. Како психоанализа тако и индивидуална психологија изглађује сукоб са заједницом, препоручујући прилагођавање и сарађивање и онде, где би права социалност можда изискивала баш издвајање, повлачење и борбени став. И како психоанализа комплексе, тако исто недиалектички схвата индивидуална психологија осећање инфериорности, сматрајући да је воља за моћи и надмоћи, која је карактеристична за уређење засновано на

конкуренцији, особина човека свих времена и свих крајева. И психоанализа и индивидуална психологија уочиле су извесне карактеристике данашњег човека, али их нису увек схватиле као последице данашњег васпитања и данашњег друштвеног уређења, него као неискорењиве друштвене одлике произишле из вечите људске природе.

На крају морамо поново да нагласимо, да ни оправдане замерке у вези са идеолошким ставом психоанализе, ни остале контрадикције и нелогичности не погађају њена основна учења. Ипак је све то карактеристично и изискује још једно објашњење. Како то да Фројд, који је открио Едипов комплекс, верује у оца натчовека, свемоћног и страшног, који је постојао у прахорди и који се повампирује у царевима? да он, који је открио комплекс кастрације, не верује у могућност одржавања културе без сексуалног угњетавања? Како су могла настати таква веровања, такве спекулације и претпоставке, такво прихватање ненаучног учења, код човека који себе сматра и проглашава за тако одлучног присталицу научног схватања света?

По Фројду, научно мишљење тежи за истином, тј. да постигне подударност са стварношћу, са реалним спољним светом. То је непотпуно. Већ смо раније рекли да постоји и реални унутрашњи свет (баш је психоанализа тражила и нашла многе истине у том свету) и да, што је важније, *подударност са стварношћу није крајњи циљ научног мишљења.* Истина, и стварности су неке узвишене, божанске лепотице, оне су интересантне само по томе што су »меродавне за испуњење или осујећење наших жеља«. А научно мишљење није импотентан, непристрасан и незаинтересован старац филозоф, који *sine ira et studio* (без гнева и без наклоности) посматра појаве и мори мозак »истине ради«; и оно је заинтересовано и пристрасно.

Да би то постало још јасније и да би се спречили неспоразуми, овде морамо додати да постоје *две врсте ненаучних схватања.* За једну свет је долина суза или нестварно привиђење или недокучива тајна, али увек »најбољи од свих могућних светова« на овој земљи (нешто боље и савршеније могућно је и за њим треба тежити само на другом свету); за другу врсту ненаучних схватања бољи, чак и најбољи свет је

остварљив на овој планети, али остварљив маћиским радњама, раћањем или убијањем надљуди, уништењем машина, укидањем новца, сваке принудности, власти разума над ирационалним, прогресивним јачањем моралног осећања или »научног духа« . . .

Из тих утопистичких, ненаучиих схватања, с променом материјалних услова, а под притиском све јаче и јасније осећане потребе или за одржавањем или за темељним преуређењем садашњег стања, израстају, дијалектички, две врсте *научних* схватања; обе се одричу маћија и у стварности траже средства за постизање својих циљева; једна да би зауставила, друга да би убрзала ток догаћаја. Ипак, однос обеју врста према стварности није исти. Научњак који проналази сурогате за сировине мора да се упозна, на пр., са стварним стањем индустрије, њеним потребама и могућностима, да би успешно решио свој задатак; али, већ пред чињеницом да ће тај сурогат бити употребљен, да би се омогућило вођење рата у коме ће, можда, његова деца и браћа изгинути — пред том истином он мора да затвори очи, јер она својим консеквенцијама подрива темеље његове егзистенције. Зато добри професор себе заварава да се бави само »чистом науком«, да он нема права да буде пристрасан и да се опредељује, јер све то прелази функције његове науке, укратко: да он не служи фабрикантима оружја, него чистој науци. Тако је та врста научног схватања заинтересована само на једном *делу* стварности, а страхује од остале. Схватање »чисте науке« уствари је само делимично научно, тј. оно је делимично ненаучно, и то у свом важнијем, основнијем делу. Уствари, ту постоји само *научно мишљење, али не научно схватање света.* Право научно схватање нигде не преза од истине. За правога научњака стварност је и бојиште, на коме се бије битка до истребљења, и арсенал из кога он узима своје оружје, и долина суза коју треба претворити у дом Човека. Зато он ту стварност мора да познаје, зато је њему истина увек добродошла и потребна, зато је свако улепшавање нелепе садашњости противно његовим интересима и зато за њега свако заваравање себе, свако удаљавање од истине значи удаљавање од његовог циља. Али, баш зато се он и користи истином ма где је нашао.

Психоанализа анализованом не открива сву истину, и само истину, делом зато што је сама не види, делом што неће да је види. Она има своје социалне комплексе, од којих није излечена и појаве схвата научно само изван тих комплекса. Она *не усваја научно схватање света, него само примењује научно мишљење* у извесним областима.

Али, примењујући га, психоанализа је уочила многе важне појаве наше злосрећне унутрашње стварности. Желећи да успостави хармонију у побуњеној психи својих болесника, она је, као онај који је пошао да нађе нов пут у стару земљу, а открио нови свет, открила читаве дотле непознате континенте у тој унутрашњој стварности, у којој се *ја* бедно копрца између нагонских потреба и застарелих захтева једног преживелог облика заједнице. Зато се морамо користити тековинама психоанализе; јер та стварност, иако не постоји »изван нас и независно од нас«, такође је меродавна за испуњење наших жеља; и познавање тих мрачних, пре Фројда неиспитаних предела наше унутрашње стварности потребно је, да би *прави* научни дух, гоњен неодољивом тежњом за лепшим, здравијим и пунијим животом, могао да допринесе свој део стварању услова за њ, претварању попришта борбе и мржње у постојбину мира и сложног рада, изграђивању нове Земље.

Х. КЛАЈН

ЛИТЕРАТУРА:

1) August Cesarec: *Psihoanaliza i individualna psihologija* (Zagreb, 1932)
2) Zvonko Braun: *Psihoanaliza* (»Almanah savremenih problema«. Izdanje Astra, Zagreb, 1932)
3) Wilhelm Reich: *Dialektički materializam i psihoanaliza* (Izdanje knjiž. Lazara Vukićevića, Beograd, 1934)
4) Koča A. Popović: *Psihoanaliza i marksizam* (»Danas«, februar 1934)
5) Др. Василије Бунић: *Психоанализа и марксизам* у брошури »Критички осврти« (Издање књиж. Геце Кона, Београд, 1934)
6) I. Sapir: *Psihoanaliza i sociologija* (Izd. Lazara Vukićevića, Beograd, 1935)
7) Др. Никола Поповић: *Психоанализа* (Изд. Геце Кона, Београд 1935)
8) I. Vološinov: *Frojdizam* (Izd. Lazara Vukićevića, Beograd, 1937)
9) Сигмунд Фројд: *Увод у психоанализу*, у преводу д-ра Борислава Лоренца (Изд. »Космос«, Београд, 1933)
10) Sigmund Freud: *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* (Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Wien, 1933)

НЕКОЛИКО НАПОМЕНА
О ОВОМ ПРЕВОДУ И О ОМАШКАМА У ПРЕВОЂЕЊУ

Фројд своју »Психопатологију« није писао за учењаке, за професоре и академичаре. У белешци на страни 329 он сâм вели да је то дело сасвим популарно и да је у њему избегавао чисто теориска разматрања; ипак је оно једно од најнаучнијих његових дела*. Њему ни »антифројдисти« не одричу високу научну вредност; а по речима једног од првих и међу психијатрима једног од најзначајнијих присталица и сарадника Фројдових, Блојлера, »Психопатологија свакодневног живота« је »онај рад Фројдов који најбоље уводи у основне принципе психоанализе, који се најлакше разуме и који може да провери лако ко, са понешто пажње, посматра држање и поступке своје и свога ближњега«.

На више места ове књиге Фројд запањује безазленог читаоца; уствари, он запањује својим поштењем, тј. искреношћу са којом говори о својим »несимпатичним« тежњама и прохтевима. Тако, када прича о томе како је, кад је имао да учини многе лекарске посете, на неке заборављао, али да то нису никад биле посете „платежним" болесницима (док Штекл, на пр. сматра за потребно да нагласи, како он, као лекар, никад не мисли на зараду, него увек има у виду само интерес болесника). Или када, у анализи примера у коме место слушалице узима собом диапазон, себе назива магарцем и идиотом зато

* Сасвим ми је неразумљиво на основу чега др. Ј. Ђорђевић као доказ за своје тврђење да Фројд »истиче либидо као фондаментални принцип за објашњење не само психичких факата него и социолошких факата, као основ не само психологије него и социологије«, наводи поред *Traumdeutung*-а и ову књигу, односно њен француски превод (Psychopathologie de la vie quotidienne).

што је неизлечивом болеснику, код кога је ставио погрешну диагнозу, обећао да ће оздравити. Исто тако отворено износи како се, поставши професор, наслађивао фантазијом коју сам назива детињастом и која није нимало била у складу са достојанством једног професора: да сад он завитлава пацијенте који раније, док још није био професор, нису имали поверења у њега. Он нам саопштава, без устручавања, да је због те исте титуле професора (чији значај он сигурно не прецењује и за коју само вели да »у монархички уређеним државама доноси велики ауторитет«) осетио завист према рођеном брату, када је постојала могућност да он постане професор пре њега.

Поред тога што уводи у принципе психоанализе, »Психопатологија« садржи и друге значајне закључке који, иако немају непосредне везе са психоанализом, показују у чему је главна одлика психоаналитичког гледања на живот и свет. Навешћу овде само један такав закључак: Међусобно неразумевање, сукоби међу људима, размимоилажења и оптуживања — све је то казна за *унутрашњу неискреност*, зато што људи својим »злим« прохтевима и тежњама морају дати одушке у разним омашкама и сличним »случајним« и »ненамерним« радњама, место да те прохтеве *отворено признају* себи и другима.

Извесно отступање од егзактног посматрања појава и напуштање сигурног тла материјалних чињеница налазимо у »Психопатологији« једино у неким белешкама, на пр. у оној где Фројд вели да код заборављања време вероватно, уопште, не игра никакву улогу и да је »несвесно, уопште, нешто ванвременско«.

Најзад, »Психопатологија« најбоље објашњава и то откуда психоанализи толика распрострањеност и толики утицај. Мишљења аутора су контрадикторна: по једнима, то долази отуда што је Фројд са лица већ оронулог грађанина здерао маску његовог лицемерног морала; по мишљењу других, он је придобио баш малограђане својим вашарским раскринкавањем и наглашавањем сексуалног и животињског у човеку; трећи веле да су Фројд и његово разорно учење стекли толико присталица зато што их је лансирала и вешто рекламисала интернационална јеврејска штампа. »Психопатологија свакодневног

живота« показује да је узрок у томе што је ту првипут од стране једног научњака дата психологија која одиста није професорска и катедарска, која није безживотна психологија лабораторија и уџбеника, него је стварно на степен науке уздигнута психологија свакодневног живота.

Што се тиче *терминологије*, придржавао сам се, колико год је то било могућно, оне коју је применио др. Борислав Лоренц у свом преводу Фројдовог »Увода у психоанализу«; чинио сам то не само ради тога да не бих збуњивао читаоце увођењем нових термина, већ и зато што те термине одиста сматрам за најбоље.

Тако сам остао при изразу »будан сан« за Tagtraum, ма да се може приговорити да није сан будан, него снивач и ма да др. Н. Поповић за њ вели да је погрешан, не наводећи, истина, разлоге за то своје тврђење. Нисам се могао одлучити за дословни превод »дневни сан« или »сан по дану«, јер главна одлика онога што се подразумева под Tagtraum није у томе што се снева по дану (многи људи спавају и имају обичне снове по дану), него у томе што је снивач будан. Израз »сањарење«, који употребљава Цесарец, поклапа се с немачким «Träumerei« (франц. rêverie) и означава нешто мање заокругљено, ограничено и одређено, него што је Tagtraum. Сâм др. Н. Поповић на једном месту преводи Tagtraum са »сањарење на јави«, што има све недостатке »сањарења«, а поврх тога је плеоназам. »Сањарија«, опет, има карактер пејоративан, значење нечега што се мало цени. — За Einfall задржао сам помисао, не »домишљај«, како кажу неки аутори из западних крајева (и Цесарец), јер домишљај би могао бити само резултат активног и свесног тражења, »домишљања«, а не нешто што човеку само, спонтано падне на памет. — Исто тако сматрам да је Verdichtung много боље преведено речју »сажимање« него изразом »згушњавање« (који, на стр. 53 своје Психоанализе, употребљава и др. Поповић); јер, иако тачнији, боље рећи: дословнији превод, »згушњавање« изазива пре претставу о одређеној консистенцији, него о том да је више разних појава скупљено и садржано у једној. — Рекао бих да је и израз »премештање« за Verschiebung мање срећно изабран него »по-

мерање«. Verschiebung се одиграва путем одређених асоцијативних веза, а преместити се може нешто с једног места на друго и онда ако између та два места не постоји никаква веза; код померања имамо континуирану дислокацију, код премештања то не мора бити. — Најзад, за Ersatz усвојио сам »замену« а одбацио »накнаду«, јер замене о којима је овде реч ни по својој вредности ни по свом значењу не достижу појаву на чије место долазе, не могу дакле да накнаде оно што замењују. — За Deckerinnerung (франц. souvenir de couverture), које нигде нисам нашао преведено на наш језик, нисам могао да нађем бољи израз од »успомене покривалице«. — Symptomhandlung, иако је Французи зову action symptomatique, превео сам »симптомска радња« а не симптоматична или симптоматска (као на пр. Лоренц), јер и обичне, са свесном намером вршене радње могу бити симптоматичне, тј. значајне, карактеристичне, па вероватно због тога ни сâм Фројд не говори о symptomatische Handlungen, него о Symptomhandlungen.

Др. Никола М. Поповић, редовни професор београдског универзитета, оштро критикује Лоренцов превод »Увода«, тврдећи да је преводилац »услед оскудице осећаја за Српски језик... преводио углавном буквално, онако од речи до речи, те има врло грубих повреда нашега језика које изгледају комичне«. Г. професор на крају долази до закључка да »преводну научну књижевност не треба оставити њеној судбини, то јест изложити је зависности од практично-трговачкога интереса издавача, већ треба да је узму у своје руке они којима је научни живот највиши циљ њихова живота, а то су претставници наших академија и универзитета«. Другим речима: право превођења требало би да има (или бар да даје?) само неко ко је у најмању руку професор универзитета или члан академије наука. Због тога се морамо осврнути на аргументацију г. професора, не улазећи у то да ли је одиста професорима и академицима научни живот највиши циљ живота и какав је, тачније, карактер те »научности«.

С правом проф. Поповић наводи ова три услова за успешно превођење: познавање предмета, знање и осећање језика на који се преводи и, најзад, знање и осећање језика

са кога се преводи. Ти услови важе не само за превођење неког »озбиљног дела из области науке«; ја бих њима додао још један: да преводилац пажљиво чита оригинални текст и да се труди да тачно разуме ауторову мисао и тамо где она можда није најсрећније формулисана. Мора се признати да је крупна и неопростива грешка (коју је забележио проф. Поповић) када Лоренц »die Symbolik des Köpfens« преводи са »симболика *главице*« (место: отсецања главе); но она вероватно није последица нити незнања језика нити непознавања предмета, него је очигледно потекла отуда што је преводилац место Köpfen непажљиво прочитао Köpfchen. (Разуме се да недовољну пажњу сматрам само као један од услова, а нипошто као довољну детерминанту такве омашке у читању.)

Није ми ни на крај памети да осуђујем строгу критику или да се залажем за скромније захтеве и за блаже оцењивање преводилачког рада; нико не може замерити проф. Поповићу што је нанизао 41 »главнију грешку« коју је уочио »при прегледу само друге половине« Лоренцовог превода; напротив, тај посао, сâм по себи, био би за похвалу. Али поразни утисак о нивоу преводилачког рада код нас — а такав утисак мора стећи човек неупућен у тај рад, када чита критичка излагања проф. Поповића — тај поразни утисак је исто тако неоправдан као и закључци и захтеви које г. професор изводи из својих излагања. Нека ми се допусти да, ради поређења, наведем само два места из француског превода »Психопатологије свакодневног живота« (ауторизовани превод dr. S. Jankélévitch-а, изд. Payot, Париз 1922).

1. Као први пример омашке у писању Фројд износи овај случај: На једном листу он је забележио омашком »20 октобра« место »20 септембра«. Ту омашку Фројд објашњава тиме што је у септембру (IX месецу), по повратку са ферија, имао мало пацијената, док се за октобар (X месец) већ пријавила једна болесница; мислећи: Der X. sollte doch schon da sein; wie schade um den vollen Monat!, он је, пишући, померио датум са 20 септембра на 20 октобар. — Преводилац цитирану реченицу преводи овако: »Madame X. devrait déjà être ici; quel dommage que sa visite soit reculée d'un mois!« Дакле: »Требало би да је *гђа X*

већ овде; каква штета што је њена посета одложена за један месец!« Читајући недовољно пажљиво, преводилац је схватио да се словом *X* означује не месец (октобар), него болесница која се пријавила, иако га је мушки члан »der« испред X могао навести на прави траг. Узгред напомињем да је преводилац, преводећи »*der* X.« са »*Madame* X.«, учинио фалсификат; и да је та погрешка омогућена не баш најсрећнијом стилизацијом Фројдовом: треба да дође пријављена болесница, чије име није споменуто (дакле: пацијент X), а требало би да је већ стигао и октобар, који такође није обележен својим именом, него римским бројем: X.

2. На стр. 101 превода, случај фотографа који је, угушивши потребу да свога шегрта назове неким именом из зоологије, место: Schöpfen Sie ab, рекао: Schöp*s*en Sie ab, изложен је овим речима: Au lieu d'employer le mot correct: *schöpfen* (transvaser) il a lâché le mot *schäfsen* (de Schaf — mouton). Можда преводилац, иако је тачно схватио смисао омашке, није познавао немачку реч Schöps = ован — тек, он је schöpsen преиначио у schäfsen и тиме не само фалсификовао оригинал, него и примеру одузео уверљивост и неусиљеност, која је баш у великој сличности интендиране речи schöpfen са омашком изговореном schöpsen (разлика свега у једном јединим гласу: *s* наместо *f*). — Но још крупнија је грешка на коју наилазимо одмах у наставку: Исти фотограф рекао је ускоро после прве омашке помоћници: Aber sind Sie denn so *horn*verbrannt. И ту је опет дошла до израза погрда из зоологије у речи Horn = рог, који је животињска одлика. Преводилац је то место превео сасвим исправно: On dirait que vous avez les *cornes* brûlées. Али је, без стварне потребе, томе додао ово објашњење (кога у оригиналу нема): *Il voulait dire: »les mains brûlées« (Handverbrannt).*

Свако ко зна немачки погодиће и без нарочитог упозоравања да је фотограф овде мислио на израз *hirn*verbrannt, који је у општој употреби, док је handverbrannt преводилац очигледно сам сачинио.

Те две грешке узете су, примера ради, између многих других. Нисам их навео само зато да би читаоци могли, поређивањем, стећи мерило за оцењивање преводилачког рада

уопште, оцењивање које не би неоправдано било на штету наше преводне научне литературе. [Јер, када се такве грешке — а њих је, понављам, велик број — нису могле избећи у ауторизованом преводу на француски (ма да је ту Интернационално издавачко предузеће за психоанализу зацело имало и много већи избор међу преводиоцима и много већу могућност контроле превода), онда се и недостаци у преводу као што је Лоренцов приказују у другој светлости.] Има још један разлог зашто сам изабрао баш овај последњи пример, а тај је психолошки. С обзиром на прву грешку, schäfsen место schöpsen, може се претпоставити да преводиоцу није био познат ни не сасвим књижевни израз hirnverbrannt. Но још мање му је могао бити познат handverbrannt, које уопште није уобичајено. Када је већ тражио реч коју hornverbrannt замењује, како то да није дошао на ближе и сличније hirnverbrannt, него на исто тако грађено, али даље и по звуку и по значењу handverbrannt? Можда га је на то навело резоновање да је поступак који је изазвао примедбу фотографа изазван не рогом, него рукама. Али, откуда то низање истоврсних грешака једне за другом?

Сетимо се да је преводилац најпре учинио један фалсификат (schäfsen). Тешко је веровати да је ту посреди омашка у читању, да је преводилац омашком прочитао schäfsen место schöpsen. Много је вероватније да је он њему неразумљиво и необјашњиво schöpsen хтео да избегне. Штампарска грешка у преводу је искључена, јер се објашњава порекло израза schäfsen: од Schaf = овца. Чињеница је да у немачком оригиналу јасно стоји schöpsen, док би по преводу тамо морало бити schäfsen, јер је та реч, као непреводљива, морала бити пренета непромењена. Могућно је да је преводилац ту реч начинио према тачно схваћеном смислу омашке, мислећи да је schöpsen штампарска грешка. Но, у то није могао бити уверен. С нелагодним осећањем да се ипак огрешио о дужности савесног преводиоца, он је продужио превођење. Сумњајући и сâм да је омашку објаснио погрешно, помоћу израза који је сам измислио, а који аутор није имао у виду, он је, објашњавајући идућу омашку — *учинио то исто*: објаснио ју је погрешно, помоћу израза који је сам измислио, а који аутор није имао у виду (handver-

brannt), претворио тиме по смислу тачно схваћену омашку у натегнуту (јер између Horn и Hand сличност је много мања него између Horn и стварно намераваног Hirn, који се разликују свега у једном гласу: *o* место *i*), укратко, преводилац као да је хтео да покаже: Ето, баш такву грешку учинио сам малочас.

Потпуно свестан хипотетичности свих ових закључака који се не ослањају ни на какав други податак, изузевши саму наведену грешку, ипак се не могу отети утиску да се она може ставити у исти ред са *омашкама у којима човек одаје самога себе*, да, се према томе, разним радњама анализованим и објашњеним у Фројдовој Психопатологији може додати *грешка у превођењу, која подлежи истим законима*, и да у случајевима ове врсте оно traduttore traditore добива нов смисао: преводилац издајник не толико аутора колико самога себе.

Слично се може рећи и за омашку у превођењу која се поткрала самом проф. Поповићу. Фројдову реченицу (на стр. 251 *Нових предавања*): Die Werke von Marx haben als Quelle einer Offenbarung die Stelle der Bibel und des Korans eingenommen, obwohl sie nicht freier von Widersprüchen und Dunkelheiten *sein sollen* als diese älteren heiligen Bücher — он је превео овако: »Дела Марксова као извор неког откровења заузела су место Библије и Корана, иако она *не садрже* ништа мање противречности и нејасности од ових старијих светих књига«. Као што се види, оно »sein sollen«, које Фројдовој реченици сасвим одузима карактер аподиктичког сопственог тврђења и даје јој обележје нечега што се говори, нечега што може бити тачно, али не мора, то је проф. Поповић превидео, односно погрешно прочитао, превео и цитирао као да је тамо: »sind«. Уверен сам да то није учинио ни из незнања језика, ни из неспособности да схвати смисао тога места, ни из свесне намере да фалсификује оригинал, него из (свесне или несвесне) жеље да бар нечим може да поткрепи тобожњу сагласност између Фројдових тврђења и својих сопствених схватања.

Сличне природе су свакако и многе од 41 »главније« грешке Лоренцове; тако када Verbindungen преводи са »услови« место »везе«, што је очигледно омашка у читању (Bedingungen место Verbindungen), или када Sexualstreben преводи са »сек-

суални живот« (Leben место Streben). Тиме те грешке, наравно, постају само разумљиве, не и опростиве. Хоћу још једном да нагласим: сматрам да нам је строга, чак и немилосрдна критика преводилачког рада потребна као парче хлеба; па и критичарским каменом нека се слободно баца онај преводилац који је сâм без греха. Али мислим да нити Лоренц заслужује да буде каменован због својих преводилачких грехова, нити је Поповић безгрешан, нити би била икаква гаранција за безгрешан превод када би Лоренц или француски преводилац Фројдов били претседници академија. Мислим да онај ко с презиром одбија »будне снове« треба у својој торби да има нешто боље него што је »сањарење на јави«; ко тврди да је термин »очигледан сан« погрешан мора за своје тврђење имати бољи аргумент него то што су снови неочигледни, већ напротив тајанствени и неразумљиви: јер може нешто да буде сасвим неразумљиво, а поред тога ипак *очигледна* бесмислица.

Мислим да неко коме »Position des Ichs als selbständiges Einzelwesen« није добро преведено са »једно стање — ја као самостална јединка —« не сме сâм да поправља и предлаже: »*једна* позиција *од* ја као *једног* самосталног бића« (курзив мој). Нарочито то не би смео да чини аутор чији је »осећај за Српски језик« толико фин, да га »ове и друге овакве грешке грубо вређају«, ма да сам тврди »да се социологија бави *о* понашању људи у друштву« (стр. 269), да »појединачности заостављају трагове«, да »садиста бол *придаје* љубавноме објекту« (белешка на стр. 226), ма да сам стално говори о »*стваралачком* активитету« (стваралачкој еволуцији, стваралачкој способности, стваралачкој души), па »чак шта више« (плеоназам који се често сусреће у поменутој књизи проф. Поповића) и о »дојењу млека на мајчиним грудима« (стр. 233). Не желим да будем пакостан, и као што имам боље мишљење о нашим преводиоцима него проф. Поповић, тако верујем да има и горих универзитета него што су наши; али кад би ме који психоаналитичар упитао шта ми пада напамет уз то »дојење млека«, морао бих да признам: једна alma mater * која је неку своју децу прерано одбила од

* Alma mater=мати хранитељка, израз којим се обележавају университети.

сисе па, место децу мудрошћу, храни мудрост на својим грудима. А ако ишта *врећа* језичко осећање, онда су то, по моме мишљењу, »*вредоносне* идеје« (стр. 270 и другде) проф. Поповића, које, међутим, њему не наносе повреду, као што би се могло очекивати, него, напротив, по том његовом језичком осећању треба да буду неки носиоци вредности. Сви ти језички и преводилачки греси г. професора, којих би се лако могло нанизати много више него 41, не могу да изазову ни поверење у његов »осећај за Српски језик« (који »осећај« не постаје већи тиме што је српски редовно писано великим почетним словом), ни уверење да би наша преводна научна књижевност била у бољим рукама, када би се прихватио његов предлог: да је узму у своје руке претставници наших университета и академија.

Х. К.

ПСИХОПАТОЛОГИЈА
СВАКОДНЕВНОГ ЖИВОТА

»Nun ist die Luft von solchem Spuk so voll,
Dass niemand weiss, wie er ihn meiden soll«.

Goethe, Faust, II Teil, V Akt.

ГЛАВА ПРВА

ЗАБОРАВЉАЊЕ ЛИЧНИХ ИМЕНА

Године 1898 објавио сам у »Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie«[1] чланак под насловом »Прилог психичком механизму заборавности«; садржину тога чланка изнећу овде поново и она ће нам послужити као полазна тачка за даља разлагања. У том чланку подвргнуо сам психолошкој анализи чести случај повременог заборављања личних имена, и то на једном изразитом примеру који сам запазио код самог себе; дошао сам до закључка да се тај обични, практично не нарочито значајни појединачни догађај, у коме нас једна психичка функција — сећање — изневерава, може да објасни и искористи далеко више него што се обично искоришћује та појава.

Мислим да нећу погрешити ако тврдим да би се психолог, упитан зашто нам тако често не пада на памет име за које смо ипак уверени да га знамо, задовољио одговором: да се лична имена лакше заборављају него садржине памћења друге врсте. Он би за ту чињеницу навео лако прихватљиве разлоге, а не би помишљао на то да услови тога процеса могу бити друге природе.

Повод да се подробније позабавим појавом повременог заборављања имена биле су извесне појединости, које се могу довољно јасно запазити, истина не у свим, али у појединим случајевима. У таквим случајевима постоји не само *заборав-*

[1] »Месечник за психијатрију и неурологију« (душевне и нервне болести). Примедба преводиоца. (Примедбе преводиочеве обележене су у овом делу арапским бројевима, а примедбе ауторове звездицом.)

љање, него и *погрешно сећање.* Човеку који покушава да се сети заборављеног имена падају на памет друга, *замене* (Ersatznamen); та имена стално му се и веома упорно намећу, иако он одмах позна да су нетачна. У процесу који треба да доведе до репродукције траженог имена наступило је такорећи *померање*, па је на тај начин дошло до нетачне замене. Моја је претпоставка да то померање није произвољно, него да иде путевима које прописују одређени закони, путевима који се могу утврдити. Другим речима: ја претпостављам да између замена и траженог имена постоји веза коју је могуће пронаћи, и ја се надам да ћу, ако успем ту везу да откријем, моћи да осветлим и ток заборављања.

*

У примеру који сам године 1898 подвргнуо анализи узалуд сам покушавао да се сетим имена мајстора који је створио величанствене фреске о »последњим стварима« у цркви у Орвиету. Место траженог имена Сињорели (Signorelli) наметала су ми се друга два имена сликара — Ботичели (Botticelli) и Болтрафио (Boltraffio) — која сам сместа и одлучно одбацио као нетачна. Кад ми је саопштено прво име, познао сам га одмах и без колебања. Испитивање под каквим утицајем и којим асоцијативним путевима се репродукција померила на такав начин — са Сињорели на Ботичели и Болтрафио — довело је до следећих резултата:

а) Узрок заборављању имена Сињорели не треба тражити ни у некој особитости самог тог имена, ни у неком психолошком карактеру целине за коју је то име било везано. Заборављено име било ми је исто тако присно као и једна од замена (Ботичели), а далеко присније него друга замена (Болтрафио), о чијем бих носиоцу једва знао да кажем што друго осим да припада миланској школи. А целина с којом је у вези заборављено име изгледа ми безначајна и не води даљем објашњењу. С неким страним човеком путовао сам колима од Дубровника у Далмацији ка једној станици у Херцеговини. Повео се разговор о путовању по Италији, и ја упитах свога сапутника да

ли је већ био у Орвиету и да ли је онде разгледао чувене фреске од...

б) Заборављање имена постаје јасно тек када се сетим теме која је у оном разговору непосредно претходила овој; и сада се показује да то заборављање претставља *ремећење нове теме од стране претходне.* Пре но што сам свог сапутника упитао да ли је већ био у Орвиету, ми смо разговарали о обичајима Турака у *Босни* и *Херцеговини.* Ја сам испричао што сам дознао од једног колеге који је међу тим људима вршио своју лекарску праксу: да већином имају потпуно поверење у лекара и да се потпуно предају судбини. Ако им морате саопштити да болеснику нема спаса, они одговарају: »*Господине (Herr),* шта ћеш! Да се може спасти, знам да би га ти спасао!« — Тек у овим реченицама налазе се речи и имена: *Босна, Херцеговина, Herr* (господине), које се могу уклопити у асоциативни низ између Сињорели[2] с једне, Ботичели и Болтрафио с друге стране.

в) Претпостављам да је низ мисли о обичајима Турака у Босни итд. могао да поремети следећу мисао због тога што сам одвратио своју пажњу од њега пре него што је био довршен. Сећам се да сам хтео да испричам другу анегдоту, чије је место у мом сећању било тик до прве. Ти Турци цене сексуално уживање изнад свега и сексуални поремећаји бацају их у очајање, које чудно одудара од њихове резигнације у смртној опасности. Један од болесника мога колеге рекао му је једном: »Знаш, *господине* (Herr), кад се *оно* више не може, онда живот више не вреди«. Ја сам се уздржао и нисам саопштио ову карактеристичну црту, јер нисам хтео да ту шкакљиву тему додирнем у разговору са страним човеком. Но ја сам учинио још и више: одвратио сам своју пажњу од даљих мисли које би се у мени могле надовезати на тему »смрт и сексуалност.« Био сам тада под утиском вести коју сам неколико недеља пре тога примио, за време кратког боравка у

---

[2] Италијански *signore* — немачки *Herr* — господин.

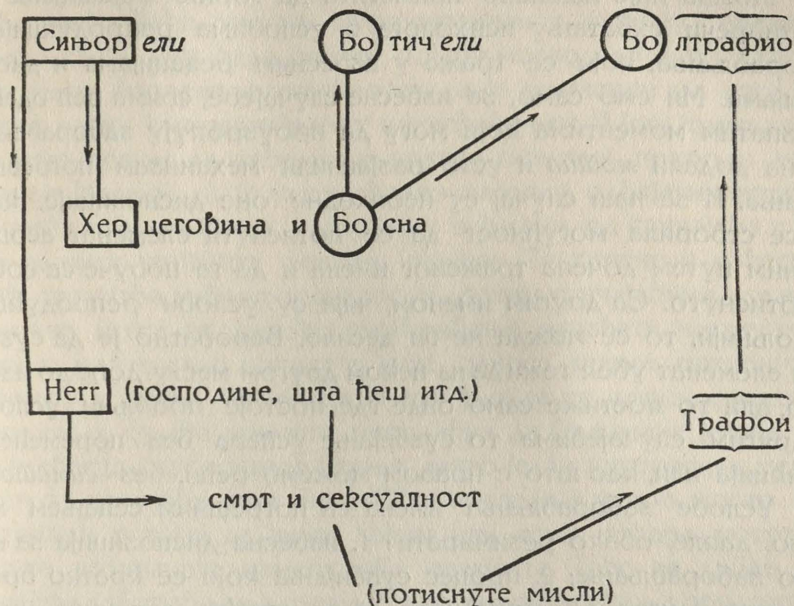
Трафои[3]. Један пацијент, око кога сам се много трудио, извршио је самоубиство због неизлечивог сексуалног поремећења. Знам извесно да се на оном путу у Херцеговину нисам свесно сетио тога жалосног догађаја и свега што је с њим у вези. Али подударност *Трафои — Болтрафио* приморава ме да претпоставим да је тада ова реминисценција у мени имала дејства, иако сам намерно одвраћао пажњу од ње.

г) Сад заборављање имена Сињорели више не могу да сматрам као случајност. Морам да признам да је у том процесу постојао утицај једног *мотива*. Мотиви су ме потстакнули да прекинем саопштавање мојих мисли (о обичајима Турака итд.); мотиви су ме затим навели да мислима које би се на њих надовезале и које би довеле до вести примљене у Трафои не дам да постану свесне. Нешто сам дакле хтео да заборавим, нешто сам био *потиснуо*. Истина, хтео сам да заборавим нешто друго, а не име мајстора из Орвиета; али то друго успело је да се стави у асоциативну везу с тим именом, тако да је мој вољни акт промашио циљ и да сам ја против своје воље заборавио *ово*, док сам *намеравао* да заборавим *оно друго*. Аверзија према сећању била је уперена на једну садржину; неспособност сећања изразила се на другој садржини. Било би очигледно једноставније да се аверзија и неспособност сећања односе на исту садржину. — Ни замене имена не чине ми се више тако неоправдане као пре овог објашњења; оне ме (као нека врста компромиса) опомињу исто толико на оно што сам хтео да заборавим колико и на оно чега сам хтео да се сетим, и показују ми да моја намера да нешто заборавим није нити потпуно успела нити потпуно промашила.

д) Веома уочљива је врста везе која се створила између траженог имена и потиснуте теме (о смрти и сексуалности итд., теме у којој се појављују имена Босна, Херцеговина, Трафои). Овде уметнута схема, из расправе објављене године 1898, покушава да ту везу прикаже очигледно:

---

[3] *Трафои*, место у Јужном Тиролу.

Име Сињорели је притом растављено у два дела. Два слога тога имена *(ели)* појављују се непромењена у једној од замена, друга два слога *(Сињор)* стекла су преводом на немачки *(Сињор=Herr)* многоструке и разнолике везе са именима садржаним у потиснутој теми; али баш зато су та два слога пропала за репродукцију. Њихова замена извршена је тако као да је учињено померање дуж везе имена »Херцеговина и Босна«, без обзира на смисао и акустично разграничење слогова. Са именима је, дакле, притом поступљено слично као са словима реченице која треба да се претвори у сликовну загонетку (ребус). О целом овом процесу, који је таквим путевима наместо имена Сињорели створио замене, свест није дознала ништа. Веза између теме у којој се појављује име Сињорели и потиснуте теме која је оној временски претходила изражава се у понављању једнаких слогова (или тачније низа слогова); *засада* се чини да се веза која би прелазила границе тог поновног појављивања једнаких слогова не може пронаћи.

Можда није излишно приметити да горње објашњење не противречи схватању психолога о условима репродукције и заборављања, који се траже у извесним релацијама и диспозицијама. Ми смо само, за извесне случајеве, свима већ одавно признатим моментима који могу да проузрокују заборављање имена додали *мотив* и усто разјаснили механизам погрешног сећања. И за наш случај су неопходне оне диспозиције, како би се створила могућност да се потиснути елеменат асоциативним путем дочепа траженог имена и да га повуче са собом у потиснуто. Са другим именом, чији су услови репродукције повољнији, то се можда не би десило. Вероватно је да сузбијени елеменат увек тежи да на неком другом месту дође до изражаја, али то постиже само онде где постоје повољни услови. У другим случајевима то сузбијање успева без поремећења функција или, као што с правом можемо рећи, без *симптома*.

Услове заборављања имена са погрешним сећањем можемо, дакле, овако резимирати: 1. извесна диспозиција за њихово заборављање; 2. процес сузбијања који се кратко време пре тога одиграо; 3. могућност да се између дотичног имена и пре тога сузбијеног елемента створи *спољна* (површна) асоцијација. Овом последњем услову вероватно не морамо придавати нарочито велики значај, јер ће таква асоцијација, с обзиром на њене скромне захтеве, бити остварљива у великој већини случајева. Друго питање, које дубље задире, јесте: да ли таква спољна асоцијација одиста може бити довољан услов да потиснути елеменат поремети репродукцију траженог имена, да ли није ипак потребна интимнија веза између обеју тема. При површном посматрању рекло би се да је овај последњи захтев неоснован и да је довољна једновременост (временски додир), и поред потпуно диспаратне садржине. Но подробније испитивање све чешће показује да оба ова елемента (потиснути и нови), повезани између себе спољном асоцијацијом, поврх тога имају још и садржајну везу; а и у примеру Сињорели може се таква веза открити.

Вредност сазнања које смо добили анализом примера Сињорели зависи наравно од тога да ли ће се тај случај прогласити као типичан или као изузетан. Морам да кажем да се

заборављање имена са погрешним сећањем необично често одиграва овако како смо ми то рашчланили у случају Сињорели. Готово сваки пут када сам ту појаву могао да посматрам код себе самог био сам у могућности да је разјасним на горе поменути начин као мотивисану потискивањем. И још једно друго гледиште морам да наведем у прилог типичној природи наше анализе. Мислим да је неоправдано начелно одвајати случајеве заборављања имена са погрешним сећањем од случајева у којима се нису појавиле нетачне замене. Те замене у извесном броју случајева навиру спонтано; у другим случајевима, где нису спонтане, може се њихово појављивање изазвати напрезањем пажње; и оне тада показују исте односе према потиснутом елементу и према траженом имену као да су дошле спонтано. Чини се да су два момента меродавна, да би замене имена постале свесне: прво напор пажње, друго један унутрашњи услов, везан за психички материјал. Овај последњи услов могао бих да тражим у томе да ли се лакше или теже ствара потребна спољна асоцијација између оба елемента. Тако се добар део случајева заборављања имена *без* погрешног сећања придружује случајевима са стварањем замена траженог имена, за које важи механизам примера Сињорели. Но ја никако не мислим да тврдим да ове случајеве заборављања имена треба уврстити у исту групу. Бесумње има случајева у којима је процес много једноставнији. Мислим да смо довољно опрезно приказали стање ствари ако кажемо: *поред једноставног заборављања личних имена, постоји и заборављање које је мотивисано потискивањем.*

ГЛАВА ДРУГА

ЗАБОРАВЉАЊЕ СТРАНИХ РЕЧИ

Језичко благо нашег сопственог језика које се обично употребљава чини се да је, у границама нормалне функције, заштићено од заборављања. Друкчије је, као што је познато, са речима неког страног језика. Наклоност ка заборављању тих речи постоји за све саставне делове говора, и први степен поремећене функције показује се у неравномерности којом располажемо страним језичким благом, већ према нашем општем расположењу и степену наше заморености. У једном низу случајева ово заборављање одиграва се по истом механизму који нам је открио пример *Сињорели.* Као доказ саопштићу овде једну једину анализу, која се одликује драгоценим особитим цртама, а односи се на случај заборављања речи која није именица, из једног латинског цитата. Нека ми буде допуштено да тај мали догађај изложим нашироко и рељефно.

Прошлог лета — опет на феријалном путовању — обновио сам познанство са једним академски образованим младим човеком, који је, као што сам ускоро запазио, био упознат са неколико мојих психолошких публикација. У разговору дошли смо — не знам више како — на социјални положај народа коме обојица припадамо: он, амбициозан, почео је надугачко и нашироко да се жали што је његова генерација, као што се изразио, осуђена да закржља, што не може да развија своје таленте ни да задовољава своје потребе. Свој патетички говор завршио је познатим Вергилијевим стихом, у коме несрећна *Дидона* преноси на потомство своју жељу да се освети Енеју: *Exoriare . . .*; управо, он је само хтео тако да заврши, јер није успео да изговори цитат, па је покушавао да очи-

гледну празнину сећања прикрије премештањем речи: Exoriar(e) ex nostris ossibus ultor[4]! Најзад рече срдито:

— Молим вас, не гледајте ме тако подругљиво, као да уживате у мојој незгоди; боље да ми помогнете. Овом стиху нешто недостаје. Како уствари гласи потпуни стих?

— Радо, одговорих и наведох тачни текст:

Exoriar(e) *aliquis* nostris ex ossibus ultor![5]

— Баш је то глупо заборавити такву реч. Уосталом, по вама се ништа не заборавља без разлога. Вала, желео бих да дознам како је дошло до тога да сам заборавио ту неодређену заменицу.

Прихватио сам са највећом готовошћу ово изазивање, јер сам се надао да ћу добити прилог за моју збирку. Рекао сам дакле:

— То можемо одмах да пронађемо... Само вас морам молити да ми *искрено* и без критике саопштите све што вам пада напамет када без одређене намере обратите своју пажњу на заборављену реч.*

— Добро. Ето сада ми долази смешна помисао да ту реч поделим овако: *a* и *liquis.*

— Шта то треба да значи?

— Не знам.

— Шта вам усто још пада на памет?

— То се наставља овако: *реликвије* — *ликвидација* — *течност* (Flüssigkeit) — *флуид.* Да ли сад већ нешто знате?

— Не, још ни издалека. Али продужите.

— Ја мислим — продужи он, смејући се подругљиво — на Симона *Тридентског,* чије сам реликвије пре две године видео у једној цркви у Тренту[6]. Мислим на то да баш сада опет Јевреје оптужују за пролевање хришћанске крви и на спис *Kleinpaul*-а

---

[4] Нека се роди из наших костију осветник.

[5] Нека се роди *какав* осветник из наших костију.

* То је општи пут и начин да би се претставе које се крију привеле у свест. Поред моје »Тумачење снова« *(Traumdeutung), Ges. Schr.,* књ. II, стр. 104.

[6] *Trento* — место у јужном Тиролу, у коме је одржан чувени Тридентски сабор.

који у свим овим тобожњим жртвама види инкарнације, такорећи нова издања Спаситеља.

— Та помисао није без икакве везе са темом о којој смо разговарали пре но што сте заборавили латинску реч.

— Тачно. Затим мислим на чланак у једном италијанском дневнику који сам недавно читао. Мислим да је наслов гласио: Шта св. *Августин* вели о женама. Шта ћете с тим?

— Чекаћу.

— Е сад долази нешто што је сасвим сигурно без везе са нашом темом.

— Изволите се уздржати сваке критике и...

— Знам, знам. Сећам се једног дивног старог господина кога сам срео прошле недеље на путу. Прави *оригинал.* Изгледа као велика птица грабљивица. Зове се, ако желите да знате, *Бенедикт.*

— Ипак бар неко ређање светаца и црквених отаца: св. *Симон*, св. *Августин*, св. *Бенедикт.* Један се црквени отац, мислим, звао *Оригинес.* Уосталом, од ових имена три су и лична имена као и *Паул* у презимену *Клајнпаул.*

— Сада ми пада на памет св. *Јануариус* и чудо са његовом крвљу... чини ми се да се то тако механички наставља.

— Оставите то. Св. *Јануариус* и св. *Августин* имају обојица везе с календаром. Не бисте ли ме хтели потсетити на чудо с крвљу?

— Па то ваљда познајете! У једној цркви у Напуљу чува се у бочици крв св. Јануариуса, која неким чудом једног одређеног празника опет постаје *течна.* Народ много држи до тог чуда и веома се узбуди кад оно закасни, као што се десило једном за време француске окупације. Тада је генерал командант — или је то, можда, био Гарибалди? — позвао на страну господина свештеника и нагласио му, показавши веома разумљивим покретом руке на војнике који су били напољу постројени, да се *нада* да ће се чудо у најскорије време догодити. И одиста се догодило...

— Па даље? Што сте запели?

— Сад ми је одиста нешто пало на памет... али то је од-

више интимне природе... Уосталом, ја не видим никакве везе и никакве потребе да то испричам.

— За везу бих се већ ја побринуо. Ја вас, наравно, не могу присилити да испричате оно што вам је непријатно. Али онда немојте ни ви тражити од мене да дознате на који начин сте заборавили реч »aliquis«.

— Заиста? Дакле, ја сам одједном помислио на једну даму; од ње бих лако могао добити вест која би нам била веома непријатна.

— Да јој је изостала периода?

— Како ви то погађате?

— То сад већ није тешко. Ви сте ме на то довољно припремили. Помислите на *свеце календара, на то да крв постаје течна једног одређеног дана, на узбуђење ако се то не деси, на јасну претњу да се чудо мора догодити, иначе*... Па ви сте чудо светог Јануариуса прерадили и претворили у изванредну алузију на периоду жене.

— А да то ни сам нисам знао. И ви одиста сматрате да зато што сам то са зебњом ишчекивао нисам могао да репродукујем речцу »aliquis«?

— То ми изгледа несумњиво. Сетите се како сте реч раставили у *a—liquis*; сетите се асоциација: *реликвије, ликвидација, течност*. Да ли да с тим повежем и светога Симона, на кога су вас потсетиле реликвије, а који је *као дете принесен на жртву*?

— Боље немојте. Надам се да ове мисли, ако сам их одиста имао, нећете схватити озбиљно. Зато ћу вам признати да је дама Италијанка и да сам заједно с њом посетио Напуљ. Но да ли све то не може да буде случај?

— Морам да препустим вашем сопственом суду да ли све ове везе можете да објасните, ако претпоставите да су случајне. Али вам кажем да ће вас сваки слични пример, који будете хтели да анализирате, довести до исто тако чудне »случајности«*.

---

* Ова мала анализа изазвала је много пажње у литератури и живе дискусије. *E. Bleuler* покушао је баш на тој анализи да математички покаже веро-

Мом тадањем сапутнику дугујем захвалност што ми је допустио да употребим ову малу анализу. Имам више разлога да је ценим. Прво, што ми је у овом случају допуштено да црпем са извора који ми је иначе недоступан. Већином сам приморан да примере поремећења психичке функције у свакидашњем животу, које овде скупљам, узимам из посматрања самога себе. Далеко богатији материјал који ми дају моји неуротични болесници трудим се да избегавам, јер се морам бојати замерке да су дотичне појаве само последица и израз неурозе. За моје циљеве претставља нарочиту вредност ако неко нервно здраво страно лице пристане да буде објект таквог испитивања. С друге стране ова анализа ми је значајна, јер осветљава случај заборављања имена *без* појаве замена и тако потврђује моју горе постављену тезу да појављивање или изостанак нетачних замена не значи разлику у суштини*.

достојност психоаналитичких тумачења и дошао је до закључка да је она вероватнија него хиљаде неоспораваних медицинских »сазнања« и да само по томе заузима засебно место што још нисмо навикли да у науци рачунамо са психолошким вероватноћама. (*Das autistisch-undisziplinierte Denken in der Medizin und seine Überwindung* — Аутистички-недисциплиновано мишљење у медицини и његово савлађивање — Берлин, 1919.)

* Пажљивијим посматрањем смањује се донекле супротност између анализе примера *Сињорели* и примера *aliquis* што се тиче замена; јер, чини се да је и овде заборављање пропраћено појавом замене. Када сам накнадно упитао мога сапутника да ли му, док је покушавао да се сети речи која му је недостајала, није пало напамет нешто друго као замена, саопштио ми је да га је најпре копкало да у стих уметне *ab: nostris ab ossibus* (можда неповезани део у *a-liquis*); а да му се затим особито јасно и упорно наметало *exoriare*. Додао је, као скептик: очевидно зато што је то прва реч у стиху. Када сам га умолио да обрати пажњу на асоцијације уз exoriare, навео је ексорцизам. Према томе, могу да замислим да је појачање речи exoriare у репродукцији уствари имало значај једне такве замене. Она би дошла путем асоцијације *ексорцизам*, полазећи од имена *светаца*. То су међутим финесе којима не треба придавати важност. (*P. Wilson: The imperceptible Obvious,* Revista de Psiquiatria, Lima, јануар 1922, напротив наглашава да је појачање тога *exoriare* од велике вредности за објашњење, јер је екорцизам најбоља симболична замена потиснуте мисли о отстрањивању, абортусом, детета кога се плаши. Ту корекцију, која није на штету тачности анализе, могу да прихватим са захвалношћу.) Али могло би бити да појава у сећању какве било замене претставља константан, или можда само карактеристичан и издајнички знак тен-

Но главна вредност примера *aliquis* је у једном другом моменту, којим се он такође разликује од случаја *Сињорели*. У примеру *Сињорели* репродукцију имена омео је низ мисли који је кратко време пре тога почет и прекинут; али његова садржина није била ни у каквој јасној вези са новом темом у којој је било садржано име Сињорели. Између потиснуте теме и теме са заборављеним именом постојао је само однос временског додира; то је било довољно да се обе теме ставе у међусобну везу путем једне спољне асоциације*. Напротив, у примеру *aliquis* нема трага таквој независној потиснутој теми која би непосредно пре тога забављала свесно мишљење па затим још деловала као сметња. Ометање репродукције овде потиче из саме актуелне теме тиме што се помаља противљење према жељи изложеној у цитату. Ток овог збивања морамо себи конструисати на следећи начин: Говорник је изразио жаљење што се садањој генерацији његовог народа одузимају њена права; као Дидона он прориче да ће нова генерација осветити потлачене. Исказао је дакле жељу за потомством. У том тренутку му сину супротна помисао: »Желиш ли ти одиста тако жарко да имаш потомства? То није истина. У каквој ли би се неприлици нашао, када би сада примио извештај да се, са једне теби познате стране, можеш надати потомству? Не, никаквих потомака — иако су нам потребни за освету«. То

денциозног заборављања, мотивисаног потискивањем. Таква замена би постојала и онде где се нетачна имена не појављују и састојала би се у појачању елемента који је близак заборављеном. Тако је у случају Сињорели, све док ми је име сликара било недоступно, визуелно сећање на циклус фресака и на његов аутопортрет у углу једне слике било *нарочито јасно*, свакако много интензивније него што су иначе код мене визуелне успомене. У једном другом случају, који је такође саопштен у чланку из 1898 године, био сам потпуно и безнадно заборавио име улице у страном граду; лице које је ту становало требало је да посетим, што ми је било непријатно; али сам број куће као за инат прекомерно јасно упамтио, док ми иначе памћење бројева пада нарочито тешко.

* За непостојање унутрашње везе између оба круга мисли у случају Сињорели не бих хтео да се заложим са потпуним уверењем. Ако се брижљиво прате потиснуте мисли о теми смрт и сексуалност, наилази се ипак на једну помисао која се тесно додирује са темом фресака у Орвиету.

противљење долази до изражаја на тај начин што, исто као и у примеру Сињорели, ствара спољну асоцијацију између једног елемента својих претстава и једног елемента оспорене жеље, и то овога пута на силу, заобилазним, наоко извештаченим асоциативним путем. Друга битна подударност са примером Сињорели произлази отуда што противљење потиче из потиснутог и полази од мисли које би изазвале одвраћање пажње. — Толико о разлици и унутрашњој сродности између оба ова обрасца за заборављање имена. Упознали смо се са другим једним механизмом заборављања: ометањем једне мисли унутрашњом супротношћу која потиче из потиснутог. Тај процес, који се лакше може разумети, ми ћемо у току ових излагања чешће срести.

ГЛАВА ТРЕЋА

ЗАБОРАВЉАЊЕ ИМЕНА И ДЕЛОВА РЕЧЕНИЦЕ

Пошто су нас искуства, као што је управо саопштено, поучила како се одиграва заборављање једнога дела из низа страних речи, желимо да дознамо и то да ли заборављање таквог низа речи у матерњем језику изискује неко битно друкчије објашњење. Додуше, ми се обично не чудимо ако формулу или песму коју смо научили напамет после неког времена можемо да репродукујемо само недовољно верно, са изменама и празнинама. Но како то заборављање научену целину не погађа равномерно, него из ње као да ломи појединe комаде, можда неће бити узалудно да аналитички испитамо поједине примере такве репродукције која је постала погрешна.

Неки млађи колега, који је у разговору са мном изразио мисао да би заборављање песама на матерњем језику могло бити мотивисано слично као и заборављање појединих елемената у неком низу страних речи, понудио се у исто време за објект истраживања. Упитао сам га са којом песмом жели да учинимо опит; изабрао је »Невесту из Коринта«, јер је ту песму веома волео и веровао да бар поједине строфе из ње зна напамет. У почетку репродукције био је несигуран, тако да је то већ донекле падало у очи. Упитао је: »Да ли стих гласи „*Von* Korinthus *nach* Athen gezogen“ (Пошао *из* Коринта у Атину) или „*Nach* Korinthus *von* Athen gezogen“ (Пошао *из* Атине у Коринт)?« И ја сам се за тренутак колебао, а затим, смејући се, приметио да наслов песме, »Невеста из Коринта«, не допушта никакву сумњу о томе којим путем младић иде. Репродукција прве строфе ишла је затим глатко или бар без упадљивог изопачења.

После првог стиха друге строфе колега као да је за тренутак тражио у памћењу; ускоро је наставио и рецитовао овако:

Aber wird er auch wilkommen scheinen,
Jetzt, wo jeder Tag was Neues bringt?
Denn er ist noch Heide mit den Seinen
Und sie sind Christen und — getauft.

(Но да ли ће он бити добродошао — Сада, кад сваки дан доноси нешто ново? — Јер он и његови још су незнабошци — А они су хришћани и — крштени.)

Ја сам већ пре тога ослухивао, зачуђен; по завршетку последњег стиха били смо сагласни да је ту нешто изопачено. Но пошто нисмо успели то да поправимо, похитали смо библиотеци да узмемо Гетеове песме, и на наше изненађење нађосмо да други стих те строфе гласи сасвим друкчије и да га је колега такорећи избацио из свог сећања и заменио нечим туђим. Стихови правилно гласе:

»Aber wird er auch willkommen scheinen
Wenn er teuer nicht die Gunst erkauft«.

(Но да ли ће он бити добродошао — Ако ту наклоност скупо не плати.)

На *erkauft* слик је био *getauft*, и мени се учинило чудно да му је констелација: *незнабожац, хришћани* и *крштен* била тако мало од помоћи при репродукцији текста.

»Можете ли ви себи објаснити«, упитах колегу, »како сте у песми коју, по вашем тврђењу, одлично познајете, могли тако потпуно избрисати тај стих; и да ли имате појма из кога склопа сте могли да узмете замену?«

Могао је да дâ тражено објашњење, мада то очигледно није чинио радо: »Стих: *Сада кад сваки дан доноси нешто ново* — чини ми се познат; мора бити да сам те речи употребио недавно, говорећи о својој пракси, чијим сам развојем, као што знате, сада врло задовољан. А какве везе та реченица има са овом песмом? Једну такву везу могао бих да наведем. Стих: *Ако ту наклоност скупо не плати* — мени очигледно није био пријатан. То је у вези са прошевином у којој сам први пут био одбијен, а коју сад, с обзиром на мој веома побољ-

шани материјални положај, намеравам да поновим. Више вам не могу рећи, али мени, ако сада добијем пристанак, свакако не може бити мило да се сетим како је тада као и сад била пресудна једна врста рачуна«.

То ми се чинило разумљиво, и без познавања ближих околности. Но ја сам даље питао: »Како ви уопште долазите на то да себе и своје приватне прилике мешате у текст *Невесте из Коринта*? Постоје ли можда у вашем случају такве конфесионалне разлике као што су оне у песми?«

(Keimt ein Glaube neu,
wird oft Lieb' und Treu
wie ein böses Unkraut ausgerauft).

(Клија ли нова вера — често љубав и верност бивају ишчупани као гадан коров.)

Нисам погодио; али било је интересантно како је ово једно тачно уперено питање одједном тога човека учинило видовитим, тако да ми је могао одговорити нешто што је дотле сигурно и њему самом остајало непознато. Погледао ме је намучено, па и негодујући, промрмљао један каснији став те песме:

»Sieh sie an genau*!
Morgen ist sie grau«

(Погледај је тачно! — Сутра биће седа)

и додао кратко: »Она је нешто старија од мене«. Да му не бих причинио још више бола, престао сам са даљим распитивањем. Објашњење ми се учинило довољно. Али, било је свакако неочекивано да смо, покушавајући да пронађемо узрок једне

---

* Колега је уосталом донекле изменио лепи став те песме, како што се тиче самога текста, тако и што се тиче његове примене. Тајанствена девојка каже свом веренику:

»Meine Kette hab' ich dir gegeben;
Deine Locke nehm' ich mit mir fort.
Sieh sie an genau!
Morgen bist du grau,
Und nur braun erscheinst du wieder dort.«

(Свој сам ланац теби дала; — твој увојак узимам са собом. — Погледај га тачно! — сутра бићеш сед — а само смеђ појавићеш се опет онде.)

безначајне омашке у сећању, морали да додирнемо тако удаљене, интимне и мучним афектом праћене прилике испитаника.

Други пример заборављања, које се односи на речи једне познате песме, саопштићу по К. Г. Јунгу*, и то речима ауторовим:

»Неки господин хоће да рецитује познату песму: *Ein Fichtenbaum steht einsam* итд. (Оморика стоји усамљена.) У стиху: *Ihn schläfert* (Спава јој се) застане беспомоћно, речи: *mit weisser Decke* (белим покривачем) потпуно је заборавио. То ми се заборављање у тако познатом стиху учинило чудно, па сам тражио да репродукује што му пада на памет уз речи: *белим покривачем*. Добили смо следећи низ: „Бео покривач потсећа на мртвачки покров — чаршав којим се покрива мртвац — (пауза) — сад ми паде на памет близак пријатељ — његов брат је недавно умро сасвим изненадно — кажу да је умро од срчане капи — он је *такође* био веома корпулентан — мој пријатељ је *такође* корпулентан, и ја сам већ помишљао да би се њему *такође* могло десити то исто — он се вероватно не креће довољно — када сам сазнао за тај смртни случај, одједном ме је обузео страх да би се то могло десити и мени, јер у нашој породици ионако нагињемо дебљини и мој дед је *такође* умро од срчане капи; ја налазим да сам и сам одвише корпулентан и зато сам ових дана почео куру за мршављење".

Јунг напомиње: »Тај господин се дакле одмах идентификовао са омориком, коју обавија бели мртвачки покров«.

Следећи пример заборављања низа речи, до кога сам дошао захваљујући мом пријатељу С. Ференцију (Ferenczi) у Будимпешти, односи се, за разлику од пређашњих, на сопствени говор, не на реченицу преузету од песника. Тај пример нека нам уједно прикаже не сасвим обичан случај у коме се заборављање ставља у службу наше присебности, када запрети опасносг да је потисне неки тренутни прохтев. Омашка на тај начин стиче корисну функцију. Када смо опет отрежњени, дајемо за право оној унутрашњој струји која се пре тога могла

* C. G. Jung, *Über die Psychologie der dementia praecox*, 1907, S. 64. (О психологији болести dementia praecox).

изразити само у изневеравању, у заборављању, у једној психичкој импотенцији:

»У једном друштву неко ће рећи: *Tout comprendre c'est tout pardonner.* (Све разумети значи све опростити.) Нашто ја приметим да је довољан први део реченице; »пардонирање« је знак препотентности, јер то треба препустити богу и свештеницима. Неко од присутних рече да је та примедба врло добра; то ме осмели и — вероватно да бих учврстио добро мишљење мени наклоњеног критичара — ја саопштим да ми је недавно пало напамет нешто боље. Али када сам хтео да то испричам — нисам могао да га се сетим. Одмах се повукох и написах што ми је место тога падало напамет. — Најпре се појавило име пријатеља који је био присутан када се родила идеја коју сам сада тражио; затим име оне улице у Будимпешти где се то десило; онда име другог једног пријатеља, *Макса*, кога обично називамо *Макси*. То ме доведе до речи *максима* и до тога да је и тада (као у напред поменутом случају) била посреди измена једне познате максиме. Зачудо ми уз ово не паде напамет нека максима, него ово: „*Бог је створио човека по свом лику*" и измењена формулација: „*Човек је створио бога по своjему*". Нато сам се одмах сетио онога што сам тражио.

»Мој пријатељ рекао ми је тада у улици Андрашија: „*Ништа што је човечанско мени није туђе*"; нашто ја, алудирајући на искуства психоанализе, одговорих: „*Требало би да пођеш корак даље и да признаш да ти ништа животињско није туђе*".

»Но када сам се најзад сетио онога што сам тражио, тада тек нисам могао да то испричам у друштву у ком сам се баш налазио. Међу присутнима била је и млада супруга пријатеља кога сам био потсетио на анималност несвесног и мени је морало бити познато да она нимало није припремљена за такве непријатна сазнања. Заборављањем био ми је уштеђен читав низ незгодних питања с њене стране и јалова дискусија, а баш то је и морао бити мотив моје „темпорерне амнезије"[7].

---

[7] Амнезија (од грчког *а* = без, *мнесис* = памћење) — празнина у сећању; *темпорерна амнезија* је повремена, пролазна празнина у сећању.

»Интересантно је да се као замена појавила реченица у којој божанство бива деградирано на људски проналазак, док се у траженој реченици указује на животињско у човеку. Заједничка је дакле *capitis diminutio*[8]. Све заједно је очигледно само наставак тока мисли потстакнутог разговором о разумевању и праштању.

»За то што се у овом случају оно што сам тражио појавило тако брзо имам можда да захвалим и тој околности што сам се из друштва у коме је то било цензурисано одмах повукао у собу у којој није било никога.«

Отада сам извршио многобројне друге анализе у случајевима заборављања или погрешног репродуковања низа речи; и с обзиром на подударност у резултатима тих истраживања склон сам веровању да механизам заборављања показан у примерима »*aliquis*« и »*Невеста из Коринта*« има готово општу важност. Већином није баш пријатно саопштавати такве анализе, јер оне, као напред наведене, увек воде ка интимним и за анализованог мучним питањима; зато нећу даље да повећавам број таквих примера. Свим овим случајевима, без обзира на различност материјала, остаје заједничко то да се, којим било асоцијативним путем, ствара веза између заборављеног или изопаченог и неке несвесне садржине мисли, од које полази дејство изражено у том заборављању.

Враћам се сада поново на заборављање имена; досада нисмо исцрпно расмотрили ни његову казуистику ни његове мотиве. Како сада, у ово доба, имам обилно прилике да баш ту врсту омашки запажам код себе, не недостају ми примери за њих. Лаке мигрене од којих још и сад болујем обично се сатима раније наговештавају заборављањем имена; а кад је то стање, које ме ипак не приморава да напустим посао, на врхунцу, често не могу да се сетим ниједног личног имена. Можда би баш случајеви као што је мој могли дати повода за начелну замерку против наших аналитичких настојања. Зар се из таквих запажања не мора закључити да је узрок заборав-

---

[8] *Capitis diminutio* (лат., дословно: смањење главе) — губитак или ограничење грађанских и других права.

ности, а нарочито заборављању имена, у поремећајима циркулације и општим поремећајима функције великог мозга, и да су према томе излишни покушаји да се те појаве психолошки објасне? Мислим да нипошто није тако; то би значило бркати у свим случајевима истоврсни механизам једног процеса са промењљивим и зато не безусловно потребним околностима које га олакшавају. Наместо расправљања ја ћу, да бих ту замерку побио, донети једно поређење.

Претпоставимо да сам био толико неопрезан да ноћу шетам у неком пустом крају Београда; да сам био нападнут и да су ми однели сат и новчаник. Пријављујем случај најближој полициској стражи овим речима: Био сам у тој и тој улици, тамо су ми *усамљеност* и *помрчина* отели сат и новчаник. Мада тим речима не бих изговорио ништа нетачно, ипак бих био у опасности да ме због такве моје пријаве сматрају за човека који није при потпуно здравој памети. Стварни догађај може се правилно описати само тако да су ме, *потпомогнути* усамљеношћу места, под *окриљем* помрчине, *непозната лица* опљачкала и отела ми моје драгоцености. Елем, ни при заборављању имена не мора стање ствари да буде друкчије; потпомогнута умором, поремећајем циркулације и интоксикацијом, нека непозната психичка сила одузима ми способност да располажем личним именима из мога сећања, иста она сила која у другим случајевима може да произведе исто изневеравање памћења при савршеном здрављу и потпуној способности за рад.

Анализујући случајеве заборављања имена које сам запазио код самог себе, налазим готово редовно да ишчезло име има везе са темом која се веома тиче моје личности и која у мени може да изазове снажне, често мучне афекте. Згодна је и препоручљива и формулација циришке школе (*Bleuler, Jung, Riklin*): Ишчезло име додирнуло је у мени »личан комплекс«. Веза тог имена са мојом личношћу је сасвим неочекивана, већином настала посредством неке површне асоциације (двосмислености или једнаког звучања речи): та веза може се, уопште, означити као споредна веза. Неколико једноставних примера најбоље ће објаснити њену природу:

1. Неки болесник моли ме да му препоручим лечилиште на Ривијери. Ја знам такво место сасвим близу Ђенове, сећам се и имена немачког колеге који тамо практикује, али име самога места не могу да кажем, мада сам уверен да га веома добро знам. Не преостаје ми ништа друго него да пацијента оставим да чека и да се брзо обратим женама моје породице. »Како ли се зове оно место близу Ђенове где др. Н. има свој мали завод, у коме је толико дуго била на лечењу та и та жена?« — »Наравно, баш си ти морао да заборавиш то име. Зове се *Нерви*«. Са *нервима* ја одиста имам доста посла.

2. Неки други болесник говори о једном летовалишту у близини и тврди да тамо, поред две познате, постоји и једна трећа гостионица, за коју му се везује одређена успомена; њено име ће ми сместа казати. Ја поричем постојање те треће гостионице, позивајући се на то да сам седам лета провео у том месту и да га, према томе, морам боље познавати него он. Но он, потстакнут мојим противречјем, већ се сетио имена. Гостионица се зове: der *Hochwartner*[9]. Наравно, морао сам да попустим, штавише да признам да сам седам лета становао у најближој близини те гостионице, чије сам постојање порицао. Зашто ли сам овде заборавио име и предмет? Мислим због тога што то име исувише јасно потсећа на име једног мог бечког колеге по струци и у мени опет додирује »професионални« комплекс.

3. Други пут, намеравајући да купим железничку карту на станици у Рајхенхалу, не могу да се сетим мени иначе врло добро познатог имена идуће велике станице, кроз коју сам већ толико пута прошао. Морам најзад да га тражим у возном реду. Оно гласи: Розенхајм *(Rosenheim)*. Али тад ми сместа би јасно због које асоцијације ми се то име изгубило. Сат раније посетио сам своју сестру у њеном пребивалишту сасвим близу Рајхенхала; мојој сестри је име *Роза*, дакле и то је једна врста *Rosenheim*-а[10]. То име ми је одузео породични комплекс.

---

[9] Стражар на високој осматрачници. Колега на кога Фројд алудира јесте бечки професор *Frankl R. v. Hochwart*.

[10] *Rosenheim* значи Ружин (Розин) дом.

4. Управо разбојничко дејство тог »породичног комплекса« могу да пратим у читавом низу примера.

Једнога дана у моју ординацију дошао је неки младић, млађи брат болеснице коју сам безброј пута видео; био сам навикао да га, говорећи о њему, називам његовим личним именом. А када сам затим хтео да приповедам о његовој посети, био сам то име заборавио, иако оно, као што сам знао, није било нимало необично, и никаквим средствима нисам успевао да га се присетим. Нато сам пошао на улицу да бих читао фирме, и чим сам се први пут намерио на то име, одмах сам га познао. Анализа ме је поучила да сам повукао паралелу између посетиоца и мога рођеног брата, паралелу која би достигла врхунац у потиснутом питању: да ли би мој брат у сличном случају поступио слично или пак обрнуто? Спољну везу међу мислима о туђој и о сопственој породици омогућила је случајност да мајке овде и тамо имају исто име: Амалија. Сада сам, накнадно, разумео и замене: Даниел и Франц, које су ми се наметале, не дајући ми разјашњење. То су, као и Амалија, имена из Шилерових *Разбојника*, на које се надовезује једна шала бечког »шетача« *Даниела Шпицера*[11].

5. Други пут опет не могу да пронађем име болесника који долази у ред [мојих познанстава из младости. Анализа, пре него што ће ми дати тражено име, води дугим заобилазним путем. Тај болесник је изразио страх да не изгуби вид; то је побудило сећање на једног младића који је ослепио од метка; на то се опет надовезала слика другог младића, који се ранио пуцајући на себе, а овај се звао исто тако као и први болесник, мада с њим није био у сродству. Но име сам пронашао тек онда када сам постао свестан да сам извесну стрепњу са ове двојице младих људи пренео на једно лице из моје сопствене породице.

Тако кроз моје мишљење протиче стална струја »довођења у везу са сопственом личношћу«, струја о којој обично не дознајем ништа, али која се одаје таквим заборављањем имена. То је тако као да сам приморан да све што чујем о

[11] Фељтониста, написао »*Бечке шетње*« (*Wiener Spaziergänge*).

страним лицима поређујем са сопственом личношћу, као да моји лични комплекси оживљују чим сазнају за туђе. То нипошто не може да буде индивидуална особитост моје личности, него у томе мора бити нешто што показује на који начин ми уопште разумевамо оно »друго«, туђе. Имам разлога за претпоставку да је то код других индивидуа сасвим слично као и код мене.

Најлепши пример те врсте саопштио ми је као свој сопствени доживљај неки господин *Ледерер*. На свом свадбеном путовању срео се у Венецији са неким господином, с којим се површно познавао и с којим је морао да упозна своју младу жену. Но како је име тога странца заборавио, промрмљао је први пут нешто неразумљиво. Када га је затим, што је у Венецији неизбежно, срео други пут, пошао је с њим устрану и замолио га да му помогне у неприлици и да му каже своје име, које је он нажалост заборавио. Одговор странчев одавао је велико познавање човека: »Верујем вам да моје име нисте упамтили. Зовем се као и ви: *Ледерер!*« — Човек не може да се отресе мало непријатног осећања када наиђе на своје сопствено име и код неког другог. Ја сам то недавно осетио веома јасно, када ми се, за време лекарске ординације, претставио неки господин *S. Freud.* Уосталом, бележим овде да један од мојих критичара уверава да је у таквом случају његово понашање супротно мојему.

6. Дејство довођења у везу са самим собом види се и из следећег примера, који је саопштио Јунг*:

»Господин *Y* заљубио се несрећно у даму која се ускоро затим удала за господина *X*. Мада господин *Y* господина *X* познаје већ доста дуго и чак је с њим у пословној вези, он стално изнова заборавља његово име, тако да се, када је хтео с њим да кореспондира, више пута морао код других распитивати како се господин *X* зове«.

Међутим, мотивација заборављања у овом случају је провиднија него у пређашњима, који су под утицајем довођења у везу са самим собом. Заборављање се овде појављује као

* *Dementia praecox*, S. 52.

директна последица аверзије господина *Y* према његовом срећнијем супарнику; он неће да зна за њега: »не поменуо се!«

7. Мотив заборављања имена може бити и финији, може се састојати у такорећи »сублимисаној« срџби према носиоцу тог имена. Тако пише госпођица *I. v. K.* из Будимпеште:

»Ја сам себи изградила малу теорију. Запазила сам да људи који имају дара за сликарство немају смисла за музику, и обрнуто. Пре извесног времена говорила сам с неким о томе и рекла: „Моје запажање се досада увек потврдило, изузевши у једном случају”. Када сам хтела да се сетим имена те личности, била сам га савршено заборавила, мада сам знала да је носилац тога имена једна од мојих најинтимнијих познаница.

»Када сам неколико дана касније случајно чула то име, знала сам наравно одмах да је реч о рушиоцу моје теорије. Срџба коју сам несвесно гајила према њој изразила се у заборављању њеног имена, које ми је иначе тако добро познато«.

8. Довођење у везу са сопственом личношћу произвело је, мало друкчијим путем, заборављање имена у следећем случају, који је саопштио Ференци: анализу тога случаја чини поучном нарочито разјашњење замена (као Ботичели — Болтрафио наместо Сињорели):

»Нека дама, која је чула нешто о психоанализи, не може да се сети имена психијатра *Јунга.*

»Место тога пада јој напамет ово: *Кл.* (име) — *Вајлд* (Wilde) — *Ниче* (Nietzsche) — *Хауптман.*

»Ја јој не саопштавам име, него је позивам да уз све то што јој је пало на памет дâ слободне асоцијације.

»Уз Кл. она одмах мисли на *госпођу Кл.*, на то да је она неприродна, афектирана, али да за своје године (за своју *старост*) изгледа врло добро. „Она *не стари*“. Као заједнички виши појам за *Вајлда* и *Ниче-а* она наводи „душевну болест“. Затим вели подругљиво: „Ви *фројдовци* дотле ћете трагати за узроцима душевних болести, док и сами не постанете *душевно болесни*“. Затим: „Не подносим *Вајлда* и *Ниче*-а. Не разумем их. Чула сам да су обојица били хомосексуалци; *Вајлд* се занимао са *младим* људима“. (Мада је у

овој реченици већ тачно изговорила тражено име[12] — истина, на мађарском — ипак још не може да га се сети.)

»Уз *Хауптман* паде јој напамет *Халбе*[13], затим *Младост*, и тек сада, пошто сам јој обратио пажњу на реч младост, она зна да је тражила име *Јунг*.

»Истина је да та дама, која је у 39 години изгубила мужа и која нема изгледа да се поново уда, има довољно разлога да избегава сећање на све што опомиње на *младост* или *старост*. Пада у очи чисто садржајна асоцијација заменâ за тражено име и непостојање звучних асоцијација«.

9. Још друкчији и врло фино мотивисан пример заборављања имена разјаснио је себи сам онај који га је доживео:

»Када сам полагао испит из филозофије као споредног предмета, дао ми је испитивач питање о науци *Епикура*, а затим: да ли знам ко је његову науку поново прихватио у каснијим столећима. Навео сам име *Пјера Гасандија* (Pierre Gassendi) које сам баш два дана раније у кафани чуо када су га помињали као ученика *Епикурова*. На зачуђено питање откуда то знам одговорио сам смело да сам се већ одавно интересовао за *Гасандија*. Из тога је резултовало за сведочанство magna cum laude[14], али нажалост и за будућност упорна склоност да заборављам име *Гасанди*. Мислим да је моја нечиста савест крива што сада упркос свим напорима, не могу да упамтим то име. Требало је да га не знам ни тада.«

Да би се могла правилно оценити интензивност аверзије против сећања на ту епизоду са испита, треба знати колико високо тај човек цени своју докторску титулу и колико она мора да му надокнади.

10. Овде умећем још један пример заборављања, који се односи на име једне вароши; он можда није тако једноставан као раније наведени, али свако ко је боље упознат с таквим истраживањима признаће му веродостојност и поучност. Ту се

---

[12] Тј. име *Jung*, што значи *млад*.

[13] *Max Halbe*, немачки књижевник (као и *Hauptmann* и *Nietzsche)*, написао је између осталог драму »*Jugend*« (Младост).

[14] Са великом похвалом — оцена: врло добар.

име италијанске вароши измиче сећању због тога што је по звуку веома слично женском имену за које се везују разноврсне узбудљиве успомене, у саопштењу вероватно не сасвим исцрпно наведене. С. Ференци, који је тај случај заборављања посматрао код самог себе, анализовао га је као што се анализује сан или неуротична идеја, и то свакако с правом:

»Био сам данас у посети код породице с којом сам у пријатељству; повела се реч о варошима у горњој Италији. Неко примети да се у њима још познаје аустриски утицај. Наводе се имена неких од тих вароши; и ја хоћу да кажем једно такво име, али ми оно не пада напамет, иако знам да сам тамо провео два врло пријатна дана; све се то не слаже са Фројдовом теоријом заборављања. — Место траженог имена намећe ми се: *Капуа* — *Бреша* (Brescia) — *Лав из Бреше.*

»Тога „лава" видим пред собом пластично као *мраморну статуу*; али одмах опазим да је он мање сличан лаву на споменику слободе у Бреши (који сам видео само на слици) него оном другом мраморном лаву, кога сам видео у *Луцерну на надгробном споменику швајцарске гарде пале у Тиљеријама* и чија минијатурна репродукција стоји на мојој библиотеци. Најзад се ипак сетим траженог имена: *Верона.*

»Знам одмах и ко је крив за ту амнезију. Нико други већ бивша служавка те породице, чији сам гост баш био. Звала се *Вероника,* мађарски *Верона,* а мени је била веома антипатична због своје одвратне физиономије, као и због свог *промуклог, крештавог гласа* и своје несносне поверљивости (сматрала је да је на њу стекла права својим дугим службовањем). И *тирански начин* њеног поступања са децом те куће био ми је неподношљив. Сада сам такође знао шта значе замене које су ми пале напамет.

»Уз *Капуа* сместа асоциирам *caput mortuum*[15]. Врло често сам главу Вероникину поређивао са *мртвачком главом.* — Мађарска реч *kapsi* (грамзив) сигурно је допринела померању. Налазим, наравно, и оне много непосредније асоциативне путеве

---

[15] Мртва глава.

који везују *Капуу* и *Верону* као географске појмове и као италијанске речи са истим ритмом.[16]

»Исто важи и за Брешу; но и овде постоје испреплетени побочни путеви везивања идеја.

»Моја антипатија је у своје време била тако јака да ми је Вероника била напросто гадна и да сам у више махова изразио своје чуђење што она ипак може да има љубавни живот и да буде вољена. »Њу љубити — говорио сам — мора да буди нагон на повраћање *(Brechreiz)*". Па ипак је она зацело могла већ одавно да се доведе у везу са идејом о *палој* швајцарској гарди.

»Бреша се, бар овде у Мађарској, врло често помиње, не заједно са лавом, него заједно са другом једном *звери*. Најомрзнутије име у овој земљи као и у горњој Италији је име генерала *Хајнау*-а (Haynau), кога називају напросто *Хијена Бреше*[17]. Од омрзнутог *тиранина* Хајнауа води дакле једна нит мисли преко Бреше ка граду Верона, друга преко помисли о *животињи која раскопава гробове и која има промукао глас* (што је допринело детерминацији *надгробних споменика*) ка мртвачкој глави и ка непријатном органу Вероникином, коју је моје несвесно тако грдно оцрнило и која је у своје време у тој кући владала готово исто тако тирански као аустриски генерал после мађарских и италијанских борби за ослобођење.

»На *Луцерн* се надовезује помисао на лето које је Вероника са својим господарима провела на Фирвалтштетском језеру *близу Луцерна*; а на *швајцарску гарду* сећање да је она умела да тиранише не само децу, него и одрасле чланове породице, и да је радо играла улогу *гарде-даме*.

»Изричито напомињем да је та моја антипатија према Вероники — свесно — давно прошла и савладана. У међувремену се она, како у својој спољашњости тако и у својим манирима, променила знатно у своју корист и ја могу (мада ми се

[16] Устварн Капуа има нагласак на првом, Верона на другом слогу; можда Ференци овде мисли на мађарски изговор.

[17] Аустриски генерал фон Хајнау свирепо је казнио град Брешу када се он 1849 побунио против Аустрије.

за то ретко указује прилика) да је сусрећем са искреном љубазношћу. Моје несвесно, као обично, држи се жилавије некадашњих утисака, оно је злопамтило.

»*Тиљерије* су алузија на другу личност, на једну старију даму, Францускињу, која је у многим приликама стварно *гардирала* женама те куће и према којој је старо и младо осећало поштовање — вероватно и помало страха. Ја сам једно време био њен *élève* (ученик) у француској конверзацији. Уз реч *élève* још ми пада напамет да сам се, када сам био у по-, сети код зета мога данашњег домаћина, у северној Чешкој морао много смејати томе што је тамошње сеоско становништво »елеве« тамошње шумарске академије називало *лафовима* (Löwen). Вероватно је и ова весела успомена имала учешћа у померању са хијене на лава.«

11. И следећи пример* може да покаже како лични комплекс који управо обузима човека може да изазове заборављање имена на сасвим удаљеном месту:

Два човека, један старији и један млађи, који су шест месеци раније путовали по Сицилији, измењују успомене на оне лепе и садржајне дане. »Како ли се зваше оно место«, упита млађи, »у ком смо преноћили, да бисмо оданде начинили излет за Селинунт? *Калатафими*, зар не?« — Старији то пориче: »Тако зацело не, али ја сам такође заборавио име, мада се врло добро сећам свих појединости нашег тамошњег боравка. За мене је довољно да опазим како је нешто заборавио неко други: одмах то заборављање зарази и мене. Да потражимо то име? Но мени не пада напамет ниједно друго осим *Калтанизета* (Cáltanisetta), које сигурно није тачно«. — »Не«, вели млађи, »име почиње са *w* или се *w* налази у њему«. — »*W* не постоји у италијанском језику«, упозори старији. — »Па ја сам мислио на *v*, а казао сам *w* само зато што сам тако навикао на свом матерњем језику«. — Старији се буни против *v*: »Рекао бих да сам уопште заборавио већ многа сицилијанска имена; требало би да то проверим на неколико примера. Како се, на пример, зове оно место на брегу које се у старом веку звало

* *Zentralblatt für Psychoanalyse*, I, 9, 1911.

Енна? — Аха, знам већ: *Кастроћовани* (Castrogiovanni)«. — У идућем тренутку већ је млађи нашао и изгубљено име: »*Кастелветрано* (Castelvetrano)«, узвикује он и радује се што може да укаже на *v* за које је тврдио да мора бити у њему. Старији још кратко време нема осећање да му је име познато, но пошто га је прихватио, треба да дâ обавештење о том због чега га је био заборавио. Он каже: »Очигледно зато што друга половина *ветрано* потсећа на *ветерана* (старог, ислуженог борца). Знам да нерадо мислим на *старење* и да на чудан начин реагујем када ме нешто потсети на њ. Тако сам недавно једном веома цењеном пријатељу, на увијен и необичан начин, предочио да је „одавно превалио године младости", зато што је он раније једном, баш кад се о мени изражавао најласкавије, такође тврдио да ја „нисам више млад човек". Да је отпор у мени био уперен против друге половине имена *Кастелветрано* произлази из тога што су се почетни гласови тога имена појавили у замени *Калтанизета*«. — »А само име Калтанизета?« упита млађи. — »Оно ми се увек чинило као тепање младој жени«, признаде старији.

Мало доцније додаде: »Па и име *Енна* било је замена. А сад ми пада у очи да оно име које се наметнуло путем рационализације, *Кастроћовани*, исто тако потсећа на *ћоване* (giovane), што значи млад, као и ишчезло име *Кастелветрано* на *ветеран* — стар.«

Старији је мишљења да је на тај начин разјаснио узроке свом заборављању имена. Из ког је мотива млађи дошао до истог промашивања, није испитивано.

Поред мотива заборављања имена, и његов механизам заслужује наше интересовање. У великом броју случајева име се не заборавља зато што оно само изазива такве мотиве, већ зато што оно по свом звуку и сличности слова потсећа на друго име, против кога су уперени ти мотиви. Разумљиво је да су тако широке границе услова изванредно погодне за постанак те појаве. Тако у следећим примерима:

12. *Dr. Ед. Хичман (Ed. Hitschmann):*

»Господин Н. хоће некоме да саопшти име књижарске фирме *Гилхофер* и *Раншбург*. Али, упркос свему размишљању

њему пада на памет само име Раншбург, мада му је фирма иначе сасвим добро позната. Помало незадовољан због тога случаја, он се врати кући; немајући мира, упита свога брата, који је, како се чинило, већ спавао, за прву половину имена те фирме. Овај је рече без устезања. Нато господину Н. уз „Гилхофер" одмах паде на памет реч *Галхоф* (Gallhof). Ка „Галхофу" водила га је неколико месеци раније, у друштву једне привлачне девојке, шетња на коју је сачувао обиље успомена. Девојка му је за успомену поклонила предмет на коме пише: „За сећање на лепе часове у *Галхофу*". Неколико дана пред заборављање тог имена господин Н. је, наоко случајно, тај предмет јако оштетио, када је брзо затварао неку фијоку; констатујући то, он — пошто му је познат смисао симптомских радњи — није могао да се ослободи извесног осећања кривице. Тих дана он је према тој дами био нешто амбивалентно[18] расположен, јер ју је додуше волео, али је оклевао да удовољи њеној жељи за венчањем«. *(Два случаја заборављања имена у Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, I, 1913.)

13. *Dr. Ханс Сакс* (Hanns Sachs):

»У разговору о Ђенови и њеној најближој околини неки младић хоће да помене и место *Пељи* (Pegli), али само с великим трудом, после напорног размишљања, успе да се сети тога имена. Враћајући се кући, мислио је на тај непријатни догађај: како му се то, њему иначе веома добро познато, име измакло из свести; те мисли га наведу на реч *Пели*, која звучи сасвим слично. Знао је да се тако зове острво у Јужном Мору и да су његови становници сачували неколико чудних обичаја. Недавно је о томе читао у једном етнолошком делу и тада је одлучио да та саопштења искористи за сопствену хипотезу. Затим му паде напамет да се у Пели одиграва и роман који је читао са интересовањем и задовољством, а то је *Ван Зантеново најсрећније доба* од Лауридса Бруна. — Тога дана су га готово непрекидно обузимале мисли у вези са писмом које је истога јутра примио од једне њему веома драге даме; због

---

[18] Од *ambus* = обоје и *valens* = од вредности — оно што се односи на истовремена супротна осећања, на пример: љубав и мржњу.

тог писма је страховао да ће морати да се одрекне уговореног састанка. Пошто је цео дан провео у најгорем расположењу, изишао је увече са намером да се више не мучи са том непријатном мишљу, него да се, колико год узмогне, ода непомућеном уживању у друштву које га је очекивало и које је он необично високо ценио. Јасно је да је реч *Пељи* могла да угрози његову намеру, јер је она гласовно у тако тесној вези са *Пели*; а *Пели*, пошто је, захваљујући свом етнолошком значају, стекло везу са његовом личношћу, оваплоћује не само Ван Зантеново него и његово *најсрећније доба*, па су отуда и потицала страховања и бриге које су га преко дана мориле. Карактеристично је да се до овог јединственог тумачења могло доћи тек пошто је друго писмо претворило сумње у радосну извесност скорог виђења«.

Ако се поводом овог случаја сетимо оног који му је такорећи суседан, а у коме се нисам могао сетити места *Нерви* (пример 1), видимо како сличност по звуку између две речи може да замени двојаки смисао једне речи.

14. Када је 1915 избио рат са Италијом, могао сам запазити да у мом сећању одједном недостаје читав низ имена италијанских места, којима сам иначе располагао без тешкоћа. Као толиким другим Немцима, и мени је прешло у навику да један део празника проводим на италијанском тлу, и за мене није могло бити сумње да је то масовно заборављање имена израз схватљивог непријатељског расположења према Италији, које је сада ступило на место раније наклоности. Но поред овог директно мотивисаног заборављања имена појавило се и индиректно, које се морало сматрати као последица истог утицаја. Нагињао сам и заборављању неиталијанских имена, а истраживањем тих случајева дошао сам до тога да су и та имена, по некој далекој сличности, била у вези са прокаженим непријатељским. Тако сам се једнога дана дуго упињао да се сетим имена моравског града *Bisenz* (чешки Бзенец). Кад сам га се најзад сетио, знао сам одмах да се то заборављање мора ставити на рачун палате Бизенци (*Bisenzi*) у Орвиету. У тој палати се налази хотел Belle Arti, у ком сам становао кад

год сам боравио у Орвиету. Најмилије успомене су наравно најјаче страдале због промењеног осећајног става.

Биће такође корисно да нас неколико примера потсети на то како разноликим намерама може да послужи заборављање имена.

14. *А. Ј. Шторфер* (»*Заборављање имена којим се осигурава заборављање намера*«):

»Нека дама у Базелу добије једног јутра обавештење да је њена пријатељица из младости *Селма Х.* из Берлина, која је баш на свадбеном путовању, стигла у Базел. Пријатељица из Берлина треба да остане у Базелу свега један дан. Зато Базеланка одмах похита у хотел. При растанку се пријатељице договоре да се после подне поново састану и да до поласка Берлинке остану заједно.

»После подне Базеланка *заборави* на састанак. Детерминација тога заборављања није ми позната, али баш у тој ситуацији (сусрет са *пријатељицом из младости* која се *таман удала*) може да буде неколико типичних констелација, које могу да *спрече* поновни састанак. У овом случају интересантна је *даља* једна омашка, која претставља несвесно осигуравање прве. У време када је опет требало да се састане са пријатељицом из Берлина, Базеланка се налазила у друштву на неком другом месту. Повео се разговор о недавном венчању бечке оперске певачице *Курц* (Kurz). Дама из Базела изразила се критички (!) о том *браку*, али када је хтела да изговори име певачице, нашла се у највећој неприлици: њеног *личног имена* није могла да се сети. (Као што је познато, баш код једносложних породичних имена нарочито смо склони да кажемо уједно и лично име.) Дама из Базела се утолико више љутила због слабости свога памћења, што је често слушала певачицу *Курц* и што јој је име (цело) иначе било врло добро познато. Правац разговора се променио, а да нико други није пре тога споменуо заборављено лично име певачице.

»Увече истог дана наша дама из Базела налазила се у друштву које је делимично било истоветно са поподневним. Случајно се опет поведе разговор о браку бечке певачице и та дама,

без икакве тешкоће, изговори име *Селма* Курц. Овоме је одмах следио узвик: „Ах сад се сећам: потпуно сам сметнула с ума да сам за данас после подне уговорила састанак са својом пријатељицом *Селмом*". Погледавши на сат увиде да јој је пријатељица свакако већ отпутовала«. (*Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse II, 1914.*)

Можда још нисмо довољно припремљени да бисмо могли правилно да ценимо све стране овог лепог примера. Идући је једноставнији; у њему се, из мотива који су у вези са извесном ситуацијом, заборавља не име, него једна страна реч. Ми већ видимо да су процеси, које обрађујемо, увек исти без обзира на то да ли се они односе на имена, лична имена, стране речи или низове речи. У следећем примеру један младић заборавља енглеску реч за злато, која је истоветна са немачком речи *Gold*, да би имао повода за извршење жељене радње.

16. *Dr. Ханс Сакс*:

»Неки младић упозна се у заједничком пансиону са Енглескињом, која му се свиди. Забављајући се с њом, првог вечера њиховог познанства, на њеном матерњем језику, којим он прилично влада, и хотећи притом да употреби енглеску реч за *злато*, опази да упркос напорном тражењу не може да је се сети. Наместо ње упорно му се намећу као замене француско *or*, латинско *aurum* и грчко *хрисос*, тако да једва успе да их одагна, мада извесно зна да те речи немају сродности са траженом. Најзад не нађе другог начина да објасни шта хоће, него да додирне златни прстен који дама носи на руци; веома постиђен, дозна од ње да дуго тражена реч за злато гласи исто тако као и немачка, тј. *gold*. Велика вредност таквог додира, оствареног помоћу заборављања, није само у томе што он омогућује да се на нимало неприличан начин задовољи нагон за хватањем и додиривањем — то задовољавање је могућно и у другим приликама, које заљубљени ревносно искоришћују — него још много више у томе што се помоћу њега може разјаснити какви су изгледи за просидбу. *Несвесно* те даме, нарочито ако је оно симпатично расположено према партнеру, погодиће какав се еротички циљ крије иза безазлене

маске тог заборављања; то како ће она примити тај додир и његову мотивацију може тако постати за оба дела несвесно, али веома значајно средство споразумевања о шансама управо започетог флерта«.

17. Саопштавам још интересантно запажање о заборављању и поновном налажењу једног личног имена по *Ј. Штерке-у* (Stärcke); случај се одликује тиме што је са заборављањем имена везано извртање низа речи из једне песме, као у примеру *Невесте из Коринта:*

»Стари правник и филолог Z. приповеда у друштву да је у доба свога студентовања у Немачкој познавао студента који је био изванредно глуп и о чијој глупости он уме да исприча многу анегдоту. Но он не може да се сети имена тог студента, мисли да то име почиње са *w*, али доцније то опет порекне. Сећа се да је тај глупи студент касније постао *трговац вином* (Weinhändler). Затим опет исприча анегдоту о његовој глупости, чудећи се још једном што не може да му се сети имена, па онда рече: „Био је такав магарац да не схватам како сам могао да му, сталним понављањем, улијем у главу латински језик". Тренутак касније он се досети да се тражено име завршава на ... *ман.* На наше питање да ли му пада напамет неко друго име које се завршава на *ман*, он одговори: *„Ердман".* — „Ко је то?" — „И то је био студент из оног времена". — Но његова кћи примети да постоји и професор *Ердман.* Тачније испитивање показало је да је тај професор Ердман у часопису који он уређује примио рад послат од Z-а само у скраћеном облику, да се с њим делимично није слагао итд., и да је то Z-у било прилично непријатно. (Поврх тога сазнао сам касније да је Z. у ранијим годинама имао изгледа да постане професор у истој струци коју сада предаје професор Ердман, да дакле можда и због тога *Ердман* дира у осетљиву жицу.)

»Сада се Z. одједаред присети да је име глупог студента: *Линдеман.* Тога да се име свршава на ... *ман* сетио се већ раније; према томе је *Линде* остало дуже потиснуто. На питање на шта га потсећа *Линде*, он каже најпре: „Ни на шта".

На моје наваљивање да ће му усто ваљда ипак нешто пасти напамет, рече, гледајући увис и учинивши руком покрет у ваздуху: „Па да, липа (*Linde*), то је лепо дрво“. Другог ничега не може да се сети. Сви ућуте, свако се удуби у своју лектиру или неки други посао, када, неколико тренутака касније, Z. стаде у сањалачком тону да рецитује:

Steht er mit festen
Gefügigen Knochen
Auf der *Erde*,
So reicht er nicht auf
Nur mit der *Linde*
Oder der *Rebe*
Sich zu vergleichen.

(Када чврстим, гипким костима
стоји на *земљи*,
не допире дотле да би се могао упоредити
ма само са *липом* или са *лозом*).

»Ја узвикнем ликујући: „Ето нам *Ердмана*. Овај човек који стоји на земљи, то јест тај *Erde-Mann* или *Erdmann*, не допире толико високо да би се могао упоредити ма и са *липом* (*Lindeman*-ом) или са *лозом* (*трговцем вином*). Другим речима: онај *Линдеман*, глупи студент који је касније постао трговац вином, већ је био магарац, али *Ердман* је још много већи магарац, тај тек не може да се упореди ни са тим Линдеманом“. Такав подругљив или погрдан говор у несвесном није ништа необично, зато ми се чинило да је сада пронађен главни узрок заборављању имена.

»Упитао сам из које песме потичу цитирани стихови. Z. рече да је то песма од Гете-а, која, како мисли, почиње овако:

Edel sei der Mensch,
Hilfreich und gut!

(Човек нека буде племенит, готов да помаже и добар!)

и да се у њој налазе и ови стихови:

Und hebt er sich aufwärts,
So spielen mit ihm die Winde.

(А уздигне ли се — играју се с њим ветрови.)

»Сутрадан потражио сам ту песму од Гетеа, па се показало да је тај случај још лепши (али и компликованији) него што се чинило у први мах.

»*а*) Први цитирани стихови (види горе) гласе тачно:

Steht er mit festen
Markigen Knochen

(Када стоји чврстим — *снажним* [пуним сржи] костима)

»Гипке *(gefügige)* кости биле би доста необична комбинација. Али у то нећу ближе да улазим.

»*б*) Следећи стихови те строфе гласе (в. горе):

Auf der *wohlbegründeten*
Dauernden Erde,
Reicht er nicht auf,
Nur mit der *Eiche*
Oder der Rebe
Sich zu vergleichen.

(На *чврсто постављеној, трајној* земљи, он не постиже да буде упоређиван ни са *храстом* ни са лозом.)

»Према томе, у целој песми не постоји липа *(Linde)!* Он је несвесно заменио храст (*Eiche)* липом (*Linde*), само зато да би омогућио игру речи *Erde — Linde — Rebe* (земља, липа, лоза).

»*в*) Та песма се зове *Границе човечанства* и садржи поређење између свемоћи богова и незнатне силе човекове. А песма чији почетак гласи:

Edel sei der Mensch,
Hilfreich und gut

друга је песма, на неколико страница даље. Зове се: *Das Göttliche* (Божанско) и садржи исто тако мисли о боговима и људима. Како у то нисмо даље улазили, могу само наслућивати да су при постанку овога случаја имале учешћа и мисли о животу и умирању, о временском и вечном, о сопственом слабом животу и о будућој смрти*«.

У некима од ових примера искоришћене су све финесе психоаналитичке технике, да би се разјаснило заборављање

---

* Из холандског издања ове књиге под насловом: *De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksche leven,* Amsterdam 1916, отштампано на немачком у *Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse*, IV, 1916.

имена. Ко жели да сазна више о таквом раду, тога упућујем на саопштење *Е. Џонса* (Jones, Лондон)*.

18. *Ференци* је запазио да заборављање имена може да се појави као хистерични симптом. Онда оно показује механизам који се много удаљује од механизма омашке. Како је замишљена ова разлика, видеће се из његовог саопштења:

»Сада лечим постарију госпођицу, којој не падају напамет ни највише употребљавана и њој најбоље позната лична имена, мада иначе има добро памћење. Анализа је показала да она тим симптомом жели да документује своје незнање. А то демонстративно истицање њене игноранције уствари је замерање родитељима, који јој нису омогућили више школско образовање. И то што она има нагон да стално чисти и уређује кућу („психоза домаћица") потиче делимице из истог извора. Тиме она жели да каже отприлике: Ви сте од мене начинили служавку«.

Могао бих овде да наведем још много примера заборављања имена и да дискусију о њима поведем много даље, када не бих желео избећи да готово сва гледишта која долазе у обзир за касније теме претресем већ овде, при првој теми. Зато, нека ми се допусти да у неколико реченица изнесем резултате овде саопштених анализа:

Механизам заборављања имена (тачније: сметања с ума, привременог заборављања) састоји се у томе да неки други и у то време не свесни низ мисли омета намеравану репродукцију. Између поремећеног имена и реметилачког комплекса постоји веза, било à priori, било да се она образовала површним (спољним) асоцијацијама, путевима који се често чине усиљени, извештачени.

Међу реметилачким комплексима најјаче дејство показују комплекси у вези са самим собом (лични, породични, професионални).

Име које може имати више значења припада неколиким скуповима мисли (комплексима); такво име у његовој вези с

* »Анализа једног случаја заборављања имена«. Преведено на немачки у *Zentralblatt für Psychoanalyse*, II, 2, 1911.

једним скупом мисли често поремети његова припадност ка другом, јачем комплексу.

Међу мотивима тих поремећаја нарочито се истиче намера да се избегне непријатност која би могла бити изазвана сећањем.

Углавном се могу разликовати два основна случаја заборављања имена: када то име само потсећа на нешто непријатно, или када је оно доведено у везу са нечим другим што би могло имати такво дејство; тако имена могу бити ометана у репродукцији због себе самих, или због својих ближих или даљих асоциативних односа.

Прегледамо ли ове опште закључке, постаће нам разумљиво: зашто међу нашим омашкама најчешће сусрећемо привремено заборављање имена.

19. Ми, међутим, нисмо ни издалека забележили све особитости те појаве. Хоћу још да укажем на то да је заборављање имена у великој мери заразно. У разговору између два лица често је довољно да једно каже како је ово или оно име заборавило, па да га се ни друго лице не може сетити. Но, тамо где је заборављање овако индуковано, заборављено име се лакше појављује поново. Ово »колективно« заборављање, строго узевши појава психологије маса, још није постало предметом аналитичког истраживања. У једном јединим, али особито лепом, примеру могао је *Т. Рајк (*Th. Reik*)* да дâ добро објашњење те чудне појаве*.

»У малом друштву академичара, у ком су се налазиле и две студенткиње филозофије, говорило се о многобројним питањима која постанак хришћанства поставља културној историји и науци о религији. Једна од младих дама, која је учествовала у разговору, сетила се да је у енглеском роману, што га је недавно читала, нашла привлачну слику многих верских струјања која су узбуђивала људе оног доба. Додала је да је у роману приказан цео Христов живот од његовог рођења до смрти, али имена тога дела није могла да се сети (визуелно

* Th. Reik, *Über kollektives Vergessen* (О колективном заборављању), *Internat. Zeitschrift für Psychoanalyse*, VI, 1920. (Садржано и у Reik, *Der eigene und der fremde Gott*, 1923.)

сећање на омот књиге и на типографску слику наслова било је исувише јасно). И тројица од присутне господе тврдила су да познају тај роман, али, зачудо, ни они нису могли да кажу његово име...

»Само се млада дама подвргла анализи ради разјашњења тога заборављања. Наслов књиге гласи: *Ben Hur* — од Луиса Волеса (Lewis Wallace). Пале су јој напамет ове замене: *Ecce homo — homo sum — quo vadis?*[19] Девојка је сама разумела да је то име заборавила, „јер садржи израз који ниједна млада девојка — усто још у друштву младих људи — неће радо употребити".[20] Ово објашњење продубљено је веома интересантном анализом. У вези, која је овде додирнута, и превод речи *homo* на немачки (*Mensch*)[21] има непристојно значење. Рајк закључује: Млада дама третира реч тако као да би изговарањем овог сумњивог наслова пред младим људима признала да има те жеље, које је она уствари одбацила као непријатне и као жеље које не одговарају њеној личности. Краће речено: несвесно она изједначује изговарање речи »Ben Hur« са сексуалном понудом, и њено заборављање, према томе, значи одбрану од несвесног искушења те врсте. Имамо разлога за претпоставку да су слични несвесни процеси били узрок заборављању код младих људи. Њихово несвесно схватило је заборављање девојке у његовом правом значењу па га је... такорећи протумачило... Заборављање код мушкараца представља обзир према таквом држању... Рекло би се да им је њихова сабеседница својом изненадном слабошћу памћења дала јасан миг, који су мушкарци несвесно добро разумели«.

Дешава се и продужено заборављање имена, при чему читави низови имена ишчезавају из сећања. Ако човек, да би поново нашао ишчезло име, лови друга са којима је оно у чврстој вези, онда често умакну и ова нова имена, помоћу којих је хтео да дође до траженог. Заборављање тако прескаче с једног имена на друго, као да би хтело доказати да ту постоји препрека која се не може лако отстранити.

---

[19] Латински, значи: Ево човека (речи Пилата о Христу) — човек сам — куда ћеш? (Петрове речи Христу, уједно наслов романа Сјенкијевића).

[20] Немачка реч *die Hure* значи курва.

[21] И реч *Mensch* (у средњем роду) има исто значење као и *Hure*.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

О УСПОМЕНАМА ИЗ ДЕТИЊСТВА И УСПОМЕНАМА ПОКРИВАЛИЦАМА

У другој расправи (објављеној 1899 у Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie) могао сам да покажем тенденциозност нашег сећања онде где се то не би очекивало. Пошао сам од упадљиве чињенице, да су најраније успомене из детињства често сачувале оно што је индиферентно и споредно, док се у сећању одраслих (често, иако не увек!) од важних, изразитих, снажним афектима пропраћених утисака тога времена не налази ни трага.

Како знамо да памћење врши избор међу утисцима који навиру, морали бисмо претпоставити да оно тај избор у детињству врши по сасвим другим принципима него у доба интелектуалне зрелости. Међутим, подробно испитивање показује да је та претпоставка излишна. Индиферентне успомене из детињства постоје само захваљујући једном процесу померања; оне су замена у репродукцији за друге, одиста значајне, утиске; сећање на ове утиске може се постићи психичком анализом оних индиферентних успомена, док њихову непосредну репродукцију спречава неки отпор. Како су се те индиферентне успомене сачувале, захваљујући не сопственој садржини, него асоцијативној вези своје садржине са једном другом, потиснутом (заклоњеном или покривеном) садржином, оправдан је назив који сам им дао: »успомене-покривалице« (Deckerinnerungen).

У споменутом чланку само сам додирнуо, а нипошто исцрпео, разноврсне односе и многострука значења успомена

покривалица. На примеру који је тамо подробно анализован, нарочито сам истакао једну особитост у *временској* релацији између успомене покривалице и њом покривене садржине. Садржина успомене покривалице у том примеру била је из једне од првих година детињства, док је то што је она у сећању заступала и што је остало готово несвесно доживљено у позним годинама тог лица. Та врста померања била би *повратна, уназадна* или *ретроградна*. Можда још чешће сусрећемо супротни однос: да се индиферентан утисак из недавно минулог доба учврсти у сећању као успомена покривалица, а да за то има да захвали само својој везаности за један ранији доживљај, против чије непосредне репродукције постоји отпор. То би била *унапредна* или *антероградна* успомена покривалица. Оно битно, што је од важности за памћење, овде временски лежи *иза* успомене покривалице. Најзад, постоји и трећи још могућни случај: да је успомена покривалица везана са утиском који она покрива не само својом садржином него и временским додиром, дакле *истовремена* или *симултана* успомена покривалица.

Колики део нашег сећања припада категорији успомена покривалица и колика је њихова улога у разним неуротичким појавама то су проблеми, у чије се третирање нисам ни тамо упуштао, нити ћу овде да улазим у то. Стало ми је само до тога да истакнем да су заборављање личних имена с погрешним сећањем и образовање успомена покривалица појаве исте врсте.

Разлике између тих појава на први поглед су много упадљивије него њихове евентуалне аналогије. Тамо су посреди лична имена, овде комплетни утисци, нешто што је доживљено, било у стварности било у мислима; тамо постоји очевидно изневеравање функције сећања, овде нам изгледа чудан рад памћења; тамо је тренутни поремећај — јер сада заборављено име могло је пре тога да буде репродуковано правилно сто пута, и може то од сутра опет да буде — овде је трајно располагање без недостатка, јер индиферентне успомене из детињства изгледа да нас могу пратити кроз дужи део нашег живота. Чини се да је загонетка у оба случаја сасвим разли-

чито оријентисана. Тамо је то што побуђује нашу научну радозналост заборављање, овде задржавање у сећању. Но када се мало удубимо у ствар, запажамо да, упркос разлици у психичком материјалу и у временском трајању оба феномена, знатно преовлађују подударности. Овде, као и тамо, у питању је промашивање сећања; памћење не репродукује то што би морало да репродукује, него нешто друго као замену. У случају заборављања имена не недостаје рад памћења: он се огледа у замени имена; а стварање успомена покривалица заснива се на заборављању других, важнијих утисака. О томе да је ту нешто поремећено, обавештава нас, у оба случаја, једно интелектуално осећање, само сваки пут у другом облику. При заборављању имена *знамо* да су замене *погрешне*; при успоменама покривалицама *чудимо* се што их, уопште, имамо. Психолошка анализа доказује да је до стварања замена у оба случаја дошло на исти начин, померањем дуж једне површне асоцијације; зато баш разлике у материјалу, у временском трајању и у центрирању оба феномена појачавају наше очекивање да је то, до чега смо дошли, нешто значајно и од опште важности. Тај општи принцип гласио би: изневеравање и застрањивање репродуктивне функције указује, много чешће него што наслућујемо, да се ту уплиће неки пристрасан чинилац, нека *тенденција*, која једно сећање подупире, док друго настоји да сузбије.

Тема о успоменама из детињства чини ми се тако значајна и интересантна, да бих јој хтео посветити још неколико напомена које прелазе границе досадашњих гледишта.

Колико уназад, у детињство, допиру сећања? Познато ми је неколико истраживања о том питању, тако од *Анрија* (V. et C. Henri)* и од *Потвина* (Potwin)**; из њих произлази да постоје велике индивидуалне разлике код испитаника, утолико што поједини међу њима тврде да се сећају доживљаја шестог месеца живота, док други из свога живота не знају ништа до навршене шесте, па чак и осме године. Али, од чега зависе

* *Enquête sur les premiers souvenirs de l'enfance. L'année psychologique*, III, 1897.

** *Study of early memories. Psychological Review*, 1901.

те разлике у успоменама из детињства, и какав је њихов значај? Очигледно, није довољно анкетама добавити материјал који се односи на та питања; потребно је још и обрадити тај материјал, и у томе мора учествовати и лице које нам је дало обавештења у анкети.

Мислим да одвише олако примамо чињеницу инфантилне амнезије, немања успомена на прве године нашег живота, место да у њој налазимо чудну загонетку. Заборављамо за колико висока интелектуална постигнућа и за како сложена осећања је способно дете од отприлике четири године; требало би да се чудимо што је памћење каснијих година, по правилу, сачувало тако мало од тих душевних процеса; да се чудимо утолико пре што имамо много разлога за претпоставку да та иста дечија делатност није прошла, не оставивши трага у развитку личности, него да је била од пресудног утицаја за сва доцнија времена. А, упркос овом неупоредивом дејству, она је заборављена! То показује да ту постоје сасвим нарочити услови сећања (у смислу свесне репродукције), услови које досад нисмо били пронашли. Врло је могућно да ће нам заборављање нашег детињства дати кључ за разумевање оних амнезија које су, према нашим новијим сазнањима, основа за стварање свих неуротичких симптома.

Од сачуваних успомена из детињства неке нам се чине добро схватљиве, друге чудне или неразумљиве. Није тешко исправити неколико заблуда које се односе на обе ове врсте. Ако се успомене једног човека, које су се одржале, подвргну аналитичком испитивању, може се лако утврдити да нема јемства за њихову тачност. Неке од слика сећања су неоспорно изопачене, непотпуне, или временски или просторно померене. Тврђења испитаних лица, као то да њихово прво сећање потиче отприлике из друге године живота, очигледно су непоуздана. Ускоро успевамо да пронађемо и мотиве који нам објашњавају изопачавање доживљеног, али који такође доказују да узрок тим грешкама у сећању не може бити напросто непоузданост памћења. Јаке силе у каснијем животу мењале су способност сећања на доживљаје из детињства, вероватно

исте силе, до којих је кривица што смо се, уопште, толико удаљили од разумевања за наше детињство.

Као што је познато, психички материјал сећања у одраслих је различит. Једни се сећају у виду гледаних слика, њихове успомене имају визуелан карактер. Други једва могу у сећању да репродукују најоскудније контуре доживљеног; таква лица зову се, по предлогу Шарко-а (*Charcot), »auditifs«* и *»moteurs«*, за разлику од *»visuels«*[22].

У сновима те разлике ишчезавају; ми сви сањамо, претежно, у гледаним сликама. Али тај развој (ка разноликом карактеру сећања) поништен је и у успоменама из детињства; оне су пластично визуелне и у оних лица чијем каснијем сећању недостаје визуелни елемент. У визуелном сећању је према томе сачуван тип инфантилног сећања. Код мене су најраније успомене из детињства једине успомене са визуелним карактером; то су напросто пластично разрађене сцене, које се могу поредити само са приказима на позорници. У тим сценама из детињства, биле оне истините или фалсификоване, редовно виђамо и своју сопствену личност у њеним контурама и у њеном оделу. Та околност мора да изазове чуђење; одрасли са визуелним типом сећања у својим успоменама на касније доживљаје више не виде своју личност*. Осим тога, била би противна свим нашим искуствима претпоставка да дете у својим доживљајима обраћа пажњу на само себе, а не искључиво на спољне утиске. Тако са разних страна долазимо до помисли да у такозваним најранијим успоменама из детињства немамо праве трагове доживљеног, него њихову касну обраду, која је вероватно настала под утицајем разноврсних каснијих психичких сила. Тако се »успомене из детињства« разних индивидуа, уопште, изједначују са »успоменама покривалицама« и притом стичу значајну аналогију са успоменама из детињства народа, сачуваним у легендама и митима.

---

[22] *Charcot*, француски лекар за нервне болести, један од учитеља Фројдових. *Auditif* (одитиф) — слушни, који се односи на слух, *moteur* (мотер) — на покрет, *visuel* (визуел) — на вид.

* То тврдим, пошто сам се на неколико страна о том распитао.

Ко год је више људи испитивао психички методом психоанализе, скупио је у том раду обиље примера за успомене покривалице сваке врсте. Али саопштавање тих примера изванредно је отежано баш због тих напред изложених односа између успомена из детињства, с једне стране, и каснијег живота, с друге; да би се нека успомена из детињства могла оценити као успомена покривалица, било би често потребно приказати целокупну историју живота дотичног лица. Само је ретко могућно да се, као у следећем лепом примеру, извуче из своје целине и саопшти једна једина успомена из детињства.

Неки 24-годишњи мушкарац сачувао је ову слику из своје пете године живота. Он седи у башти неког летњиковца на столичици поред тетке, која се труди да га научи познавању слова. Њему пада тешко да разликује *т* од *п*, и он моли тетку да му каже, по чему се познаје шта је једно, а шта друго. Тетка га упозори да *т* има читав један комад, трећу црту, више него *п*. — Није било разлога да се сумња у поузданост ове успомене из детињства; али свој значај она је стекла тек касније, када се показало да је она подесна за симболичко приказивање друге једне радозналости дечакове. Јер, као што је тада желео да дозна разлику између *т* и *п*, тако се касније трудио да дозна разлику између дечака и девојчица; а био би се зацело сагласио и с тим да му баш та тетка буде учитељица. Касније је пронашао да је и та разлика слична, да дечак има читав један комад више него девојчица; и у доба када је то дознао, пробудила се у њему успомена на аналогну дечију радозналост.

Ево други пример из каснијих година детињства:

Сада преко 40 година стар човек, који има тешких унутрашњих препрека у свом љубавном животу, најстарији је од деветоро деце. Кад се родило најмлађе, њему је било 15 година, па ипак он упорно тврди да никад није опазио трудноћу своје мајке. Потстакнут мојим неверовањем, он се досети да је једном, у једанаестој или дванаестој години, видео како мајка пред огледалом у журби *одвезује сукњу*. Затим, несметано, допуни то сећање: мајка је дошла са улице и неочекивано је добила порођајне болове. А *одвезивање (Aufbinden)* сукње је успомена

покривалица за *порађање* (*Entbindung*). Примену таквих речи које, као неки мост, спајају два појма (»*Wortbrücken*«) срешћемо још у другим случајевима.

На једном јединомн примеру хтео бих још да покажем, какав смисао може аналитичком обрадом да стекне успомена из детињства која се, пре тога, чинила лишена сваког смисла. Када сам се, у својој четрдесет и трећој години, почео да интересујем за остатке сећања на сопствено детињство, привукла је моју пажњу сцена која ми се одавно — мислио сам, одвајкада — с времена на време појављивала у свести и која се, према поузданим знацима, могла десити у доба пре моје навршене треће године. Видео сам себе како, кукајући и нешто захтевајући, стојим пред орманом чија је врата држао отворена мој 20 година старији полубрат; онда је одједном ушла у собу, као враћајући се са улице, моја мајка, лепа и витка. Тим речима сам описао сцену, коју сам гледао пластично, а за коју иначе нисам знао шта треба да значи. Да ли је мој брат хтео орман — у првој формулацији употребио сам израз »*Schrank*« — да отвори или да затвори, зашто сам притом плакао и какве је везе с тим имао долазак моје мајке, све ми је то било нејасно; био сам у искушењу да то објасним као да је посреди успомена на неко задиркивање од стране старијег брата, и да је мајка то прекинула.

Није нимало ретко да се сцена из детињства која се одржала у сећању схвати овако погрешно; човек се сећа једне ситуације, али она нема свог средишта, и он не зна на који елемент те ситуације треба да стави психички акцент. Аналитички напори довели су ме до сасвим неочекиваног схватања те слике. Ја сам опазио да мајке нема, посумњао сам да је она закључана у том орману и зато сам захтевао од брата да орман отвори. Кад ми је учинио по вољи и кад сам се уверио да мајка није у орману, почео сам да вичем; то је тренутак који је моје сећање сачувало и после кога се ускоро појавила мајка; њена појава стишала је моју забринутост или чежњу.

Али, како је дете дошло на помисао да отсутну мајку тражи у орману? Истодобнн снови указивали су магловито на једну дадиљу; на њу су се сачувале још и друге реминисценције, на пр. да ме је ревносно нагонила да јој предајем ситни

новац који бих добивао на поклон — детаљ који и сâм опет има права да буде сматран као успомена покривалица за касније доживљаје. Одлучих да себи тога пута олакшам посао тумачења и да се код своје сада остареле мајке распитам о оној дадиљи. Сазнао сам много штошта, између осталог да је та мудра, али не сасвим поштена, особа за време бабиња моје мајке извршила велике крађе у кући и да је, на наваљивање мога полубрата, била предата суду. Захваљујући том обавештењу, пукло ми је пред очима и разумео сам ону дечју сцену. Изненадни нестанак те дадиље није ми био индиферентан; ја сам се управо обратио брату с питањем: где је она — вероватно зато што сам опазио да је он у њеном ишчезавању играо неку улогу — а он ми је одговорио, избегавајући и двосмислено, као што му је била навика: *Sie ist »eingekastelt«* (тј. она је затворена у орману, односно ухапшена). Тај одговор сам схватио на детињски начин, али сам престао с питањима, пошто се ништа више није могло дознати. Када сам, кратко време после тога, опазио да нема мајке, подозревао сам да је зли брат с њом учинио исто што и са дадиљом, нагнао сам га да ми отвори орман. Сад ми је разумљиво и то зашто је у формулисању те визуелне сцене из детињства наглашена мајчина виткост: та виткост ми је морала пасти у очи, као нешто што је мајка поново стекла. Ја сам две и по године старији него сестра која се тада родила, а са полубратом сам живео заједно само до навршетка своје треће године*.

* Ко се интересује за душевни живот у тим годинама детињства, лако ће погодити дубљу условљеност захтева постављеног старијем брату. Дете, које још није навршило три године, разумело је да је сестрица, која је недавно стигла, расла у трбуху мајчином. Оно није нимало сагласно са тим прираштајем и неповерљиво страхује да би мајчина утроба могла да крије још деце. Орман му је симбол мајчине утробе; оно дакле захтева да гледа у тај орман и ради тога се обраћа великом брату, који је, као што произлази из другог материјала, постао супарник малишанов наместо оца. Против тога брата уперена је, поред основане сумње да је дао да се ухапси *(»einkasteln«)* ишчезла дадиља, и сумња да је он, на неки начин, ставио у мајчину утробу дете које се недавно родило. Афект разочарања због тога што је орман празан полази од површне мотивације детињег захтева. С обзиром на дубљу тежњу, тај афект је на погрешном месту. Напротив, велико задовољство због виткости мајке која се враћа постаје сасвим разумљиво тек из овог дубљег слоја.

ГЛАВА ПЕТА

ОМАШКЕ У ГОВОРУ

Ако нам се језички материјал, којим се обично служимо кад говоримо матерњим језиком, чини обезбеђен од заборављања, утолико чешће наилазимо, примењујући тај материјал на други поремећај, који је познат као омашка у говору. Када се та омашка запажа код нормалног човека, она оставља утисак неразвијеног степена такозваних »парафазија«[23], које се појављују под патолошким условима.

Овде сам изузетно у могућности да забележим претходни рад о том питању. Године 1895 објавили су *Мерингер* и *Мајер* (C. Mayer) студију о »омашкама у говору и читању«; гледишта тога рада веома се разликују од мојих. Један од аутора, који у тексту води главну реч, по струци је лингвиста, и лингвистички су га интереси потстакли да истражује правила, по којима човек чини омашке у говору. Он се надао да ће из тих правила моћи да закључи да постоји »духовни механизам којим су, на сасвим особен начин, повезани гласови једне речи или реченице, па и речи између себе« (стр. 10).

Примере омашака у говору, које су сакупили, аутори групишу најпре по чисто дескриптивним гледиштима као *замењивања* или премештања (на пр. Милона венерска место Венера милонска), *антиципације* (на пр. било ми *је* на тешкима... на грудима тако тешко), *постпозиције* (на пр. »*Ich* fordere Sie auf, auf das Wohl unseres Chefs *auf*zustossen« место *an*zustossen« — позивам вас да у здравље нашег шефа подигнете уместо »да се...

[23] *Парафазија* (од грчког *пара* што означава промену и *фасис* = реч, говор) — мењање, бркање слова или речи.

куцнете«), *контаминације* или сажимања (на пр. »Er setzt sich auf den Hinterkopf«, састављено из: »Er setzt sich einen Kopf auf« и »Er stellt sich auf die Hinterbeine«[24], *супституције* (напр. »Ich gebe die Präparate in den Briefkasten« место Brütkasten — »ставићу препарате у сандуче за писма« место: у термостат); уз ове главне категорије долазе још неке мање важне (или за наше циљеве мање значајне). При овом груписању свеједно је да ли се премештање, унакажење, стапање итд. односи на поједине гласове речи, на слогове или читаве речи намераване реченице.

Да би објаснио те разне врсте омашака које је запазио, Мерингер претпоставља да гласови у говору имају различиту вредност. Када инервирамо[25] први глас једне речи, или прву реч једне реченице, надражајни процес се већ управља и тече према каснијим гласовима, следећим речима; како су те инервације донекле истовремене, оне могу да утичу једна на другу, мењајући се međусобно. Тиме што или трепери унапред или се дуже одржава, надражај гласа са већим психичким интензитетом омета процес инервације мањег значаја. Потребно је, према томе, да се утврди који гласови једне речи имају највишу вредност. Мерингер мисли: »Ако хоћемо да знамо којем гласу неке речи припада највиши интензитет, треба да себе посматрамо, док тражимо неку заборављену реч, на пр. једно име. То што се најпре опет појави у свести имало је свакако највећи интензитет пре заборављања (стр. 160). Гласови високе вредности јесу, према томе, почетни глас слога који садржи корен, затим почетни гласови речи и наглашени самогласник или самогласници (стр. 162)«.

Не могу, а да овде не противречим. Припадао почетни глас имена елементима највише вредности или не, нетачно је свакако да се тај глас, ако је реч заборављена, као први опет појављује у свести; горње правило је дакле безвредно. Човек

---

[24] »Он седа на потиљак“, састављено из »он себи насађује главу« и »он стаје на задње ноге«, што и једно и друго, у фигуративном смислу, значи својеглав је, пропиње се, опире се.

[25] Инервација је надраживање путем нерава.

који посматра себе, док тражи неко заборављено име, доста често верује и тврди да оно почиње овим или оним одређеним словом. То уверење је исто тако често неосновано као и основано. Штавише, ја бих рекао да је, у већини случајева, почетни глас који човек тако наводи погрешан. И у нашем примеру „Сињорели" изгубили су се у замени почетни глас и битни слогови, а баш пар слогова који је од мање вредности, *elli*, вратио се у свест у замени Ботичели. Како мало замене респектују почетни глас ишчезлог имена, нека покаже нпр. овај случај: Једног дана не могу да се сетим имена мале земље чији је главни град *Монте Карло*. Замене за то име гласе:

Пиемонт, *Албанија*, *Монтевидео*, *Колико* (*Colico*).

На место Албаније ускоро ступа *Монтенегро*, а затим ми падне у очи да је сада слог *Mont* (изговорено *мон*) заједнички свим заменама осим последње. На тај начин ми је олакшано да, полазећи од имена кнеза Алберта, нађем заборављено *Монако*. *Колико* подражава приближно след слогова и ритмику заборављеног имена.

Ако допустимо могућност да механизам, сличан оном који смо открили при заборављању имена, има удела и у омашкама у говору, доћићемо до основанијег суда о тим случајевима. Поремећај у говору који се изражава у омашци може бити проузрокован: прво, утицајем неког другог саставног дела истог говора, дакле антиципативним или ретроактивним, повратним дејством, или другом неком формулацијом у истој реченици или склопу који намеравамо изговорити — овамо долазе сви горе наведени примери, позајмљени од Мерингера и Мајера; — и друго, поремећај би могао настати, аналогно случају Сињорели, утицајима *ван* те речи, реченице или тога склопа, од елемената које не намеравамо да изговоримо и за које тек по самом том поремећају можемо да закључимо да су уопште надражени. Истовременост надражаја била би оно што је заједничко, положај унутар или изван исте реченице или истог склопа оно чиме се разликују оба ова начина постајања омашке у говору. У први мах се та разлика не чини толико велика; она је, међутим, значајна за извесне закључке, који се могу извести из симптоматологије омашака у говору. Јасно је

да би се само у првом случају из тих појава могло закључити, да постоји механизам који повезује гласове и речи између себе тако да узајамно утичу на своју артикулацију; дакле, закључци каквима се, као резултатима студије омашака у говору, надао лингвиста. У случају поремећења услед утицаја изван исте реченице или склопа било би, пре свега, потребно да се открију реметилачки елементи; а затим би се постављало питање да ли и механизам тога поремећаја може да ода законе стварања говора, чије се постојање мора претпоставити.

Не може се тврдити да су Мерингер и Мајер превидели да говор могу пореметити »компликовани психички утицаји«, елементи изван исте речи, исте реченице или истог говорног склопа. Они су морали запазити да теорија о психички неједнакој вредности гласова, строго узевши, може да објасни само гласовне поремећаје, затим антиципације и постпозиције. Где се поремећаји речи не могу свести на гласовне поремећаје, на пр. код супституција и контаминација речи, ту су и они без оклевања тражили узрок омашци *изван* целине која се намеравала рећи, и за то су навели лепе примере. Цитирам ова места:

(Стр. 62) »Ру. прича о догађајима које он у себи проглашава за „свињарије" (Schweinereien). Но желећи да то каже у благој форми, он почне: „Dann aber sind Tatsachen zum *Vorschwein* gekommen[26]..." Мајер и ја били смо присутни и Ру. је потврдио да је мислио на „свињарије". То што се та замишљена реч одала код речи „Vorschein" и изненада ступила у дејство довољно је објашњено сличношћу тих речи«. —

(Стр. 73) »Као у контаминацијама, вероватно још у много већем степену, говорне претставе које „лебде" или „лутају" играју важну улогу и у супституцијама. Оне су додуше испод прага свести, но ипак још у таквој близини да имају дејства; привучене сличношћу комплекса који треба изговорити, оне лако могу довести до скретања или исклизнућа, или се следу речи

[26] Ру. место »но онда су се појавиле такве чињенице...« каже отприлике »но онда су се појавиле такве свињенице...«. „Zum Vorschein kommen" значи појавити се, а „Vorschwein" је настало контаминацијом из „Vorschein" и „Schweinerei" (свињарија).

испречити на путу. Те говорне претставе које „лебде“ или „лутају“ јесу, као што рекосмо, често заостали елементи (одјеци) говорних процеса који су се малопре одиграли«.

(Стр. 97) »Исклизнуће је могућно услед сличности, када се у близини, испод прага свести, налази друга слична реч коју *нисмо намеравали да изговоримо*. То се дешава у супституцијама. — Ја се надам да ће се правила, која сам поставио, морати потврдити када се провере. Али за то је потребно да нам *постане јасно, на шта је све мислило лице које говори**. Ево једног поучног случаја. Разредни старешина Ли. рече у нашем друштву: „Die Frau würde mir Furcht ein*l*agen“ (место: Die Frau würde mir Furcht ein*j*agen — Та жена би ми утерала страх у кости). Обратио сам пажњу, јер ми се то *l* чинило необјашњиво. Допустио сам себи да говорника упозорим на његову грешку ein*l*agen место ein*j*agen; он сместа одговори: Да, то долази отуда што сам мислио: ich wäre nicht in der Lage (ја не бих био у могућности) итд.«

»Други случај. Питам R. v. Schid-а како је његовом болесном коњу. Он одговори: „Ja, das *draut*... dauert vielleicht noch einen Monat“ (Да, то ће [draut]... трајати можда још читав месец). То ‚draut‘ са *r* било ми је неразумљиво, јер *r* из dauert нипошто није могло имати такво дејство. Упозорио сам дакле R. v. S.-а на омашку, нашто он рече да је мислио: „Das ist eine *traurige* Geschichte“ (то је *тужна* историја)[27]. Имао је дакле на уму два одговора и они су се измешали«.

Јасно је колико се околностима у нашим »анализама« приближује то узимање у обзир луталачких говорних претстава које су испод прага свести и не треба да буду изговорене, и захтев да се распитивањем открије на шта је све лице, које говори, мислило. И ми тражимо несвестан материјал, и то на исти начин, само што ми морамо да превалимо дужи пут, кроз сложенији низ асоцијација, од онога што је упитаном пало на памет па до проналаска реметилачког елемента.

* Курзив је мој.

[27] Отприлике као да је рекао: То ће тужат... трајати можда још читав месец.

Задржаћу се на још једном интересантном моменту о коме сведоче примери Мерингерови. Како сâм аутор увиђа, реч која није одређена за изговор, проузрокујући изопачење, мешавину или компромисну творевину (контаминацију), може да освоји место у свести, захваљујући каквој било сличности с неком речи у намераваној реченици:

lagen, dauert, Vorschein.
jagen, traurig, ... schwein.

У својој књизи о »Тумачењу снова«* изложио сам какав удео у постанку такозване манифестне садржине сна из латентних мисли сна има *сажимање*. Нека, каква било сличност, у ствари или у претстави о речи, између два елемента несвесног материјала ту се узима као повод за стварање нечег трећег; то треће је мешана или компромисна претстава, која у садржини сна заступа обе своје компоненте и чија су поједина обележја, услед тога њеног порекла, тако често противречна. Према томе је образовање супституција и контаминација у омашкама у говору почетак оног сажимања које најревносније учествује у изграђивању сна.

У малом чланку, намењеном ширим круговима (*Neue Freie Presse*, од 23 авг. 1900: »Wie man sich versprechen kann« — Како се могу десити омашке у говору), Мерингер је тврдио да извесни случајеви замењивања (супституција) речи имају нарочити практични значај, и то они у којима се једна реч замењује другом, по смислу супротном. »Вероватно је још у сећању људи, како је, пре неког времена, претседник аустриске скупштине *отворио* седницу: „Високи доме! Констатујем да је присутно толико и толико господе и објављујем да је седница овим *закључена!*" Тек општа веселост га је упозорила на грешку и он ју је поправио. Овај се случај вероватно објашњава овако: претседник је *желео* да седницу, од које се тешко могло очекивати нешто добро, може већ да закључи; али — што је честа појава — споредна мисао је бар делимично продрла, и

* *Die Traumdeutung.* Leipzig und Wien, 1900, V изд. 1919. Ges. Schriften књ. II и III.

резултат је био: „закључена“ место „отворена“, дакле супротно од онога што је намеравао рећи. Али многобројна запажања поучила су ме, да се супротне речи, уопште, врло често међусобно замењују; оне су већ у нашој језичкој свести асоциране, налазе се једна тик до друге и лако се деси да место једне буде погрешно призвата друга«.

Није у свим случајевима тако лако, као у примеру претседника, показати да до замењивања супротних речи долази услед противљења, које се јавља у унутрашњостн дотичног лица против изговарања реченице. Аналоган механизам нашли смо у анализи примера *aliquis;* тамо се унутрашња супротност изразила у заборављању речи место у њеном замењивању супротном. Али зато морамо напоменути да уствари нема израза који би тако био супротно од речце *aliquis* као што је »закључити« супротно од »отворити«, и да је »отворити« толико уобичајен део нашега језичког блага да се и не може заборавити.

Последњи примери Мерингера и Мајера показују нам да поремећај у говору може да настане како на тај начин што у истој реченици гласови и речи које намеравамо изговорити делују унапред или уназад, тако и под утицајем речи изван те реченице, речи *чије се буђење иначе* (да нема омашке) *ничим не би одало*; стога ћемо хтети најпре да сазнамо да ли се те две категорије омашки у говору могу строго делити једна од друге и како се пример из једне категорије може разликовати од случаја из друге. На овом месту излагања морамо да споменемо шта о том питању вели *Вунт* (Wundt), који је исцрпно обрадио законе о развоју говора (у *Völkerpsychologie,* I књ., I део, стр. 371 и даље, 1900) и ту пише и о омашкама у говору. То што у овим и другим, њима сродним, појавама никад не недостаје, то су, по Вунту, извесни психички утицаји. »Међу те утицаје долази, пре свега, као позитиван услов то да изговореним гласовима изазване *асоцијације гласова и речи* теку несметано. Као негативан моменат придолази престанак или попуштање воље која тај ток кочи, и пажње, која и овде делује као функција воље. Та игра асоцијација може да се покаже у томе што глас, који тек треба да дође, буде изговорен унапред; или у томе што ранији гласови буду поновљени; или

што глас који је честом употребом ушао у обичај буде уметнут међу друге; или најзад у томе што сасвим друге речи, између којих и изговорених гласова постоји асоциативна веза, делују на те гласове; но све то означава само разлике у правцу, и можда још у обиму тих асоцијација, а нипошто у њиховој општој природи. У неким случајевима остаје отворено питање у који би облик требало сврстати известан поремећај, и да ли не би било правилније сматрати га као изазван стицајем већег броја мотива *по принципу компликације узрока**« (стр. 380 и 381).

Сматрам да су ове напомене Вунтове потпуно оправдане и веома инструктивне. Можда би се могло нагласити, са више одлучности него што то чини Вунт, да позитивни, потстрекачки момент грешака у говору — тј. не ометани ток асоцијација — и негативни — тј. попуштање пажње која га кочи — редовно делују заједно, тако да оба та момента постају само различити услови истог процеса. Попуштањем инхибиторне пажње — или још одређеније речено: *услед* тог попуштања — ступа у дејство неометани ток асоцијација.

Међу примерима омашака у говору које сам ја сам сакупио, једва налазим понеки, у коме бих морао поремећај говора свести искључиво на оно што Вунт назива »дејство контакта гласова«. Поврх тога, готово редовно, откривам реметилачки утицај нечега што је *изван* намераваног говора; а реметилац је или појединa мисао која је остала несвесна, која омашком открива себе и коју често тек подробна анализа може да начини свесном; или је пак неки општији психички мотив, уперен против целога говора.

1. Својој кћери, која је, загризавши јабуку, начинила ружну гримасу, хоћу да цитирам:

Der Affe gar possierlich ist,
Zumal wenn er vom Apfel frisst.

(Мајмун је врло забаван — Нарочито кад једе јабуку.)

Но ја почињем: Der *Apfe*... Ово изгледа као контаминација

---

* Курзив је мој.

од »*Affe*« и »*Apfel*« (компромисна творевина) или би могло бити схваћено као антиципација припремљеног »Apfel«. Међутим, тачније стање ствари је ово: Тај цитат сам већ једанпут почео и првипут нисам учинио омашку. Она ми се десила при понављању, које је постало потребно зато, што је ословљена особа била заузета на другој страни, па није слушала. Ово понављање, као и са њом повезано нестрпљење да реченицу довршим, морам такође да урачунам у мотивацију те грешке у говору, која претставља резултат сажимања.

2. Моја кћи вели: Пишем госпођи Шрезингер (Schresinger).... Госпођа се зове *Шле*зингер. Ова погрешка у говору вероватно е у вези с тежњом да се олакша артикулација[28], јер се *л* после понављаног *р* тешко изговара. Али, морам додати да се та омашка десила мојој кћери, пошто сам ја, неколико минута раније, пред њом рекао »Apfe« место »Affe«. А омашка у говору је у великој мери заразна, слично као и заборављање имена, код кога су ту особину запазили Мерингер и Мајер. Узрок те психичке заразности не умем да наведем.

3. »Ich klappe zusammen wie ein *Tassenmescher — Taschenmesser*« (скљокам се као перорез[29] каже једна болесница на почетку часа лечења, замењујући гласове, за што опет може да послужи као извињење тешкоћа у артикулацији (»Wiener Weiber Wäscherinnen waschen weisse Wäsche« — »Fischflosse«, и сличне пробне речи[30]). Упозорена на грешку, она сместа одговара: »Да, то је само зато што сте ви данас рекли »Ernscht«. Ја сам је стварно дочекао речима: »Heute wird es also Ernst« (»Данас дакле ствар постаје озбиљна« — јер је ово требало да буде последњи час пре отсуства) па сам у шали »Ernst« проширио у »Ernscht«[31]. У току часа њој се стално дешавају све

[28] Артикулација — јасно, разговетно изговарање.

[29] У речи *Taschenmesser* — перорез болесница је заменила, испремештала гласове, отприлике као кад би ко рекао репорез место перорез.

[30] Бечке жене праље перу бело рубље — Пераја. Сличне пробне речи и реченице са гомилањем истих гласова на нашем језику јесу нпр.: Раскиселише ли ти се опанци? Или: Попадија Пелагија писала попу писмо: Поштовани попо, Петре Павловићу, пошаљи ми пет пилића по пошти пожаревачкој.

[31] У неким дијалектима се место »ернст« каже »ерншт«.

нове и нове омашке, и ја на крају видим да она не само мене подражава, него да има и нарочит разлог да се у несвесном задржава на имену Ернст*.

4. »Ich bin so verschnupft, ich kann nicht durch die *Ase natmen* — *Nase atmen*« — Имам такву кијавицу, да не могу да дишем на нос[32] — деси се истој болесници другипут. Она зна сместа како је дошла до те грешке. »Ја се сваког дана пењем у трамвај у *Hasenauerstrasse*; јутрос, док сам чекала трамвајска кола, пало ми је на памет, да бих, да сам Францускиња, изговарала *Asenauer*, јер Французи увек изостављају *H* у почетку речи«. Затим она износи читав низ реминисценција на Французе са којима се упознала, и после далеких обилажења долази до успомене да је као 14-годишња девојчица играла Пикарду у малом комаду »Kurmärker und Picarde« и да је тада говорила рђавим немачким језиком. Случајност да је у кући, у којој она станује, стигао гост из Париза, изазвала је цели тај низ успомена. Замена гласова дакле долази од поремећења које је проузроковала несвесна мисао из сасвим другог склопа.

5. Сличан је механизам омашке у говору једне друге болеснице коју памћење изневери усред репродукције једне давно заборављене успомене из детињства. Никако да се сети које је место тела пипнула нечија дрска и похотљива рука. Непосредно после тога она посети пријатељицу; с њом се забавља, причајући о летњиковцима. Упитана где се налази њена кућица у М., она одговори: *An der Berglende* место *Berglefine*[33].

6. Друга једна болесница, коју после завршеног часа упитам како је њеном ујаку, вели: »Не знам, сада га виђам

---

* Она је, као што се показало, била под утицајем несвесних мисли о трудноћи и спречавању рађања. Речима: »скљокана као перорез«, које је навела свесно као жалбу, хтела је да опише положај детета у мајчиној утроби. Реч »ернст«, којом сам је дочекао, потсетила ју је на име (С. Ернст) познате бечке фирме у Kärntnerstrasse, која често себе рекламише као продавница средстава за спречавање трудноће.

[32] Отприлике као кад би се на нашем језику рекло: »Имам такву кијавицу да не могу да нишем на дос«.

[33] *Berglende* значило би горски бут, *Berglefine* значи падина брда.

само *in flagranti* (затечена на делу)«. Идућег дана она поче: »Много ме је било стид, што сам вам тако глупо одговорила. Ви ме наравно морате сматрати за сасвим необразовану особу, која стално замењује стране речи. Хтела сам рећи: *en passant* (у пролазу)«. Онда још нисмо знали одакле је узела погрешно примењене стране речи. Но у истој седници изнела је, као наставак теме од прећашњег дана, реминисценцију, у којој је главну улогу играло то што је неко био ухваћен *ин флагранти*. Према томе је грешка у говору, која јој се десила дан раније, антициповала успомену, која тада још није била постала свесна.

7. Другој једној болесници морам на извесном месту анализе да кажем, како наслућујем да се она, у време о коме је баш реч, стидела своје породице и своме оцу чинила неку нама још непознату замерку. Она се тога не сећа и изјављује, уосталом, да је то невероватно. Али разговор наставља напоменама о својој породици: »Једно им човек мора признати: ипак су они нарочити људи, sie haben alle *Geiz* — ich wollte sagen *Geist* (сви су они тврдице — хтедох рећи: духовити)«. То је и био приговор који је она била потиснула из свога сећања. Често се дешава да у омашци себи прокрчи пут баш она идеја коју желимо да задржимо или сузбијемо (поречи случај Мерингеров: *zum Vorschwein gekommen*). Разлика је само у томе што код Мерингера то лице хоће да сузбије нешто, чега је свесно, док моја болесница не зна шта је сузбијено или, како се такође може рећи, не зна ни да, уопште, нешто сузбија ни шта сузбија.

8. На намерно сузбијање своди се и следећи пример, омашке у говору. У Доломитима једном сретнем две даме, прерушене у туристкиње. Пратим их један део пута; претресамо уживања, али и тешкоће туристичког начина живота. Једна од дама признаје да он има понеку незгоду. Истина је, вели, да није нимало пријатно када сте тако цео дан ходали по сунцу, па вам је блуза и кошуља сва мокра од зноја. У тој реченици она мора на једном месту мало да застане. Затим настави: »Wenn man dann aber nach *Hose* kommt und sich umkleiden kann...« (Али кад онда дођете nach Hose — место nach Hause, кући — и

можете да се пресвучете...[34]. Мислим да није потребно никакво испитивање да би се разјаснила ова омашка. Дама је очигледно хтела да јој набрајање буде потпуније и да каже: блуза, кошуља и гаће. Од навођења овог трећег комада рубља уздржала се затим, из разлога пристојности. Али у идућој, по садржају независној, реченици, сузбијена реч је себи прокрчила пут и појавила се, против њене воље, као унакажење сличне речи »nach Hause«.

9. »Ако хоћете да купите ћилиме, идите само Kaufmann-у у Matthäusgasse. Мислим да вас могу тамо препоручити«, каже ми једна дама. Ја поновим: »Дакле код *Matthäus*-a... хоћу да кажем код *Kaufmann*-a«. То личи на последицу расејаности, када наместо једног имена поновим друго. Говор те даме одиста ме је учинио расејаним, јер је она обратила моју пажњу на нешто друго, што ми је далеко важније него ћилим. У Matthäusgasse се налази кућа, у којој је, као невеста, становала моја жена. Улаз те куће био је у другој улици, а име те улице, као што сад видим, заборавио сам и тек заобилазним путем могу да га се присетим. Име Matthäus, на коме сам се задржао, за мене је дакле замена за заборављено име те улице. Оно је за то подесније него име Kaufmann, јер Matthäus је искључиво лично име, што Kaufmann није, а и заборављена улица зове се именом лица: Radetzky.

10. Следећи пример могао бих исто тако да подведем под »грешке«, о којима ће доцније бити говора, али га наводим овде, јер су односи између гласова, на основи којих долази до замене речи, нарочито јасни.

Једна болесница ми прича свој сан: Неко је дете одлучило да изврши самоубиство помоћу уједа змије. Оно остварује одлуку. Сневачица гледа, како се дете превија у грчевима итд. Сада она треба да пронађе на који доживљај тога дана сан надовезује. Одмах се сети да је синоћ слушала популарно предавање о првој помоћи при уједу змије. Ако су, истовре-

---

[34] Дама је место речи Hause (кућа) рекла: Hose (гаће) — отприлике као кад би се на нашем језику рекло: али кад онда дођете *гаћи*...

мено, уједени одрастао човек и дете, онда треба прво лечити рану детета. Она се такође сећа, какве је прописе за лечење дао предавач. Рекао је да много зависи од тога од које врсте змија потиче ујед. Ту је прекинем и упитам: Зар он није рекао да у нашем крају има само врло мало отровних врста и које су те којих се треба бојати? »Да, једну је нарочито истакао: die *Klapper*schlange (змију звечарку)«. По мом смеху она опази да је рекла нешто нетачно. Но место да коригује име, она сада повуче своју изјаву. »Ах, да, те и нема код нас, он је говорио о гуји. Како ја само долазим до звечарке?« Помислио сам: на тај начин, што су се ту уплеле мисли које се крију иза њеног сна. Самоубиство уједом змије тешко да може да буде нешто друго него алузија на лепу *Клеопатру*. Немогућно је превидети велику сличност гласова у обе речи, подударност у словима *Кл.. п.. р..* која иду истим редом, и у наглашеном *а*. Тај блиски однос између имена *Klapper*schlange и *Клеопатра* тренутно умањује њену моћ расуђивања, па она и не опажа да је погрешила, тврдећи да је предавач своју публику у Бечу упућивао, како ће лечити уједе змије звечарке. Иначе она зна исто тако добро као и ја да та змија не припада фауни наше домовине. Нећемо јој замерити ни то што је, са исто тако мало устручавања, звечарку преместила у Египат, јер ми смо навикли да све ваневропско, егзотично, побркамо, и ја сâм морао сам тренутак да размислим пре него што сам могао тврдити да звечарка припада само Новом свету.

Даље потврде доноси наставак анализе. Сневачица је јуче првипут загледала групу *Антонија* од *Strasser-а*, која је постављена у близини њеног стана[35]. То је, дакле, био други повод њеном сну (први је предавање о уједима змија). У наставку свога сна љуљала је дете на својим рукама, а та сцена је потсећа на Гретхен. Оно што јој још пада напамет садржи реминисценције на »*Arria und Messalina*«[36]. Појављивање толиких

[35] Вајарско дело Артура Штрасера које приказује триумф Антонијев. Стоји пред зградом Sezession у Бечу.

[36] Драма од Wilbrandt-а. Arria је жена Римљанина, кога је цар Клаудије осудио на смрт. Messalina је жена Клаудијева, чувена са своје разузданости и свирепости.

имена из позоришних комада у мислима сна, већ даје повода сумњи да је сневачица у ранијим годинама имала потајну наклоност за позив глумице. Почетак сна: »неко је дете одлучило да учини крај свом животу помоћу уједа змије«, одиста не значи ништа друго до: она је као дете одлучила да једном постане славна глумица. Од имена *Месалина* најзад одваја се ланац мисли који води ка битној садржини овога сна. Извесни догађаји последњег времена изазвали су у њој страховање да би њен једини брат могао да ступи у брак који не би одговарао његовом друштвеном положају, у брак са не-*аријевком*, да би могао да начини mésalliance[37].

11. Следећи, сасвим безазлени, а по својим мотивима можда не довољно разјашњени, пример хоћу овде да наведем зато што показује провидан механизам:

Немцу који путује у Италију потребан је кајиш, да би њим опасао свој куфер који се покварио. У речнику налази за кајиш италијанску реч *coreggia* (коређа). Ту ћу реч лако упамтити, мисли он, на тај начин што ћу се сетити сликара *(Coreggio)*. Дошавши у трговину, затражи: una *ribera*[38].

Очевидно, он није успео да у свом памћењу немачку реч замени италијанском; али његов труд ипак није остао потпуно без успеха. Он је знао да се мора држати имена једног сликара, и тако је дошао до имена не оног сликара на ког потсећа италијанска реч, него једног другог, чије се име приближује немачкој речи за кајиш: *Riemen*. Овај пример могао сам наравно исто тако да подведем и под заборављање имена, као и овде под омашке у говору.

Када сам скупљао материјал за омашке у говору за прво издање ове књиге, поступао сам тако да сам подвргавао анализи све случајеве које сам могао посматрати, међу њима и мање ефектне. Отада су се многи други латили забавног посла, да скупљају и анализују омашке у говору и тако су ми дали могућност да вршим избор из богатијег материјала.

12. Неки младић каже својој сестри: Са Д-овима сам сад потпуно раскинуо, не поздрављам их више. Она одговори:

---

[37] Mésalliance (мезалианс) — брак са лицем нижег друштвеног положаја.

[38] Рибера је шпански сликар XVII века.

Überhaupt eine saubere *Lippschaft* (То је уопште фина...). Хтела је рећи *Sippschaft* (породица, банда), али је у ту омашку говора утрпала још двоје, прво, да је њен брат некад сâм почео флерт са ћерком те породице, и друго, да се о њој говорило да у последње време има озбиљан недопуштени љубавни однос (*Liebschaft*).

13. Неки младић ослови на улици једну даму речима: »Wenn Sie gestatten, mein Fräulein, möchte ich Sie *begleit-digen* (Ако допустите, госпођице, ја бих вас отпр-едио [сажето из „отпратио" и „увредио"])«. Очигледно је мислио, да би је радо *отпратио*, али се бојао да је својом понудом не *увреди*. То што су оба ова противречна осећања нашла израза у једној речи — баш у тој омашци — показује да стварне намере тог младића, свакако, нису биле најчистије, па се и њему самом морало учинити да су за ту даму увредљиве. Но, док се он труди да баш те своје мисли пред њом сакрије, његово несвесно му напакости и одаје његову праву намеру; а тиме је он већ такорећи сам унапред изрекао конвенционални одговор те даме: »Шта ви мислите о мени, како смете тако да ме *увредите!*« (Саопштио *О. Ранк.*)

Неколико примера узимам из чланка В. Штекла (*W. Stekel*) у *Berliner Tageblatt*-у од 4 јануара 1904, под насловом »Несвесна признања«.

14. »Непријатну област мојих несвесних мисли открива следећи пример. Напомињем унапред да, као лекар, никад не мислим на зараду, него увек имам у виду само интересе болесника, што је, уосталом, разумљиво само по себи. Налазим се код једне болеснице, којој у стању опорављења после тешке болести указујем лекарску помоћ. Доживели смо тешке дане и ноћи. Срећан сам што налазим да јој је боље; описујем јој уживања која доноси боравак у Абацији и притом употребим следећу завршну реченицу: „ако ви, чему се надам, постељу ускоро *не* напустите". — Очигледно је ово потекло из егоистичног мотива мог несвесног да ту имућну болесницу могу још дуже да лечим, из жеље која је потпуно туђа мојој будној свести и коју бих одбацио с негодовањем«.

15. Други пример (В. Штекл): »Моја жена је погодила Францускињу за после подне и, пошто су се сагласиле о усло-

вима, хоће да задржи њене сведоџбе. Французкиња моли да јој их опет да̂, с мотивацијом: Je cherche encore pour les après-midis, pardon, pour les avant-midis. (Ја још тражим запослење за после подне, опростите, за преподне.) Очевидно је имала намеру да још на другом месту тражи боље услове — а ту је намеру и остварила«.

16. Др. Штекл: »Треба да очитам лекцију једној жени; њен муж, на чију молбу то чиним, стоји иза врата и прислушкује. На крају моје придике, која је оставила видан утисак, кажем: „Љубим руку, милостиви господине!" Зналцу сам тиме одао да су оне речи биле намењене господину, да сам их говорио њему за вољу«.

17. Др. Штекл прича о самом себи, да је једно време лечио два болесника из Трста, које је увек ословљавао обрнуто: »Добро јутро, господине Пелони«, говорио је Асколију, — »Добро јутро, господине Асколи«, Пелонију. — Испрва је био склон да то замењивање не приписује никаквим дубљим побудама, него да га објасни многим заједничким одликама обојице господе. Али, било је лако уверити га да је то замењивање претстављало једну врсту хвалисања: том омашком стављао је до знања сваком од својих италијанских пацијената да он није једини који је из Трста дошао у Беч, да потражи његов лекарски савет.

18. На једној бурној главној скупштини рекао је сам др. Штекл: Wir *streiten* (место schreiten) nun zu Punkt 4 der Tagesordnung. Сада се свађамо ка — место: прилазимо — четвртој тачци дневног реда[39].

19. Неки професор у свом приступном предавању: »Ich bin nicht *geneigt* (место: geeignet), die Verdienste meines sehr geschätzten Vorgängers zu schildern«. (Мени недостаје *наклоност* — место: способност — да прикажем заслуге мога врло цењеног претходника.)

20. Др. Штекл дами, за коју сумња да има Базедовљеву болест: »Sie sind um einen *Kropf* (место Kopf) grösser als Ihre

[39] Отприлике као кад би неко на нашем језику место: Сада прелазимо на четврту тачку... рекао: на четврту *свађу* дневног реда.

Schwester«[40] (Ви сте за *гуку* — место: главу — већи од ваше сестре.).

21. Др. Штекл саопштава: Неко хоће да опише однос двојице пријатеља, од којих један треба да буде окарактерисан као Јеврејин, па вели: Живели су заједно као *Кастор* и *Полак*[41]. То нипошто није био виц, сам говорник није опазио своју омашку и тек је од мене упозорен на њу.

22. Понекад омашка у говору накнађује подробну карактеристику. Једна млада госпођа, која у кући командује, прича ми о свом болесном мужу, како је био код лекара, да би га упитао која би му дијета годила. Но лекар му је рекао да то није важно. »Он може да једе и пије што *ја* хоћу« (место што он хоће).

Следећа два примера од Рајка (Th. Reik, *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, III, 1915) односе се на ситуације, у којима се нарочито лако дешава омашка у говору, јер се у њима много више потискује него што се може рећи.

23. Неки господин, изјавивши саучешће госпођи чији је муж недавно умро, дода: »Sie werden Trost finden, indem Sie sich völlig Ihren Kindern *widwen*«[42]. Сузбијана мисао указивала је на другу врсту утехе: млада лепа *удовица* уживаће ускоро у новим сексуалним радостима.

24. Исти господин забавља се са истом дамом на једном вечерњем поселу; разговарају о великим припремама за ускршње празнике у Берлину, и господин пита: »Јесте ли данас видели излог код Вертхајма? Сасвим је *деколтиран*«. Он није смео гласно да изрази колико се диви деколтеу те лепе жене; али недопуштена мисао је продрла на тај начин што је *декорацију*

---

[40] Базедовљева болест, названа по лекару Базедову, који ју је први тачно описао, проузрокована је поремећењем штитне жлезде; њени главни знаци су: гука, избуљене очи и убрзан пулс.

[41] Полак је типично јеврејско презиме, нарочито често код немачких Јевреја који су дошли из Пољске.

[42] Хтео је рећи: »Наћи ћете утехе на тај начин што ћете се потпуно *посветити* (widmen) својој деци — а рекао је отприлике: ... што ћете се *по-удовити*... *Widwen* је сложено из *wid*-men — посветити се и Wit-*we* — удовица.

излога претворила у деколтажу, при чему је, несвесно, реч излог примењена двосмислено.

Слична је ситуација и у случају који је посматрао *Hanns Sachs*, и о коме он покушава да дâ исцрпан извештај:

25. »Једна дама, причајући о неком заједничком познанику, каже ми да је он, када га је последњи пут видела, био одевен елегантно као увек, нарочито да је имао изванредно лепе мрке »полу-ципеле« (плитке ципеле). На моје питање где га је срела, рече: „Он је звонио на мојој капији и ја сам га видела кроз спуштене ролетне. Но, нити сам му отворила, нити дала какав други знак живота, јер нисам хтела да он дозна за мој повратак у град". Слушајући је помислим да она хоће нешто да ми затаји, највероватније то да није отворила зато што није била сама и што није била у тоалети, у којој би могла да прима посете, стога упитам мало иронично: „Дакле, кроз спуштене ролетне могли сте да се дивите његовим собним — његовим полу-ципелама? (Also durch die geschlossenen Jalousien hindurch haben Sie seine *Haus*schuhe — seine *Halb*schuhe bewundern können?) У „собне ципеле" (патике: Hausschuhe) долази до израза сузбијена мисао на њену собну хаљину *(Haus*kleid*)*. С друге стране покушао сам да отстраним реч пола у Halbschuhe зато што је баш у тој речи садржано језгро недопуштеног одговора: „Ви ми кажете само *пола* истине, а прећуткујете да сте били *пола* одевени". Омашка је била потпомогнута и тиме што смо непосредно пре тога говорили о брачном животу дотичног господина, о његовој домаћој срећи (*häus*liches Glück); свакако је и тиме детерминисано померање на његову личност. Најзад морам да признам да је можда и моја завист имала удела у томе, што сам тога елегантног господина оставио да у собним ципелама стоји на улици; ја сам сам тек недавно купио мрке плитке ципеле, које нипошто више нису „изванредно лепе"«.

Ратна времена, као што су ова сад, производе читав низ омашки, које није тешко разумети.

26. »Код кога је рода оружја ваш господин син?« упитали су једну госпођу. Она одговори: »Bei den 42er *Mördern*« место *Mörsern*. (Место: код хаубица рекла је: код *убица* [Mörder].)

27. Поручник Henrik Haiman пише са бојишта: »Тргоше ме из лектире једне врло занимљиве књиге, да бих за тренутак заменио телефонисту у извидничкој служби. Топовска батерија врши пробно управљање; ја јављам: Контрола тачна, мир. По пропису требало је рећи; контрола тачна, свршено. Моје отступање од прописа објашњава се мојим негодовањем због тога што сам био ометен у читању«. *(Internat. Zeitschrift für Psychoanalyse,* IV, 1916/17.)

28. Неки наредник упућује војнике да кући тачно јављају своје адресе, како се не би изгубили *Gespeck*stücke (место *Gepäck*stücke — пакети, док *Speck* значи сланина)[43].

29. За следећи, изванредно лепи и, по својој дубоко тужној позадини, значајни пример имам да захвалим *dr. L. Czeszer*-у; он му је, за време свог бављења у неутралној Швајцарској у доба рата, био сведок и он га је исцрпно анализовао. Доносим овде његов допис са безначајним скраћењима.

«Допуштам себи да саопштим случај омашке у говору која се поткрала господину професору М. Н. у О., у једном од предавања о психологији осећања, која је држао у прошлом летњем семестру. Морам најпре да напоменем да су предавања држана у аули универзитета, пред великом навалом интернираних француских ратних заробљеника и студената, који су већином били француски Швајцарци веома наклоњени Антанти. У О. се сада, као и у самој Француској, за означавање Немаца употребљава свуда и искључиво реч *boche* (бош)[44]. Али, при јавним манифестацијама, као што су предавања и слично, виши чиновници, професори и иначе одговорна лица труде се, из разлога неутралности, да избегавају ту оминозну реч.

»Професор Н. је таман претресао практични значај афеката и намеравао да цитира пример за свесно искоришћавање афекта, да би се по себи неинтересантан мишићни рад испунио осећањима пријатности и тако интензивирао. Причао је, дакле, наравно, на француском језику, причу, коју су тада сви об-

[43] Отприлике као кад би неко на нашем језику рекао: ...како се не би изгубиле *йошунке* — место пошиљке.

[44] *Boche* је погрдан француски израз за Немца.

дашњи листови пренели из једног пангерманског листа, о немачком учи, који је наредио својим ђацима да раде у башти, и да би их потстакнуо на интензивнији рад, позвао их је да замисле како место сваке груде земље разбијају француску лобању. Саопштавајући своју причу, Н. је, наравно, сваки пут, кад је била реч о Немцима рекао allemand, а не boche. Но кад је дошао до поенте, навео је учине речи овако: Imaginez - vous qu'en chaque *moche* vous écrasez le crâne d'un Français. (Замислите да са сваком [мош — место: грудом земље] размрскавате лобању једног Француза.) Дакле, место *motte* (читај: мот — груда земље) *moche* (настало сажимањем речи *motte* и *boche*).

»Зар се ту не види напросто, како се коректни научњак упиње од почетка приче да никако не подлегне навици, а можда и искушењу, и да са универзитетске катедре не изусти реч која је изрично забрањена чак и наредбом Савезне владе! А баш у тренутку када је срећно последњи пут изговорио сасвим коректно „instituteur allemand" (немачки учитељ) и, одахнувши, хтео да заврши, с муком сузбијани израз се чврсто ухватио за сличну по звуку реч *motte* и — несрећа се десила. Страх од политичке нетактичности, можда и сузбијана жеља да ипак употреби реч, на коју је навикнут и коју сви очекују, као и негодовање рођеног републиканца и демократа против сваког насилног спречавања слободе изражавања — све се то испреплело и изукрстило с главном намером предавачевом: да коректно репродукује свој пример. Реметилачка тенденција је предавачу била позната, и ми морамо претпоставити да је он, непосредно пре омашке, мислио на њу.

»Своју омашку професор Н. није опазио, бар је није исправио, што се иначе већином чини аутоматски. Насупрот томе прихватили су слушаоци, већином Французи, тај лапсус са правим задовољством и он је деловао сасвим као намерна игра речи. Ја сам пак ову, наоко безначајну, појаву пратио с правим унутрашњим узбуђењем. Јер, иако из разумљивих разлога нисам могао да професору постављам питања која су се по психоаналитичкој методи наметала, ипак је ова омашка за мене била очит доказ тачности Вашег учења о детермини-

саности омашака и о дубоким аналогијама и везама између омашке у говору и вица«.

30. Под жалосним утисцима ратног времена настала је и омашка коју саопштава поручник Т., аустриски официр, који се вратио из рата:

»Док сам био у италијанском заробљеништву, било је за време од неколико месеци 200 официра смештено у некој тесној вили. У то време умро је један од наших другова од грипе. Тај догађај је наравно оставио дубок утисак; јер, у приликама у којима смо се налазили, без лекарске помоћи, неспособни да поправимо своју тадашњу егзистенцију, било је више него вероватно, да ће зараза узети маха. — Положили смо мртваца на одар у једној просторији подрума. Увече, када сам се с једним пријатељем прошетао око наше куће, изразили смо обојица жељу да видимо леш. Ја сам ишао напред; када сам ушао у подрум, указала ми се слика, од које сам се силно уплашио: нисам био спреман да наиђем на леш положен тако близу улаза, ни да гледам из такве близине у лице немирно од лелујаве светлости свећа. Још под утиском те слике, продужили смо затим шетњу. На месту где се нашем оку указивала слика парка који је пливао у јасној месечини, као и слика светло обасјане ливаде са лаким веловима магле иза ње, дао сам израза претстави која се појавила у вези са свим тим: да видим вилењаке како воде коло на рубу суседне борове шумице.

»Сутрадан поподне сахранили смо мртвог друга. Пут од нашег затвора да гробља у суседном малом месту био је за нас колико горак толико пун понижења; јер недозрели момци који су се драли, становништво које се ругало, груби, гласни букачи користили су се тим поводом да неприкривено изразе своја осећања која су била мешавина радозналости и мржње. Осећање, да чак ни у том стању, без икакве могућности да се бранимо, нисмо поштеђени од врећања, одвратност од манифестоване суровости и огорченост обузимали су ме све до вечера. У исти час, као и дан раније, са истим пратиоцем, пошао сам и овог пута шљунком посутим путем около куће; када сам пролазио поред решетке на подруму иза које је лежао леш, мноме

овлада сећање на утисак који је он оставио на мене. На месту где се, затим, преда мном опет пружао осветљени парк у истој светлости пуног месеца, застао сам и рекао своом пратиоцу: „Wir könnten uns hier ins *Grab* — Gras setzen und eine Serenade *sinken!*“ (Могли бисмо овде сести у гроб — у траву и *лећи* [sinken место певати = singen] серенаду!) — Тек при другој омашци обратио сам пажњу; први пут сам се поправио, а да нисам постао свестан смисла у грешци. Сада сам размислио и повезао једно са другим: „Ins Grab — sinken!“ (У гроб — лећи!) Као муња следиле су ове слике: виленајаци који лебде и плешу по месечини; друг на одру, утисак који је та слика начинила на мене; поједине сцене са погреба, осећање гађења које сам имао, и ометање туге; успомена на поједине разговоре о зарази која се појавила, на то да су многи официри показали страх. Касније сам се сетио да је то био дан смрти мога оца, што ми је пало у очи због тога што иначе врло рђаво памтим датуме.

»Кад сам накнадно размишљао о томе, све ми је постало јасно: подударност спољних услова у оба вечера, исти сат, исто осветљење, исто место и исти пратилац. Сетио сам се нелагодности коју сам осетио када се расправљало о могућности ширења грипе, но истовремено и унутрашње забране да се подам страху. И значење формулације: „Wir könnten ins Grab sinken“ (могли бисмо лећи у гроб) постаде ми јасно; стекао сам и уверење да је само она, још без јасноће извршена, коректура — од „Grab“ (гроб) у „Gras“ (трава) — проузроковала и другу омашку: место „singen“ — „sinken“, да би се тако осигурало коначно дејство сузбијеном комплексу«.

»Додајем да су ме у оно доба мучили страшни снови, у којима сам једну мени блиску рођаку више пута видео болесну, једном чак и мртву. Баш пре него што ћу бити заробљен, још сам добио вест да у домовини те рођаке силно бесни грипа, па сам јој изразио и своја жива страховања. Отада сам остао без везе с њом. Месецима касније стигла ми је вест да је она две недеље пре описаног догађаја постала жртва епидемије!«

31. Следећи пример омашке у говору као муња обасјава један од болних сукоба који су неизбежни у лекарском позиву. Неки човек, коме вероватно нема спаса, али чија дијагноза још није утврђена, дошао је у Беч да овде сачека решење свога чвора; умолио је пријатеља из младости, који је постао познат лекар, да предузме лечење, на што је овај најзад пристао, не без опирања. Болесник треба да се смести у неко лечилиште и лекар предложи санаторијум »Хера«. — Па то је само завод за одређене циљеве (породилиште), примети болесник. — О не, живо ће лекар: In der »Hera« kann man jeden Patienten *um*bringen — unterbringen, meine ich. (У »Хери« се може сваки болесник смакнути — сместити, мислим.) Затим стаде да се жестоко опире тумачењу своје омашке. »Ваљда нећеш мислити да имам непријатељских намера према теби?« Али госпођи која је преузела негу болесника, лекар четврт сата касније, док га је испраћала, рече: »Ништа не могу да нађем и још увек не верујем да је то. Али ако би било тако, онда сам ја за то да му се дâ добра доза морфијума, па ће бити мир«. Најзад се показа: пријатељ му је поставио услов да му муке прекрати неким леком, чим се утврди да му више нема помоћи. Лекар је дакле одиста узео на се задатак да пријатеља смакне.

32. Не бих хтео да се одрекнем једног нарочито поучног примера омашке у говору, ма да се она, по подацима лица које ми је саопштило ту омашку, десила пре отприлике 20 година. »Нека се дама изразила једном у друштву — њене речи одају да су настале у афекту и под притиском свакојаких потајних осећања —: „Да, жена мора бити лепа, да би се свидела мушкарцима. Мушкарац је у много бољем положају: ако само има својих *пет* правих удова, више му није потребно!?“ Овај нам пример допушта да сагледамо интимни механизам једне омашке у говору услед *сажимања*, једне *контаминације* (пор. стр. 116). Блиска је претпоставка да су овде стопљене две по смислу сличне фразе:

wenn er seine vier *geraden Glieder* hat
wenn er seine *fünf Sinne* beisamen hat

(ако има своја четири *права уда* — ако су му његових

пет чула на броју[45]). Или је пак елемент *gerade* (прав) био заједнички у обе говорне интенције, које су гласиле

wenn er nur seine *geraden* Glieder hat
alle *fünf gerade* sein lassen[46].
(ако су му само удови *прави*).

Ништа нас не спречава да претпоставимо да су обе фразе, и она о *fünf Sinne* (пет чула) и она о *fünf gerade* (пет — пар), дејствовале да би у реченицу о правим удовима (gerade Glieder) најпре унеле неки број, а затим оно тајанствено *пет* уместо простога четири. Но то стапање сигурно се не би десило да нема, у облику који се појављује као омашка, свој нарочити смисао, смисао једне циничне истине, коју, додуше, жена не сме да призна без увијања. — Најзад, нећемо пропустити да упозоримо на то, да би речи те даме исто тако могле значити одличан виц као и шаљиву омашку. Све зависи само од тога, да ли их је изговорила са свесном намером. Свакако је у нашем случају њено понашање доказивало да не постоји свесна намера и искључивало виц«.

Омашка у говору може толико да се приближи вицу да се, као у случају саопштеном од О. Ранка, лице коме се десила омашка најзад само смеје својој грешци као неком вицу:

33. »Неки млад супруг, који се недавно оженио и коме његова жена, забринута за свој девојачки изглед, само нерадо допушта чести сношај, прича ми следећи догађај, који је накнадно и њега и његову жену веома развесељавао: Пошто је у ноћи опет једном прекршио наредбу своје жене о апстиненцији, он се изјутра брије у њиховој заједничкој спаваћој соби и при том употреби — као већ чешће, из комодитета — *пуфну за пудер* своје супруге, која је још у постељи. Врло забринута за свој тен, дама му је и то више пута замерила, па му зато викну, негодујући: „Па ти *ме* опет пудеришеш *твојом* пуфном!" Упозорена смехом мужа на своју омашку (хтела је да каже: ти *се* опет пудеришеш *мојом* пуфном), насмеја се најзад и

---

45 Прва фраза значи: ако није богаљ, друга: ако је прибран, не расејан, свестан.

46 Дословно: допустити да пет буде пар — значи: не узнемиравати се.

она весело („pudern" је сваком Бечлији добро познат израз за полно општење, пуфна као симбол фалуса[47] довољно јасна)«. *(Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse,* I, 1913).

34. На намеран виц могло би се помишљати и у следећем случају (А. Ј. Шторфер):

Госпођи Б., чија је болест очигледно психогеног порекла, више пута су препоручили да консултује психоаналитичара Х. Она је то стално одбијала, напомињући да такво лечење никад није нешто ваљано, да ће лекар зацело све погрешно сводити на сексуално. Најзад је једном ипак готова да послуша савет и пита: »Nun gut, wann *ordinärt* also dieser Dr. X. (када ординарује[48] тај др. Х)?«

Сродност између вица и омашке у говору огледа се и у томе, што омашка често није ништа друго до скраћење изостављањем:

35. Нека млада девојка, пошто је завршила школу, повела се за струјом времена тиме што се уписала на медицину. После неколико семестара заменила је медицину хемијом. О овој промени она неколико година касније приповеда овим речима: Од сецирања се, углавном, нисам грозила, али кад је једном требало да лешу здерем нокте са прстију, изгубила сам сву вољу за целу ту — *хемију*.

36. Наводим овде други случај омашке у говору, чије тумачење не изискује много вештине. »Професор у анатомији труди се да објасни носну дупљу, један, као што је познато, врло тежак одломак из науке о унутрашњим органима. На његово питање: да ли су слушаоци схватили његова излагања, зачује се опште „да". Нато ће професор, који је познат са своје самосвести: Не бих рекао, јер људи који разумеју како је грађена носна дупља могу се и у милионском граду, као што је Беч, избројати *на једном прсту*, пардон, хтедох рећи на прстима једне руке«.

37. Исти анатом другом приликом: »Код женског гениталног органа се, упркос многим *искушењима* — пардон, *покушајима*...«

[47] Фалус (од грчког фалос) — мушки полни уд.

[48] Сажето из ординаран, у смислу прост, и ординује, тј. прима болеснике.

38. Г. др. Алф. *Робичеку* у Бечу имам да захвалим, што ми је указао на два случаја омашке у говору, које је запазио један старо-француски аутор и које ћу навести у оригиналу:

Brantôme (1527-1614) *Vies des Dames galantes,* Discours second: »Si ay-je cogneu une très belle et honneste dame de par le monde, qui, devisant avec un honneste gentilhomme de la cour des affaires de la guerre durant ces civiles, elle luy dit: „J' ai ouy dire que le roy a faict rompre tous les c... de ce pays là." Elle vouloit dire les *ponts.* Pensez que, venant de coucher d'avec son mary, ou songeant à son amant, elle avoit encor ce nom frais en la bouche; et le gentilhomme s'en echauffer en amours d'elle pour ce mot«.

»Une autre dame que j' ai cogneue, entretenant une autre grand dame plus qu' elle, et luy louant et exaltant ses beautez, elle luy dit après: „Non, madame, ce que je vous en dis: ce n' est point pour vous *adultérer*"; voulant dire pour vous *adulater,* comme elle le rhabilla ainsi: pensez qu' elle songeo à adultérer«[49].

39. Има наравно и модерних примера за постанак сексуалних двосмислености омашком у говору. Госпођа Ф. прича о свом првом часу на неком курсу за језик: »Сасвим је интересантно, учитељ је згодан млад Енглез. Он ми је одмах на првом

[49] *Живот галантних жена* од Брантома, беседа друга: »Тако сам негде у свету упознао једну врло лепу и угледну даму; разговарајући са једним отменим племићем са двора о питањима рата, за време тих грађанских, она му рече: Чула сам да је краљ наредио да се развале све п... (дама је употребила прости израз за женски полни орган cons) у тој земљи. Хтела је рећи *мостови* (ponts). Помислите да јој је то име још било такорећи свеже у устима, пошто је баш пре тога спавала са својим мужем или зато што је мислила на свог љубавника; а племић се због те речи сав распалио од љубави према њој«.

»Друга дама, коју сам познавао, забављајући даму вишег ранга него што је била она сама и хвалећи и уздижући њену лепоту, рече јој затим: »Не, госпођо, то што вам кажем није зато да бих вас... (употребљени израз долази од adultère, што значи прељуба); хтела је рећи: да бих вам ласкала, а како је то изразила овако, можете закључити да је мислила на вршење прељубе«.

часу наговестио durch die *Bluse* (кроз блузу) — она се поправи: durch die *Blume* (дословно: кроз цвет, значи: увијено) — да би више волео да даје часове мени засебно«. (Шторфер)

У психотераписком поступку којим се служим за разрешавање и отклањање неуротичких симптома, врло често је постављен задатак да се из наоко случајно изнетих речи и идеја болесникових уђе у траг садржини мисли која, додуше, има тежњу да остане скривена, али која ипак не може, а да се не одаје нехотице на најразноврсније начине. Притом нам омашка у говору често чини најдрагоценије услуге, што бих могао да покажем на изванредно уверљивим, а уједно сасвим необичним и чудним, примерима. Болесници на пр. говоре о својој тетки, а називају је доследно, не запажајући омашку, »моја мајка«, или свога мужа означују за свога »брата«. На тај начин ме упозоравају да су та лица између себе »идентификовали«, ставили у један исти ред, који за њихов осећајни живот значи враћање истога типа. Или: Неки 20-годишњи младић претставља ми се у мојој ординацији овим речима: »Ја сам <u>отац</u> Н. Н-а, кога сте ви лечили. — Пардон, хоћу да кажем, брат; та он је четири године старији од мене«. Ја схватам да он том омашком хоће да изрази да је он, као и брат, оболео кривицом очевом, као и брат тражи лека, али да је отац онај коме би лечење било најпотребније. У другим случајевима ред речи који звучи необично, начин изражавања који се чини усиљен, довољан је да открије удео потиснуте мисли у болесниковом говору, који је иначе одређен другим мотивима.

У грубим као и у таквим финијим поремећајима говора, који се таман још могу подвести под »омашке у говору«, ја дакле налазим да је за постанак омашке меродаван и за расветљење настале грешке довољан не утицај контакта гласова, него мисли изван говорне интенције. Не мислим да оспоравам законе, по којима гласови утичу, мењајући једни друге; но они ми се не чине довољно снажни да би сами за себе могли ометати коректно остварење говора. У случајевима које сам тачније проучио и прозрео, ти закони само претстављају унапред спремљени механизам, којим се згодно користи један удаљенији психички мотив, а да ипак није везан за односе који ту

владају. *У великом броју супституција омашке у говору се нимало не придржавају таквих гласовних закона.* Ту се налазим у потпуној сагласности са Вунтом, који, такође, мисли да су услови омашке у говору сложени и да далеко прелазе дејство које настаје услед контакта гласова.

Према томе сматрам да ови »удаљенији психички утицаји«, по изразу Вунтовом, извесно постоје; но, с друге стране, не видим зашто не бих могао признати и то да се при убрзаном говору и донекле одвраћеној пажњи услови за омашку у говору могу лако ограничити на меру, коју су одредили Мерингер и Мајер. У једном делу примера што су их сабрали ти аутори ипак је вероватније да је разјашњење сложеније. Узимам на пр. напред наведени случај:

Es war mir auf der *Schwest*...
Brust so schwer.

Да ли се то овде одиста одиграва тако једноставно да *schwe* потисне једнаке по вредности почетне гласове *Bru*? Тешко је одбацити претпоставку да су гласови *schwe* поред тога једном нарочитом релацијом оспособљени за такву наметљивост. Та релација онда не би могла бити никоја друга до асоцијација: *Schwester* — *Bruder* (сестра — брат), можда још *Brust* der *Schwester* (сестрине груди), што води ка другим мисленим сферама. Овај невидљиви помагач иза сцене даје иначе безазленом *schwe* ону моћ, чије се дејство изражава као грешка у говору.

За друге омашке може се препоставити да је стварни реметилац сличност по звуку с непристојним речима и значењима. Намерно изопачавање и унакажавање речи и фраза, које је толико омиљено код непристојних људи, не тежи ни за чим другим до да потсети на забрањено при безазленом поводу, и та је неозбиљна игра тако честа да не би било чудно, кад би се она остварила и ненамерно и против воље. Примери као: *Eischeissweibchen* (женица која сере јаја) место *Eiweissscheibchen* (плочица беланчевине), *Apopos* Fritz место *apropos*[50],

---

[50] У »Apopos« садржано је попо (задњица), à propos (чит. апропо) значи отприлике: баш кад је о том реч...

Lokuskapitäl место *Lotuskapitäl*[51], итд., можда још Alab*ü*sterbachse (место Alabasterbüchse[52] — кутија од алабастера) свете Магдалене вероватно долазе у ову категорију*. — »Позивам вас да у здравље нашег шефа подригнемо« (Ich fordere Sie auf, auf das Wohl unseres Chefs *aufz*ustossen) тешко да је што друго до ненамерна пародија као одјек намераване. Да сам ја шеф, чију би свечаност говорник увеличао таквим лапсусом, помишљао бих свакако на то како су мудро поступали Римљани, када су допуштали војницима победоносног императора да унутрашњи протест против слављеника гласно изражавају у ругалицама. — Мерингер прича да је он са̂м једној особи, коју су као најстарију у друштву ословљавали интимним почасним именом »Senexl« или »altes Senexl«[53], једном рекао: »Prost, Senex altesl!« Уплашио се сам због те грешке

---

[51] Капител је горњи део стуба. Lokuskapitäl (место лотосов капител) садржи латинско *locus*, што значи место, а употребљава се и за нужник.

[52] Омашка Alabüsterbachse садржи Büste, што значи женске груди.

* Код једне од мојих болесница омашке у говору као симптом настављале су се све дотле,док нисмо могли да их сведемо на дечју шалу замењивања речи *руинирати* са *уринирати*. — На искушење да се помоћу омашке у говору дође до слободне употребе непристојних и недопуштених речи надовезују опажања *Абрахама* о омашкама »*са тенденцијом натпкомпензације*« (Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, VIII, 1922). Болесница која има лаку склоност да, замуцкујући, удвостручује почетни слог личних имена преиначила је *Протагора* у Протрагора. Мало пре тога рекла је место Александрос — *А-александрос*. Распитивањем се дошло до тога да је она, као дете, нарочито уживала у рђавој навици да понавља почетне слогове *а* и *по*; та игра често претставља увод у замуцкивање деце. Изговарајући име Протагора, она је осетила опасност да изостави *р* у првом слогу и да каже По-потагора. Да би се заштитила од тога, грчевито се ухватила за то *р* и уметнула још једно *р* у други слог. На сличан начин унаказила је други пут речи *parterre* и *кондоленција*, преиначивши их у *партрер* и *кодоленција*, да би избегла речи *pater* (отац) и *кондом*, које су јој асоциативно биле блиске. Други болесник Абрахама осетио је склоност да место *ангина* сваки пут каже *Ангора*, врло вероватно због тога што се бојао искушења да *ангину* замени *вагином*. Те омашке настају дакле на тај начин што наместо реметилачке тенденције надвлада одбранбена, и Абрахам, с правом, упозорава на аналогију између овог процеса и стварања симптома у опсесивној неурози.

[53] Senexl је диминутив (немачки) од латинског senex, што значи старац дакле: сенексчић.

(стр. 50). Можда ће нам његов афекат постати разумљив, ако се сетимо колико се *»Altesl«* приближује погрди »alter Esel« (стари магарац). За повреду страхопоштовања према старости (тј., сведено на детињство: према оцу) одређене су тешке унутрашње казне.

Надам се да читаоци неће изгубити из вида, колико се разликују, по вредности, ова тумачења, која се ничим не могу доказати, и примери које сам сâм сакупио и анализама расветлио. Ипак и даље очекујем да ће се и привидно једноставни случајеви омашки у говору моћи свести на ремећење од стране једне упола сузбијене идеје *изван* намераваног склопа; на то очекивање ме наводи једна пажње достојна напомена Мерингерова. Тај аутор вели: да је чудно што нико радо не признаје да је учинио омашку. Има људи, врло паметних и поштених, који су увређени, ако им кажете да им се десила омашка у говору. Ја се не усуђујем да ово тврђење узмем онако уопштено како то чини Мерингер употребљавајући израз »нико«. Али тај траг афекта, који изазивамо ако докажемо омашку у говору и који је очевидно исте природе као и стид, има свог значаја. Он се мора ставити у исти ред са љутњом, када се не можемо сетити заборављеног имена, и са чуђењем што се нека наоко неважна успомена толико држи, и он увек указује на то да у постанку поремећаја има удела неки мотив.

Извртање имена, ако је намерно, а вероватно и у читавом низу случајева у којима се појављује као ненамерна омашка има исти значај као и погрда. Оно лице које је, како наводи Мајер, једном рекло *»Фројдер«* место *Фројд*, зато што је ускоро после тога поменуло име *»Бројер«*[54] (стр. 38), а други пут говорило о *Фројер-Бројдовој методи* (стр. 28), било је вероватно колега по струци и не нарочито одушевљено том методом. Један случај унакажавања имена који се сигурно не

---

[54] Бечки лекар Бројер (Josef Breuer) посматрао је и лечио заједно са Фројдом деведесетих година прошлог столећа болесницу са тешком хистеријом; њихова тадања истраживања сматрају се као први и основни рад, из кога се психоанализа развила.

може објаснити другчије, саопштићу касније при омашкама у писању*.

У овим случајевима уплиће се као реметилачки момент критика, која треба да буде остављена на страну, зато што у том тренутку не одговара намери говорника.

Обрнуто, замењивање имена, присвајање туђег имена, идентификација помоћу омашке у изговарању имена, свакако значе признање и уважење, које у том тренутку из неких

---

*Може се запазити и то да баш аристрократи врло често изопачују имена лекара које су консултовали, и из тога се може закључити да их у себи мало цене,упркос учтивости са којом их обично предусрећу. — Наводим овде неколико врло тачних напомена о заборављању имена из енглеске обраде наше теме од проф. *E. Jones*-а, (Џонс), који је тада био у Торонту (The Psychopathology of Everyday Life. American Journal of Psychology, Oct. 1911):

»Мало има људи који могу да се отресу негодовања, ако нађу да је неко заборавио њихово име, нарочито ако су се надали или очекивали да је дотично лице упамтило њихово име. Одмах они себи, без размишљања, говоре да то лице не би име заборавило, да су само оставили снажнији утисак: јер име је битни саставни део личности. С друге стране, мало је догађаја којима се осећамо више поласкани, него кад нас нека висока личност, од које то не бисмо очекивали, ослови нашим именом. Наполеон, који је мајсторски владао вештином поступања с људима, за време несрећне војне 1814 дао је о свом памћењу у том правцу пример који задивљује. Када се налазио у неком граду код *Graonne*, сетио се да је његовог претседника општине De Bussy-а, отприлике 20 година раније, упознао у извесном пуку; последица је била да се очарани De Bussy посветио његовој служби са неограниченом оданошћу. Исто тако нема поузданијег средства за вређање него ако се градимо као да смо заборавили име неког човека; тим изражавамо да нам је та личност толико индиферентна, да се не морамо трудити да упамтимо њено име. Тај трик и у литератури игра извесну улогу. Тако у *Диму* Тургењева стоји: „Ви налазите да је Баден још увек забаван, господине — Љитвинове?“ Ратмиров је имао обичај да име Љитвинова увек изговара оклевајући, као да мора најпре да га се сети. Тиме, као и гордим начином којим је подизао шешир при поздраву, хтео је да Љитвинова увреди у његовом поносу. На другом месту, у *Оцеви и деца*, песник пише: „Гувернер је Кирсанова и Базарова позвао на бал и тај је позив после неколико минута поновио, при чему као да их је сматрао за браћу и ословљавао Кисаров“. Овде заборављање ранијег позива, забуна у именима и неспособност да оба млада човека разликује, претставља управо гомилање увредљивих момената. Изопачавање имена има исто значење као и заборављање имена то је први корак у правцу заборављања«.

разлога треба да остане у позадини. Доживљај такве врсте прича Ш. Ференци из свог ђачког доба:

»У првом разреду гимназије имао сам (првипут у свом животу) да јавно (тј. пред читавим разредом) рецитујем једну песму. Био сам спреман, па ме је пренеразило што је, одмах у почетку, цео разред праснуо у грохотан смех. Професор ми је затим објаснио тај чудновати пријем: наслов песме „Из даљине" рекао сам сасвим тачно, али као аутора навео сам не правога песника, него — самога себе. Име песника је *Александар* (Шандор) *Петефи*. Истоветност његовог и мог личног имена олакшало је замену; но стварни њен узрок био је свакако то што сам се у својим потајним жељама идентификовао са слављеним песником. И свесно сам за њега гајио љубав и поштовање, који су се граничили са обожавањем. Разуме се да се и сав злосрећни комплекс амбиције крије иза те омашке«.

Слична идентификација помоћу замењеног имена саопштена ми је о једном младом лекару; он се славном Вирхову (*Virchow*)[55] бојажљиво и с дубоким поштовањем претставио речима: Dr. *Virchow*. Професор се зачудио и упитао га: »О, и ви се зовете Virchow?« Не знам како је млади славољубац оправдао своју омашку: да ли је нашао привлачни изговор да се осетио толико незнатан поред тог великог имена да је своје сопствено морао заборавити; или је имао храбрости да призна, како се он нада да једном постане тако велики човек као што је Virchow, и да зато господин Geheimrat (тајни саветник) с њим не треба да поступа с толиким омаловажавањем. Од ове две мисли једна — или можда и обе — вероватно су збуниле младог човека, док се претстављао.

Из сасвим личних мотива морам оставити нерешено питање: да ли се слично тумачење може применити и на случај који ћу сада навести. На интернационалном конгресу у Амстердаму 1907 било је учење о хистерији, које сам ја заступао, предмет живе дискусије. Кажу да се једном од мојих најенер-

[55] Rudolf Virchow (Вирхов), славан немачки анатомо-патолог и природњак, умро 1902.

гичнијих противника, у његовом оштром говору против мене, више пута десила та омашка, да је наместо мене ставио себе и говорио у моје име. Рекао је на пр.: *Бројер и ја* доказали смо, као што је познато, а могао је само имати намеру да каже: *Бројер* и *Фројд*. Име тога противника нема по звуку ни најмање сличности с мојим. Овај пример, као и многи други случајеви замењивања имена у омашкама, опомињу нас на то да омашка у говору може бити потпуно лишена оног олакшања које му даје сличност по звуку и да она може продрети, ослањајући се само на скривене садржајне везе.

У другим и далеко значајнијим случајевима самокритика, унутрашње противљење против сопствене изјаве, приморава човека да чини омашку у говору, штавише да оно што је намеравао рећи, замени његовом супротношћу. Онда опажамо, чудећи се, како стилизација неког уверавања потпуно противречи намераваној и како је грешка у говору разголитила унутрашњу неискреност*. Омашка овде постаје мимичко изражајно средство, изражавајући, истина, често оно што се није хтело рећи, средство којим човек одаје самога себе. Тако, ако неко у својим односима са женом не даје првенство такозваном нормалном односу, у разговору о некој девојци која је проглашена за кокетну, упада речима: У односу са мном она би се већ одучила од *коетирања*. Нема сумње да се само утицају оне друге речи *коитирање* може приписати таква промена намераване речи *кокетирање*. Или у следећем случају: »Ми имамо ујака који је већ месецима тешко увређен зато што га никад не посећујемо. Пошто се преселио у нов стан, ми то узимамо као повод да се, после дугог времена, опет појавимо код њега. Он нам се наоко веома обрадовао, и при растанку каже, с пуно осећања: »Отсад, надам се, виђаћу вас још *ређе* него досад«.

Случајна погодност језичког материјала често чини да настану омашке у говору које имају управо поразно дејство једног открића или потпуни комични ефект вица:

---

* Помоћу такве омашке на пр. Анценгрубер жигоше у »G'wissenwurm-у« претворног и грамзивог наследника.

Тако у следећем случају, који је запазио и саопштио др. Рајтлер (*Reitler*):

»Diesen neuen, reizenden Hut haben Sie wohl sich selbst aufgepatzt?« (Тај дивни нови шешир ви сте себи зацело сами ишепртљали?) каже у тону дивљења једна дама другој.

»Сада више није могла да продужи с намераваном хвалом, јер потајна критика, да је *украс* на том шеширу (Hutauf*putz)* дело невештог шепртљања (»*Patz*erei«), ипак се одвише јасно изразила у немилој омашци, а да би ма какве фразе конвенционалног дивљења још могле да буду вероватне«.

Блажа, али ипак недвосмислена је критика у следећем случају:

»Нека дама била је у посети код познанице, па је од њених речитих и опширних излагања постала врло нестрпљива и уморна. Најзад је успела да устане и да се опрости; али познаница, која ју је испратила, задржи је у претсобљу с новом бујицом речи, тако да је она, већ при поласку, морала да стоји пред вратима и да је поново слуша. Најзад је прекиде с питањем: „Јесте ли ви код куће у *претсобљу*?" Своју омашку опазила је тек по зачуђеном изразу лица. Заморена дугим стајањем у *претсобљу*, хтела је да прекине разговор питањем: „Јесте ли ви код куће *пре подне?*", па је тако одала своје нестрпљење због поновног задржавања«.

Следећи пример, који је доживео др. Макс *Граф*, има значај опомињања на смотреност и обазривост:

»На генералној скупштини новинарског удружења „Конкордија" један млад члан, који је стално у новчаној оскудици, држи жесток опозициони говор и у свом узбуђењу каже: „Die Herren *Vorschuss*mitglieder" (господа чланови предујма) место *Vor*stands- или Aus*schuss*mitglieder (чланови управе или одбора)[56]. Јер они имају право да одобравају зајмове, а и млади говорник је поднео молбу за зајам«.

На примеру »Vorschwein« видели смо да омашка лако настаје, ако смо се трудили да сузбијемо погрдне речи. Онда напросто дајемо себи тим путем одушке:

[56] Као кад би неко на нашем језику место: »господа одборници« рекао: »господа одобраваоци«.

Фотограф, који је одлучио да у опхођењу са својим неспретним намештеницима избегава зоологију, каже шегрту, који хоће да испразни велику, сасвим пуну, шољу, а притом наравно половину проспе на под: »Aber *Mensch, schöpsen* Sie doch zuerst etwas davon ab!« (Али, човече, одвадите — schöp*f*en — најпре мало од тога! — хтео је рећи, али је рекао schöp*s*en, а Schöps значи ован.) А затим каже помоћници, која је својом неопрезношћу довела у опасност туце скупоцених плоча, у току дуже придике: »Aber sind Sie denn so *hornverbrannt*...«[57]

Следећи пример показује озбиљан случај одавања самога себе омашком. Неколико споредних околности оправдавају потпуну репродукцију тог случаја из саопштења А. А. *Brill*-а у *Zentralblatt für Psychoanalyse*, година II, 1*.

»Једног вечера шетали смо се др. Фринк и ја и претресали нека питања која су се односила на њујоршко психоаналитичко удружење. Срели смо колегу г. д-ра Р., кога већ годинама нисам био видео и о чијем приватном животу нисам знао ништа. — Врло смо се радовали, што смо се опет нашли и, на мој позив, пошли смо у кафану, где смо се два сата врло живо забављали. Чинило ми се да он о мени зна повише, јер се, после уобичајеног поздрава, распитивао за моје мало дете и изјавио ми да, с времена на време, чује понешто о мени од заједничког пријатеља и да се интересује за мој рад, пошто је о њему читао у медицинским часописима. — На моје питање да ли је ожењен одговорио је да није и додао: „Чему да се жени човек као ја?“

»Напуштајући кафану, он се изненада обрати мени: „Хтео бих да знам шта бисте ви учинили у следећем случају: Познајем болничарку која је била уплетена у бракоразводну парницу као сукривац. Супруга је тужила мужа и означила болничарку као сукривца, и *он* је добио развод“. — Ту га прекинем: „Хтели сте рећи да је *она* добила развод“. — Он се од-

---

[57] Место: h*i*rnverbrannt — спржена, спаљена мозга. Horn значи рог. Отприлике као кад би се на нашем језику место: ако бога знате — рекло: ако *р*ога знате...

* У *Zentralblatt f. Psychoanalyse* погрешно приписано E. Jones-у.

мах поправи: „Разуме се, *она* је добила развод"*; па исприча даље да је ту болничарку толико узбудио процес и скандал да је почела да пије, постала тешко нервозна итд., и најзад ме упита за савет, како да је лечи.

»Чим сам кориговао грешку, умолио сам га да је разјасни, али сам добио уобичајене зачуђене одговоре: да је право сваког човека да начини омашку, да је то само случај, да се иза тога не крије ништа итд. Одговорио сам да свака грешка у говору мора имати свог разлога и да бих био у искушењу да њега самог сматрам за јунака те историје, да ми није раније саопштио да је неожењен; јер, онда би омашка била објашњена жељом, да би лице које је изгубило процес била његова жена, а не он, како не би морао (по нашем брачном праву) плаћати алименте и како би могао да се у Њујорку поново ожени. Он је моје претпоставке упорно одбијао, али је истовремено појачавао моје слутње претераном афективном реакцијом, јасним знацима узбуђења, а затим смехом. На мој позив да каже истину у интересу научног разјашњења, добио сам одговор: „Ако не желите да чујете лаж, морате да верујете у моје момаштво, и зато је ваше психоаналитичко објашњење сасвим погрешно". — Додао је још да је такав човек, који обраћа пажњу на сваку ситницу, директно опасан. Одједном се сетио неког другог састанка и опростио се.

»Нас двојица, др. Фринк и ја, били смо ипак уверени у тачност мога разрешења његове омашке, и ја одлучих да доказ или противдоказ прибавим распитивањем. — Неколико дана касније посетио сам суседа, старог пријатеља д-ра Р., који је могао у свему да потврди моје објашњење. Процес је одржан неколико недеља раније и болничарка је била позвана као сакривац. — Др. Р. је сада тврдо уверен у тачност Фројдових механизама«.

Одавање самога себе је исто тако несумњиво у овом случају, који је саопштио О. Ранк:

---

* »По нашим (америчким) законима развод брака се досуђује само онда, ако се докаже да је један од брачника извршио прељубу, и то само превареној страни«.

»Неки отац, који нема никаквог патриотског осећања и који своју децу хоће да васпита тако да буду слободна од тог осећања, прекорева своје синове због њиховог учествовања у некој патриотској манифестацији; они се позивају на слично држање ујака, нашто ће он: „Баш њему не треба да подражавате; та он је *идиот*". Лице деце, зачуђене због тог необичног тона очевог, упозори га на омашку и, извињавајући се, он примети: „Хтео сам наравно рећи: *патриот*"«.

Као одавање себе тумачи омашку, коју саопштава *J. Stärcke* (l. c.), сама сабеседница у разговору; Штерке свом саопштењу додаје тачну напомену, која додуше прелази задатак тумачења.

»Једна зубна лекарка уговорила је са својом сестром да ће једном код ње погледати да ли има *контакта* између два кутњака (тј. да ли се кутњаци додирују својим бочним површинама, тако да се остаци хране не могу задржати међу њима). Њена сестра се жалила, што мора толико да чека на тај преглед, па је у шали рекла: „Неку колегиницу сада лечи, али њена сестра још увек мора да чека". — Најзад је лекарка прегледа, одиста нађе малу рупу у једном кутњаку, па рече: „Нисам мислила да је толико озбиљно; мислила сам да ти само *немаш контанта*[58]... *немаш контакта*". — „Видиш ли", узвикну сестра смејући се, „да си ме само због своје грамзивости оставила да чекам толико дуже него пацијенти који ти плаћају?!"«—

(»Ја, наравно, не смем да додајем своје сопствене помисли и да из њих изводим закључке; али, када сам чуо ову омашку, одмах сам помислио да су обе ове миле и духовите младе жене неудате и да такође врло мало опште с младим људима, па сам се упитао не би ли оне имале више контакта с младим људима, када би имале више контанта«.)

И следећа омашка у говору, коју је саопштио *T. Pajk* (l. c.), има значај одавања самога себе:

»Нека млада девојка треба да се вери с једним њој несимпатичним младићем. Да би та два млада створа приближили једно другом, њихови родитељи уговоре састанак, коме су

[58] Контан (француски *comptant)* значи готовина, готов новац.

присуствовали и вереник и вереница in spe[59]. Девојка је умела довољно да се савлада да младом човеку, који се према њој понашао врло галантно, ничим не ода своју аверзију. Али, на питање своје мајке, како јој се младић свиђа одговорила је учтиво: „Gut. Er ist sehr *liebenswidrig!*“[60]«

Исто тако одаје друга једна омашка лице коме се десила; њу О. *Ранк* описује као »шаљиву« (witzig) омашку.

„За једну удату жену, која радо слуша анегдоте, тврде да није ненаклоњена ванбрачним удварањима, ако их подупиру одговарајући поклони. Један млад човек, који такође покушава да је освоји, прича јој, не без извесне намере, следећу опште познату причу: Од двојице пословних пријатеља, један се труди да задобије наклоност нешто неприступачне жене свога компањона; она најзад пристане под условом да јој он поклони 1000 форината. Кад је њен муж полазио на пут, компањон од њега позајми 1000 форината и обећа му да ће их још сутра вратити његовој жени. Наравно, ту суму он онда да̑ њој као тобожњу награду за љубавне услуге; а она, сматрајући да је ухваћена, јер јој муж по повратку затражи оних 1000 форината, мораде, поред штете, да претрпи још и срамоту. — Када је млади човек у причању дошао до оног места где заводник вели компањону: „Новац ћу сутра да *вратим* твојој жени“, његова га слушатељка прекиде овим значајним речима: „Слушајте, зар ви то мени нисте већ — *вратили?* О, пардон, хтела сам рећи — причали?“ — Своју готовост да се под истим условима пода, она не би могла јасније да наговести, а да је ипак директно не каже«. *(Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, I, 1914.*)*

Леп пример таквог одавања самог себе са безазленим завршетком саопштава В. *Тауск* под насловом *»Вера отаца«*:

»Како је моја вереница била хришћанка«, причао је г. А., »и није хтела да пређе у јеврејство, морао сам ја сам да пређем из јеврејства у хришћанство, да бих се могао оженити.

---

[59] *In spe* (лат.) — дословно: у нади, значи: будући.

[60] Место *liebenswürdig*, што значи љубазан, рекла је нешто што отприлике значи: не може да буде вољен.

Промена конфесије није прошла без унутрашњег отпора, али ми се чинило да циљ оправдава тај корак; утолико више што сам морао да одбацим само спољну припадност ка јеврејству, не религиозно уверење, јер то нисам ни имао. Упркос томе, увек сам касније изјављивао да сам јеврејин и мало је мојих познаника који знају да сам покрштен.

»Из тога брака потичу два сина, који су крштени по хришћанском обреду. Када су дечаци донекле одрасли, дознали су за своје јеврејско порекло, како се не би, под антисемитским утицајима школе, из тог излишног разлога обрнули против оца.

»Пре неколико година становао сам с децом, која су тада ишла у основну школу, на летовању у Д., код породице једног учитеља. Када смо једног дана седели при ужини с нашим, уосталом љубазним, домаћином, домаћица, пошто није имала ни појма о јеврејском пореклу својих станара, учинила је неколико врло оштрих испада против Јевреја. Требало је сада да храбро разјасним ситуацију, како бих својим синовима дао пример „храбрости уверења“; но ја сам се плашио непријатних објашњавања, која обично следују таквом признању. Осим тога сам страховао да ћемо евентуално морати да напустимо добро склониште које смо нашли и да ћу тако покварити себи и деци ионако кратко време за опоравак, ако наши домаћини промене своје понашање према нама и заузму непријатељски став, зато што смо Јевреји.

»Али, како сам могао очекивати да ће моји дечаци слободно и простодушно одати судбоносну тајну, ако још дуже присуствују разговору, хтео сам да их удаљим из друштва, тиме што ћу их послати у башту.

»Идите у башту, *Јевреји (Juden)*« — рекао сам и брзо кориговао: „дечаци“ *(Jungen)*. Чиме сам, дакле, и то помоћу омашке, дао израза својој „одважности уверења“. Остали, додуше, из ове омашке нису извукли никакве консеквенције, јер јој нису придавали нимало значаја; но ја сам морао да извучем наук да „веру отаца“ не сме некажњено да изневери ко је син и има синове«. (*Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, IV, 1916).

Нимало безазлен утисак оставља следећи случај, који не бих саопштавао, да га није забележио за ову збирку сам чиновник суда за време саслушања:

Неки домобранац, оптужен за провалу, исказује: „Отада још нисам отпуштен aus dieser militärischen *Diebs*stellung (из овог војничког лоповског положаја — место: *Dienst*stellung, што значи: службени положај, служба), дакле засад још припадам војсци".

Омашка изазива веселост, када се њоме потврђује оно чему болесник противречи, а што лекару у психоаналитичком раду може бити веома добродошло. Код једног од мојих пацијената требало је једном да тумачим сан, у коме се појављивало и име *Jauner*. Сневач је познавао лице тога имена, али се није могло пронаћи зашто је то лице ушло у склоп сна; зато сам се усудио да посумњам да би узрок томе могло бити само име, које потсећа на погрду *Gauner* (хуља). Болесник је хтео да противречи брзо и енергично, но притом му се десила омашка, и он је потврдио моју сумњу тиме што се поново послужио замењивањем *г* и *ј*. Његов одговор је гласио: „То ми се ипак чини zu *jewagt*" место: gewagt — (одвећ смело). Пошто сам га упозорио на омашку, сагласио се с мојим тумачењем.

Ако се у озбиљној препирци једном од два противника деси таква омашка, која намеру говора обраћа у њену супротност, она га одмах доводи у неповољнији положај, док други ретко пропушта да се не користи својим поправљеним.

Притом постаје јасно да људи, уопште, омашке у говору као и друге омашке, тумаче исто тако као што ја то чиним у овој књизи, иако се у теорији не залажу за то схватање, иако нису склони да се и за своју особу одрекну погодности које даје трпељивост према омашкама. Веселост и подругљиви потсмех који такво промашивање говора неминовно изазива у отсудном тренутку, сведоче против тобоже опште примљене конвенције да је омашка у говору lapsus linguae[61] и психолошки безначајна. Сам немачки канцелар кнез *Bülow* покушао

[61] Lapsus linguae (лат.) дословно значи: исклизнуће језика.

је да таквом примедбом спасе ситуацију, када му се омашком текст његовог одбранбеног говора за Кајзера (новембра 1907) претворио у супротно.

»Што се пак тиче садашњости, новог доба цара Вилхелма II, могу само да поновим оно што сам рекао пре годину дана: да би било *неправо и неправедно говорити о кругу одговорних саветодаваца око нашег Кајзера*... (жива довикивања: неодговорних) *неодговорних* саветодаваца. Извините овај lapsus linguae«. (Веселост).

Међутим, реченица кнеза Билова била је мало непрозирна услед гомилања негација; симпатије за говорника и обзири према његовој тешкој ситуацији утицали су тако да та омашка није даље искоришћавана против њега. Горе се провео, годину дана касније, на истом месту неко други, који је хтео да позове на манифестацију *без резерве* (rückhaltlos) за цара, а кога је опака омашка опоменула на друга осећања у његовом лојалном срцу:

»*Lattmann* (немачки националиста): У питању адресе ми се стављамо на тле пословника Рајхстага. Према њему, Рајхстаг има права да преда такву адресу цару. Ми верујемо да је неподељена мисао и жеља немачког народа да и у овој ствари постигне *јединствену манифестацију*, па ако то можемо да учинимо у таквом облику који потпуно одговара монархистичким осећањима, онда то треба и да учинимо без кичме (*rückgratlos*). (Бурна веселост, која траје неколико минута.) Господо, не без кичме (rückgratlos), него без резерве (rückhaltlos — Веселост), а такву изјаву народа без резерве примиће, надајмо се, и наш Кајзер у ово тешко доба«.

»Vorwärts« од 12 новембра 1908 није пропустио да открије психолошки значај те омашке:

»Ваљда никад у парламенту ниједан посланик није, оптужујући нехотице сâм себе, тако тачно окарактерисао своје и парламентарне већине држање према монарху, као што је у том успео антисемита Lattmann, кад му се, другог дана интерпелације, омакло са свечаним патосом изнето признање да он и његови пријатељи желе да кажу цару своје мишљење *без кичме* (rückgratlos)«.

»Бурна веселост са свих страна угушила је даље речи несрећника, који је још сматрао за потребно да, извињавајући се и муцајући, нарочито изјави како уствари мисли да каже „без резерве“ (rück*halt*los)«.

Додајем још један пример, у којему је омашка добила управо језиви карактер пророчанства: У пролеће 1923 године изазвало је сензацију у интернационалним финансиским круговима то што је, после кратке борбе за већину, највећи број акција банке припао сасвим младом банкару *X.*, који је међу »новим богаташима« у В. био један од најновијих, свакако најбогатији и по годинама најмлађи; услед тога на једној значајној генералној скупштини нису поново изабрани они који су дотле водили тај институт, финансијери старога кова, него је млади X. постао претседник банке. У опроштајном говору, који је тада одржао члан управног одбора др. У. неизабраном старом претседнику, многом је слушаоцу пала у очи неколико пута поновљена немила омашка. Говорник је стално говорио о претседнику који је *dahinscheidend* (одлази с овога света) место: ausscheidend (испада из управе). — Десило се затим да је стари претседник неколико дана после те скупштине умро. Али, он је био прешао осамдесету! (Шторфер).

Леп пример омашке у говору, која не иде толико за тим да ода говорника, колико да оријентише слушаоца ван позорнице, налази се у *Валенштајну* (Piccolomini, чин I, појава 5); она показује да је песник, који се ту служи тим средством, свакако познавао механизам и смисао омашке у говору. У претходној сцени Макс Пиколомини је необично страсно бранио херцога и притом величао благодати мира, које су му се откриле, док је путовао, пратећи ћерку Валенштајнову у логор. Пошто он оде, његов отац и изасланик двора, Квестенберг, остају сасвим пренеражени. И сад се наставља пети чин:

Квестенберг: О тешко нама! Зар тако? — А ми, пријатељу, остављамо га да у заблуди тој одлази, не зовемо га одмах натраг, да бисмо му очи сместа отворили.

Октавио (будећи се из дубоког размишљања): *Мени* их је он сад отворио, и више видим но што ми је мило.

Квестенберг: Шта је, пријатељу?

Октавио: Проклет да је овај пут!

Квестенберг: Зашто? У чему је ствар?

Октавио: Ходите! Ја морам да сместа пратим тај несрећни траг, да видим својим очима — ходите — (хоће да га одведе).

Квестенберг: Ма шта је? Куда?

Октавио (нестрпљиво): К њој!

Квестенберг: Коме?

Октавио (поправи се): Херцогу! Пођимо! итд.

Ова мала омашка: »К њој«, место: »К њему«, треба да нам ода, да је отац прозрео мотив због кога се његов син определио, док се дворјанин жали „да он с њим говори у самим загонеткама".

Други пример песничког искоришћавања омашке у говору открио је Ото *Ранк* код *Шекспира.* Цитирам Ранково саопштење према *Zentralblatt-у für Psychoanalyse*, I, 3:

»Песнички изванредно фино мотивисана и технички сјајно искоришћена омашка у говору налази се у *Шекспировом* „Млетачком трговцу" (чин III, појава 2). Као омашка што ју је открио Фројд у *Валенштајну*, тако и ова одаје да песници добро познају механизам и смисао те врсте омашака и да претпостављају да их и слушалац разуме. *Порција*, која је вољом свога оца приморана да бира мужа коцком, досад је срећним случајем умакла свим нежељеним просиоцима. Пошто је најзад у Басанију нашла просиоца, коме је одиста наклоњена, она мора да страхује да ће и он да промаши. Стога би она најрадије рекла да он и у том случају може да буде сигуран у њену љубав, али то јој брани њен завет. У тој унутрашњој борби, она каже просиоцу који јој је драг:

»Чекајте, молим вас, још дан ил два са извлачењем: јер погрешно изберете ли, губим ваше друштво; стог остајте. Нешто ми вели (ал' то љубав није) да не бих хтела да вас изгубим; — упутит бих вас могла да тачно изберете, но заклетву бих тада погазила; то нећу; и тако би ме могли промашити. Но деси ли се то, желећу грешно да сам је погазила. О, те очи, чији ме поглед тако погодио и пресекао у две половине. *Ваша је једна половина, а друга ваша — моја, хтедох рећи*; но ако моја, тад ваша, и тако ваша сва«.

»Дакле, баш то што је хтела да му само издалека нагове-сти, јер му је, уствари, уопште хтела да прећути, а то је да је она већ пре избора *сва* његова и да га воли, то песник са изванредним психолошким осећањем оставља да продре у омашци; тако он тим средством уме да стиша несносну неизвесност заљубљеног, као и истоветну узбуђеност слушаоца наглашавајући срећан исход избора«.

С обзиром на интерес који заслужује чињеница да су се велики песници тако определили за наше схватање омашке у говору, сматрам да је оправдано навести и трећи пример, који је саопштио *Е. Џонс**:

»Ото Ранк, у недавно објављеном чланку**, упозорава на леп пример у коме Шекспир пушта једну од својих личности, Порцију, да начини омашку у говору која пажљивом слушаоцу открива њене скривене мисли. Намера ми је да испричам сличан пример из „The egoist" (Себичњак), ремек-дела највећег енглеског романописца, *Џорџа Мередита* (George Meredith). Садржина романа је укратко ова: Сер Уилеби Петерн (Willoughby Patterne), аристократ, коме се у његовом кругу веома диве, вери се с неком мис Констанција Дарем (Durham). Она у њему открије интензиван егоизам, који он, међутим, вешто крије пред светом, и, да би се спасла венчања, побегне с једним капетаном по имену Оксфорд. Неколико година касније, он се вери с неком Мис Клара Мидлтон (Middleton). Највећи део књиге испуњава исцрпни опис сукоба који настаје у души Кларе Мидлтон, кад у свом веренику открије ту истакнуту карактерну црту. Спољне околности и њено схватање части везују је за дату реч, док јој се њен вереник све више чини вредан презрења. Она се донекле поверава Вернону Уитфорду (Whitford), његовом рођаку и секретару (за кога ће се на крају и удати). Он се пак, из лојалности према Петерну и из других мотива, уздржава.

»У монологу о свом јаду, Клара говори овако: „Кад би само неки племенити човек могао да ме види онакву каква

* »Ein Beispiel von literarischer Verwertung des Versprechens« (Пример омашке у говору примењене у литератури. *Zentralblatt für Psychoanalyse*, I, 10.)

** *Zentralblatt für Psychoanalyse*, I, 3, str. 109.

сам и кад се не би либио да ми помогне! О, бити спасена из ове тамнице пуне трња и шипражја! Сама себи не могу да прокрчим свој пут. Ја сам кукавица. Кад би он само прстом мрдную* — верујем да би ме то променило. Могла бих да побегнем једном другу, раскрвављена и окружена презиром и виком... Констанција је наишла на неког војника. Можда се молила и молитва јој је била услишена. Није добро урадила. Али, о, како је волим због тога. Он се звао Хари Оксфорд... Није се колебала, раскинула је ланце, отворено је прешла оном другом. Храбра девојко, шта ли ти мислиш о мени? Али ја немам неког *Хари Уитфорда*, ја сам сама". —

»Кад изненада опази да је место *Оксфорд* рекла једно друго име, Клари би као да је задобила ударац песницом и њу обли пламено руменило.

»Чињеница да се имена обојице свршавају на *форд*, очевидно олакшава њихово замењивање и многи би то сматрали као довољан разлог омашке. Међутим, прави дубљи разлог песник је јасно изложио.

»На другом месту иста се омашка понавља. Њој следи она спонтана неодлучност и она изненадна промена теме, с којом нас је упознала психоанализа и *Јунгово* дело о асоцијацијама, а која се само онда појављује када се додирне полусвестан комплекс. Петерн каже у покровитељском тону о Уитфорду: „Лажна узбуна! Добри стари Вернон, уопште, није способан да учини нешто необично". Клара одговори: „Но ако *Оксфорд* — *Уитфорд*... ето — ваши лабудови управо долазе пловећи по језеру; како су лепи, како су срдити! Што сам управо хтела да вас питам, мушкарци који су сведоци очевидног дивљења другоме постају, наравно, обесхрабрени?" Сер Уилебиу изненада пуче пред очима, он се исправи и укрути.

»На још једном месту Клара другом једном омашком одаје своју потајну жељу за тешњу везу с Верноном Уитфордом.

---

* Примедба преводиоца с енглеског на немачки: Првобитно сам оригинално »beckoning of a finger« хтео да преведем са »leiser Wink« (лак миг), али ми постаде јасно да бих затајивањем речи »finger« (прст) ту реченицу лишио једне психолошке финесе.

Говорећи једном момку, она каже: „Реци Мистер *Вернону* — реци довече Мистер *Уитфорду*... итд.*“«

Овде заступано схватање о омашкама у говору, уосталом, може да издржи пробу на најмањем примеру. Ја сам више пута могао да покажем да најнезнатнији и најразумљивији случајеви грешења у говору имају свој смисао и да се могу разрешити слично као и упадљивији примери. Једна болесница, која, сасвим против моје воље, али по чврстој сопственој одлуци, одлази на кратак излет у Будимпешту, правда се преда мном да онамо иде само на три *дана*; али јој се деси омашка и она каже: само за три *недеље*. Она одаје да мени заинат радије хоће да остане три недеље него три дана у друштву које ја сматрам као неподесно за њу. — Једног вечера треба да се извиним што нисам дошао по своју жену у позориште и кажем: Десет минута *после* десет био сам код позоришта. Коригују ме: Хоћеш да кажеш: *пре* десет. Разуме се да сам хтео рећи пре десет. *После* десет не би било никакво извињење. Било ми је речено да на програму стоји: Свршетак пре десет сати. Када сам стигао до позоришта, трем је био замрачен, а позориште празно. Претстава се свршила раније, а моја жена ме није чекала. Када сам погледао на сат, недостајало је још пет минута до десет сати. Међутим, ја сам одлучио да свој случај код куће прикажем у повољнијој светлости и да кажем како је недостајало још десет минута до десетог сата. Нажалост, моја је омашка спречила остварење те намере и открила моју неистинитост тиме што ме је приморала да сам признам више него што сам имао да признам.

Одавде се долази до оних грешака у говору које се више не описују као омашке, јер, као тепање и замуцкивање у збуњености, не кваре поједину реч, него ритам и извршење читавог говора. Но и овде, као и тамо, поремећај у говору одаје нам унутрашњи сукоб. Одиста не верујем да би се неком де-

* Други примери омашака у говору, које према песниковој намери треба да буду схваћене као омашке које имају смисао, већином као омашке којима човек сам себе одаје, налазе се код Шекспира у »Ричарду II« (II, 2), код Шилера у »Дон Карлосу« (II, 8, омашка грофице Еболи). Било би сигурно лако употпунити ову листу.

сила омашка у аудиенцији код Њ. Величанства, у озбиљној и искреној љубавној речи, у одбранбеном говору за част и име пред поротом, укратко у свима оним случајевима где се човек *сасвим уноси у ствар*. Чак и у оцену стила којим пише неки аутор смемо, и навикли смо, да уносимо тај принцип објашњавања, који нам је неопходан, да бисмо расветлили постанак поједине грешке у говору. Јасан и недвосмислен начин писања показује нам да је ту аутор начисто са самим собом; а где наилазимо на усиљен и увијен израз, ту можемо да разазнамо удео једне недовољно пречишћене мисли која ствар компликује, или угушени глас ауторове самокритике*.

Откако је ова књига изишла у првом издању, пријатељи и колеге који говоре другим језицима почели су да посвећују пажњу омашци у говору, коју су могли посматрати у земљама свог језика. Они су, како се могло очекивати, нашли да су закони омашке независни од језичког материјала и предузели су иста тумачења, која су овде објашњена на примерима људи који говоре немачки. Наводим само један пример место небројених:

Др. А. А. *Брил* (New York) саопштава о себи: A friend described to me a nervous patient and wished to know whether I could benefit him. I remarked, I believe that in time I could remove all his symptoms by psycho-analysis because it is a *durable* case wishing to say »curable«! (A contribution to the Psychopathology of Everyday Life из *Psychotherapy*, vol. III, бр. 1, 1909.)

(Један пријатељ ми је описао неког нервозног болесника и желео да зна да ли му могу помоћи. Рекох да верујем да ћу временом моћи да отстраним све његове симптоме помоћу психоанализе, јер је то случај *дуготрајан* — [durable — читај дјуребл] — а хтео сам рећи: *излечив* [curable — читај: кјуребл]).

Најзад хоћу да за оне читаоце који се не плаше извесног напора и којима психоанализа није страна да додам пример из

* Ce qu'on conçoit bien
S'annonce clairement
Et les mots pour le dire
Arrivent aisément.

(Што је човек добро схватио,
то се појављује у јасном облику,
а речи које ће то изразити
навиру лако.)

Boileau, *Art poétique*.

кога се види до којих душевних дубина се може допрети, ако се прате трагови једне омашке у говору.

Л. Јекелс (*Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* I, 1913) саопштава:

»11 децембра ме једна дама, с којом сам у пријатељским односима, ослови на пољском језику мало изазовно и обесно овим речима: *„Зашто сам ја данас рекла да имам дванаест прстију?“*

»На моје тражење она репродукује сцену, у којој је пала та примедба. Она је баш била спремна да изиђе са ћерком у посету, па је своју кћер, која болује од болести dementia praecox,[62] али се сада налази у ремисији,[63] позвала да промени блузу, што је она и учинила у суседној соби. Кад је кћи поново ушла, нашла је мајку забављену чишћењем ноктију; и ту се развио следећи разговор:

»*Кћи*: Но видиш ли, ја сам већ готова, а ти још не!

»*Мајка*: Али ти имаш само *једну* блузу, а ја *дванаест нокта.*

»*Кћи*: Како?

»*Мајка* (нестрпљиво): Па наравно, ја имам дванаест прстију, зар не?

»На питање једнога колеге, који је такође слушао њено причање, шта јој пада напамет уз *дванаест*, она исто тако брзо као и одлучно одговори: *„Дванаест за мене није никакав (значајан) датум.“*

»Уз *прст* са лаким оклевањем даје асоцијацију. „У породици мога мужа било је чланова са шест прстију на ногама. Кад су се наша деца родила, одмах су прегледана да ли немају шест прстију“. Из спољних узрока анализа тога вечера није продужена.

»Идућег јутра, 12 децембра, дама ме посети и исприча видно узбуђена: „Замислите шта ми се десило. Већ отприлике 20 година старом ујаку мога мужа честитам рођендан који пада

---

[62] Тзв. младалачко лудило или схизофренија, једна од најчешћих душевних болести.

[63] Ремисија је у току болести знатно поправљено стање здравља.

на данашњи дан, увек му једанаестог пишем писмо; а овога пута сам то заборавила, и баш сам сада морала да телеграфишем".

»Сетих се, и потсетих даму, с каквом је одлучношћу синоћ на питање о броју дванаест, које је врло лако могло да је потсети на рођендан, одговорила да дванаест за њу није значајан датум.

»Нато она призна да тог ујака свога мужа треба да наследи, да је уствари увек рачунала с тим наследством, а нарочито сада кад се налази у незгодном финансиском стању.

»Тако јој је одмах пао напамет он, односно његова смрт, када јој је, пре неколико дана, једна познаница прорекла из карата да ће добити много новаца. Сместа јој је синуло кроз главу да је ујак једини, од кога би она, односно од кога би њена деца могла да добију новаца; у току те сцене пало јој је такође напамет како је већ жена ујакова обећала да ће се у тестаменту сетити њене деце; међутим, она је умрла без тестамента; можда је свом мужу дала налог да он то учини.

»Жеља да ујак умре морала се очевидно појавити врло интензивно, пошто је дами која је прорицала рекла: „Ви људе наводите на то да друге убију".

»За време тих четири или пет дана, који су прошли између прорицања и ујаковог рођендана, она је у листовима што излазе у ујаковом месту становања стално тражила читуљу, која би се односила на његову смрт.

»Према томе није чудо што су, при тако интензивној жељи за његовом смрћу, чињеница и датум његовог рођендана, који је ускоро требало прославити, тако снажно сузбијени, да је не само заборављена намера која је иначе годинама остваривана, него да чак ни питање колеге није могло ту намеру вратити у свест.

»У омашци „дванаест прстију" продрло је сузбијено дванаест, и оно је учествовало у детерминисању омашке.

»Велим *учествовало*, јер упадљива асоциација уз *прст* допушта да се наслуте још и друге мотивације; она нам уједно објашњава зашто је дванаестица изопачила баш ту тако безазлену фразу о десет прстију.

»Уз дванаестицу пало јој је напамет: „У породици мога мужа било је чланова са шест прстију на ногама.“

»Шест прстију су обележје извесне абнормалности, према томе:

шест прстију *једно* абнормално дете, а
дванаест прстију *два* абнормална детета.

»Тако је и било у овом случају.

»Та жена, која се удала врло млада, имала је као једино наследство од свога мужа, који је увек важио као ексцентричан, абнормалан човек, и који је после кратког живота у браку извршио самоубиство, два детета; ту децу су лекари већ више пута прогласили као с очеве стране наследно тешко оптерећену и абнормалну.

»Старија кћи се недавно вратила кући после тешког напада кататоније[64]; ускоро затим разболела се и млађа кћи, која је у пубертету, од тешке неурозе.

»То што се абнормалност деце овде удружује са жељом да ујак умре и што се сажима са тим далеко јаче сузбијеним и психички моћнијим и значајнијим елементом, то нам допушта да као другу детерминанту ове омашке наслутимо: *жељу за смрћу абнормалне деце.*

»Првенствени значај дванаестице као жеље за смрћу произлази већ из тога што је у претстави те жене рођендан ујаков тесно асоцииран с појмом смрти. Јер њен муж је извршио самоубиство 13, дакле сутрадан после рођендана истога ујака, чија је жена рекла младој удовици: „Још јуче је тако срдачно и мило честитао — а данас!“

»Надаље хоћу да додам да је та дама имала и доста реалних разлога да жели смрт деци: од њих није имала никаквих радости, него само брига, због њих је била веома ограничена у опредељивању и располагању самом собом, и њима за вољу се одрекла сваке љубавне среће.

»И овога пута она се веома трудила да избегне све што би могло да онерасположи кћер, са којом је ишла у посету; и

---

[64] Кататонија је скуп симптома који често карактеришу један од облика болести dementia praecox.

ми можемо да замислимо колико стрпљења и самоодрицања то изискује у случају болести као што је dementia praecox и колико навала беса притом треба угушити.

»Према томе, смисао омашке гласио би:

»Ујак нека умре, абнормална деца нека умру (такорећи цела та абнормална породица), а мени да припадне њихов новац.

»Ова омашка по моме мишљењу има неколико обележја једне необичне структуре, и то:

1. постоје две детерминанте које су сажете у један елемент;

2. постојање двеју детерминаната огледа се у удвостручивању омашке (12 нокала, 12 прстију);

3. пада у очи да једно значење дванаестице, тј. дванаест прстију који изражавају абнормалност деце, претставља индиректно приказивање: психичка абнормалност овде се приказује помоћу телесне, најгорње помоћу најдоњег«.

ГЛАВА ШЕСТА

ОМАШКЕ У ЧИТАЊУ И ПИСАЊУ

С обзиром на унутрашњу сродност између грешака у говору с једне стране и грешака у читању и писању с друге, није чудо што и за ове функције важе иста гледишта и исте напомене. Овде ћу се ограничити на то да саопштим неколико брижљиво анализованих примера, а нећу покушавати да обухватим појаве у целини.

А) ОМАШКЕ У ЧИТАЊУ

1. У кафани прелиставам број »Leipziger Illustrierten«, који држим косо пред собом, и читам као текст испод слике која се протеже на целу страну: „Свадбена свечаност у *Одисеји* (*in der Odyssee)*". Обративши пажњу и зачудивши се, наместим лист како треба и сада коригујем: »Свадбена свечаност *на Балтичком мору* (*an der Ostsee)*«. Како ја долазим до те бесмислене омашке? Одмах се сетим књиге *Ruths*-а »Експериментална истраживања о музичким фантомима итд.«, која ме је, у последње време, много занимала, јер додирује психолошке проблеме које ја обрађујем. Аутор обећава да ће ускоро објавити дело које ће се звати »Анализа и основни закони феномена сна«. Никакво чудо што ја, који сам баш објавио »Тумачење снова«, ту књигу очекујем с највећом напетошћу. У књизи Рутса о музичким фантомима нашао сам напред, у садржају, најављен исцрпан индуктивни доказ да су главни корени старојелинских мита и легенди у фантомима спавања и музике, у феноменима сна па и у делириумима. Сместа сам потражио у тексту, да ли аутор зна да се сцена у којој се *Одисеј* појављује

пред *Наусикајом*[65] своди на баналан сан о голотињи. Мене је један пријатељ упозорио на лепо место у »Зеленом Хајнриху« *Г. Келера*, које ту епизоду Одисеје разјашњава као објективацију снова бродара који лута далеко од домовине; а ја сам том тумачењу додао везу која постоји између те епизоде и сна о ексхибицији голотиње (VII изд., стр. 170). Код Рутса нисам открио ништа о томе. Мене у овом случају очигледно обузимају мисли о приоритету.

2. Како сам дошао до тога да једног дана читам у новинама: »*У бачви* (*im Fass*) кроз Европу«, место *пешке* (*zu Fuss*)? Разјашњење ове омашке дуго ми је стварало тешкоће. То што ми је најпре падало напамет показивало је да сам зацело мислио на бачву Диогенову[66]; у једној историји уметности читао сам недавно нешто о уметности у доба Александра. Било је близу памети да помислим на Александрову реченицу: Када не бих био Александар, хтео бих да сам Диоген. Осим тога ми је пред очима лебдело нешто о неком *Херману Цајтунгу* (Zeitung значи новине), који је путовао спакован у сандуку. Али даљу везу нисам могао успоставити, нити сам успео да нађем страну у историји уметности на којој ми је пало у очи оно место о уметности у доба Александра. Тек месецима касније опет ми је пала напамет та загонетка, коју сам оставио на страну, но овога пута заједно са својим решењем. Сетио сам се напомене у једном чланку у новинама, каква све чудновата средства за превожење (*Beförderung*) људи сада бирају да би дошли у Париз на светску изложбу; тамо је, мислим, било у шали саопштено да неки господин намерава да доспе у Париз на тај начин што ће га неки други господин откотрљати онамо у *бачви*. Разуме се да је тим људима једини мотив да таквим будалаштинама изазову сензацију. *Hermann Zeitung* било је одиста име онога човека који је први дао пример тако необичног превоза. Затим ми паде напамет да сам једном лечио болесника, чији болесни страх од новина се разјаснио као ре-

[65] Наусикаја у Хомеровој »Одисеји« спасава Одисеја, који је претрпео бродолом, и доводи га у кућу свога оца, феачког краља.

[66] Диоген, грчки филозоф у доба Александра Великог (IV столеће пре Хр.), становао је у бачви.

акција против болесне *амбиције* да себе види штампана и споменута у новинама као славног човека. Александар Македонски био је сигурно један од најамбициознијих људи који су икада живели. Он се жалио што неће наћи Хомера који би опевао његова дела. Али како сам могао да *не мислим на то* да ми је други један *Александар* ближи, да је Александар име мога млађег брата! Сада сам одмах нашао недопуштену мисао која је у вези с тим Александром и која је морала бити потиснута, као и актуелни повод за ту помисао. Мој брат је стручњак за питања која се односе на тарифе и *транспорте* (превозе — Beförderung) и једном је требало да он за свој наставнички рад на једној трговачкој високој школи добије титулу професора. За исто *унапређење* (Beförderung) био сам ја од пре више година предложен на универзитету, а да га нисам добио. Наша је мајка тада изразила чуђење што њен мали син треба раније да постане професор него велики. Тако је то било у оно доба, када нисам могао да нађем решење за ону грешку при читању. Касније су се појавиле тешкоће и код мога брата; његови изгледи да постане професор постали су још мањи него моји. Али, тада ми се изненада открио смисао оне омашке; било је као да је смањивањем шанса мога брата отстрањена нека препрека. Ја сам поступио као да читам у новинама наименовање братово и као да сам себи говорим: Чудно да због таквих глупости (као што су оне којима се бави мој брат) човек може да доспе у новине (тј. да буде именован за професора)! Оно место о јелинској уметности у доба Александра нашао сам тада без муке и уверио сам се, на своје чуђење, да сам за време ранијег тражења више пута читао ту исту страну и свакипут, као под дејством негативне халуцинације, превидео дотичну реченицу. Она, уосталом, није садржавала ништа што би ми донело разјашњење, ништа што би било вредно да буде заборављено. Мислим да је симптом неналажења оне реченице у књизи имао да служи само мом збуњивању. Требало је да продужење мислених веза тражим онде где је моме истраживању била стављена препрека, дакле у некој идеји о Александру Македонском, и да тако сигурније будем одвраћен од истоименог брата. То је и успело потпуно; сав

свој труд упутио сам у томе правцу, да опет пронађем изгубљено место у оној историји уметности.

Двосмисленост речи »*Beförderung*« (превожење и унапређење) у овом случају јесте асоциативни мост између оба комплекса, неважног, који је изазван белешком у новинама, и интересантнијег, али недопуштеног и неприличног, који овде долази до изражаја као реметилац при читању. Из тога примера се види да није увек лако разјаснити случајеве као што је овај; понекад смо приморани да решење загонетке одложимо до повољнијег тренутка. Али уколико је тежи посао око решавања, утолико сигурније можемо очекивати да ће реметилачка мисао, кад је напослетку откријемо од нашег свесног мишљења, бити оцењена као страна, необична и у супротности с њим.

3. Једнога дана добијем писмо из околине Беча, у коме ми се саопштава потресна вест. Сместа позовем своју жену телефоном, да би и она саучествовала у несрећи *сироте* Вилхелм М., која је тако тешко оболела да су лекари од ње дигли руке. Али у речима којима сам изразио своје жаљење морало је бити нечег сумњивог: моја жена стаде да подозрева, затражи да види писмо, рече да то не може да стоји у њему, да нико не зове жену именом њеног мужа, поготову не особа која је писала то писмо, јер је њој врло добро познато лично име женино. Ја сам упорно бранио своје тврђење и указивао на толико уобичајене посетнице, на којима жена саму себе обележава личним именом свога мужа. Напослетку сам морао да узмем у руке писмо и ми одиста прочитасмо у њему »*сироти* др. Вилхелм М.« Моја омашка дакле значи такорећи грчевит покушај да жалосну новост пребацим са мужа на жену. Ни титула др., уметнута између придева *сироти* и имена, никако се није слагала са тврђењем да је у питању жена. Зато сам је и превидео при читању. Али мотив овог извртања није био у томе што би ми та жена била мање симпатична него њен муж, него је судбина тога јадног човека у мени изазвала страховања за једну другу мени блиску особу; један од узрока њене болести, за који ја знам, исти је као и у случају Вилхелма М.

4. Непријатна и смешна ми је једна омашка при читању, којој врло често подлежем, када за време празника шетам улицама неког страног града. Тада сваку фирму, код које је то иоле могућно, читам као *антиквитети*. У томе се изражава тежња за авантурама скупљача антиквитета.

5. *Блојлер* (Bleuler) у својој значајној књизи »Афективност, сугестибилност, параноја« (1906) вели на стр. 121: »Једном сам при читању имао интелектуално осећање да два реда ниже видим своје име. На своје чуђење нашао сам само реч „Blutkörperchen" (крвно зрнце). Између много хиљада омашака у читању, како периферног тако и централног поља вида, која сам анализовао, ово је најупадљивији случај. Иначе, када сам веровао да видим своје име, била је реч која је за то дала повода већином много сличнија мом имену, у највише случајева морала су се у близини налазити сва слова тог имена, пре него што би ми се могла десити таква грешка. У овом случају, пак, разлог мојој илузији и мом болесном уверењу да се прочитано односи на мене, могао се лако пронаћи: то што сам читао било је крај једне напомене о једној врсти рђавог стила у научним радовима; осећао сам да ни ја нисам сасвим без тог недостатка«.

6. Х. Сакс (*H. Sachs*: »„An dem, was die Leute frappiert, geht er in seiner *Steifleinenheit* vorbei)". (Поред онога што људе запањује он у својој уштирканости пролази.) Али та реч ми се учинила чудна и када сам тачније погледао, открио сам да гласи *Stilfeinheit* (префињеност стила). То место се налазило у чланку аутора кога високо ценим, и то у претерано похвалном ставу о једном историчару који ми је несимпатичан зато што сувише истиче оно што је карактеристично за немачког професора«

7. Случај омашке при читању у току филолошког рада саопштава др. *Ајбеншиц* (Marcell Eibenschütz) у *Zentralblatt für Psychoanalyse*, I, 5—6.

»Бавим се *Књигом мученика*, делом о легендама средњег високо-немачког дијалекта које, треба да издам у „Немачким текстовима из Средњег века," издаваним од Пруске академије наука. О том досада необјављеном делу било је врло мало познато; о њему је постојала једна једина расправа од Ј.

Хаупта: *О средњонемачкој Књизи мученика* (Wiener Sitzungsberichte, 1867, LXX књ., стр. 101 и даље). — Хаупт је свој рад засновао не на једном старом рукопису, него на препису из новијег времена (XIX века) главног рукописа C (Klosterneuburg), препису који се чува у дворској библиотеци. На крају тог преписа стоји ова супскрипција:

»Anno Domini MDCCCL in vigilia exaltacionis sancte crucis ceptus est iste liber et in vigilia pasce anni subsequentis finitus cum adiutorio omnipotentis per me Hartmanum de Krasna tunc temporis ecclesie niwenburgensis custodem.

»Хаупт у својој расправи саопштава ову subscriptio, верујући да она потиче од самог писца рукописа C; и читајући консеквентно погрешно римски писану годину 1850, тврди да је тај рукопис писан 1350, иако је ту subscriptio потпуно тачно копирао, иако је та година у расправи на наведеном месту отштампана потпуно тачно (тј. MDCCCL).

»Саопштење Хауптово било је за мене извор неприлика. Пре свега, био сам, као млад почетник, у ученој науци потпуно под ауторитетом Хауптовим и дуго сам из потпуно јасно и тачно штампане subscriptio, која је била преда мном, читао исто као и Хаупт 1350 место 1850; али у главном рукопису C, који сам ја употребио, није било ни трага некој subscriptio; затим се показало да у целом XIV веку у Клостернојбургу није живео калуђер по имену Hartmann. Кад је најзад пао вео са мојих очију, био сам већ погодио право стање ствари, а даља истраживања потврдила су моју слутњу: много помињана subscriptio налази се *само* у препису којим се служио Хаупт и потиче од тога преписа, а то је pater Hartmann Zeibig, рођен у Красни, у Моравској, управник аугустинског хора у Клостернојбургу; он је године 1850, као ризничар манастира, преписао рукопис C и на старински начин на крају свога преписа навео своје име. Средњовековна дикција и стара ортографија супскрипције вероватно су допринели да је Хаупт, који је *желео* да може што више да саопшти о делу којим се бавио, дакле и да *одреди датум рукописа* C, место 1850 увек читао 1350 (мотив омашке)«.

8. У »Духовитим и сатиричким досеткама« од *Лихтенберга* налази се напомена која сигурно потиче из посматрања, а садржи готово целу теорију омашке у читању: Er las immer *Agamemnon* statt *angenommen*, so sehr hatte er den Homer gelesen. (Увек би прочитао *Агамемнон* место »*претпоставивши*«, толико је он читао Хомера.)

Јер, у једном изванредно великом броју случајева припремљеност читаоца мења текст и уноси у њ оно на шта је управљена његова пажња или чиме се он занима. Сам текст треба да излази усусрет омашци само тиме што пружа какву било сличност у слици речи, тако да је читалац може изменити у свом смислу. Површно гледање, нарочито ако око није кориговано, бесумње олакшава постанак такве грешке, али нипошто није нужан услов за њу.

9. Мислим да ратно доба, које је код свију нас створило извесне чврсте и трајне преокупације, није ниједну другу омашку потстицало толико колико баш омашку у читању. Имао сам прилике да посматрам читав низ таквих случајева, али сам нажалост само мало њих забележио и сачувао. Једнога дана дограбим један од дневних или вечерњих листова и нађем тамо наштампано крупним словима: *Der Friede von Görz* (Мир склопљен у Горици). Али не, тамо само пише: *Die Feinde vor Görz* (Непријатељи пред Горицом). Коме су управо два сина као борци на том бојишту, томе може лако да се деси таква омашка. Други неко нађе у једној реченици споменуту »*eine alte Brotkarte*« (стари бон за хлеб); али прочитавши пажљивије приморан је да је замени за »*alte Brokate*« (стари брокати). Вредно је свакако споменути да тај човек има обичај да у кући у којој је радо виђен, као гост, стиче наклоност домаћице уступањем бонова за хлеб. Неки инжињер, чија опрема никада не може довољно дуго да издржи влагу која влада у тунелу за време грађења, чита, на своје чуђење, у једној анонси рекламиране предмете од »*Schundleder*«-а (сасвим рђаве коже). Али трговци су ретко кад тако искрени; то што се овде препоручивало купцима, то је било »*Seehundleder*« (кожа туљана).

Занимање читаочево и његова тренутна ситуација одређују и природу његове омашке при читању. Неки филолог,

који је због својих последњих одличних радова у завади са својим друговима по струци, чита »*Sprachstrategie*« (стратегија језика) место »*Schachstrategie*« (стратегија шаха). Неки човек који се шетао у страном граду, баш у оно време за које је подешен рад његових црева, опорављених лечењем, чита на великој табли на првом спрату неке високе трговачке куће: »*Klosetthaus*« (кућа нужника); са његовим задовољством због тога ипак се меша чуђење, што је та корисна установа тако необично смештена. Идућег тренутка ишчезло је и задовољство, јер натпис на табли гласи: *Korsetthaus* (трговина мидера).

10. У другој групи случајева улога текста у омашци при читању далеко је већа. Он садржи нешто што изазива отпор читаоца, неко њему непријатно саопштење или тражење; зато тај текст, омашком, бива кориговaн у смислу одбијања или у смислу испуњења читаочеве жеље. Онда се наравно не може одбацити претпоставка, да је текст био тачно запажен и оцењен, пре но што је овако коригован, иако свест није сазнала ништа о првом читању. Пример 3 на претходним страницама је те врсте; други пример, који је крајње актуелан, саопштавам овде по д-ру *M. Eitingon*-у (сада у ратној болници у Igló-у, *Internat. Zeitschrift für Psychoanalyse*, III, 1915).

»Поручник X, који се налази у нашој болници са трауматичном ратном неурозом, чита ми једнога дана, очевидно узбуђен, завршни стих последње строфе из песме тако рано погинулог песника Валтера *Хајмана** на следећи начин:

Wo aber steht's geschrieben, frag' ich, dass von allen
Ich übrig bleiben soll, ein andrer für mich fallen?
Wer immer von euch fällt, der stirbt gewiss für mich;
Und ich soll übrig bleiben? *warum denn nicht?*

(А где то пише, питам, да од свих
ја треба да останем, да други за ме гине?
Ко год од вас да падне, зацело пада за ме;
а ја да преостанем? *а зашто не?*)

»Упозорен мојим чуђењем, он затим, мало збуњен, чита тачно:

„Und ich soll übrig bleiben? Warum denn *ich*?“
(А ја да преостанем? а зашто *ја*?)

* W. Heymann, *Kriegsgedichte und Feldpostbriefe*, стр. 11; »Den Ausziehenden.«

»Случају X имам да захвалим што сам могао аналитички да сагледам понешто од психичког материјала тих „трауматичних неуроза"; упркос томе што су околности ратног лазарета, са великим бројем болесника а мало лекара, тако неповољне за наш начин рада, било ми је ту могућно да назрем нешто више него што су експлозије граната, којима је, као „узроцима", придавана толика важност.

»И у овом случају су постојали тешки тремори,[67] због којих у израженим случајевима тих неуроза на први поглед налазимо фрапантну сличност; и ту је постојала плашљивост, плачљивост, склоност ка наступима беса са грчевитим, инфантилно-моторичким изливима и склоност ка повраћању („при најмањем узбуђењу").

»Психогеност[68] баш овог последњег симптома, која је, пре свега, у служби секундарне добити од болести, морала је свакком да падне у очи: појава, на болничком одељењу, команданта болнице, који је, с времена на време, долазио да види оне који су на путу оздрављења, фраза неког познаника на улици: „Па ви сјајно изгледате" — све је то било довољно да сместа изазове напад повраћања.

»„Здрав... у команду... *а зашто ја?...*"«

11. Друге случајеве »ратних« омашки у читању саопштио је др. Ханс *Сакс:*

»Један мој близак познаник више пута ми је изјавио да се, када буде дошао ред на њега, неће користити својом дипломом о стручном образовању, него да ће се одрећи свога права на запослење у позадини, па ће се јавити за службу на фронту. Мало времена пре него што је тај рок одиста дошао, саопштио ми је једног дана сасвим кратко, без даљег образложења, да је доказе о свом стручном образовању показао на надлежном месту и да ће услед тога ускоро бити одређен на рад у некој индустрији. Идућег дана срели смо се у једном надлештву. Стајао сам управо пред једним пултом и писао; он приђе, за

[67] Тремор (латински) — дрхтање.

[68] Психогене су оне душевне или телесне појаве које су настале из психичких узрока.

тренутак је гледао преко мог рамена, а затим рече: „А та реч ту горе гласи *Druckbogen* (штампани табак) — ја сам прочитао: *Drückeberger*" (забушант)«. *(Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*„ IV, 1916-17).

12. »Седећи у трамвају, размишљао сам о томе, како многи од мојих пријатеља из младости који су увек важили као нежни и слабуњави могу сада да подносе најтеже напоре, којима бих ја сасвим сигурно подлегао. Усред овог непријатног размишљања прочитао сам, узгред, велика црна слова једне фирме, поред које сам пролазио трамвајем: *Гвоздена конституција*. Тренутак касније сетих се да те речи некако не пристају као натпис трговачке куће; окренувши се брзо, таман сам још стигао да бацим поглед на натпис и видео сам да он тачно гласи: *Гвоздена конструкција*«. (L. c.)

13. »У вечерњим листовима био је телеграм агенције Ројтер, који се у међувремену показао као нетачан, да је *Хјус* (Hughes) изабран за претседника Сједињених Држава. У вези с тим била је објављена кратка биографија тобоже изабраног и у њој сам наишао на саопштење да је Хјус свршио универзитетске студије у *Бону*. Учинило ми се чудно да у полемикама по новинама, које су трајале недељама пре избора, та околност није поменута. Поновно проверавање показало је да је било речи само о *Brown*-овом универзитету. Ова груба омашка објашњава се не само површним читањем новина, него, пре свега, тиме што су ми се симпатије новог претседника за средњо-европске државе, као основа за будуће добре односе, чиниле корисне и жељене, како из политичких тако и из личних разлога«. (L. c.)

Б) ОМАШКЕ ПРИ ПИСАЊУ

1. На једном листу, који садржи кратке свакодневне белешке, већином пословне природе, налазим, на моје изненађење, усред тачних датума који се односе на месец септембар, погрешно забележени: »четвртак, 20 окт.«. Није тешко објаснити ову антиципацију, која је израз једне жеље. Пре неколико дана вратио сам се одморан и свеж са феријалног путовања и осећам се оран за свој лекарски рад; али број болесника још је

незнатан. При повратку нашао сам писмо једне болеснице, која јавља да ће доћи *20 октобра*. Бележећи тај датум истог дана у септембру, вероватно сам мислио: »Требало би да је већ октобар; колика штета што морам чекати још цели тај месец!« И у тим мислима померио сам датум унапред. Реметилачка мисао у овом случају једва се може сматрати неприличном; зато сам разрешење омашке и нашао одмах, чим сам је уочио. Сасвим аналогно и слично мотивисана омашка при писању десила ми се у јесен идуће године.

Е. Џонс студирао је сличне омашке при писању датума и у већини случајева лако је познао да су оне мотивисане.

2. Добио сам коректуру мог прилога за *Jahresbericht für Neurologie und Psychiatrie* (Годишњи извештај за неурологију и психијатрију) и морам наравно, с нарочитом пажњом, да ревидирам имена аутора, која, пошто припадају разним народностима, слагачу обично праве највише тешкоћа. Нека имена, која страно звуче, морам одиста још да коригујем, али једно једино име је слагач зачудо поправио *противно* моме манусприпгу, и то с пуним правом. Јер ја сам написао *Buckrhard*, док је слагач погодио да треба да буде *Burckhard*. Ја сам сâм похвалио расправу акушера Burckhard-а о утицају порођаја на постанак дечјих узетости; ни против њеног аутора не бих знао ништа рећи; али исто име као и он има и бечки књижевник који ме је наљутио неразумном критиком мога »Тумачења снова«. То је, као да сам, пишући име *Burckhard*, које означује акушера, мислио нешто рђаво о овом другом Burckhard-у књижевнику: јер извртање имена доста често значи ружење, као што сам већ споменуо при омашкама у читању*.

3. Ово тврђење врло лепо поткрепљује случај који је *А. Ј. Шторфер* запазио на самом себи; ту он са хвале вредном отвореношћу излаже мотиве који су га нагнали да се имена једног

---

* Пореди на пр. место у »Јулију Цезару«, III, 3:

Цина: Одиста, моје име је Цина.

Грађанин: Раскомадајте га! Он је завереник.

Цина: Ја сам песник Цина! Ја нисам Цина завереник.

Грађанин: Не мари; име му је Цина, ишчупајте му име из срца, па га пустите.

тобожњег конкурента најпре погрешно сети, па да га затим, кад га је писао, унакази:

»Децембра 1910 видео сам у излогу једне циришке књижаре тада тек изишлу књигу д-ра Едуарда *Хичмана* (Hitschmann) о Фројдовом учењу о неурозама. У то време сам баш радио на манускрипту предавања, које је требало ускоро да одржим у једном академском друштву, о основима Фројдове психологије. У тада већ написаном уводу предавању указао сам на то, како се историска Фројдова психологија развила из истраживања на једном примењеном пољу, како из тога следи да се основе те психологије тешко могу приказати у целини, и како такав приказ још не постоји. Када сам ту књигу (мени дотле непознатог аутора) видео у излогу, у први мах нисам мислио да је купим. Али неколико дана касније ипак се одлучим да то учиним. Књиге више није било у излогу. Навео сам књижару име те недавно изашле књиге: као аутора навео сам „д-ра Едуарда *Хартмана*". Књижар ме поправи: „Ви сигурно мислите *Хичмана*" и донесе ми књигу.

»Несвесни мотив омашке било је лако наћи. Ја сам сматрао донекле као своју заслугу што сам изложио у целини основе психоаналитичког учења и очевидно сам књигу Хичманову, која је умањивала моје заслуге, гледао са завишћу и зловољом. Рекао сам себи да је, по „Психопатологији свакодневног живота", изопачавање имена акт несвесног непријатељства. С тим објашњењем сам се тада потпуно задовољио.

»Неколико недеља касније забележио сам за себе ту омашку. Том приликом поставио сам себи питање зашто сам име Едуард Хичман преиначио баш у име Едуард *Харт*ман. Да ли ме је само сличност у именима навела на име познатог филозофа? Моја прва асоцијација било је сећање на реченицу, коју сам једном чуо од професора Хуга Мелцла, одушевљеног обожаваоца Шопенхауера, која је гласила отприлике: „Едуард фон Хартман је унакарађени, изврнути Шопенхауер". Афективна тенденција која је детерминисала замену заборављеног имена била је дакле: „Ех, тај Хичман и његов потпуни и сажети приказ сигурно не вреде много, сигурно се он према Фројду односи као Хартман према Шопенхауеру".

»Био сам дакле забележио тај свој случај детерминисаног заборављања са заменом.

»После пола године дошао ми је до руку лист на коме сам то забележио. Тада сам запазио да сам Hitschmann скроз писао *Hintschmann*«. (*Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, II, 1914.)

4. Следећи случај омашке у писању, који бих можда са исто толико права могао да уврстим међу омашке при хватању, чини се озбиљнији: Намера ми је да затражим из Поштанске штедионице суму од 300 круна; ту суму хоћу да пошљем рођаку који је отсутан ради лечења. Притом опазим да мој конто износи 4380 круна и одлучим се да га сад смањим на округлу суму од 4000 круна, која у скорој будућности не треба да буде начета. Пошто сам уредно исписао чек и исекао цифре које одговарају жељеном броју, опазим одједном да нисам, како сам хтео, тражио 380, него 438 круна, и уплашим се због тога што се тако мало могу поуздати у то што чиним. Убрзо увидим да је мој страх неоправдан: својим поступком нисам постао сиромашнији него што сам био. Али сад морам дуго да размишљам шта је то пореметило моју првобитну намеру, а да се није никако појавило у мојој свести. Најпре пођем погрешним путем: одбијем 380 од 438, али не знам шта да почнем са разликом. Најзад ми једна изненадна идеја открије праву везу. 438 је *десет процената* целога конта од 4380 круна! А 10% попуста даје *књижар*. Сетим се да сам пре неколико дана одабрао неколико медицинских дела, која ме више не интересују, да их понудим књижару баш за 300 круна. Он је сматрао да је то одвише и обећао да ће идућих дана дати коначан одговор. Према томе, ако прими моју понуду, надокнадиће ми баш ту суму коју треба да потрошим за болесника. Не може бити сумње да је мени одиста жао да учиним тај издатак Афекат који се појавио, када сам уочио своју грешку, може се разумети ако се схвати као страх да због таквих издатака не осиромашим. Али обоје, како жаљење због тог издатка тако и страх од осиромашења који се на њега надовезује, потпуно су страни мојој свести; ја нисам осетио жаљење када сам обећао ону суму, и сматрао бих мотивацију тог жаљења смешном. Да нисам, вршењем психоанализâ код болесника, прилично

упознат са потиснутим у душевном животу, и да нисам пре неколико дана имао сан који је изискивао исто решење*, вероватно не бих себе уопште сматрао способним за таква осећања.

5. По *В. Штеклу* наводим следећи случај, за чију аутентичност и ја јамчим:

»Управо невероватан пример омашке у писању и читању десио се у редакцији једног раширеног недељног листа. Његово вођство јавно је названо „поткупљивим"; требало је написати чланак у његову одбрану. То је и учињено — са много топлине и с великим патосом. Чланак је читао главни уредник листа, аутор наравно више пута у манускрипту, затим и у коректурама, сви су били врло задовољни. Изненада се јави коректор и упозори на малу грешку, која је умакла пажњи свију. Тамо је јасно писало: „Наши читаоци ће нам посведочити да смо се увек на *најсебичнији* начин залагали за опште добро«. Наравно, то место требало је да гласи: на *најнесебичнији* начин. Али, истинске мисли се с елементарном снагом пробијају кроз патетични говор«.

6. Једној читатељки »Pester Lloyd-a«, гђи Кати Леви у Будимпешти, недавно је пала у очи слична ненамерна искреност у изјави која је том листу телеграфисана 11 октобра 1918 из Беча:

»На основи односа апсолутног поверења, које је за време целога рата владало између нас и немачког савезника, може се претпоставити као несумњиво да ће обе силе у сваком случају доћи до једнодушне одлуке. Излишно је нарочито напоменути да и у садашњој фази постоји жива сарадња савезничких дипломатија *са безброј празнина* (lückenhaft — место *без празнина,* lückenlos)«.

Само неколико недеља касније могло се о том »односу поверења« говорити слободније, и није више било потребно служити се омашком у писању (или штампању).

---

*То је онај сан који сам узео као образац у краткој расправи »Über den Traum« (О сну), бр. VIII збирке »Grenzfragen des Nerven-und Seelenlebens«, коју издају Löwenfeld & Kurella, 1901. — Оштампано у књ. III Сабраних дела.

7. Неки Американац, који борави у Европи, а са женом коју је тамо оставио живи у нескладу, мислећи да би се сада могао измирити с њом, позове је да о одређеном року дође за њим преко Океана: »Било би лепо«, пише јој он, »када би ти могла да путујеш као и ја *Мауретанијом*«. Али се није усудио да пошаље лист, на коме је била написана та реченица. Радије га је написао поново; јер није желео да она уочи коректуру коју је извршио на имену лађе. Он је најпре написао *Лузитанија*.

Овој омашци није потребно никакво објашњење, она се може протумачити без тешкоће. Али, захвалујући срећном случају, можемо ипак још нешто да додамо: његова жена је пре рата први пут путовала у Европу после смрти своје једине сестре. Ако се не варам, *Мауретанија* је сестрински брод, који је преживео *Лузитанију* потопљену за време рата.

8. Неки лекар је прегледао дете и преписује за њега рецепт у коме има и *алкохола*. Мајка му за време тога рада досађује будаластим и излишним питањима. Он у себи тврдо одлучи: да се сада због тога не љути, па ту одлуку и спроведе; али за време тог ремећења десила му се омашка у писању: на рецепту место *alcohol* пише *achol**.

9. Због сродности у материји наводим овде и случај који саопштава Е. Џонс о А. А. Брилу. Овај последњи, иако је иначе потпун апстинент, допустио је да га неки пријатељ заведе, па је попио мало вина. Идућег јутра осетио је јаку главобољу, тако да се покајао због своје попустљивости. Требало је да напише име једне болеснице која се звала *Ethel*, а место тога је написао *Ethyl***. Притом је вероватно играло улогу и то што је та дама имала и сама обичај да попије више него што је подносила.

Како омашка лекара приликом писања рецепта има далеко већу важност и већи практички значај него што га иначе имају омашке, користим се овом приликом да детаљно саопштим једину досада објављену анализу такве лекарске омашке при писању.

* Отприлике: без жучи.

** Етилни алкохол.

10. Др. Ед. *Хичман* (Случај вишеструке омашке приликом писања рецепата):

»Један колега ми је причао да му се у току година више пута десило да је погрешио приликом преписивања извесног медикамента за старије болеснице. Два пута је преписао десетоструку дозу, па је затим, пошто се тога изненада сетио, силно страхујући да је болесници нашкодио и да ће сâм имати највеће неприлике, морао хитно предузети мере да би се рецепт повукао. Ова чудновата симптомска радња заслужује да буде разјашњена, зашто је потребно тачније приказати и анализовати поједине случајеве.

»Први случај: Некој сиромашној старој жени лекар против спастичне опстипације[69] препише чепчиће са десетоструком дозом беладоне[70]. Пошто је напустио амбуланту, отприлике сат касније, док је код куће читао новине и доручковао, сети се изненада своје грешке; страх га обузе, он најпре похита у амбуланту, да би потражио болесничину адресу, а отуда у њен врло удаљени стан. Ту нађе стару жену, лек још није био направљен; лекар се зато врати обрадован и умирен. Пред самим собом се, не без разлога, оправдавао тиме, што му је говорљиви шеф амбуланте, за време писања рецепта, стајао изнад главе и сметао му.

»Други случај: Исти лекар мора у својој ординацији да прекрати преглед једне кокетне, лепе и пикантне болеснице, да би посетио неку старију госпођицу. Како нема много времена за ту посету, узима аутомобил, јер у одређено доба мора близу болесничиног стана потајно да се састане с вољеном младом девојком. И овде се покаже да је потребно преписати беладону, због аналогних појава као и у првом случају. И опет лекар учини исту грешку: препише тај медикамент у десетострукој јачини. Болесница је стала да излаже неке интересантне појединости које нису имале везе с њеном болешћу, али лекар, нестрпљив, иако је порицао да се жури, напусти болесницу тако да је стигао на састанак још доста рано. Отприлике два-

[69] Затвор услед згрчености и стегнутости црева.

[70] Велебиље, лек против грчева.

наест сати доцније, око седам сати изјутра, лекар се пробуди; готово у исто време у његовој свести се појави сећање на омашку и страх; журно пошље неког човека болесници, надајући се да лек још није донет из апотеке, с молбом да му се рецепт врати, да би га ревидирао. Рецепт му је враћен; али лек по том рецепту већ је био начињен, и он, са извесном стоичком резигнацијом и оптимизмом човека који је већ имао најразличитија искуства, пође у апотеку; ту га провизор умири: он је наравно (или такође омашком?) лек издао у мањој дози.

»Трећи случај: Исти лекар хоће да препише својој старој тетки, сестри своје мајке, смесу од Tinct. belladonnae и Tinct. opii[71] у нешкодљивој дози. Служавка сместа однесе рецепт у апотеку. Кратко време после тога лекар се сети да је место tinctura написао „extractum"[72]; а одмах затим јави се телефоном апотекар, да се распита о грешци. Лекар се извини измишљеним изговором да још није био довршио рецепт, да до њега нема кривице, јер му је рецепт узет са стола пре него што се он томе надао.

»Упадљиве су заједничке тачке ових трију грешака у преписивању: оне су се том лекару досад десиле само кад је преписивао *један* исти лек, увек је била у питању болесница у годинама и доза је увек била *одвећ јака.* Кратка анализа показала је да је од пресудног значаја морао бити лекарев однос према мајци. Јер пало му је напамет да је једном — и то врло вероватно *пре* ових симптомских радњи — својој, такође старој, мајци преписао исти рецепт, и то у дози 0,03, иако је обично преписивао дозу 0,02, да би јој, како је сам мислио радикалније помогао. Реакција нежно грађене мајке на овај лек била је конгестија главе и непријатна сувоћа у гуши. О томе се пожалила пола шаљивом алузијом на опасне ординације, које могу да потекну од једнога сина. И иначе је мајка, уосталом и сама кћи лекара, чинила, пола у шали, сличне за-

---

[71] Алкохолни екстракт (тинктура) велебиља, одн. опиума, у концентрацији 10%.

[72] Густ водени екстракт. Extractum opii садржи 20 пута више морфиума него tinctura opii.

мерке против лекова које је син лекар погдекад преписивао, и говорила о тровању.

»Колико референт може да прозре односе између овога сина и његове мајке, он је додуше дете са много инстинктивне љубави, али не цени претерано духовни ниво своје мајке, нити има одвише много респекта према њој. Живећи заједно са братом који је за годину дана старији и са мајком, он ту заједницу већ годинама осећа као препреку за слободно изживљавање своје еротике, ма да знамо из психоаналитичког искуства да су таква образложења често само изговор за унутрашњу везаност. Лекар је ту анализу прихватио, прилично задовољан објашњењем, и смешећи се изразио мишљење да би и реч Belladonna = лепа жена[73] могла да има значење еротичне везе. Раније је он тај лек погдекад и сам употребљавао«. *(Internat. Zeitschrift für Psychoanalyse*, I, 1913.*)*

По моме мишљењу такве озбиљне омашке настају истим путем и начином као и безазлене, које иначе испитујемо.

11. Као сасвим безазлена сматраће се следећа омашка при писању, коју је саопштио Ш. Ференци. Она се може тумачити као сажимање услед нестрпљења (пореди омашку у говору: der *Apfe*), и то схватање се може бранити све док тачна анализа тог случаја не би доказала постојање јачег реметилачког момента:

»То потсећа на — Ane*ktode*«, пишем једном у своју бележницу. Мислио сам наравно на анегдоту (*Anekdote* немачки), и то о циганину осуђеном на смрт (*zu Tode*) који је измолио одобрење да сâм изабере дрво о које ће бити обешен. (Упркос ревносном тражењу, није нашао згодно дрво.)

12. Други пут, напротив, може најбезначајнија грешка у писању да изрази опасан тајни смисао. Неки аноним саопштава:

»Завршио сам једно писмо речима: „Најсрдачнији поздрави Вашој супрузи и *њеном* сину". Баш када сам хтео да ставим лист у коверат, приметио сам грешку и поправио је[74]. На повратку

[73] Bella donna (итал.), тј. лепа жена, названо је велебиље, које шири зенице, због тога што га жене употребљавају и ради улепшавања.

са последње посете овом брачном пару, приметила је моја пратилица да је син неверовaтно сличан једном домаћем пријатељу, па да је сигурно и његово дете«.

13. Нека госпођа шаље својој сестри неколико редова као честитку за усељење у њен нови и пространи стан. Пријатељица која је била присутна опази да је она на писмо ставила погрешну адресу, и то не адресу стана који је њена сестра баш напустила, него првог, напуштеног одавно, у коме је она становала чим се удала. Пријатељица је упозори на то. Имате право, морала је госпођа да призна, али како сам дошла до тога? Зашто сам то учинила? — Пријатељица ће: Можда јој завидите на великом лепом стану који она сада треба да добије, док се ви сами осећате стешњени, и зато је враћате у први стан, у коме ни њој није било боље. — Разуме се да ми није право што она има нови стан, признаде друга поштено. Затим настави: Штета што је човек у тим стварима увек такав простак.

14. Е. Џонс саопштава овај пример омашке при писању који му је препустио А. А. Брил: Неки болесник упутио је д-ру Брилу писмо, у коме се труди да своју нервозност објасни као последицу брига и узбуђења због рђавих послова за време памучне кризе. У том писму је требало да пише: my trouble is all due to that damned frigid *wave;* there is'nt even any seed. (Сав узрок мојој бољци је тај проклети хладни талас; нема чак ни семена.) Под „wave" он је наравно подразумевао талас, струју на новчаном тржишту. Уствари он, међутим, није написао wave него *wife*, жена, супруга. У дубини душе замерао је својој жени њену хладноћу у брачним односима и то што није имала деце; он није био далеко од сазнања да уздржавање које му је било наметнуто има великог удела у постанку његове бољке.

15. Др. Р. Вагнер прича о себи у *Zentralblatt für Psychoanalyse*, I, 12:

---

[74] У немачком је та грешка много мања и односи се само на то како је писано почетно слово I. Место „Herzlichste Grüsse an Ihre Frau Gemahlin und Ihren (Вашем) Sohn", аноним је написао: „ihren (њеном) Sohn".

»Прочитавајући стару свеску бележака са предавања, нашао сам да ми се у брзини »хватања предавања« поткрала мала грешка. Место „*е̄п̄ител*“ написао сам „*ед̄ител*“. Ако се нагласи први слог, добија се диминутив девојачког имена. Ретроспективна анализа је врло једноставна. У време те омашке познанство између мене и носиоца тог имена било је само површно и тек касније развило се из тога интимније дружење. Та омашка је дакле леп доказ да је несвесна наклоност себи прокрчила пут у доба, када ја сâм уствари још нисам имао појма о њој; употребљени облик диминутива уједно карактерише моја тадања осећања.

16. Гђа др. *Hug-Hellmuth* (Прилози поглављу »Омашке при читању и писању«, *Zentralblatt für Psychoanalyse*, II, 5):

»Неки лекар својој болесници препише воду *Левиш̄ико* место *Левико*. Ова грешка била је једном апотекару добродошао повод за неповољне примедбе; но она се појављује у повољнијем светлу, ако се потражи могућни мотиви из несвесног и ако се не одрекне унапред извесна вероватност тим мотивима, макар они били само субјективна претпоставка некога који је стран том лекару. Тај лекар је имао много болесника, иако им је прилично грубим речима замерао њихову мало рационалну исхрану, читајући им такорећи *левиш̄е*[75]; како је његова чекаоница, пре и за време часова ординације, била обично препуна, била је оправдана жеља тог лекара да се апсолвирани болесници облаче што брже, *vite, vite*[76]. Колико се сећам, његова супруга је била родом из Француске, што бар донекле поткрепљује наизглед мало смелу претпоставку да се он, у жељи за већом брзином својих болесника, служио баш француским језиком. Уосталом, код многих људи срећемо навику да такве жеље одевају у речи неког страног језика; тако је мој рођени отац нас децу при шетњама радо пожуривао довикујући „Avanti gioventù“ или „Marchez au pas“[77]; а један већ

[75] Читати неком левите (*Leviticus* је трећа књига Мојсијева) је исто што: читати неком вакелу.

[76] Француски *vite* значи брзо.

[77] Avanti gioventù (италијански, читај аванти ђовенту) значи: Напред, омладино! *Marchez au pas* (француски) значи: Идите у корак.

прилично стар лекар, који ме је као младу девојку лечио од болести гуше, трудио се да моје одвећ нагле покрете утиша са „piano, piano“.[78] Тако ми се чини сасвим могућно да је и овај лекар имао тај обичај; и тако се може разумети зашто је он преписао (омашком) воду Левитико — место Левико[79]«.

У истом раду налазе се и други примери, који претстављају ауторове успомене из младости (*фрацуски* место француски — омашком погрешно написано име *Карл*).

17. Омашку при писању која се по својој садржини подудара с једним познатим рђавим вицем, али у којој је сигурно била искључена намера вица, саопштио ми је г. Ј. Г., од кога је овде већ наведен један други прилог.

»Као болесник једног санаторијума (за плућне болести) сазнајем, на своје жаљење, да је код једног мог блиског рођака констатована иста болест, која је и мене приморала да потражим лечилиште.

»У писму саветујем свом рођаку да оде до специјалисте, познатог професора, који и мене самог лечи и у чији медицински ауторитет верујем, иако, с друге стране, имам много разлога да се жалим на његову непредусретљивост; јер тек недавно он је одбио да ми изда уверење које је било од велике важности за мене.

»У одговору на моје писмо, рођак ме упозори на омашку која ме је, пошто сам њен узрок сместа уочио, изванредно развеселила.

»У мом писму налазила се следећа реченица:

»„... Уосталом, саветујем ти да без одлагања *ин*султираш професора X“. Разуме се да сам хтео да напишем: *кон*султираш.

»Можда је потребно указати на то да моје знање латинског и француског искључује објашњење да је овде била посреди грешка из незнања«.

18. Изостављања при писању морају наравно да се исто тако третирају као и омашке при писању. У *Zentrablatt für*

---

[78] *Piano* (италијански) значи: полагано, тихо.

[79] *Левико* је лековит извор у Јужном Тиролу.

Psychoanalyse, I, 12, саопштио је dr. jur. *B. Dattner* необичан пример »историске омашке«. У једном од законских чланова о финансиским обавезама обеју држава, утврђеним у нагодби између Аустрије и Мађарске, године 1867, изостала је у мађарском преводу реч *ефективан:* по Датнеровом објашњењу вероватно је да је у тој омашци имала удела несвесна тежња мађарских редактора закона да Аустрији признају што је могућно мање преимућстава.

Имамо доста разлога и за претпоставку да толико честа понављања истих речи при писању или преписивању — персеверације — такође нису безначајна. Ако писац исту реч коју је већ једном написао стави и други пут, он тиме показује да од те речи није могао лако да се отргне, да је на том месту могао да каже више, али је то пропустио, или слично. Персеверација при преписивању чини се да замењује речи »ја такође«. Имао сам у рукама дуга судско-лекарска мишљења, у којима је било персеверација од стране преписивача на нарочито истакнутим местима; те персеверације тумачио бих тако као да би преписивач, сит своје безличне улоге, уметнуо глосу: управо мој случај, или: сасвим као код нас.

19. Исто тако, ништа не спречава да штампарске грешке третирамо као омашке (при писању) слагача и да их већином схватимо као мотивисане. Систематску збирку таквих омашки, која би могла да буде врло забавна и поучна, нисам правио. Џонс је у свом овде више пута споменутом раду посветио нарочити став тим »misprints« (енглески — штампарска грешка). И изопачења у телеграмима могу се понекад схватити као омашке при писању од стране телеграфиста. За време летњих ферија стиже ми телеграм мог издавачког предузећа, чији текст ми је био неразумљив. Телеграм гласи:

»Vor*räte* erhalten, Ein*lad*ung X. dringend«. (Залихе примили, позив X хитан.) Полазна тачка за решавање загонетке било је име X, споменуто у телеграму. X је аутор чијој књизи ја треба да напишем увод (Ein*leit*ung). Из тога Einleitung (увод) постало је Einladung (позив). Могао сам затим да се сетим да сам пре неколико дана издавачу послао предговор (Vor*rede*) другој

једној књизи; телеграмом ми се дакле потврђује да је тај предговор (Vorräte место Vorrede) стигао. Тачни текст гласио је највероватније овако:

»Vorrede erhalten, Einleitung X. dringend«. (Предговор примили, увод X. хитан.) Смемо претпоставити да је прерада тога текста дело телеграфистовог комплекса глади; притом су уосталом обе половине реченице доведене у тешњу везу него што је пошиљалац намеравао. Узгред речено, леп пример »секундарне обраде«, каква се може наћи у већини снова*.

X. *Силберер* у *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, VIII, 1922, претреса могућност »тенденциозних штампарских грешака«.

Са других страна указивано је понекад на штампарске грешке којима се тешко може одрећи тенденција; тако је Шторфер у *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, II, стр 172, објавио чланак: »Der politische Druckfehlerteufel«, а на истом месту, III, стр. 45, и малу белешку коју овде прештампавам:

20. »Политичка штампарска грешка налази се у „März-у" од 25 априла ове године. У писму из Аргирокастра наводе се изјаве Зографоса, вође устаничких Епираца у Албанији (или ако хоћете: претседника независне владе Епира). Између осталог ту пише: „Верујте ми, аутономан Епир био би потпуно у интересу самога кнеза Вида (Wied). Auf ihn könnte er sich *stürzen*..." (На њ би могао пасти, сручити се — место: *stützen*, тј. ослонити се.) Да би прихватање ослонца (Stütze) који му нуде Епирци значило његов пад (Sturz), то кнез албански вероватно зна и без оне фаталне грешке«.

21. Недавно сам ја сам прочитао чланак под насловом »Буковина под румунском влашћу« у једном нашем бечком дневнику; натпис тога чланка био је у најмању руку пренагљен, јер тада се Румуни још нису били отворено изјаснили као непријатељи Централних сила. Према садржини чланка, у наслову је несумњиво требало да стоји »*руском*«, а не »румунском«;

---

* Пореди »*Traumdeutung*«, 1900 (Ges. Schriften књ. II и III), одељак о раду сна.

али чак и цензору се тај натпис чинио тако мало необичан да је и он превидео ту штампарску грешку.

Тешко је не помишљати на »политичку« штампарску грешку, када се у штампаном циркулару чувене (некад царско-краљевске дворске) штампарије Карла Прохаске у Тјешину прочита следећа правописна омашка:

»П. Т. Одлуком Антанте и одређивањем реке Осла као границе, подељени су не само Шлеска него и град Тјешин на два дела, од којих је један Пољској други Чехословачкој *zuviel* (тј. одвише, место: *zufiel*, тј. припао)«.

Забавно је како се једном Т. *Фонтане*[80] морао бранити од штампарске грешке која је имала исувише смисла. 29 марта 1860 писао је он издавачу Ј. Шпрингеру:

Многопоштовани господине,

Чини ми се да ми није суђено да видим остварење својих ситних жеља. Један поглед на коректуре* које прилажем рећи ће Вам шта мислим. Послали су ми, осим тога, свега *један* примерак коректуре, иако су ми, из разлога које сам навео, потребна два. Затим ми нису поново послали прву коректуру ради поновног прегледа — *нарочито због енглеских речи и реченица.* А до тога ми је нарочито стало. У данашњој коректури, на пр. на стр. 27, у сцени између Џона Нокса и Краљице стоји: »worauf Maria *aas*rief« (место: *aus*rief, тј. нашто је Марија узвикнула). Кад су у питању тако фулминантне ствари, човек би волео да буде умирен и уверен да је та грешка одиста отстрањена. То несрећно »*aas*« место »*aus*« утолико је гадније што нема сумње да га је она (краљица) у потаји вероватно одиста тако називала (тј. Aas, што значи: стрвина). Са познатим поштовањем

Ваш најоданији
Т. Фонтане

[80] Теодор Фонтане, немачки песник и књижевник.

* Реч је о штампању књиге »*Jenseites des Tweed.* Bilder und Briefe aus Schottland«, која је изишла 1860 год. у издању Јулиуса Шпрингера.

На начин који је вредан пажње Вунт објашњава чињеницу, која се лако може потврдити, да нам се лакше дешавају омашке при писању него у говору (l. c., стр. 374). »У току нормалног говора спречавалачка функција воље стално је управљена на то да доведе у склад ток претстава и покрете артикулације. Ако се изражајни покрет који следи претставама успори из механичких узрока као при писању... онда се нарочито лако појављују такве антиципације«.

Посматрање услова под којима се појављује омашка у читању даје повода за сумњу коју не бих хтео да оставим неспоменуту, јер она, по моме мишљењу, може да постане полазна тачка плодоносног испитивања. Сваком је познато колико често при *читању наглас* пажња читаоца напушта текст, па се обраћа сопственим мислима. Последица тог скретања пажње често је то да читалац уопште не може да каже шта је читао, ако га у читању прекинемо па му поставимо такво питање. Он је онда читао такорећи аутоматски, али готово увек тачно. Не верујем да су под таквим условима грешке у читању много чешће.

Ми обично претпостављамо да се читав низ функција врши најегзактније када се врши аутоматски, дакле када је праћен једва свесном пажњом. Из тога би се могло закључити да при омашкама у говору, читању и писању пажња има друкчију улогу него што јој је одредио Вунт (престанак или попуштање пажње). Примери које смо подвргли анализи уствари нам нису дали право да претпостављамо квантитативно смањење пажње; ми смо нашли, што можда није сасвим исто, да пажњу ремети друга, туђа мисао, која поставља своје захтеве.

*

Између омашке у „писању" и „заборављања" може се уврстити случај кад неко заборави да стави потпис. Непотписан чек је исто што и заборављен. Значење таквог заборављања нека покаже место из једног романа, које је пало у очи др. Х. Саксу:

»Веома поучан и провидан пример, с каквом сигурношћу песници умеју да примењују механизам омашки и симптомских

рађи у смислу психоанализе, садржи роман Џона *Галсвортија*, *The Island Pharisees* (Фарисеји са острва). У средишту романа је колебање једног младог човека, који припада богатом средњем сталежу, између дубоког социалног саосећања и друштвених конвенција његове класе. У XXXVI поглављу се описује како он реагује на писмо неког младог вагабунда, кога је он, привучен његовим оригиналним схватањем живота, неколико пута помогао. Писмо не садржи директну молбу за новац, али опис велике нужде, који се не може друкчије тумачити. Прималац писма најпре одбацује мисао да новац траћи за тог непоправљивог човека, место да њиме помаже добротворне установе. „Дати човеку помоћ, део самога себе, другарски знак, без обзира да ли он има права на то, само зато што је њему рђаво, каква сентиментална бесмислица! Негде се мора повући граница!" Али док је мрмљао овај закључак, осетио је како његова искреност протестује: „Варалице! ти хоћеш да задржиш свој новац, то је све!"

»На то он напише пријатељско писмо које се завршава речима: »Прилажем чек. Искрено Ваш Ричард Шелтн«.

»Још пре него што је написао чек, мољац који је лепршао око свеће одврати његову пажњу; он пође да га ухвати и пусти напоље у слободу, али, забављен тиме, заборави да чек није ставио у писмо«. И писмо одиста буде послато онако како је било.

»Но то заборављање је још финије мотивисано него пробијањем привидно савладане тенденције да уштеди издатак.

»На пољском добру свог будућег таста, окружен својом невестом, њеном породицом и њиховим гостима, Шелтн се осећа усамљен; његова омашка је наговештење да он чезне за својим штићеником, који по прошлости и свом схватању живота претставља најпотпунију супротност према беспрекорној, по једној истој конвенцији једнолико обележеној околини која њега окружује. Стварно, тај штићеник, који без потпоре више не може да се одржи на свом месту, стиже неколико дана касније, да би затражио објашњење о томе из којих разлога чек споменут у писму није био приложен«.

ГЛАВА СЕДМА

ЗАБОРАВЉАЊЕ УТИСАКА И НАМЕРА

Човека који би био склон да прецењује наше данашње знање о душевном животу требало би само потсетити на функцију памћења, да би се научио скромности. Ниједна психолошка теорија још није успела да осветли у целини основну појаву сећања и заборављања; штавише, и темељно рашчлањавање онога што се може запазити као стварна чињеница, једва је почето. Можда нам је заборављање постало још загонетније него сећање, откако нас је испитивање снова и патолошких догађаја поучило да се изненада може помолити поново у свести оно, што смо сматрали као одавно заборављено.

Ипак, имамо бар неколико гледишта, за која очекујемо да ће наићи на опште признање. Претпостављамо да је заборављање процес који се одиграва спонтано, и то у току времена. Истичемо затим да се у заборављању врши известан избор међу утисцима, а исто тако и међу појединостима сваког утиска или доживљаја. Познати су нам неки од услова, под којима се може одржати у памћењу и под којима се може оживети у сећању оно, што би се иначе заборавило. Али, у свакодневном животу имамо безброј прилика да констатујемо колико је непотпуно наше знање и како мало оно задовољава. Треба слушати како два лица која су заједнички примала исте спољне утиске, на пр. заједно била на једном путовању, после неког времена, измењују своје успомене. Што је једном остало дубоко у сећању, то је други често заборавио као да се никад није десило, а да се ипак не може тврдити, како је тај утисак за једнога био психички значајнији него за другог.

Очевидно нам је још непознат читав низ момената који одређују шта ће бити сачувано у памћењу, а шта предато забораву.

Ја имам навику да заборављање које се деси мени самом, подвргнем психолошкој анализи, с намером да тиме донекле допринесем познавању услова под којима се заборавља. По правилу се нарочито бавим само извесном групом тих случајева, и то онима у којима заборављање изазива моје чуђење, ер би, по мом очекивању, требало да знам то, што сам заборавио. Хоћу још да напоменем да, углавном, не нагињем заборављању (за оно што сам доживео, не за оно што сам научио!) и да је у мом детињству било једно кратко време, када сам чак био способан да изванредно добро памтим. Док сам ишао у школу сматрао сам као нешто што се само по себи разуме да могу да кажем напамет целу страну, коју сам баш прочитао у некој књизи; а кратко време пре ступања на универзитет могао сам да напишем готово од речи до речи неко популарно научно предавање непосредно, пошто бих га чуо. Мора бити да сам у душевној напетости пред последњи медицински ригурозум још употребио остатак те способности, јер сам испитивачима у појединим предметима одговарао такорећи аутоматски, тако да су се питања верно поклапала са текстом уџбеника, који сам, међутим, свега једном у највећој журби прелетео.

Отада је моја способност памћења све више слабила; но, уверио сам се више пута, па и у последње време, да помоћу једног трика могу да се сетим много већег броја доживљаја него што бих сам веровао. Ако на пр. неки болесник у ординацији каже да сам га једном видео, а ја не могу да се сетим ни саме те чињенице, ни кад је то било, онда себи помажем тиме што погађам, тј. брзо помислим на низ година, полазећи од садашњости. Где сам могао да проверим то што сам тако погодио, помоћу забележака или поузданих података болесникових, показало се да сам ретко кад погрешио за више него пола године, када је било у питању време од преко десет година*.

* Обично се онда у току разговора у мојој свести помаљају појединости које се односе на ону прву посету.

Слично је када сретнем неког даљег познаника, кога из учтивости питам за његову малу децу. Говори ли он о њиховом напредовању, трудим се да ми падне напамет, колико је дете сада старо; то онда проверавам питајући оца детињег; и погрешим највише за месец, код старије деце за три месеца, ма да не бих умео рећи зашто сам баш тако проценио. Напослетку, постао сам толико смео да своја процењивања увек износим спонтано, а ипак се притом не излажем опасности да оца увредим, откривајући своје незнање о његовом потомку. Тако проширујем своје свесно сећање, призивајући у помоћ своје, свакако много богатије, несвесно памћење.

Саопштићу дакле *упадљиве* примере заборављања, које сам већином посматрао на себи самом. Разликујем заборављање утисака и доживљаја, дакле онога што знамо, од заборављања намера, дакле пропуштања. Могу да кажем унапред да је резултат свих тих запажања истоветан: *у свима случајевима заборављање се показало као мотивисано неким осећањем непријатности.*

А. ЗАБОРАВЉАЊЕ УТИСАКА И ЗНАЊА

1. Једног лета жена ми је дала повода да се веома наљутим. Повод је, сâм по себи, био безазлен. Седели смо за table d' hôte[81] према једном господину из Беча, кога сам познавао и који се вероватно и мене сећао. Но, ја сам имао разлога да познанство не обнављам. Моја жена, која је само чула његово познато и угледно име, исувише је одавала да слуша његов разговор са суседима, јер се, с времена на време, обраћала мени питањима у којима је прихватала нит тога разговора. Постао сам нестрпљив и напослетку раздражен. Неколико недеља касније жалио сам се једној нашој рођаци на то понашање моје жене. Али, нисам могао да се сетим ма и једне речи из разговора тога господина. Како сам иначе пре злопамтило и не могу да

[81] Table d'hôte (француски, читај табл д'от, дословно : гостински сто) је ручак или вечера у гостионици за заједничким столом и истим јелима за све.

заборавим ниједну појединост догађаја који ме је наљутио, вероватно је моја амнезија у овом случају била мотивисана обзирима према личности моје супруге. Нешто слично десило ми се тек недавно. Хтео сам пред једним интимним познаником да се потсмехнем некој примедби моје жене која је пала свега неколико сати раније, али је та моја намера била осујећена необичном околношћу да сам ту примедбу потпуно заборавио. Морао сам најпре да молим своју жену да ме на њу потсети. Може се лако разумети да је то моје заборављање аналогно типичном поремећењу, коме смо подвргнути када треба да судимо о нашим најближим сродницима.

2. Примио сам се задатка да за једну даму која је стигла у њој непознати Беч прибавим малу гвоздену ручну касету за чување њених докумената и новаца. Када сам се за то понудио, лебдела ми је пред очима, са необичном визуелном живошћу, слика једног излога у Унутрашњем граду[82], где сам морао видети такве касете. Нисам додуше могао да се сетим имена улице, али сам био сигуран да ћу дућан пронаћи, ако прошетам кроз град, јер моје сећање ми је говорило да сам небројено пута пролазио поред њега. На своје велико незадовољство, ипак нисам успео да пронађем излог са касетама, ма да сам прокрстарио Унутрашњим градом у свима правцима. Мислио сам да ми не преостаје ништа друго, већ да у адресару потражим фабриканте касета, па да онда поново прођем кроз град и идентификујем тражени излог. Међутим, то није било потребно; међу адресама у адресару налазила се једна за коју сам одмах знао да је то она што сам је заборавио. Било је тачно да сам небројено пута пролазио поред тог излога: свакипут када бих посетио породицу М., која већ много година станује у тој истој кући. Откако је то интимно дружење престало и место њега настало потпуно отуђење, избегавао сам и тај крај и ту кућу, не знајући ни сâм зашто то чиним. У току оне шетње кроз град, када сам тражио касете у излогу, ја сам прошао сваком улицом у околини, али ову једну сам избегао као да је пролаз кроз њу забрањен. Мотив непријатности, који је

[82] Innere Stadt (Унутрашњи град) је први кварт, у самом центру Беча.

у овом случају био узрок моје неоријентисаности, јасан је. Али, механизам заборављања ту више није тако једноставан као у ранијем примеру. Моја аверзија се наравно не односи на фабриканте каса, него на неког другог, за кога нећу да знам, и од тога другог се преноси на прилику у којој доводи до заборављања. Сасвим слично је у случају *Буркхард* срџба против оног Буркхарда произвела грешку при писању имена које се односило на неког другог. Што је овде учинила истоветност имена: да је створила везу између два, у суштини различита, круга мисли, то је у примеру са излогом могао учинити просторни додир, нераздвојно суседство. Уосталом, тај последњи случај био је чвршће саздан; постојала је ту још једна садржајна веза: међу разлозима зашто сам се отуђио од породице која је становала у оној кући играо је улогу новац.

3. Биро Б. и Р. тражи да учиним лекарску посету једном од његових чиновника. На путу до његовог стана мислим да сам већ више пута морао бити у кући, у којој се налази та фирма. Имам утисак као да ми је пала у очи њена табла на једном од нижих спратова, када сам морао да посетим болесника на једном вишем спрату. Али, нити могу да се сетим која је то кућа, нити кога сам тамо посетио. Ма да је цела та ствар индиферентна и безначајна, ипак ме она занима и напослетку успем да својим обичним заобилазним путем, скупљајући све што ми уз њу пада на памет, дознам да се на спрату изнад просторија фирме Б. и Р. налази пансион *Фишер*, у коме сам често посећивао болеснике. Сад ми је одједном позната и кућа у којој су смештене канцеларије и тај пансион. Загонетно ми је још који је мотив узрок том заборављању. Сама фирма или пансион Фишер или болесници који су тамо становали, немају ничег чега би било незгодно сетити се. Наслућујем, уосталом, да не може бити посреди ништа нарочито мучно: иначе, тешко да бих успео да се поново дочепам заборављеног заобилазним путем, не послуживши се, као у прошлом примеру, неким спољним помоћним средством. Напослетку се сетим да ме је баш малопре, када сам пошао ка новом болеснику, на улици, поздравио неки господин, кога сам с тешком муком познао. Тога сам човека пре више месеци видео у привидно

тешком стању и ставио код њега диагнозу: прогресивна парализа; али касније сам чуо да се опоравио, тако да је моја диагноза морала бити погрешна[83]. Ако овде није можда посреди једна од ремисија, какве се налазе и код паралитичне деменције, тако да би моја диагноза ипак била оправдана! Од тога сусрета је потекао утицај који је учинио да сам заборавио суседство бироа Б. и Р.; а и моје интересовање да нађем разрешење проблема и да се сетим заборављеног било је пренето са овог случаја спорне диагностике. Унутрашња веза је овде била незнатна: болесник који је против мог очекивања оздравио, био је такође чиновник једног великог бироа, који ми је често упућивао болеснике; али асоциативну везу створила је истоветност имена. Лекар с којим сам заједно видео болесника са спорном парализом звао се такође *Фишер*, као и пансион који сам заборавио.

4. *Затурити* неки предмет не значи ништа друго него заборавити куда смо га ставили. Као велика већина људи који рукују списима и књигама, и ја сам добро оријентисан на свом писаћем столу и довољно је да посегнем да бих дохватио што тражим. Што се другима чини неред, за мене је историски настали ред. Али, зашто сам недавно затурио каталог књига који су ми послали, тако да се више није могао пронаћи? А имао сам намеру да поручим књигу »О језику«, која је тамо била објављена, зато што потиче од аутора, чији духовито оживљени стил волим, чија сагледања у психологији и чије знање у културној историји умем да ценим. Мислим да сам баш зато затурио каталог. Јер књиге тога аутора, ради просвећивања, често позајмљујем својим познаницима, а пре неколико дана неко ми је, враћајући такву књигу, рекао: »Стил ме потсећа сасвим на ваш, а и начин мишљења је исти«. Лице које ми је то рекло није знало шта је додирнуло том примедбом. Пре више година, када сам још био млађи и осећао већу потребу за пријатељским кругом, рекао ми је отприлике исто то један старији колега,

[83] У доба када је та књига писана (1904), прогресивна парализа или паралитична деменција (сифилитично »омекшање мозга«) сматрано је још као сасвим неизлечива болест.

коме сам хвалио дела једног познатог медицинског аутора. »Потпуно ваш стил и ваш начин«. Под утицајем тих речи написао сам том аутору писмо, у коме сам изразио жељу да се с њим ближе упознам, али сам добио хладан одговор који ме је одбио. Можда се иза овог доживљаја крију још ранија, исто тако незгодна, искуства, јер затурени каталог нисам више нашао, и овај предзнак ме је одиста одвратио од поручивања објављене књиге, иако нестанком каталога није била створена никаква стварна препрека. Јер, име књиге и аутора остали су ми у памети*.

5. Други случај *затурања* заслужује наше интересовање због услова под којима је затурени предмет опет нађен. Неки млађи човек ми прича: »Пре неколико година било је неспоразума у мом браку, ја сам налазио да је моја жена одвише хладна, и ма да сам радо одавао признање њеним одличним особинама, живели смо, једно поред другога, без нежности. Једнога дана донела ми је са шетње књигу коју је купила зато, што би ме она могла да интересује. Захвалио сам се за тај мали знак пажње, обећао сам да ћу књигу прочитати, припремио је да ми буде при руци и нисам је више нашао. Тако су прошли месеци, у којима сам се погдекад сетио нестале књиге, па и узалуд покушавао да је нађем. Отприлике пола године касније разболела се моја мајка, коју сам много волео, а која је живела одвојено од нас. Моја жена напусти кућу, да би неговала своју свекрву. Болесничино стање постало је озбиљно и дало је мојој жени прилике да се покаже са своје најбоље стране. Једне вечери дођем кући одушевљен поступцима своје жене и пун захвалности према њој. Приступим свом писаћем столу, отворим, без одређене намере, али као са неком сомнамбулном сигурношћу, извесну фијоку, и сасвим одозго у њој нађем тако дуго ишчезлу, затурену књигу«.

J. Штерке (l. c.) саопштава пример затурања, који се подудара с претходним по тој последњој црти, по чудној си-

---

* За многе случајности које се од Th. Vischer-а наовамо приписују »пакости објекта« предложио бих слична објашњења.

гурности са којом је затурени предмет поново нађен, чим је мотив затурања угаснуо.

6. »Нека млада девојка покварила је при кројењу комадић материје из кога је хтела да сашије оковратник. Сад је морала доћи шваља и покушати да то још поправи. Када је шваља дошла и девојка хтела да из фиjоке, у коју је мислила да га је ставила, изнесе исечени оковратник, није могла да га нађе. Претурала је све одозго до доле, али никако да га нађе. Када је нато у љутњи села и стала себе да преслишава, зашто је он изненадно ишчезао и да ли она можда *не жели* да га нађе, помислила је да се она наравно стиди пред шваљом што је покварила нешто тако једноставно, као што је оковратник. Пошто је о том размислила, устала је, пошла ка другом ормару, и чим је пружила руку, извукла је исечени оковратник«.

7. Следећи пример »затурања« одговара типу који је данас познат сваком психоаналитичару. Могу да наведем да је болесник коме се то затурање десило сâм нашао његово разрешење:

»Неки болесник, који се лечи психоаналитички и код кога летњи прекид куре пада у периоду отпора и рђавог субјективног стања, увече, при свлачењу, остави свој свежањ кључева, како он мисли, на уобичајено место. Затим се сети да је сутрадан последњи дан лечења, када би требало и хонорар исплатити, и да треба да узме још неколико предмета за полазак на пут из писаћег стола, у коме је затворен и новац. Али кључеви су — ишчезли. Он поче систематски, али све више узбуђен, да претражује свој мали стан — без успеха. Увиђајући да је то »затурање« кључева симптомска радња, дакле намерна, он пробуди свога слугу, да би даље тражио уз помоћ једне непристрасне особе. После даљег сата тражења изгубио је сваку наду и поверовао да је кључеве изгубио. Идућег јутра од фабриканта, од кога је и узета каса у писаћем столу, поручи нове кључеве, који се израђују у највећој журби. Два познаника, који су га синоћ отпратили кући у колима, тврде да се сећају како је нешто на поду звекнуло, кад је он излазио из кола. Он је уверен да су му кључеви испали из џепа. Увече

му слуга ликујући поднесе кључеве. Лежали су између једне дебеле књиге и једне танке брошуре (рада једног од мојих ученика), које је хтео да понесе као лектиру за ферије, тако вешто стављени онамо, да се нико не би могао сетити да су тамо. После му је било немогућно да кључеве поново остави тако да буду до те мере невидљиви. Несвесна вештина којом се неки предмет затура, из потајних, али јаких, мотива, потсећа сасвим на „сомнамбулну сигурност“. Мотив је, наравно, био негодовање због прекида лечења и потајни бес што је, када се тако рђаво осећао, морао да плати велики хонорар«.

8. Неког човека, прича *А. А. Брил*, тера његова жена да учествује у друштвеној приредби која му је у основи врло индиферентна. Напослетку он попусти њеним молбама и стаде да вади своје свечано одело из кофера, али то прекиде и одлучи да се најпре обрије. Пошто је то свршио, вратио се коферу, али тај је био затворен, а кључ се није могао нигде наћи. Бравар није могао да се пронађе, јер је била недеља вече, и тако су обоје морали да пошљу извињење због свога недоласка. Кад је идућег јутра кофер отворен, нађен је кључ у њему. У својој расејаности муж је испустио кључ, који је пао у кофер, и спустио поклопац, који се аутоматски затворио. Мене је, додуше, уверавао да је тако поступио без свога знања и без икакве намере, али ми знамо да он није хтео да иде у то друштво. Затурање кључа није дакле било без мотива.

Е. Џонс је запазио да он сâм сваки пут затури лулу када је сувише пушио, па се због тога не осећа добро. Лула се после налазила свуда, где јој није било место и где је обично није остављао.

9. Безазлен случај, чију је мотивисаност признало лице коме се десио, саопштава *Дора Милер* (D. Müller):

Г-ђица Ерна А. прича два дана пред Божић:

»Замислите, синоћ сам узела из пакета медени колач и јела; притом сам мислила да госпођици С. (дружбеница њене мајке), када дође да ми рекне laku ноћ, морам да понудим колач; нисам имала много воље за то, али сам ипак одлучила да то учиним. Кад је она затим дошла, и ја пружила руку

према мом сточићу, да бих узела пакет, нисам га тамо нашла Тражила сам га и нашла затворена у орману. И не знајући, ставила сам га тамо«. Анализа је била излишна, г-ђици А. је била јасна веза између затурања и мотива. Таман потиснута побуда да колач задржи само за себе, ипак је пробила у аутоматској радњи; она је, истина, у овом случају опет била поништена свесном радњом која јој је следила. *(Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, III, 1915.)

10. *Х. Сакс* описује како се једном таквим затурањем ослободио обавезе да ради.

»Прошле недеље колебао сам се неко време, да ли да радим или да пођем у шетњу и затим у једну посету; но после мале борбе одлучио сам се за оно прво. После једног сата опазио сам да је моја залиха хартије утрошена. Знао сам да негде, у некој фиоци, већ годинама чувам свежањ хартије; но тражио сам га узалуд у свом писаћем столу и другде где сам се надао да бих га могао наћи; узалуд, ма да сам се веома трудио и чепркао по свим могућним књигама, брошурама, писмима и слично. Тако сам био приморан да прекинем рад и да одем. Када сам увече дошао кући, сео сам на диван и у мислима, пола отсутан, гледао у библиотеку према мени. Ту ми паде у очи једна фиока и ја се сетих да њену садржину већ одавно нисам разгледао. Пришао сам дакле и отворио је. Сасвим озго лежала је кожна мапа и у њој неисписана хартија. Али тек пошто сам је извадио и хтео да је ставим у фиоку писаћег стола, сетио сам се да је то иста она хартија, коју сам послеподне узалуд тражио. Морам још да приметим да врло опрезно трошим хартију, иако иначе нисам штедљив, и да чувам сваки комадић који се још може употребити. Очевидно ме је та навика, чији је извор у једном нагону, навела да сместа коригујем заборављање, чим је актуелни мотив за њ ишчезао«

Када се прегледају сличности затурања, одиста је тешко претпоставити да се затурање икада дешава друкчије него услед неке несвесне намере.

11. У лето 1901 изјавио сам пријатељу с којим сам тада живо измењивао мисли о научним питањима: Ови неуротички

проблеми могу се решити само онда, ако се потпуно ставимо на становиште да је индивидуа првобитно бисексуална[84]. Пријатељ ми одговори: »То сам ти ја рекао већ пре две и по године у Бр., за време оне вечерње шетње. Тада ти ниси хтео да чујеш о том«. Болно је морати се тако одрећи своје оригиналности. Ја се нисам могао сетити таквог разговора и те изјаве мога пријатеља. Један од нас двојице морао је да се вара; по принципу *cui prodest?*[85] морао сам то бити ја. У току идуће недеље стварно сам се сетио свега, онако како је то мој пријатељ приказао; чак и тога шта сам тада одговорио: »Дотле још нисам стигао, у то нећу да се упуштам«. Али, од тога доба сам много толерантнији, ако негде у медицинској литератури наиђем на једну од малобројних идеја које се могу довести у везу с мојим именом, и притом опазим да оно није споменуто.

Замерања својој супрузи — пријатељство које се претворило у своју супротност — грешка у лекарској диагностици — потискивање од стране супарника који теже за истим циљем — позајмљивање идеја: неће бити случајност што у свим тим примерима заборављања, сакупљеним без одабирања, морамо, ако хоћемо да их разрешимо, да улазимо у тако мучне теме. Ја, штавише, наслућујем да ће сличну колекцију непријатности моћи да састави свако други ко хоће да своје сопствено заборављање подвргне испитивању и да трага за његовим мотивима. Чини се да је наклоност ка заборављању непријатног сасвим општа; способност за то вероватно је различито развијена код разних људи. Многа *одречна тврђења* наших болесника, на која наилазимо у лекарској пракси, вероватно се своде на *заборављање**.

[84] Двополна.

[85] Cui prodest? (латински) — Ко од тога има користи?

* Ако се код неког човека распитујемо да ли је пре десет или петнаест година био заражен луесом, заборављамо сувише лако да је упитани ово обољење психички сасвим друкчије третирао него неки акутни реуматизам. — У анамнезама које родитељи дају о својим кћерима оболелим од неурозе једва се кад може, са сигурношћу, одвојити удео заборављања од удела прикривања, јер родитељи све што би било на путу каснијој девојчиној удаји систематски отстрањују, тј. потискују. Неки човек, коме је недавно

Додуше, наше схватање таквог заборављања разлику између овог понашања и оног (порицања и заборављања) своди на чисто психолошке околности и допушта нам да у оба начина реаговања видимо израз истог мотива. Од свих многобројних примера порицања непријатних успомена, које сам видео код сродника болесникових, један ми је остао у сећању као нарочито необичан. Нека мајка ме је обавестила о детињству свога нервно болесног сина, који је сад у пубертету, и том приликом ми је причала да је он, као и његова браћа и сестре, дуго мокрио у постељи, што није безначајно за историју боловања једног неуротичара. Неколико недеља касније, када је дошла да се извести о стању лечења, имао сам повода да је упозорим на знакове конституционалне диспозиције ка болести код тога младића, и притом сам се позвао на мокрење у постељи за које сам дознао из анамнезе. На моје чуђење она је ту чињеницу порицала, како за ово дете тако и за осталу децу, питала ме је откуд ја то могу да знам, и чула

умрла од болести плућа жена коју је много волео, саопштава ми овај случај, у ком је лекар заведен на погрешан пут, што се може свести само на такво заборављање. »Када запаљење плућне марамице моје сироте жене ни после много недеља није хтело да ишчезне, позват је у конзилиум др. П. Узимајући анамнезу, постављао је уобичајена питања, између осталог и то да ли је у породици моје жене можда било плућних болести. Моја жена је то порицала, а ни ја се нисам сећао ничег сличног. Када се др. П. опраштао, повео се, као случајно, разговор о излетима и моја жена рече: Да, и до Лангерсдорфа, *где је сахрањен мој сиротии брат*, дуго се путује. Тај брат умро је пре отприлике 15 година после вишегодишњег боловања од туберкулозе. Моја жена га је веома волела и често ми је говорила о њему. Штавише, пало ми је на ум да је она, у своје време, кад је утврђено запаљење плућне марамице, била врло забринута и рекла мрачно: *И мој брат је умро од плућа.* Али сећање на то било је тако јако потиснуто да она, ни после малопре наведене изјаве о излету у Л., није сматрала да мора кориговати свој извештај о болестима у својој породици. Ја сâм сетио сам се тог заборављања у истом тренутку када је она говорила о Лангерсдорфу«. — Потпуно аналоган доживљај саопштава Е. Џонс у овде већ више пута споменутом раду. Неки лекар, чија је жена боловала од диагностички нејасне болести малог трбуха, рече јој као тешећи је: »Ипак је добро да у твојој породици није било случаја туберкулозе«. Жена одговори крајње изненађено: »Зар си заборавио да је моја мајка умрла од туберкулозе и да се моја сестра од своје туберкулозе опоравила тек пошто су лекари од ње дигли руке?«

најзад од мене да ми је она сама то испричала недавно, што је она дакле била заборавила*.

Према томе се и код здравих, не неуротичних, људи наилази на многобројне знакове отпора који се противставља сећању на мучне мисли, замишљању мучних утисака**. Али потпуни значај те чињенице може се схватити тек када се уђе у психологију неуротичних лица. Онда смо приморани да такву *елементарну тежњу за одбраном* од претстава које могу да проузрокују осећање непријатности, тежњу која се може

* Ових дана, док сам био заузет писањем ових страница, десио ми се овај готово неверовантан случај заборављања: Првог јануара ревидирам своју лекарску књигу, да бих могао послати рачуне за своје хонораре, и наиђем притом у јуну на име М... л и не могу да се сетим особе чије би то име било. Моје се чуђење повећало када при даљем прелиставању опазим да сам тај случај лечио у једном санаторијуму и да сам га недељама посећивао свакодневно. Болесника којим се бавио под таквим околностима лекар не заборавља после једва шест месеци. Да то није био неки човек, неки паралитичар, неки случај без интереса? питам се. Напослетку, када сам наишао на забелешку о примљеном хонорару, опет ми се појавило све оно знање које је хтело да умакне сећању. М... л била је 14-годишња девојчица, најчуднији мој случај последњих година, који ми је оставио наук што ћу га једва икад заборавити, и чији исход ми је проузроковао најмучније часове. Дете се разболело од несумњиве хистерије, која се под мојим рукама брзо и темељно поправљала. Пошто се тако опоравило, родитељи су дете одвели; оно се још жалило на болове у трбуху, који су играли главну улогу у појавама његове хистерије. Два месеца касније, оно је умрло од саркома жлезда у малом трбуху. Хистерија, за коју је дете, уосталом, било предиспонирано, искористила је стварање тумора као изазивача, и ја сам, пошто су ми пажњу обузеле бучне али безазлене појаве хистерије, вероватно превидео прве знаке потајне и кобне болести.

** *A. Pick* је недавно (*Zur Psychologie des Vergessens bei Geistes- und Nervenkranken* — Прилог психологији заборављања код душевно и нервно болесних — Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik од H. Gross-а) скупио и навео ауторе који правилно оцењују утицај афективних чинилаца на памћење и — више или мање јасно — увиђају, колику улогу у заборављању игра тежња за одбраном од непријатности. Али нико од свију нас није успео да ту појаву и њено психолошко образложење прикаже тако сажето, исцрпно и уједно ефектно као што је то учинио Ниче у једном од својих афоризама (С оне стране добра и зла, II део, 68): »*Учинио сам то, вели моје памћење. То ја нисам могао учинити, каже мој понос и остаје неумољив. Најзад — памћење попусти*«.

ставити у исти ред само са рефлексом бежања као одговором на болне надражаје — приморани смо да ту тежњу сматрамо као стожер у механизму хистеричних симптома. Нека се против претпоставке о постојању такве одбранбене тенденције не износи да нам је, напротив, често немогућно да се ослободимо мучних успомена које нас прогоне, да одагнамо непријатне афекте као што је кајање или грижа савести. Ми не тврдимо да се та одбранбена тенденција пробија свуда, да она у игри психичких сила не може да се намери на чиниоце који теже за супротним циљевима и постижу их, упркос тој одбранбеној тенденцији. *Ми наслућујемо архитектонски принцип душевног апарата, који замишљамо као састављен из разних слојева, саграђен од инстанција које су једна изнад друге,* и врло је лако могућно да та тежња за одбраном припада нижој психичкој инстанцији, а да је више инстанције коче, спутавају. У прилог те одбранбене тенденције свакако говори то што на њу можемо да сводимо процесе као што су они који су описани у нашим примерима заборављања. Видимо да много шта бива заборављено због себе самога; где то није могућно, та одбранбена тенденција помера свој циљ и доводи до заборављања нешто друго, мање значајно, нешто што је доспело у асоцијативну везу са оним што је стварно неприлично и незгодно.

Овде изложено гледиште, да мучне успомене нарочито лако постају жртва мотивисаног заборављања, заслужило би да буде протегнуто на више области, у којима му се данас не поклања никаква, или не поклања довољна пажња. Тако бих рекао да то гледиште још увек није довољно јасно наглашено при оцењивању исказа сведока пред судом*, и да се од заклињања сведока очекује сувише велики пурификаторски утицај на констелацију његових психичких сила. Што се тиче традиција и митологије једног народа, опште је признато да се, при њиховом постанку, мора имати у виду такав мотив према коме се брише из сећања оно што је непријатно националном осећању. Можда би тачније испитивање показало да је начин како се стварају традиције народа потпуно аналоган стварању успо-

* Поређи Hans Gross, *Kriminalpsychologie*, 1898.

мена на детињство код појединаца. Велики *Дарвин*, који је знао за заборављање из мотива непријатности, извео је из тога »златно правило« за научног радника*.

Сасвим слично као при заборављању имена, и при заборављању утисака се може појавити погрешно сећање, које се, ако дотични верује у његову тачност, означује као заблуда сећања. Заблуда сећања у патолошким случајевима — у параноји она игра улогу правог конститутивног момента при стварању болесних идеја — изазвала је опсежну литературу, у којој нигде није указивано на њихову мотивисаност. Како та тема припада психологији неуроза, она не може бити обрађена у овој књизи. Зато ћу саопштити необичан пример сопствене заблуде сећања, у којему се довољно јасно могу распознати мотивација од стране несвесног потиснутог материјала и начин њеног везивања с њим.

Кад сам писао каснија поглавља своје књиге о тумачењу снова, налазио сам се на летовању, где нисам могао доћи до библиотека и лексика, па сам био приморан да многе податке и цитате у манускрипт уносим по сећању с намером да их, ако то буде потребно, касније коригујем. У одељку о будним сновима, пала ми је на ум изврсна фигура сиромашног књиговође у »Набабу« Алфонса *Доде-а* (Daudet), у којој је песник вероватно дао своје сопствено сањарење. Мислио сам да се јасно сећам једне од фантазија које тај човек — назвао сам га Mr. Jocelyn (м'сје Жослен) — испреда на својим шетњама

---

* *Дарвин о заборављању.* Ернест Џонс указује на ово место у Дарвиновој аутобиографији, које уверљиво изражава његово научно поштење и његову психолошку оштроумност:

»I had, during many years, followed a golden rule, namely, that whenever a published fact, a new observation or thought came across me, which was opposed to my general results, to make a memorandum of it whithout fail and at once; for I had found by experience that such facts and thoughts were far more apt to escape from the memory than favourable ones«.

(За време много година држао сам се једног златног правила, а то је да, кад год бих се намерио на неку објављену чињеницу, неко ново запажање или мисао, који су у супротности с мојим општим резултатима, то неизоставно и сместа забележим; јер искуство ми је показало да такве чињенице и мисли далеко лакше ишчезавају из сећања него повољне.)

кроз улице Париза и почео сам да их репродукујем по сећању. Дакле, господин Жослен се на улици одважно супротставио поплашеном коњу који јури, он га зауставља, отварају се врата на колима, из њих излази једна висока личност, па стиснувши руку господину Жослену каже: »Ви сте мој спасилац, вама захваљујем за свој живот. Шта могу да учиним за вас?« Тешио сам се да ћу евентуалне нетачности у репродукцији ове фантазије моћи лако поправити код куће, када узмем књигу у руке. Али, када сам код куће прелиставао »Набаба«, да бих са текстом у књизи поредио то место мога рукописа, већ спремног за штампу, на моју највећу срамоту и на моје запрепашћење нисам у књизи нашао ништа о таквом сањарењу господина Жослена; штавише, име сиромашног књиговође није ни гласило тако, он се звао *Mr. Joyeuse* (м'сје Жоајез). Ова друга заблуда дала је затим убрзо кључ за разјашњење прве заблуде у сећању. *Joyeux* (име »Жоајез« је женски облик од »жоаје«): тако и никако друкчије морао бих да преведем на француски своје сопствено име *Freud*.[84] Откуда је дакле могла да потиче фантазија коју сам погрешно приписао Доде-у? Она је могла да буде само сопствени производ, будан сан који сам сам створио и којега нисам постао свестан, или сам га некад био свестан, али сам га отада потпуно заборавио*. Можда сам га сам створио у Па-

---

[84] Немачка реч *Freude* значи: радост; француска *joyeux* (женски облик joyeuse) значи: радостан (радосна).

* Пре неког времена послао ми је један од мојих читалаца свешчицу Омладинске библиотеке *Фр. Хофмана*, у којој се исцрпно приповеда таква сцена са спасавањем, као што је она о којој сам маштао у Паризу. Подударност се протеже чак и на неке сасвим обичне изразе, који се налазе тамо као и овде. Тешко је одбацити претпоставку да сам ја у доба свога раног дечаштва одиста прочитао ту књижицу. Ученичка библиотека наше гимназије имала је Хофманову збирку и била је увек спремна да је понуди ученицима наместо сваке друге духовне хране. Према томе је лако могућно да је фантазија које сам се сетио у 43 години, сматрајући је као производ неког другог, за коју сам затим морао увидети да сам је сам произвео у својој 29 години, тачна репродукција утиска примљеног између 11 и 13 године. Та фантазија спасавања, коју сам приписао незапосленом књиговођи у »Набабу«, треба само да прокрчи пут фантазији о спасавању себе, да поносу

ризу, где сам доста често шетао улицама, усамљен и пун чежње, осећајући силну потребу за неким, ко ће ме помоћи и заштитити, све док ме није славни Шарко увео у своје друштво. Песника »Набаба“ виђао сам затим више пута у кући Шаркоа.

Други пример заблуде у сећању, који је такође могао бити довољно разјашњен, потсећа на »fausse reconnaissance«,[85] о којој ће бити говора касније: Једном свом болеснику, човеку частољубивом и способном, испричао сам да је неки млад студент недавно примљен у круг мојих ученика интересантним радом »Уметник, покушај сексуалне психологије«. Када је тај спис годину и четврт касније изишао из штампе, тврдио је мој болесник да се сигурно сећа, како је негде, можда у огласу неког књижара, читао објаву тога рада већ раније, један месец или пола године пре него што сам му ја првипут говорио о њему. Тврдио је да се и онда одмах сетио те белешке, и констатовао је, поврх тога, да је аутор изменио наслов, јер више не гласи »покушај«, него »почеци једне сексуалне психологије«. Међутим, брижљиво распитивање код аутора и упоређивање свих временских података показали су да је то, чега је мој болесник хтео да се сети, било немогућно. О оном спису нигде није изишао оглас пре него што је штампан, а поготово не годину и четврт раније. Пропустио сам да протумачим ову заблуду у сећању; тај исти човек поново произведе нешто сасвим слично. Рече ми да је недавно у излогу једне књижаре запазио публикацију о »агорафобији«[86] и да сада покушава да дође до ње, трага-

---

учини сношљивом чежњу за покровитељем и заштитником. Ако се то има у виду, неће бити чудно ниједном познаваоцу људске душе, када чује да сам се и у свом свесном животу до крајности опирао претстави да зависим од милости неког протектора и да сам рђаво подносио оне ретке реалне ситуације у којима се нешто слично дешавало. Дубље значење фантазија с таквом садржином и готово потпуно објашњење њихових особитости изнео је Абрахам у раду »*Vaterrettung und Vatermord in den neurotischen Phantasiegebilden*« (Спасавање оца и оцеубиство у неуротичким творевинама фантазије, *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* VIII, 1922).

[85] »Fausse reconnaissance« (француски) — погрешно, привидно препознавање.

[86] Агорафобија (грчки агора = трг, фобос = страх) — болестан страх који спопада човека када прелази преко трга или шире улице.

јући за њом у каталозима свих издавачких предузећа. Могао сам му онда објаснити, зашто је његов труд морао остати узалудан. Публикација о агорафобији постојала је тек у његовој машти као несвесна намера и требало је да је он сâм напише. Његова амбиција да буде раван оном младом човеку и да таквим научним радом постане мој ученик, довела га је како до оне прве тако и до ове поновљене заблуде сећања. Он се затим присетио да се књижарски оглас који му је послужио за ово погрешно препознавање односио на дело под насловом »Genesis, закон оплођавања«. А измена наслова коју је споменуо ишла је на мој рачун, јер се сећам да сам ја онако нетачно репродуковао наслов: »покушај« место »почеци«.

Б) ЗАБОРАВЉАЊЕ НАМЕРА

За доказ тезе да недовољна пажња, сама за себе, не може да разјасни омашку, нема подесније групе појава него што је заборављање намера. Намера је импулс за радњу који је већ добио наше одобрење, али чије је извршење одложено за згоднији тренутак. У тако насталом интервалу може, истина, да наступи таква промена у мотивима да не дође до извршења намере; али, она се онда не заборавља, него ревидира и укида. Заборављање намера, којем подлежемо свакодневно и у свим могућним ситницама, обично себи не објашњавамо уношењем новог елемента у једначину мотива, него га углавном остављамо необјашњено или пак покушавамо да га објаснимо психолошки, претпостављајући да за време извођења није више било довољно пажње потребне за радњу, иако је та пажња била неопходна за постанак намере, па је дакле тада морала бити на расположењу у довољној мери за исту радњу. Довољно је, међутим, посматрати какав је, у нормалним приликама, наш однос према нашим намерама, да би се тај покушај објашњења одбацио као произвољан. Када ујутру нешто одлучим што увече треба да извршим, онда могу у току дана неколико пута да се опоменем те намере. Али, она преко дана, уопште, не мора више да постане свесна. Када се приближује

време извршења; она ми изненада пада на ум и потстиче ме да извршим припреме потребне за намеравану радњу. Ако, полазећи у шетњу, понесем писмо које још треба да буде послато, онда као нормална, не нервозна, индивидуа нипошто не морам целим путем да га носим у руци и да за то време вребам поштанско сандуче, у које ћу га бацити, него га обично ставим у џеп, идем својим путем, остављам да моје мисли слободно блуде, и рачунам с тим да ће једно од најближих поштанских сандучета пробудити моју пажњу и потстаћи ме да захватим у џеп и извучем писмо. То нормално понашање, када је одлука једном створена, потпуно се поклапа с понашањем лица којима је у хипнози дата тзв. »постхипнотична сугестија на дуго време«.* Обично се та појава описује на овај начин: сугерирана намера је притајена у дотичним лицима док се не приближи време њезиног извршења. Онда она оживи и потстиче на радњу.

Постоје две врсте ситуација, у којима ни лаик не губи из вида да заборављање намера нипошто не мора да буде елементарна појава која се не може свести на нешто још основније, него да је оправдано претпоставити учествовање непризнатих мотива. Мислим на љубавни однос и на однос војнички. Љубавник који је пропустио да дође на састанак, узалуд ће се извињавати својој дами да је, нажалост, савршено заборавио. Она неће пропустити да му одговори: »Пре годину дана ти не би заборавио. Теби више није стало до мене«. Чак и када би се послужио горе споменутим психолошким објашњењем и своју заборавност хтео да оправда претрпаношћу пословима, постигао би само то да би дама — стекавши проницљивост лекара у психоанализи — одговорила: »Како је то чудно да раније није било таквих пословних препрека«. Зацело, ни та дама неће да поriче могућност заборављања; она само мисли, и то не без разлога, да се и из ненамерног заборављања може извући, отприлике, исти закључак о извесном недостатку добре воље као и из свесног изговарања.

---

* Пореди *Bernheim*, Нове студије о хипнотизму, сугестији и психотерапији, 1892.

Слично се у војничком службеном односу начелно занемарује, и то с правом, разлика између пропуштања из заборава и намерног пропуштања. Војник *не сме* да заборави ништа што војничка служба од њега захтева. Ако, ипак, заборави, иако му је захтев познат, онда су се мотивима који потстичу на испуњење војничких захтева противставили други, супротни мотиви. Тако би ђака војника који би на рапорту хтео да се извини тиме да је *заборавио* очистити дугмета на мундиру, извесно чекала казна. Али, та казна је незнатна у поређењу са оном која би га задесила, када би себи и својим претпостављеним признао мотив свога пропуштања: »Тај проклети запт ми је страховито одвратан«. Због те уштеде у казни, такорећи из економских разлога, он се служи заборављањем као изговором, или пак заборављање настаје као компромис.

Служба женама као и војничка служба захтевају да све што је у вези с њима буде обезбеђено од заборављања; тако долазимо до мишљења да је заборављање допуштено само у неважним стварима, док је у важнима знак да их хоћемо третирати као неважне, да им дакле одричемо важност*. Одиста се овде не може одбацити гледиште психичког уважавања и давања вредности. Нико не заборавља да извршује радње које се њему самом чине важне: ако то, ипак, чини, излаже се сумњи да је душевно поремећен. Наше истраживање може дакле да се протеже само на заборављање више или мање споредних намера; као сасвим индиферентну нећемо сматрати ниједну намеру, јер у том случају зацело не би ни дошло до ње.

Као и код ранијих поремећаја функција, ја сам сакупио случајеве пропуштања из заборавности, посматране на себи самом, и покушао сам да их разјасним, па сам, притом, свуда

* У драми »*Цезар и Клеопатра*« од Б. Шо-а, Цезара, који напушта Египат, једно време мори мисао да је још нешто намеравао, што је сада заборавио. Најзад се покаже шта је то Цезар заборавио: да се опрости од Клеопатре! Ова мала црта треба да јасно предочи — уосталом потпуно супротно историској истини — како је мало Цезару било стало до мале египатске принцезе.

(По *Е. Џонсу*, l. c., стр. 488.)

нашао да су се могли свести на уплитање непознатих и непризнатих мотива — или, како се такође може рећи, на неку *против-вољу*. У извесном броју тих случајева налазио сам се у ситуацији сличној службеном односу, под притиском против кога нисам потпуно престао да се буним, па сам тако против тог притиска демонстрирао заборављањем. Овамо иде и то, да нарочито лако заборављам да честитам рођендане, јубилеје, венчања и унапређења. Стално се изнова решавам да ћу то чинити, а све више се уверавам да у томе не успевам. Дошао сам најзад дотле да од тог одустајем и да свесно дајем за право мотивима који се томе опиру. Једном пријатељу који ме је молио да и за њега пошаљем телеграфску честитку у одређено време, рекао сам унапред у једном прелазном стадиуму да ћу заборавити обе; и није било никакво чудо што се то прорицање обистинило. Болна животна искуства довела су ме дотле да сам постао неспособан да изражавам саосећање онде, где би то изражавање неминовно морало бити претерано, пошто се изрази који би одговарали незнатном интензитету мога учашћа сматрају као недопуштени. Откако сам увидео да сам често тобожњу симпатију других сматрао као праву, у мени се нешто буни против конвенција изражавања саучешћа, чију социалну корисност ипак увиђам. Изузетак од оваквог третирања су изјаве саучешћа у смртним случајевима; када сам се одлучио да их учиним, онда их не пропуштам. Где манифестовање мојих осећања нема ничег заједничког са друштвеним обавезама, ту оно никада није спречено заборављањем.

О таквом једном заборављању, где је првобитно сузбијена намера продрла као »против-воља« и довела до непријатне ситуације, саопштава из ратног заробљеништва поручник Т.:

»Најстаријег по рангу у логору заробљених официра увреди један од његових другова. Да би избегао даље компликације, увређени намисли да се користи јединим присилним средством које му стоји на расположењу: да оног друга удаљи премештањем у други логор. Ипак, по савету неколицине пријатеља одлучи да, противно својој потајној жељи, одустане од тога и да одмах поведе спор части, који је, међутим, био скопчан са многим непријатностима.

»Исто пре подне тај командант логора мора да прочита листу официра, под контролом једног органа страже. У томе он, који је своје другове познавао већ дуже времена, досад никад није погрешио. Данас, при читању, превиди име оног који га је увредио; тако је тај друг, пошто су сви остали отступили, морао да остане сам на месту све док се заблуда није разјаснила. А превиђено име стајало је потпуно јасно на средини једнога листа.

»Једни су овај догађај тумачили као намеравано вређање; други су га сматрали као непријатан случај, који лако може да буде протумачен погрешно. Али касније је сам тај командант логора, пошто се упознао са Фројдовом »Психопатологијом«, успео да себи створи тачно мишљење о ономе, што се десило«.

Слично, међусобном борбом једне конвенционалне дужности и једног непризнатог унутрашњег оцењивања, објашњавају се случајеви у којима заборављамо да извршимо радње, што смо их обећали извршити у корист неког другог. Ту онда редовно само доброчинилац верује у то да заборављање може да га оправда, док молилац зацело каже сам себи: »Он нема интереса за ту ствар, иначе је не би био заборавио«. Има људи које означујемо као заборавне уопште и за које стога сматрамо да имају оправдање, слично као и кратковиди који не поздрављају на улици*. Та лица заборављају сва ситна обећања која су дала, остављајући неизвршене све налоге које су примила, показују се дакле и у ситним стварима као непоуздана, а притом захтевају да им не замерамо за те мале преступе, тј. да објашњење тих поступака не тражимо у њихову карактеру, него да их сводимо на особитости органске природе**. Ја сам не

* Жене са својим финијим разумевањем за несвесне душевне процесе обично су пре склоне да сматрају као увреду, ако их неко на улици не позна, па према томе и не поздрави, него да помисле на објашњења која су најближа памети; да је то лице кратковидо или да их, утонуло у мисли, није опазило. Оне закључују да би их онај већ опазио „да му је стало до њих“.

** *Ш. Ференци* саопштава о себи да је сам био један од тих »расејаних« и да је својим познаницима падао у очи због својих честих и необичних омашки. Али, знаци те »расејаности« готово су сасвим ишчезли, откад је почео да

припадам тој врсти људи и нисам имао прилике да поступке такве једне личности подвргнем анализи, да бих, по избору заборављеног, открио мотивацију заборављања. Али, ја не могу да не помишљам per analogiam да је овде мотив заборавности потцењивање другог у особито великој мери, и да тај мотив искоришћује конституционални моменат за своје циљеве*.

У другим случајевима мотиви заборављања не могу се тако лако пронаћи и, када су нађени, изазивају веће чуђење. Тако сам ранијих година запазио да, кад имам болесника да посетим, увек заборавим само посету болеснику који не плаћа или колеги. Постиђен, навикао сам се да већ изјутра забележим посете које тога дана намеравам да учиним. Не знам да ли су други лекари истим путем дошли до исте навике. Али тако човек, донекле, учи да схвата шта такозваног неврастеника потстиче да оно што хоће да саопшти лекару забележи на фамозној »хартијици«[87]. Он ће сâм рећи да нема поверења у репродуктивну способност свога памћења. То је сигурно тачно, али сцена се обично одиграва овако: Болесник је разне своје невоље и своја питања изложио надугачко и опширно. Пошто је завршио и још учинио малу паузу, он из-

---

врши психоаналитичко лечење болесника и откад је био приморан да и анализи сопственог Ја посвети пажњу. Он мисли да се човек одриче омашака када научи да своју сопствену одговорност толико прошири. Зато он с правом расејаност сматра као стање које је зависно од несвесних комплекса и излечиво психоанализом. Али, једног дана пребацивао је сам себи да је код неког болесника починио основну грешку у психоанализи. Тога дана код њега су се опет појавили сви знаци његове раније »расејаности«. Ходајући улицом више пута се спотакао (приказивање оног »faux pas« — погрешног корака — у лечењу), заборавио је свој новчаник код куће, хтео у трамвају да плати крајцару мање, није добро закопчао своје одело и сл.

* *Е. Џонс* примећује усто: Often the resistance is of a general order. Thus a busy man forgets to post letters entrusted to him — to his slight annoyance — by his wife, just as he may »forget« to carry out her shopping orders. (Често је отпор опште природе. Тако запослен човек заборавља да преда на пошту писма која му је поверила — што му је помало досадно — његова жена, као што можда »заборавља« да изврши њене налоге за куповине.)

[87] »Homme aux petits papiers« (француски: човек са хартијицама) назвао је француски нервни лекар Шарко невротичног болесника који у лекаревој ординацији вади цедуљице са забелешкама о свима својим тегобама.

влачи хартијицу и каже, извињавајући се: »Забележио сам понешто, јер ништа не памтим«. На хартијици обично нема ничег новог. Он понавља сваку тачку и сам одговара: »Да, то сам већ питао«. Том хартијицом он, вероватно, само демонстрира један од својих симптома: колико често његове намере бивају поремећене уплитањем мрачних мотива.

Признајући да сам, нарочито у ранијим годинама, врло лако и задуго заборављао да враћам позајмљене књиге, или да ми се нарочито лако дешавало да из заборавности одлажем плаћања, додирујем болест од које болује и већина мени познатих здравих људи. Недавно сам једног јутра напустио дуванџиницу, у којој сам купио своју свакодневну количину цигара, не плативши је. То је било сасвим безазлено пропуштање, јер сам тамо познат, па сам могао очекивати да ће ме сутрадан потсетити на мој дуг. Али, то мало пропуштање, тај покушај да се задужујем, зацело није без везе са размишљањима о буџету која су ме дан раније обузимала. У вези с темом о новцу и поседу могу се трагови двојаког држања лако доказати и код већине такозваних честитих људи. Примитивна грамзивост одојчета, које тежи да се дочепа свих предмета (да би их принело устима), можда, уопште, само непотпуно бива савладана културом и васпитањем*.

* Зарад јединства теме смем овде занемарити поделу коју сам изабрао и додати горе реченом да у питањима новца памћење људи показује нарочиту пристрасност. Заблуда да смо нешто већ исплатили често је, као што знам из личног искуства, врло упорна. Где нису у питању велики животни интереси, него где се, као код картања, такорећи у шали пушта на вољу намери за добитком, ту и најпоштенији нагињу заблудама, грешкама у сећању и рачунању и, сами не знајући како, нађу се уплетени у мале преваре. На оваквим слободама се делимице заснива психички освежавајући карактер игре. Пословици да се у игри познаје карактер човека не може се порећи тачност, ако се дода: угушивани карактер. — Ако још постоје ненамерне грешке у рачунима »цалкелнера«, о њима се очигледно може судити на исти начин. — У трговачком сталежу може се често запазити извесно оклевање у издавању новчаних сума, при плаћању рачуна, итд., што сопственику не доноси добит, него се само може психолошки разумети као израз противвоље, противне давању новца. — *Brill* о том вели са епиграматском оштрином: »We are more apt to mislay letters containing bills than checks«.

Бојим се да сам са свим досадашњим примерима постао напросто баналан. Али, мени иде само у рачун ако наилазим на ствари које су свима познате и које свако разуме на исти начин, јер намеравам да скупљам и научно искоришћујем само оно што је свакодневно. Не увиђам зашто се мудрост која је кристализовано просто животно искуство, не би смела уврстити међу тековине науке. Битни карактер научног рада не чини разнородност објекта, него строжија метода при утврђивању чињеница и тежња за далекосежним везивањем у целину.

Нашли смо да намере које су од извесног значаја уопште бивају заборављене онда, када мрачни мотиви устају против њих. У још мање важним намерама распознајемо као други механизам заборављања да се на намеру преноси противвоља с неке друге стране, пошто је између тог другог и садржине намере створена *спољна* асоциација. Овамо иде следећи пример: Ја много полажем на лепу упијаћу хартију; одлучим да купим нову, када по подне пођем у Унутрашњи град. Али то заборављам четири дана узастопце; најзад се запитам шта је узрок том пропуштању. Нађем га лако, пошто се сетим да за упијаћу хартију додуше пишем »Löschpapier«, али обично кажем »Fliesspapier«. »Fliess« је име једног пријатеља у Берлину, који ми је тих дана дао повода за мучну мисао. Те мисли не могу да се отресем, али одбранбена тежња (стр. 205) изражава се на тај начин што се помоћу истоветне речи преноси на индиферентну и зато мало отпорну намеру.

Директна противвоља и удаљенија мотивација стичу се у следећем случају одлагања: У збирци *»Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens«* (Питања на граници нервног и душевног живота) написао сам кратку расправу о сну, која сажето даје садржину мога *»Тумачења снова«*.

(Више смо склони да затурамо писма која садрже рачуне него писма са чековима.) — Са најинтимнијим и најмање јасним побудама је у вези то што баш жене показују нарочито нерасположење да хонооришу лекара. Обично су заборавиле свој новчаник, зато не могу да плате у ординацији, затим редовно заборављају да хонорар пошаљу од куће и тако постижу да буду лечене бадава — »због својих лепих очију«. Оне такорећи плаћају тиме што допуштају да човек ужива гледајући их.

Бергман[88] шаље из Висбадена коректуру и моли да се она одмах сврши, јер хоће свеску да изда још пре Божића. Коректуру свршим још исте ноћи и ставим је на свој писаћи сто, да бих је идућег јутра понео. Ујутру заборавим на њу, сетим је се тек поподне, када угледам пакет на свом писаћем столу. Исто тако заборавим коректуру после подне, увече и идућег јутра, док не приберем снагу и после подне другог дана однесем коректуру до поштанског сандучета, питајући се, у чуду шта ли може да буде узрок овом одлагању. Очевидно не желим да је пошаљем; али зашто? За време те шетње уђем у предузеће мог бечког издавача, који је објавио и књигу о сновима, поручим нешто и кажем, као гоњен изненадном помишљу: »Ви знате, да сам „Снове" писао по други пут?« — »Но, чујете ли!« — »Умирите се, то је само кратак чланак за збирку Левенфелда - Куреле«. Ипак му није било право; страховао је да ће то да буде на штету продаје књиге. Противио сам се том мишљењу и најзад упитао: »Да сам вам се раније обратио, бисте ли ми забранили да публикујем ту расправу?« — »Не, то нипошто«. Веровао сам и сâм да сам учинио оно на што сам имао потпуно право и што је опште уобичајено; ипак сматрам као извесно да је слична мисао, као што ју је изразио издавач, била мотив мога оклевања да коректуру одашљем. Та недоумица је у вези с једним ранијим догађајем, када ми је други један издавач чинио тешкоће што сам — а то се није могло избећи — у чланак за Нотнагелов приручник пренео непромењено неколико листова текста из ранијег, у другом издању изишлог рада о церебралној дечјој узетости. Но, ни ту замерку не могу да усвојим; и тада сам свог издавача (идентичног с издавачем »Тумачења снова«) лојално обавестио о својој намери. Али, ако овај низ успомена пратим још даље у прошлост, излази ми пред очи један још ранији догађај, када сам, приликом једног превода с француског, одиста повредио ауторска права својине која су ту долазила у обзир. Преведеном тексту додао сам напомене, не затраживши за њих одо-

[88] *J. F. Bergmann* у Wiesbaden-у је издавач збирке Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens, коју су основали L. Löwenfeld и H. Kurella.

брење ауторово, а неколико година касније увидео сам да имам разлога за претпоставку, да је аутор био незадовољан том самовољом.

Постоји пословица која одаје знање широких народних слојева о томе да заборављање намера није ништа случајно. »Was man einmal zu tun vergessen hat, das vergisst man dann noch öfter«. (Што је човек једном заборавио да учини, то после заборавља још чешће.)

Штавише, понекад се човек не може отети утиску да је све што се може рећи о заборављању и омашкама, уопште, људима и онако познато као нешто што се само по себи разуме. Доста је чудно, што је још потребно да им се то, што им је тако добро познато, износи пред свест! Колико пута сам слушао да неко говори: Не поверавај ми тај налог, заборавићу га зацело. Ако се такво претсказање обистини, онда у том сигурно нема ничег мистичног. Онај који је тако говорио, осећао је у себи намеру да налог не изврши и само се устручавао да је увиди и призна.

Забораљање намера, уосталом, врло добро осветљава нешто што би се могло назвати »доношење привидних одлука«. Једном сам обећао једном младом аутору да ћу написати реферат о његовом малом делцету, али сам то због унутрашњег, мени непознатог, отпора одлагао; најзад сам једног дана, на његово ваљивање, обећао да ћу то учинити још истог вечера. Имао сам и озбиљну намеру да тако поступим, али био сам заборавио да сам за исто вече већ одредио састављање једног неодложног стручног мишљења. Пошто сам тако увидео да је моја намера била лажна, привидна, одустао сам од даље борбе против мог отпора и отказао сам аутору што сам му био обећао.

ГЛАВА ОСМА

ОМАШКЕ У ХВАТАЊУ

Из горе споменуте публикације Мерингера и Мајера наводим још ово место (страна 98):

»Омашке у говору нису сасвим усамљене. Оне одговарају омашкама које се често дешавају при другим врстама људске делатности и које се доста неразложно називају заборавношћу«.

Ја, дакле, нисам нипошто први који претпоставља да се иза малих поремећаја у функцијама свакодневног живота здравих крију смисао и намера*.

Ако су такво схватање допуштале грешке у говору, који је моторична функција, онда је близу памети да се исто схватање пренесе и на грешке у осталим нашим моторичким функцијама. Те грешке сам поделио на две групе: оне случајеве у којима је битан погрешни ефект, дакле скретање са интенције, означујем као *омашке у хватању*; остале, у којима је нецелисходна цела радња, називам *симптомске* и *случајне радње*. Али, граница се не може тачно повући; мораћемо напослетку увидети да све поделе употребљене у овој расправи имају само дескриптиван значај и да противрече унутрашњем јединству појава у нашој области.

Психолошко разумевање омашака у хватању очевидно неће много добити тиме што ћемо их подвести под атаксију, специјално под »кортикалну атаксију«[88]. Покушајмо радије да

---

* Друга публикација Мерингерова показала ми је касније, колику сам неправду учинио том аутору, када сам код њега претпостављао толико разумевање.

[88] Атаксија (грчко *a* означава отсуство, таксис = ред) — поремећење складне сарадње мишића при покрету. *Кортикална атаксија* је атаксија чији узрок треба тражити у можданој кори (лат. cortex).

у појединим примерима откријемо услове под којима су постали. Употребићу за тај циљ опет запажања на самом себи, иако код мене прилике за такве запажања нису нарочито честе.

a) Ранијих година, када сам још чешће него сада посећивао болеснике у њиховим кућама, дешавало ми се често да, стигавши пред врата, на која је требало да куцам или где је требало да звоним, извучем из џепа кључеве свога сопственог стана, па да их затим готово постиђен поново ставим у џеп. Ако саставим и прегледам списак болесника, код којих ми се то дешавало, долазим до закључка да та омашка — вађење кључева место звоњења — вероватно значи неко одавање почасти тој кући. Та омашка имала је исти значај као и помисао: »Овде сам као код своје куће«, јер ми се дешавала само онде, где сам болесника заволео. (На вратима свога сопственог стана нисам наравно никад звонио.)

Омашка је дакле била симболичан приказ мисли која уствари није требало да буде озбиљно, свесно прихваћена; јер, у стварности, нервни лекар тачно зна да му је болесник привржен само дотле, док од њега још очекује користи, и да он сам даје маха прекомерно топлом интересовању за своје болеснике само у циљу указивања психичке помоћи.

Да погрешно баратање кључем, које је ипак пуно смисла, нипошто није само моја нарочита особина, произлази из многобројних запажања других лица на самима себи.

Искуства која су готово истоветна с мојима, налазимо код *A. Maeder*-а (Contributions à la psychopathologie de la vie quotidienne — Прилози психопатологији свакодневног живота. — Arch. de Psychol., VI, 1906):

Il est arrivé à chacun de sortir son trousseau, en arrivant à la porte d'un ami particulièrement cher, de se surprendre, pour ainsi dire, en train d'ouvrir avec sa clé comme chez soi. C'est un retard, puisqu'il faut sonner malgré tout, mais c'est une preuve qu'on se sent — ou qu'on voudrait se sentir — comme chez soi, auprès de cet ami. (Свакоме се десило да, стигавши пред врата неког нарочито драгог пријатеља, извуче свој свежањ кључева, да себе такорећи ухвати у том како баш отвара кључем као

код своје куће. То је губитак времена, пошто се упркос свему мора звонити, али то је доказ да се човек осећа — или да би желео да се осећа — код тога пријатеља као код своје куће.)

Е. Џонс (l. c., стр. 509):

The use of keys is a fertile source of occurences of this kind of which two examples may be given. If I am disturbed in the midst of some engrossing work at home by having to go to the hospital to carry out some routine work, I am very apt to find myself trying to open the door of my laboratory there with the key of my desk at home, although the two keys are quite unlike each other. The mistake unconsciously demonstrates where I would rather be at the moment.

Some years ago I was acting in a subordinate position at a certain institution, the front door of which was kept locked, so that it was necessary to ring for admission. On several occassions I found myself making serious attempts to open the door with my house key. Each one of the permanent visiting staff, of which I aspired to be a member, was provided with a key to avoid the trouble of having to wait at the door. My mistakes thus expressed my desire to be on a similar footing, and to be quite »at home« there.

(Употреба кључева је плодан извор случајева те врсте, од којих наводимо два примера. Ако сам усред неког рада код куће, којим сам сасвим заузет, ометен тиме што треба да идем у болницу и да тамо извршим неки шаблонски посао. врло ћу лако ухватити себе како покушавам да отворим врата моје тамошње лабораторије кључем писаћег стола у мом дому, ма да су оба кључа сасвим различита. Та омашка, несвесно, показује где бих ја у том тренутку волео да будем.

Пре неколико година радио сам, заузимајући подређени положај у извесној установи, чији је главни улаз стално био закључан, тако да се морало звонити да би се могло ући. У више махова констатовао сам, како озбиљно покушавам да врата отворим кључем свога стана. Сваки стални члан колегиума — а то сам и ја желео да постанем — имао је кључ, да не би морао да чека на вратима. Моје омашке су тако изражавале моју жељу да будем у сличном положају и да тамо будем сасвим »код куће«.)

Слично саопштава др. *Ханс Сакс:*

»Стално носим два кључа, од којих један отвара врата моје канцеларије, други мога стана. Није нипошто лако заменити их, јер је кључ од канцеларије најмање трипут већи него кључ од стана. Осим тога, први кључ носим у џепу од панталона, а други у прслуку. Уза све то, више пута се дешавало да сам, стојећи пред вратима, опазио да сам на степеништу припремио погрешни кључ. Одлучио сам да извршим статистички оглед: како сваког дана стојим пред једним и другим вратима, отприлике у истом расположењу, замењивање кључева, ако је психички детерминисано, мора да има неку сталну тенденцију. Даље посматрање показало је да сам редовно вадио кључ од стана пред канцеларијом, само један једини пут десило се супротно: ишао сам уморан кући, где је, како сам знао, на мене чекао неки гост. Пред вратима покушао сам да их откључам кључем од канцеларије, који је, наравно, био сувише велик«.

б) У извесној кући, у којој већ шест година, двапут дневно у одређено доба, чекам пред једним вратима на другом спрату да ме пусте унутра, десило ми се за то дуго време двапут (у кратком размаку) да сам отишао за спрат више, да сам, дакле, погрешио, пењући се. Првипут налазио сам се у амбициозном будном сну, у ком сам се пео све више и више. Тада сам чак пречуо да су се она врата на другом спрату отворила, када сам ставио ногу на прве степенице трећег спрата. Другипут сам, »утонуо у мисли«, отишао предалеко; када сам то опазио, вратио сам се; потрудио сам се да ухватим фантазију која ме је окупила, и констатовао да сам се љутио због неке (у машти замишљене) критике мојих публикација, у којој ми се замерало да увек »идем предалеко«[89].

в) На мом писаћем столу већ годинама леже, једно поред другога, чекић за испитивање рефлекса и диапасон (виљушка

[89] У немачком оригиналу та реченица има овај завршетак: und in die ich nun den wenig respektvollen Ausdruck »*verstiegen*« einzusetzen hatte — »и у ту (критику) требало је да сада уметнем израз који не одаје много поштовања: *verstiegen*«. Sich versteigen значи погрешити, залутати при пењању, у преносном смислу значи: забраздити.

за произвођење тона). Једног дана, по завршетку ординације, пођем журно, јер сам хтео да ухватим одређени воз градске железнице, и ставим при пуној дневној светлости у џеп од капута место чекића диапазон, и тек ме тежина предмета који ми је џеп вукао наниже упозори на моју грешку. Ко није навикнут да размишља о тако незнатним догађајима, бесумње ће ту грешку објаснити и оправдати журбом тог тренутка. Ја сам, ипак, себи поставио питање, зашто сам управо узео диапазон уместо чекића. Ужурбаност могла је исто тако бити мотив да тај покрет извршим тачно, како не бих губио време с његовим кориговањем.

Питање које ми се наметнуло гласило је: Ко се последњи машио диапазона? То је пре неколико дана учинило једно дете *идиот*, код кога сам испитивао пажњу за чулне утиске, а које је тај диапазон толико живо заинтересовао, да сам му га, само с муком, могао отети. Треба ли то да значи да сам ја идиот? Чини се да је одиста тако, јер следећа помисао, која се надовезује на чекић (немачки: Hammer), гласи: »*Chamer*« (хебрејски израз, који значи магарац).

Но, чему сва та грдња? Ту одговор треба потражити у ситуацији. Журим ка болесници у неком месту на прузи Западне железнице; по анамнези, саопштеној у писму, та болесница је, пре више месеци, пала с балкона, па отада не може да иде. Лекар који ме зове у консултацију пише да ипак не зна да ли је посреди повреда кичмене мождине или трауматична неуроза — хистерија. О томе треба ја да одлучим. Ту би дакле била умесна опомена да при тој шкакљивој диференциалној диагнози будем нарочито опрезан. Колеге ионако мисле да одвећ лакомислено стављамо диагнозу хистерије, где су посреди озбиљнија обољења. Али, тиме грдња још није довољно оправдана! Да, придолази још и то: Та мала железничка станица је исто оно место у коме сам, пре неколико година, видео младића који после душевног потреса није могао добро да иде. Тада сам поставио диагнозу — хистерија и касније почео психичко лечење тог болесника, а затим се показало да моја диагноза додуше није била нетачна, али ни тачна. Читав низ болесникових симптома био је хистеричне природе, и

ти симптоми су у току лечења одмах и ишчезли. Али, иза њих појавио се тада остатак неприступачан лечењу, који се могао свести на болест sclerosis multiplex[90]. Они који су болесника видели после мене могли су лако познати органску природу обољења; ја тешко да сам могао поступити и судити друкчије, но ипак је остао утисак једне тешке заблуде; обећање које сам му дао, да ћу га излечити, било је, наравно, немогућно одржати. Омашка којом сам место чекића дохватио диапазон могла би се дакле превести овим речима: Ти будало, магарче, прибери се и припази овог пута, да не би опет поставио диагнозу — хистерија где постоји неизлечива болест, као код оног сиромаха у истом месту пре више година! А на срећу за ову малу анализу, иако на несрећу за моје расположење, био је неколико дана раније, а дан после детета идиота, у мојој ординацији тај исти човек са тешком спастичном узетошћу[91].

Видимо да се овог пута у омашци при хватању изражава глас аутокритике. За такву примену, као приговор самом себи, та је омашка нарочито подесна. Погрешка, промашивање, овде хоће да прикаже како смо погрешили и промашили у другој прилици.

г) Разуме се да омашка у хватању може да служи и читавом низу других мрачних намера. Ево првог примера: Врло се ретко дешава, да ја нешто разбијем. Нисам нарочито спретан, али услед анатомске неповређености мојих нервно-мишићних апарата код мене очигледно не постоје разлози за тако неспретне покрете са нежељеним ефектом. Не могу, дакле, да се сетим предмета у мојој кући који сам био сломио. Теснооба у мојој соби за рад приморавала ме је често да, у најнезгоднијим положајима, рукујем низом антикних предмета од глине или камена, којих имам малу збирку, тако да су присутни, који су ме

---

[90] Sclerosis multiplex или дисеминирана склероза је органско обољење, са огњиштима на разним местима централног нервног система.

[91] Спастична узетост — узетост у којој мишићи грчевито (грчко спасмос = грч) држе узети део тела у одређеном положају — један је од главних знакова дисеминиране склерозе.

гледали, изражавали бојазан да ћу нешто срушити и поломити. Но, то се никад није десило. Зашто сам онда једном бацио на под мраморни поклопац моје просте мастионице, тако да се разбио?

Мој прибор за мастило се састоји из плоче од унтерсбершког мрамора, која је издубљена да би примила стаклену мастионицу; сама мастионица има поклопац с куглицом од истог камена. Иза тог прибора постављен је низ бронзаних статуета и фигурина од теракоте. Сео сам за сто да пишем, учинио руком која је држала држаљу чудно неспретан и нагао покрет, и тако сам поклопац, који је лежао на столу, бацио на под. Разјашњење није тешко наћи. Неколико сати пре тога била је у соби моја сестра и разгледала неке ново набављене ствари. Нашла је да су врло лепе и рекла: »Сада твој писаћи сто одиста изгледа лепо, само прибор за мастило не иде уз те ствари Треба да имаш лепши«. Испратио сам сестру и вратио се тек после неколико сати. А тада сам, чини се, извршио егзекуцију над осуђеним прибором за мастило. Да ли сам, можда, закључио, по сестриним речима, да је она одлучила да ми за прву свечану прилику поклони лепши прибор, па сам нелепи стари разбио, како бих је приморао да изврши наговештену намеру? Ако је тако, онда је мој покрет био само привидно неспретан; уствари био је необично вешт и смишљен, умео је да пажљиво избегне све скупоцене предмете у близини.

Одиста верујем да се исто тако мора судити о читавом низу привидно случајних невештих покрета. Тачно је да они, на изглед, имају карактер силовитости, као неког тескања, нечег спастично-атактичног; но уствари њима управља једна интенција и они погађају свој циљ са сигурношћу, којом се свесни хотимични покрети не одликују увек. Обе те карактерне црте, силовитост као и сигурност у гађању, заједничке су, уосталом, њима и моторичним појавама хистеричне неурозе, а делимично и моторичним подвизима сомнамбулизма[92]; то вероватно указује, овде као и тамо, на једновремену, још непознату, модификацију инервационог процеса.

---

[92] Сомнамбулизам (лат. somnus = сан, ambulo = ходам) — ходање у сну, тзв. месечарство.

И случај који је опазила на самој себи и саопштила гђа *Lou Andreas-Salomé* уверљиво показује, како упорно понављана »неспретност« може врло вешто да служи непризнатим намерама.

»Тачно од оног времена откад је млеко постало ретка и скупоцена роба, дешавало ми се, на моје стално ужасавање и негодовање, да га остављам да прекипи. Узалуд сам се трудила да то савладам, ма да нипошто не могу рећи да сам у другим приликама расејана или непажљива. Можда бих имала и разлога да таква будем, после смрти мога драгог белог териера (који се са исто толико права као ма који човек звао пријатељ, руски: дружок). Али гле, одонда никада ниједна капљица млека није прекипела. Прва моја мисао у вези с тим гласила је: Како је то добро! јер оно што би се просуло на штедњак или на под, сада не би могло ничему да послужи! — Истовремено, видела сам пред собом свога пријатеља, како седи и с напетом пажњом посматра процедуру кувања: главе мало нагнуте укосо и у ишчекивању, већ машући репом, рачунајући са спокојном извесношћу на дивну несрећу која ће се десити. Тиме је, наравно, све постало јасно, па и то: да ми је он био још *много* дражи, него што сам и сама знала«.

Последњих година, откада скупљам таква запажања, десило ми се још неколико пута да сам предмете од извесне вредности разлупао или сломио; али, испитивање тих случајева уверило ме је, да то никад није било последица случајности или моје ненамерне неспретности. Тако сам једнога јутра, док сам, у костиму за купање, са сламним папучама на ногама, пролазио кроз собу, под утицајем неког изненадног импулса треснуо једну папучу са ноге према зиду, тако да је срушила лепу малу мраморну Венеру са њене конзоле. Док се она распрштавала у комаде, ја сам, потпуно спокојан, цитирао стихове *В. Буша* (Wilhelm Busch):

Ach! die Venus ist perdü —
Klickeradoms! — von Medici!
(Ах, пропала је Венера — Кликерадомс — медицејска!)

Ово пусто понашање и моја спокојност упркос штети налазе своје објашњење у тадањој ситуацији. У породици смо

имали тешку болесницу, чијем сам оздрављењу, у потаји, већ престао да се надам. Онога јутра дознао сам да се знатно поправила; знам да сам себи рекао: дакле, она ипак остаје у животу. Према томе је мој напад разарања изражавао захвалност судбини и он ми је омогућио да извршим *приношење на жртву*, као да сам се зарекао да ћу, ако она оздрави, нешто жртвовати! Што сам као жртву изабрао медицејску Венеру, то је свакако требало да буде само галантан комплимент реконвалесценткињи; но и овог пута ми остаје несхватљиво: како сам могао тако брзо, одлучно и вешто нишанити и како нисам погодио ниједан од објеката у најближој близини.

За друго разбијање послужио сам се држаљом која ми се измакла из руке: оно је такође имало значај жртве, али овога пута жртве ради отклањања зла. Једном сам себи допустио да верном и заслужном пријатељу учиним приговор, који се заснивао само на тумачењу извесних знакова из његовог несвесног, ни на чем другом. Он ми је то замерио и написао ми писмо, у коме ме је молио да своје пријатеље не третирам психоаналитички. Морао сам да му дам за право и написао сам му помирљив одговор. Док сам писао то писмо, стајала је преда мном моја најновија тековина, дивна глеђосана египатска фигурина. Разбио сам је на описани начин, а затим одмах знао да сам то починио зато да бих отклонио већу невољу. На срећу, могло се обоје — како пријатељство тако и фигурина — залепити тако да је пукотина остала неприметна.

Разлози трећег разбијања су мање озбиљни; било је то само маскирано погубљење, »маскирана егзекуција«, да употребим израз *Т. Вишера* (Vischer[93] у роману »Auch einer«), објекта који ми се више није свиђао. Неко време носио сам штап са сребрном дршком; када је једном, без моје кривице, оштећена танка сребрна плоча, она је рђаво оправљена. Ускоро, пошто је штап враћен, употребио сам дршку да у обести њоме ловим ногу једног од мојих малишана. Притом се она наравно сломила и ја сам ње био ослобођен.

---

[93] Friedrich Theodor v. Vischer, немачки песник и професор естетике, ученик Хегелов.

Равнодушност са којом се у свима овим случајевима прима настала штета, може се свакако узети као доказ да је при извршењу постојала несвесна намера.

Трагајући за узроцима тако незнатне омашке као што је разбијање неког предмета, понекад наилазимо на везе које воде дубоко у предисторију човека, а осим тога надовезују се на садашњу ситуацију. Пример за то нека буде следећа анализа од *Л. Јекелса*:

»Неки лекар има истина не скупоцену, но ипак врло лепу земљану вазу за цвеће. Њу му је, у своје време, поклонила, поред многих других предмета, и скупоцених, једна (удата) болесница. Кад се код ње јасно показала психоза (душевна болест), он је све те поклоне вратио родбини болесничиној — све до те једне вазе, која је била много мање скупоцена, но од које се није могао растати, тобоже због њене лепоте.

»Иначе веома скрупулозан, лекар је ту утају извршио тек после извесне унутрашње борбе, јер је био потпуно свестан да његов поступак није коректан; а предочавајући себи да ваза уствари и нема материјалне вредности, да је теже спаковати је, итд., он је само угушивао своју грижу савести.

»Када се, неколико месеци касније, баш хтео обратити адвокату да би рекламовао и наплатио оспоравани остатак за лечење те болеснице, самопрекори су се јавили поново; за трен га је обузео и страх да би сродници могли ту тобожњу утају да открију и да због ње поведу парницу против њега.

»Нарочито је прво страховање било једно време тако јако, да је већ помишљао на то да се одрекне свог, око сто пута већег, потраживања — дајући им тим, такорећи, отштету за утајени предмет — али ту је мисао ускоро савладао и отстранио као апсурдну.

»У том расположењу деси се њему, који је иначе веома ретко нешто разбијао и који је добро владао својим мишићним апаратом, ово: обнављајући воду у вази, бацио је ту вазу са стола једним чудно »неспретним« покретом, који органски није био ни у каквој вези са том радњом, и то тако да се она разбила у, отприлике, пет или шест већих комада. И то, пошто је вече пре тога, после јаког оклевања, одлучио да

баш ту вазу стави, са цвећем, на сто у трпезарији, пред госте које је позвао; и пошто је, пре но што ће је разбити, управо мислио на њу, опазио да је нема у његовој соби, потражио је, пун страха, и сопственим рукама је донео из друге собе.

»Када је, после запрепашћености у првом тренутку, скупљао комаде и управо, састављајући их, констатовао да ће се ваза још моћи готово потпуно реконструисати — исклизнуше му два или три већа комада из руку: распрштала су се у хиљаду парчета, а уједно с тим и свака нада да вазу спасе.

»Та омашка неоспорно је имала актуелну тенденцију да лекару омогући тражење његовога права: омашка је уклонила оно што је задржао и што га је донекле спречавало да захтева оно што су њему задржали.

»Но осим те непосредне детерминације, ова омашка за сваког психоаналитичара има још и другу, далеко дубљу и важнију, *симболичну*; јер ваза је неоспоран симбол жене.

»Јунак ове мале историје изгубио је своју лепу, младу и страсно вољену жену на трагичан начин; запао је у неурозу, чија је основна нота била мисао да је он кривац несреће („да је сломио једну лепу вазу").

»Више није могао да успостави однос са женама, имао је одвратност према браку и трајним љубавним односима, које је несвесно сматрао као изневеравање своје покојне жене, а свесно је то рационализовао тако као да он женама доноси несрећу, да би се нека жена могла због њега убити итд. (Зато и није смео да задржи вазу трајно.)

»Са обзиром на његов јаки либидо није чудо што су му, као најадекватније, лебделе пред очима пролазне везе са удатим женама (отуда задржавање туђе вазе).

»Лепу потврду те символике налазимо у следећа два момента:

»Због неурозе он се подвргнуо психоаналитичком лечењу. У току часа на коме је причао о разбијању „земљане" вазе, почео је опет да говори о свом односу према женама, па је рекао да страховито много захтева; тако он, на пр., од жена тражи „неземаљску лепоту". Веома јасно наглашавање да је још везан за своју (покојну, тј. неземаљску) жену и да неће да

зна за „земаљску лепоту"; стога и разбијање „земљане" (земаљске) вазе.

»А тачно у оно време када је у преносу створио фантазију да се ожени ћерком свога лекара, он му је поклонио — вазу, такорећи као наговештај у ком би правцу желео реванш.

»Вероватно симболичко значење те омашке има још много варијаната, на пр. не хтети напунити вазу итд. Но мени се чини интересантнија мисао да ту постоји више мотива, најмање два, да је вероватно и њихово дејство одвојено, из претсвесног и из несвесног, и да се то огледа и у удвостручењу омашке — обарању вазе и њеном исклизавању из руке«. *(Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, I, 1913.)

д) Чини се да се испуштање предмета, обарање, разбијање њихово врло често примењује, да би се изразиле несвесне мисли, што се понекад може доказати анализом, а често погодити из тумачења које народна мудрост везује за те радње, било у празноверју било у шали. Познато је каква се тумачења надовезују за просипање соли, обарање чаше вина, забадање у под ножа који је пао, и сл. До које мере таква празноверна тумачења заслужују да буду запажена, изложићу тек касније; овде само треба напоменути да поједина неспретно извршена радња нипошто нема константан смисао, него да, према приликама, постаје изражајно средство час за ову час за ону намеру.

Ту скоро је у мојој кући било једно време, када је страдало необично много стаклених предмета и порцеланског посуђа. Ја сам сâм доста допринео штети. Али, та мала психичка ендемија могла се лако расветлити: били су то дани пред венчање моје најстарије кћери. При таквим свечаностима иначе се намерно разбија неки предмет и усто каже која реч која треба да донесе срећу. Овај обичај, вероватно, има значење жртве, а можда и још који други симболички смисао.

Када послуга уништава ломљиве предмете, испуштајући их из руку, зацело нећемо одмах покушавати да ту појаву објаснимо психолошки; но вероватно и ту имају удела нејасни мотиви. Необразован свет је далеко од тога да цени уметност и уметничка дела. Наша служинчад осећа мукло непријатељство

према производима уметности, нарочито онда када уметнички предмет, чију вредност они не увиђају, постаје за њих извор новог рада. Напротив, људи на истом степену образовања и истог порекла у научним институцијама често се одликују великом спретношћу и поузданошћу у руковању деликатним предметима, ако су само почели да се идентификују са својим шефом и да себе рачунају у корисно и важно особље института.

Уврштујем овде саопштење једног младог техничара, које допушта да се загледа у механизам оштећивања ствари.

»Пре неког времена радио сам са више колега у лабораторији универзитета на низу компликованих опита о еластицитету; тога рада смо се примили добровољно, али он је почео да изискује више времена него што смо очекивали. Када сам једнога дана опет отишао у лабораторију са својим колегом Ф., он је рекао како му је баш данас непријатно да изгуби толико времена, јер има много другог посла код куће. Могао сам само да се сложим с њим и пола у шали рекао сам, алудирајући на један догађај из прошле недеље: „Надајмо се да ће машина опет да изневери, тако да ћемо моћи прекинути рад и отићи раније!“

»Када смо посао распоредили, десило се да је колеги Ф. припало управљање вентилом пресе, тј. његова је дужност била да опрезним отварањем вентила полагано пушта течност из акумулатора у цилиндар хидрауличне пресе; онај ко управља опитом стоји код манометра и, када је постигнут потребни притисак, викне гласно »стој«. На ту команду Ф. ухвати вентил и свом снагом га окрене — улево (сви вентили, без изузетка, затварају се удесно!). Услед тога у преси изненада дође до дејства пуни притисак акумулатора, за што цеви нису удешене, тако да једна одмах прсне — што је безначајан дефект машине, али је нас присилио да за тај дан обуставимо посао и да одемо кући.

»Карактеристично је, уосталом, да је неко време после тога, када смо говорили о овом догађају, пријатељ Ф. тврдио да се никако не сећа мојих речи, за које сам ја, међутим, сигуран да сам их рекао«.

Пасти, учинити погрешан корак, оклизнути се — све те радње такође не треба увек да се тумаче као сасвим случајно

промашивање моторичке акције. Језичка двосмисленост ових израза већ показује коју врсту уздржаних фантазија може да изражава такво напуштање телесне равнотеже. Сећам се читавог низа лакших нервозних обољења код жена и девојака, која су се појавила после пада и која су схваћена као трауматична хистерија услед претрпљеног страха при паду, јер се болеснице притом нису нимало повредиле. Већ онда сам стекао утисак да је веза између пада и хистеричних појава друге природе, да је и сâм пад већ симптом неурозе и израз оних истих несвесних фантазија сексуалне садржине за које претпостављамо да се крију иза симптома као њихове покретачке силе. Не казује ли то исто и пословица која гласи: »*Када девица падне, она падне на леђа?*« (Wenn eine Jungfrau fällt, fällt sie auf den Rücken.)

Међу омашке у хватању може да се рачуна и случај када неко просјаку уместо бакарног или малог сребрног новца да златник. Разрешење таквих омашки је лако; то су приношења на жртву којима је циљ да се умилостиви судбина, отклони невоља и сл. Ако смо чули да је нежна мајка или тетка, непосредно пред шетњу, у којој је, против своје воље, показала толику великодушност, изразила страховање за здравље неког детета, онда више не може бити сумње о смислу тога тобоже нежељеног случаја. На тај начин, наше омашке нам омогућују да одржавамо и вршимо све оне побожне и празноверне обичаје који морају да избегавају светлост свести, јер им се опире наш разум који је постао безверан.

ђ) Да су случајне акције уствари намерне, најлакше се увиђа и признаје за област сексуалног живота; ту се стварно чини, да граница између случајног и намерног ишчезава. Да се привидно невешт покрет веома рафиновано може искористити за сексуалне циљеве, за то сам леп пример доживео пре неколико година код себе самог. У кући мојих пријатеља срео сам, као гошћу, младу девојку која ми се свиђала, па сам зато био ведар, говорљив и предусретљив. Мислио сам да су та осећања код мене одавно угасла и истраживао сам којим путем је изазвана та привлачност. Годину дана раније та иста девојка ме није нимало узбуђивала. Но, када је девојчин ујак, врло

стари господин, ступио у собу, скочисмо обоје да му донесемо столицу која је стајала у углу. Девојка је била хитрија од мене, вероватно и ближе столици; тако ју је она прва дочепала и носила је, држећи је испред себе, са наслоном уназад, са обема својим рукама на њеним ивицама. Не одустајући од намере да носим столицу, пришао сам; изненада сам стајао тик иза ње, обухватио је обема рукама отпозади, и за један тренутак наше су се руке нашле пред њеним крилом. Разуме се да сам ту ситуацију прекинуо исто тако брзо као што је и настала. Уосталом, чини се да ником није ни пало у очи, како сам вешто искористио овај невешти покрет.

Понекад сам имао утисак да и незгодно, невешто склањање с пута на улици, при чему човек неколико секунди чини кораке овамо и онамо, али увек на исту страну као и оно друго лице, док обоје не стану једно према другом — да је и то »стајање на пут« понављање неучтивог, изазивачког понашања из ранијих, млађих година и да оно, под маском неспретности, крије сексуалне намере. Из мојих психоанализа неуротичара знам да је често и тзв. наивност младих људи и деце само таква маска, која допушта да се непристојно може изговорити или и вршити без снебивања.

Сасвим слична запажања саопштито је *В. Штекл* о самом себи: »Улазим у кућу и пружам домаћици руку. Зачудо, притом одвежем појас који придржава њену јутарњу хаљину. Нисам свестан никакве нечасне намере; али овај несвесни покрет извршио сам вештином једног ескамотера«.

Већ сам више пута могао да покажем на примерима, да песници омашке схватају као нешто што има смисла и што је мотивисано, исто тако како и ми то овде чинимо. Зато се нећемо чудити ако на новом примеру видимо, како песник даје значаја и невештом покрету и како га узима као предзнак каснијих догађаја.

У роману »L' Adultera« Теодора *Фонтана* (књ. II, стр. 64 Сабраних дела, у издању С. Фишера) читамо: »... Меланија скочи и добаци свом супругу, као за поздрав, једну од великих лопти. Али, није добро нишанила; лопта оде у страну и Рубен је ухвати«. На повратку са излета, на ком се десила ова мала

епизода, између Меланије и Рубена се поведе разговор, који садржи први наговештај почетне наклоности. Та наклоност се развија и постаје страст, тако да Меланија, напослетку, напушта свога мужа, да би потпуно припала човеку кога воли. (Саопштио Х. *Сакс*).

е) Последице омашака у хватању код нормалних људи редовно су најбезазленије врсте. Баш зато је од нарочитог интереса питање: да ли грешке у хватању које су од замашног значаја и које могу бити пропраћене важним последицама, као грешке лекара или апотекара, у ком било смислу могу да се сврстају под наша гледишта.

Како врло ретко имам прилике да вршим лекарске подухвате, могу, из сопственог искуства, да саопштим само један пример омашке при лекарској интервенцији. Код неке старе даме, коју већ годинама посећујем двапут дневно, моја лекарска делатност при јутарњој посети се ограничава на два чина: капнем јој у око неколико капи течности за очи и дам јој инјекцију морфиума. Две бочице, модра за колириум (течност за очи) и бела за раствор морфиума, редовно су припремљене. За време та два чина моје мисли су вероватно већином заузете нечим другим; то се већ толико пута поновило да је моја пажња притом готово сасвим слободна. Једног јутра опазим да је мој аутомат радио погрешно, да је цевчицу за капи замочио у белу бочицу уместо у модру и да је капнуо у око не колириум, него морфиум. Уплашио сам се необично и смирио се тек пошто сам размислио да неколико капи двопроцентног раствора морфиума ни у вежњачи ока не могу проузроковати никакво зло. Осећање страха очигледно је морало имати други извор.

При покушају да анализујем ту малу грешку, паде ми најпре на ум фраза: »погрешити са старом« (sich an der Alten vergreifen), која је могла да покаже најкраћи пут до разрешења. Био сам под утиском сна који ми је пређашњег вечера испричао неки младић и чија се садржина могла протумачити само у смислу сексуалног односа са сопственом мајком*. Чудна чи-

* То је *Едипов сан*, како га називам, јер садржи кључ за разумевање легенде о краљу Едипу. У Софокловом тексту ми из Јокастиних уста чујемо алузију на такав сан (пореди »*Traumdeutung*«, Ges. Schriften стр. 266).

љеница, да за легенду не претставља никакву сметњу старост краљице Јокасте, чинила ми се у сагласности са мојим закључком да, при заљубљености у сопствену мајку, никад није у питању њена актуелна личност, него њена млађана слика из доба детињства коју је син сачувао у свом сећању. Такве неподударности настају увек, када нека фантазија, која се колебала између два разна доба, постане свесна и тиме везана за једно одређено доба. Утонуо у мисли такве врсте, дошао сам до своје болеснице, старе преко деведесет година; мора бити да сам баш био на путу да схватим општечовечански карактер бајке о Едипу као корелат зле коби која се изражава у пророчанствима, јер сам онда »погрешио са старом«. Међутим, та је омашка сасвим безазлена; од две могућне грешке, да употребим морфиум за око или колириум за инјекције, изабрао сам далеко безначајнију. Још увек остаје отворено питање: да ли се при омашкама које могу проузроковати тешко зло сме помишљати на несвесну намеру, слично као при овде наведеним и рашчлањеним.

Овде, као што се могло очекивати, материјал ме оставља на цедилу, и ја морам да се задовољим наслућивањима и приближним претпоставкама. Познато је да се у тежим случајевима психонеурозâ понекад као симптоми болести појављују повреде самога себе и да се ту никад не може искључити самоубиство као исход психичког сукоба. Дошао сам до сазнања, и једног дана доказаћу то довољно разјашњеним примерима, да су многе наоко случајне повреде тих болесника уствари самоповреде; тенденција ка кажњавању самога себе, која стално вреба и која се иначе изражава као самопрекор или доприноси стварању симптома, вешто искоришћује случајно створену ситуацију или је мало дотерује, док не постигне жељени ефект: повреду. Такви догађаји нипошто нису ретки ни у средње тешким случајевима; а удео несвесне намере одаје низ нарочитих црта, на пр. упадљива прибраност коју ти болесници задржавају при тобожњем несрећном случају*.

---

*Самоповреда, која не иде за потпуним уништењем самога себе, у нашем садашњем стању културе, уопште, нема друге могућности већ да се крије иза случајности или да се ствaрује симулишући спонтано обољење.

Место многих, саопштићу из мог лекарског искуства само један једини случај исцрпно: Нека млада жена, приликом вожње колима, несрећним случајем, сломије кост испод једног колена, тако да недељама мора да остане у постељи; притом пада у очи да она не изражава бол и да своју невољу сноси необично мирно. Ова незгода увод је у дуго и тешко неуротично обољење, од кога је најзад избави психоанализа. За време лечења дознајем споредне околности тог несрећног случаја, као и извесне утиске који су му претходили. Та млада жена била је са својим врло љубоморним мужем на имању једне удате сестре, у друштву своје многобројне остале браће и сестара и њихових жена и мужева. Једног вечера, приказивала је у том интимном кругу једну од својих вештина, плесала је, по свим правилима те уметности, »cancan«[94], уз огроман аплауз својих рођака, али не на задовољство свога мужа. Он је, штавише, после тога сиктао: »Опет си се понашала као блудница«. Та ју је реч погодила као ударац маљем: да ли баш због те продукције у плесу или због чега другог, у то се засад не упуштамо. Те ноћи је спавала немирно, сутрадан пре подне захтевала је да начини излет колима. Али, она је сама изабрала коње, одбила једне и тражила друге. Најмлађа сестра хтела је да се њено одојче са својом дадиљом повезе тим колима; томе се она енергично успротивила. За време вожње била је нервозна, опомињала је кочијаша да се коњи плаше, и када је, у једном тренутку, одиста било нешто теже управљати немирним животињама, она је у страху искочила из кола и сломила ногу, док су они који су остали у колима остали здрави и читави. Иако после открића ових појединости једва може бити сумње да је та незгода уствари била аранжирана, ипак морамо да се дивимо вештини која је приморала случајност да тако тачно одмери казну за кривицу. Јер сада јој је за дуже времена било немогућно да игра канкан.

Некад је она била уобичајени знак жалости; у друга времена могла је да изражава идеје побожности и одрицања од светских уживања.

[94] **Канкан**, плес пореклом из Алжира, са слободним и не нарочито пристојним покретима.

О сопственим самоповредама у мирним временима могу само мало да саопштим, али под изванредним околностима нисам за то неспособан. Ако се неко од чланова моје породице пожалио да се ујео за језик, да је пригњечио прсте итд., место очекиваног саосећања, ја увек постављам питање: »Ради чега си то учинио?« Али, ја сам сâм веома болно пригњечио свој палац, када ми је један млад болесник, за време лечења, признао намеру (која се наравно није могла схватити озбиљно) да се ожени мојом најстаријом ћерком, док сам ја знао да се она налази у санаторијуму у крајњој животној опасности.

Један од мојих дечака, који је својим живим темпераментом задавао тешкоће онима који су га неговали у болести, имао је једног јутра напад беса зато што се од њега тражило да то преподне остане у постељи; претио је да ће се убити, што је научио из новина. Увече ми је показао чворугу коју је задобио, ударивши се једном страном грудног коша о кваку. На моје иронично питање ради чега је то учинио и шта је хтео тиме да постигне, одговорио је 11-годишњи дечак као просветљен: »То је био мој покушај самоубиства, којим сам ти јутрос претио«. Не верујем да су моја схватања о самоповреди тада била приступачна мојој деци.

Ко верује да постоји полунамерна самоповреда — ако је допуштен тај невешти израз — припремљен је тиме за претпоставку да, поред свесно намерног самоубиства, постоји и полунамерно — са несвесном намером — уништење самога себе; та врста самоубиства уме вешто да искористи ситуацију која угрожава живот и да је маскира као случајну несрећу. Такви случајеви нипошто не морају бити ретки, јер број људи код којих тенденција за самоуништењем у извесној јачини постоји много је већи од броја оних код којих се она остварује. Самоповреде су редовно компромис између те тенденције и сила које јој се противе; па и онде где стварно дође до самоубиства, постојала је самоубилачка наклоност одавна у мањој мери или као несвесна и сузбијана тенденција.

И свесна самоубилачка намера бира време, средства и прилику; сасвим је у складу с тим што и несвесна намера

чека повод који ће се постарати за један део узрока и, везујући одбранбене силе личности, ослободити намеру притиска који је спутава*. То што овде износим, нипошто нису празна умовања; дознао сам за више примера привидно случајног страдања (пада с коња или с кола), док ближе околности оправдавају сумњу у самоубиство које је настрадали несвесно допустио. На пр. за време официрских трка један официр се сруши с коња и тако тешко повреди да неколико дана после тога подлегне. Његово понашање у тренутку када је дошао к себи у многом је падало у очи. Још чудније је било његово понашање пре тога догађаја. Био је дубоко ожалошћен смрћу своје вољене мајке, у друштву другова добивао је нападе грчевитог плача, присним пријатељима је говорио да је сит живота, хтео је да иступи из војске, да би отишао у Африку и тамо учествовао у рату, који му је иначе био индиферентан**; некада одважан јахач, избегавао је да јаше, где је год могао. Најзад, пре трка из којих није могао да се извуче, говорио је о мрачним предосећањима; са обзиром на наше схватање, нећемо се зачудити што су се та предосећања испунила. Приговориће ми се да се само по себи разуме да човек у таквој нервозној депресији не уме да господари животињом онако као када је здрав. Потпуно се слажем с тим; само, ја

* Случај је онда најзад исти као и случај полног напада на жену, у коме жена не може свом својом мишићном снагом да се одбрани од мушкарчевог напада зато што њему у помоћ придолази један део несвесних побуда нападнуте. Каже се да је у таквој ситуацији жена просто као *узета;* треба само још додати разлоге те узетости. Утолико је духовита пресуда Санча Пансе, коју он изриче као гувернер на свом острву, психолошки неправедна (Дон Кихот, II део, гл. 15). Нека жена пред судију довуче човека који ју је, по њеном тврђењу, насилно обешчастио. Санчо јој као отштету да пун новчаник који је узео од оптуженог, а овом, пошто је жена отишла, допусти да потрчи за њом и да јој новчаник опет отме. Обоје се враћају, рвајући се, и жена се похвали како зликовац није могао да се дочепа новчаника. Нато ће Санчо: »Да си своју част упола тако озбиљно бранила као овај новчаник, тај човек ти је не би могао одузети«.

** Лако је увидети да ситуација на бојишту иде у сусрет свесној самоубилачкој намери која ипак избегава директни пут. Пореди у »Валенштајну« речи шведског капетана о смрти Макса Пиколоминија: »Кажу да је хтео да умре«.

бих механизам те моторичке спутаности услед »нервозности« тражио у овде наглашеној намери самоуништења.

Ш. Ференци у Будимешти допустио ми је да објавим анализу једне привидно случајне повреде пуцњем, коју он проглашава за несвестан покушај самоубиства. Ја могу да се сложим са његовим схватањем:

»J. Ад., столарски помоћник, потражио ме је 18 јануара 1908. Хтео је да чује од мене да ли куршум који је, 20 марта 1907, продро у његову леву слепоочницу може или мора да се отстрани операцијом. Изузевши повремену, не нарочито интензивну, главобољу, он се осећа здрав; ни објективним прегледом, осим карактеристичног, од барута црног, ожиљка на левој слепоочници, не може да се констатује ништа, тако да сам противан операцији. Упитан о околностима под којима се то десило, он изјављује да се случајно повредио. Играо се револвером братовљевим, *мислећи да је празан*, притиснуо га левом руком на *леву* слепоочницу (он није левак), ставио прст на ороз, и револвер је одапео. *У револверу за шест метака била су три.* Упитам га: како је дошао на идеју да узме револвер. Он одговори да је то било доба његовог рекрутовања; уочи тога дана, увече, узео је оружје са собом у крчму, јер се бојао да ће доћи до туче. Приликом рекрутовања, он је проглашен за неспособног због проширених вена, због чега је био веома постиђен. Отишао је кући, играо се револвером, али није имао намеру да себи нешто учини; утом се десила несрећа. На друго питање: како је иначе задовољан са својом судбином, одговорио је уздахом и испричао своју љубавну историју, с девојком која је њега такође волела, али га је ипак напустила; из чисте грамзивости она се иселила у Америку. Он је хтео да пође за њом, али су га родитељи спречили. Његова драгана отпутовала је 20 janура 1907, дакле два месеца пре несрећног случаја. Упркос свим овим моментима, болесник је упорно тврдио да је пуцањ био „несрећан случај". Али ја сам тврдо уверен да је немарност која се показала у непроверавању да ли је оружје пуно, пре но што га је узео да се њим игра, као и повреда самог себе детерминисана психички. Он је још сав био под депресивним утиском своје несрећне љубави

и хтео је у војсци очигледно да је „заборави". Пошто му се и та нада изјаловила, дошло је до играња оружјем, тј. до несвесног покушаја самоубиства. То што је револвер држао у левој руци, а не у десној, јасно говори у прилог томе да је одиста хтео само да се „игра", тј. да није имао свесну намеру да изврши самоубиство«.

Други пример привидно случајне повреде самог себе такође ми је препустио аутор који га је запазио; тај случај потсећа на пословицу: »Ко другоме јаму копа, сам у њу пада«.

»Гђа X, из боље грађанске средине, удата је и има три детета. Нервозна је додуше, али јој никад није било потребно лечење, јер је ипак довољно способна за живот. Једног дана, она је пролазно али прилично тешко унаказила лице; то се десило на овај начин:

»У улици која се оправљала, она се спотакла о гомилу камења и ударила лицем о неки зид. Лице јој је било пуно огреботина, капци модри и отечени; уплашила се за своје очи и позвала лекара. Пошто је у том погледу била умирена, упитао сам је: »А зашто сте ви уствари тако пали?« Одговорила је да је баш пре тога свога мужа, који је отпре неколико месеци имао неко обољење зглоба, због чега је тешко ходао, опоменула да се у тој улици добро припази; а већ више пута се уверила да се, зачудо, њој самој дешава то, због чега је опоменула другог.

»Нисам се задовољио овом детерминацијом њене незгоде, па сам упитао, да ли не би умела да каже нешто више. Да, управо пре незгоде видела је у дућану на супротној страни улице лепу слику и пожелела сасвим изненада да је има, као украс у дечјој соби; пошла је право према дућану, не пазећи на улицу, спотакла се о гомилу камења и пала лицем према зиду куће, не учинивши ни најмањи покушај да се заштити рукама. Намера да купи слику била је одмах заборављена, она је пожурила кући.

— Али зашто нисте пажљивије гледали? — упитам.

— Да — одговори она — можда је то ипак била *казна*! Због оне историје коју сам вам у поверењу већ испричала.

— Дакле вас је та историја још увек мучила?

— Да. После сам се кајала, сматрала себе саму злом, злочиначком и неморалном; али тада сам била готово луда од нервозности.

»Посреди је био побачај, који је на њен захтев почела надрилекарка а довршио специјалиста, и то у сагласности с њеним мужем, пошто су, због својих пекуниарних прилика, хтели да буду поштеђени даљег потомства.

— Чешће себи пребацујем: та ти си дала да ти убију дете. И бојала сам се да тако нешто ипак не може остати некажњено. Сада, пошто сте ме уверили да за очи нема опасности, потпуно сам умирена: сада сам ионако већ *довољно кажњена*.

»Тај несрећни случај био је дакле самокажњавање, с једне стране да би испаштала за своје недело, с друге стране да би избегла можда много већу непознату казну, од које је месецима непрестано осећала страх.

»У тренутку када је јурнула према дућану да купи ону слику, била је успомена на целу ту историју са свим њеним страховањима — која се у њеном несвесном већ доста јако будила још док је опомињала свог мужа — постала одвећ снажна и можда је могла да се изрази отприлике овим речима:

»„А шта ће теби украс за дечју собу, теби која си дала да ти убију дете! Ти си убица! Тешка казна снаћи ће те зацело!“

»Та мисао није постала свесна; али зато је она, у том, рекао бих, психолошком моменту, искористила ситуацију па гомилу камења, која јој се чинила подесна за ту сврху, употребила на неупадљив начин да би казнила саму себе; зато она при паду није ни испружила руке и зато се није ни много преплашила. Друга, можда мање значајна, детерминација њене незгоде је самокажњавање због *несвесне* жеље да отстрани свога мужа, који је у тој афери истина био сукривац. Та жеља се одала опоменом мужу да добро припази у улици са гомилама камења; опоменом која је била потпуно излишна, пошто је њен муж, баш зато што није добро могао да хода, ишао врло опрезно«*.

---

* Van Emden, *Кажњавање самог себе због абортуса* (Zentralblatt für Psychoanalyse II, 12.) — Један кореспондент пише уз тему о »самокажњавању

Ако размотримо ближе околности следећег случаја, бићемо склони да и J. *Штерке*-у (l. c.) дамо за право, када ту привидно значајну самоповреду схвата као приношење на жртву:

»Нека дама, чији је зет морао да отпутује у Немачку да би тамо ступио у војску, опарила је ногу под следећим околностима: Њена кћи очекивала је ускоро порођај, а мисли на ратне опасности наравно нису стварале ведро расположење целој породици. Дан пре него што ће зет отпутовати, позвала је њега и своју кћер на ручак. Сама је у кухињи готовила јело, пошто је претходно, зачудо, своје високе ципеле са умецима за равне табане, у којима може удобно да иде и које она код куће и носи, заменила паром превеликих, горе отворених папуча свога мужа. Када је скинула с ватре велики лонац пун узавреле супе, испустила га је и опарила доста озбиљно једну ногу, нарочито горњи део стопала који, због отворене папуче, није био заштићен. — Разуме се да су ту недаћу сви приписивали њеној појмљивој „нервозности". Првих дана после ове „жртве" била је врло опрезна с врућим предметима; то је ипак није спречило да неколико дана касније опари врелом чорбом једну руку«*.

омашкама«: Ако посматрамо како се понашају људи на улици, имамо прилике да констатујемо како се често мушкарцима који — као што је то већ обичај — гледају за женама које пролазе, дешава нека мала незгода. Час један — по равном тлу — угане ногу, час неко налети на бандеру, час повреди себе на који други начин.

* У великом броју таквих случајева повреде или смрти услед незгоде немогућно је са сигурношћу утврдити њихову природу. Онај ко ту незгоду посматра из даљине неће имати повода да у њој види што друго до случајност, док ће неко ко је ближи настрадалом и ко зна за интимне појединости имати разлога да иза случајности наслућује несвесну намеру. Какве врсте знање то треба да буде и какве околности су ту у питању, види се лепо из следећег извештаја младог човека чија је жена на улици прегажена:

»У септембру прошле године упознао сам се са госпођицом Z, старом 34 године. Била је добро ситуирана, пре рата је била верена, али вереник јој је 1916 погинуо као активни официр. Упознали смо се и заволели, не помишљајући испрва на брак, јер нам се чинило да то не допуштају околности ни њене ни моје, а нарочито да то не допушта разлика у годинама: мени је било 27 година. Како смо становали у истој улици, једно према другоме, и како

Ако тако иза привидно случајне неспретности и моторне инсуфициенције може да се крије бесно кидисање на сопствено тело и сопствени живот, онда више није потребан велики корак да би се сматрало као могућно протегнути исто схватање и на омашке које озбиљно угрожавају живот и здравље других. То што ја могу да допринесем за поткрепљење тога схватања потиче из искустава са неуротичнима, не одговара дакле потпуно захтевима који се могу поставити. Саопштићу један случај у коме ме уствари на траг који је онда омогућио разрешење сукоба код болесника није навела омашка, него нешто што би се пре могло назвати симптомском или случајном радњом. Једном сам се примио тога да побољшам брак једног врло интелигентног човека; његово неслагање с младом женом која га је нежно волела зацело није било без стварне основе, али, као што је и сâм признавао, на тај начин није могло бити потпуно објашњено. Он се непрестано носио мишљу да се разведе; али је ту мисао ипак одбацивао, јер је нежно волео своја два мала детета. Уза све то се увек опет враћао на ту намеру, а никад није покушао ништа што би ту ситуацију могло да учини сношљивом. Таква неспособност да се сукоб реши за мене важи као доказ да ту несвесни и по-

---

смо свакодневно били заједно, наше дружење је у току времена постало интимно. Тако смо дошли на помисао да склопимо брак, и ја сам се напослетку сам сагласио с тим. Намеравали смо да се веримо о Ускрсу ове године. Госпођица Z. хтела је пре тога да отпутује својим рођацима у М; но у том ју је изненада спречио железнички штрајк, изазван Каповим пучем. Чинило се да победа радништва и њене последице стварају мрачне изгледе за нашу даљу будућност; то се једно кратко време изражавало и у нашем расположењу, нарочито пак у расположењу госпођице Z., које је и иначе било доста променљиво, пошто је веровала да за нашу будућност настају нове препреке. Али у суботу, 20 марта, била је необично весела и расположена, што ме је не само расположило, него и заразило, тако да смо све гледали у ружичастим бојама. Неколико дана пре тога говорили смо да ћемо једном приликом отићи заједно у цркву, али нисмо утврдили никакво одређено време. Сутрадан, у недељу 21 марта, ујутру у 9 сати 15 минута, позвала ме је телефонски да одмах дођем по њу и да је водим у цркву; но ја сам то одбио, јер не бих могао да будем готов на време, а осим тога сам хтео да посвршавам неке послове. Госпођица Z. је била видно разочарана; пошла је сама према цркви; на степеницама своје куће срела је неког познаника, с којим је заједно про-

тиснути мотиви појачавају свесне који се боре између себе и у таквим случајевима се примам задатка да сукоб окончам психичком анализом. Једног дана ми је он испричао догађај, који га је веома уплашио. Шалио се са својим старијим дететом, оним које је далеко више волео, дизао га увис и спуштао, и то једном на таквом месту и тако високо да је дете теменом скоро ударило о тешки лустер који је висио са таванице. *Скоро*, па ипак не, или тек што није! Детету се није десило ништа, али од страха му се завртело у глави. Отац је застао ужаснут, са дететом на руци, мајка је добила хистеричан напад. Особита вештина тога неопрезног покрета, жестина реакције родитеља навели су ме на то да тај догађај посматрам као симптомску радњу, која је имала да изрази злу намеру против вољеног детета. Таквом схватању је противречила садашња нежност оца према детету; но та противречност се могла разрешити претпоставком, да је импулс за позлеђивање детета настао у оно време када је то дете још било једино и тако мало да отац за њега још није могао да има нежно интересовање. Онда сам лако могао претпоставити и то да је тај човек, кога је његова жена слабо задовољавала, тада имао следећу мисао или намеру: Ако ово мало створење, до

дужила кратки део пута од улице Тауенцин до Ранкеове, у најбољем расположењу, не поменувши уопште наш разговор. Онај господин се опростио, рекавши на растанку неку шаљиву реч — госпођица Z. је имала само да пређе преко средњег дела улице, који је на томе месту био проширен и јасно прегледан — утом је, тик до плочника, прегазе кочије с коњском запрегом (згњечена јетра, што је неколико сати касније проузроковало смрт). Преко тог места прелазили смо раније стотинама пута; госпођица Z. је била изванредно опрезна, врло често је мене самога задржавала од неопрезности, тога јутра на улици није било готово никаквих кола, трамваји, омнибуси итд. су штрајковали — баш у то време на улици је био готово *апсолутан мир*, она је безусловно морала кочије, ако не видети, онда свакако чути! — Сви верују да је то случај — моја прва помисао је била: то је немогуће; истина, не може бити говора ни о некој намери. Покушао сам да то објасним психолошки. После дужег времена мислио сам да сам нашао такво објашњење у Вашој »Психопатологији свакодневног живота«, утолико пре што је госпођица Z. понекад показивала извесну склоност ка самоубиству, штавише покушавала да и мене наговори на извршење самоубиства, тако да сам је доста често одвраћао од таквих мисли; на пр., још два дана пре оног догађаја почела

кога ми није нимало стало, умре, онда сам слободан и могу да се разведем од те жене. Жеља да то сада толико вољено створење умре морала је дакле постојати и даље. Одавде се лако могао наћи пут до несвесне фиксације те жеље. Да постоји моћна детерминација могло се одиста закључити из ове болесникове успомене из детињства: смрт једног младог брата, коју је мајка сматрала као последицу очеве немарности, довела је до жестоких препирки између његових родитеља, с претњом да ће се развести. Даљи ток брака мога болесника потврдио је моју комбинацију и тиме што је лечење било успешно.

Ј. Штерке (l. c.) изнео је пример који показује да песници не зазиру од тога да на место намерне радње ставе омашку у хватању и да је, на тај начин, учине извором најтежих последица.

»У једној од скица *Heyermans*-овиx* налази се грешка у хватању, коју аутор искоришћује као драматски мотив.

»То је скица „Том и Теди". Гњурачи, муж и жена, наступају у неком вариетеу, остају дуже времена под водом и ту, у железном басену са стакленим зидовима, изводе разне вештине; жена отпре кратког времена има односе с неким другим човеком, дресером. Муж гњурач управо их је пре претставе затекао заједно у гардероби. Тиха сцена, погледи пуни претње, гњурач вели: „После!"— Претстава почиње. Гњурач ће извести најтежу вештину, остаће „два и по минута у херметички затвореном сандуку испод воде". Ту вештину су већ чешће изводили; сандук би затворен, и „Теди показује публици, која на својим сато-

---

је, по повратку са шетње, без икакве спољне мотивације, да говори о својој смрти и регулисању свога наследства; за ово последње се уосталом није постарала! Знак да оне њене речи зацело нису изражавале њену намеру. Ако смем да кажем своје немеродавно мишљење, ја у овој несрећи не видим случајност, а ни последицу поремећене свести, него намерно самоуништење, извршено са несвесном тенденцијом а маскирано као несрећни случај. У том схватању ме поткрепљују извесне изјаве госпођице Z. њеним сродницима, како раније кад ме још није познавала, тако и касније — као и мени све до последњих дана. А све то се мора схватити као последица тога што је изгубила свог ранијег вереника, кога јој ништа није могло надокнадити.

* *Hermann Heyermans*, Schetsen van Samuel Falkland, 18. Bundel, Амстердам, H. J. W. Becht, 1914.

вима контролише време, кључ". Неколико пута и намерно пушта да кључ падне у басен, па се онда журно загњури да га извади, да не би било касно, када сандук треба отворити.

»Тога вечера, 31 јануара, Тома су као обично закључали хитри прсти вредне и окретне женице. Он се смешио иза прозорчета — она се играла кључем и чекала његов знак. Иза кулиса стајао је дресер са својим беспрекорним фраком, својом белом кравaтом, својом канцијом. Да би привукао њену пажњу, он, трећи, сасвим кратко звизну. Погледала је онамо, насмејала се и, неспретним покретом човека чија је пажња одвраћена, бацила кључ толико увис да је тачно за два минута и двадесет секунда, добро бројано, пао поред басена, међу наборе платна које је скривало постоље. Нико то није видео. Нико није могао да види. Из дворане била је оптичка варка таква да је свако видео како кључ пада у воду, а нико од помоћног позоришног особља то није опазио, јер је платно ублажило звук.

»Смејући се, без оклевања, Теди је прекорачила ивицу басена. Смејући се — он ће зацело издржати — сишла је низ лестве. Смејући се ишчезла је испод ногара да би тамо тражила, па кад кључ није одмах нашла, сагла се, испред платна, са изразом на лицу као да хоће да каже: „Уф, ала је то непријатно!"

»У међувремену, Том је иза прозорчета изводио своје смешне гримасе; као да је и он почео да се узнемирава. Видела се белина његових лажних зуба, видело се како жваће своје усне под својим као лан светлим брковима, видели су се комични мехури од дисања који су се појавили и онда када је јео јабуку. Видело се како својим бледим и кошчатим прстима копа и чепрка; публика се смејала као што се већ чешће смејала тога вечера.

»Два минута и педесет и осам секунди...

»Три минута седам секунди... Дванаест секунди...

»Браво! Браво! Браво!...

»Тада у дворани настаде запрепашћеност и чепркање ногама, јер су и слуга и дресер почели да траже, и завеса је пала пре него што је поклопац дигнут. Шест енглеских игра-

чица наступило је, затим човек са понијима, псима и мајмунима, и тако даље.

»Тек идућег јутра публика је дознала да се десила несрећа, да је Теди остала удовица...

»Из наведеног се види како је одлично овај уметник морао сам да разуме суштину симптомске радње, да би нам тако тачно изложио дубљи узрок смртоносне неспретности«.

ГЛАВА ДЕВЕТА

СИМПТОМСКЕ И СЛУЧАЈНЕ РАДЊЕ

Досад описане радње, које смо објаснили као остварење једне несвесне намере, појављивале су се у облику ремећења других намераваних радњи и скривале су се под маском неспретности. Случајне радње, о којима ће сада бити говора, разликују се од омашака у говору само по томе што се не наслањају на свесну намеру, па им тако тај изговор неспретности није потребан. Оне се појављују саме за себе и ми се од њих не бранимо, јер не налазимо да у њима постоји циљ и намера. Вршимо их »не мислећи ништа притом«, тек »сасвим случајно«, да би се »само запослиле руке«, и сматрамо да такво објашњење треба да прекрати свако даље истраживање о значају те радње. Да би се могле користити тим изузетним положајем, ове радње, које се више не служе изговором о неспретности, морају испуњавати извесне услове: морају бити *неупадљиве* и њихов ефект мора бити незнатан.

Сабрао сам велики број таквих случајних радњи, које сам вршио ја или су их вршили други, и, пошто сам темељно истражио поједине примере, мислим да оне пре заслужују име *симптомских радњи.* Оне изражавају нешто што само лице које их чини у њима не наслућује и што по правилу не намерава да саопшти, него жели да задржи за себе. Оне, дакле, исто као и све друге досад разматране појаве, играју улогу симптома.

Најобимнији материјал таквих случајних или симптомских радњи добијамо свакако при психоаналитичком лечењу неуротичара. Не могу да одолим жељи да на два примера тога порекла не покажем колико далеко иде и како је фина детерминација тих наоко ситних појава, детерминисаних несвесним ми-

слима. Граница између симптомских радњи и омашки у хватању тако је неодређена, да сам ове примере могао изнети и у претходном одељку.

1. Нека млада жена саопштава, за време аналитичког часа, шта јој је пало напамет: Јуче, док је секла нокте, »посекла је своје месо, када се трудила да отстрани фину кожицу око нокта«. То је тако мало интересантно да се зачуђени питамо зашто се она, уопште, тога сетила и то споменула; и ми наслућујемо да је ту посреди симптомска радња. Одиста је прст на ком се десила та мала незгода био домали, тј. прст на коме се носи бурма. Поврх тога била је то годишњица њеног венчања, што повреди фине кожице даје сасвим одређени смисао, који је лако погодити. Истовремено, она исприча сан који алудира на неспретност њеног мужа и на њену неосетљивост као жене. Али зашто се она повредила на домалом прсту леве руке, када се бурма носи на десној? Њен муж је правник, »доктор права« (Doktor der Rechte), а као девојка она је потајно гајила симпатије према неком лекару (у шали званом: »Doktor der Linke«, доктор леви). А »Ehe zur linken Hand« (дивљи брак) такође има своје одређено значење.

2. Једна неудата млада дама прича: »Јуче сам сасвим ненамерно поцепала надвоје новчаницу од сто форината и половину дала госпођи која ми је била у посети. Да ли је и то симптомска радња?« Тачније истраживање открива ове појединости. Новчаница: Та дама један део свога времена и свога иметка жртвује за добротворне циљеве. У заједници с једном другом дамом стара се за васпитање једног сирочета. Оних сто форината су сума послата од те исте даме; она је новчаницу ставила у коверат и привремено положила на свој сто.

Посетилац била је угледна госпођа, којој она помаже у другој добротворној акцији. Та је госпођа хтела да забележи низ имена оних личности којима би се могла обратити за помоћ. Недостајало је хартије; моја болесница дохвати коверат на свом писаћем столу и, не мислећи на то шта је у њему, поцепа га надвоје; један комад је задржала за себе да би имала дупликат листе, док је други комад предала својој гошћи. Треба имати у виду безазленост овог нецелисходног поступања.

Као што је познато, новчаница од сто форината не губи ништа од своје вредности ако је поцепана, у случају да се може потпуно саставити из поцепаних делова. Да та госпођа неће бацити онај комад хартије било је зајамчено важношћу имена која су на њој била забележена; а исто тако није могло бити сумње да ће она вратити скупоцену садржину чим је примети.

Но коју несвесну мисао је имала да изрази та случајна радња, омогућена заборављањем? Госпођа у посети имала је сасвим одређен однос према нашој болесници и њеном лечењу. То је била она иста госпођа која ме је, у своје време, препоручила болесној девојци као лекара, и ако се не варам, моја болесница сматра да јој дугује захвалност за тај савет. Да ли преполовљена новчаница од сто форината треба да буде хонорар за то посредовање? То би било доста чудно.

Но томе придолази још и други материјал. Дан раније распитала се посредница сасвим друге врсте код једне рођаке да ли би милостива госпођица хтела да се упозна са извесним господином; а ујутро, неколико часова пре доласка оне госпође, стигло је писмо од тога господина и просиоца, које је дало много повода за веселост. Када је госпођа почела разговор, распитујући се за здравље моје болеснице, ова је могла помислити: »Препоручила си ми, додуше, правог лекара, онога који ми је потребан; али кад би ми могла помоћи да дођем до мужа који би ми одговарао (а иза тога: до детета), била бих ти још захвалнија«. Ова мисао, која је остала потиснута, довела је до стапања обеју посредница уједно, и девојка је госпођи у посети предала хонорар који је њена машта била спремна да дâ оној другој. Ово разрешење постаће још веродостојније, ако додам да сам јој тек уочи тога дана, увече, причао о случајним или симптомским радњама. Она је затим искористила прву прилику да сама продукује нешто слично.

Толико честе случајне и симптомске радње могле би се груписати према томе да ли су прешле у навику, па се под извесним околностима појављују редовно, или су усамљене, појединачне. Прве (као играње ланцем од сата, увијање бркова итд.), које готово могу да послуже за карактеристику дотичне личности, приближују се разноврсним покретима тика и заслу-

жују да буду обрађене у вези са њим. У другу групу убрајам играње штапом који држимо у руци, шарање оловком, звекетање новцем у џепу, мешење теста и других пластичних материја, баратање по свом оделу и слично. Иза таквог занимања и играња за време психичког лечења редовно се крије смисао и значење који немају могућности да се друкчије изразе. Обично дотична особа не зна да тако нешто чини, или да је у нечему изменила своје обично понашање и баратање, а не види и не чује ни ефекте тих својих радњи. Она на пр. не чује звук који производи док звекеће новцем, и зачуђена је и не верује нам када је на то упозоримо. Исто тако је и све што неки људи чине са својим оделом, а да то сами често и не примете, значајно и вредно лекареве пажње. Свака промена човекове уобичајене спољашњости, свака мала немарност, као на пр. дугме које није закопчано, свако најмање откривање наготе изражава нешто што сопственик одеће директно неће, већином и не уме, да каже. Тумачења тих малих случајних радњи, као и докази за та тумачења, произлазе увек с довољном сигурношћу из пропратних момената за време психоаналитичког часа, из теме која се управо обрађује, и из помисли које се рађају, када се болеснику обрати пажња на привидну случајност. Због те везе са лечењем одустајем од тога да своја тврђења поткрепим саопштавањем примера са анализом; ипак све ово наводим, јер верујем да те радње код нормалних људи имају исти значај као и код мојих болесника.

Не могу да пропустим да бар на једном примеру не покажем до које мере симболична радња вршена по навици може да буде повезана са најинтимнијим и најважнијим у животу здрава човека*:

»Како нам је показао професор Фројд, симболика у детињем животу нормалног човека игра већу улогу него што се према ранијим психоаналитичким искуствима очекивало: са обзиром на то може бити од неког интереса ова кратка анализа, нарочито због медицинских перспектива које она садржи.

* Џонс, *Прилог симболици свакодневног живота.* (Zentralblatt für Psychoanalyse, I, 3, 1911.)

»Неки лекар приликом уређивања свог намештаја у новом стану наиђе на »једноставан« дрвени стетоскоп.[95] Пошто је за тренутак размислио где да га смести, осетио се побуђен да га стави постранце на свој писаћи сто, и то тако да стоји тачно између његове столице и оне на којој обично седе његови болесници. Радња сама по себи била је мало чудна из два разлога. Пре свега, њему није често потребан стетоскоп (он је неуролог), а кад му устреба, он употребљава двоструки, за оба уха. Друго: сви његови медицински апарати и инструменти били су смештени у орманима с фијокама, изузевши једино овог. Ипак, он више није мислио на ту ствар, док га једнога дана нека болесница, која још никад није видела »једноставан« стетоскоп, није упитала шта је то. Пошто јој је то објаснио, она га упита зашто га је поставио баш овамо; на што јој он, без оклевања, одговори да је то место исто тако добро као и свако друго. Но то му је дало повода да размисли да ли та радња нема неку несвесну мотивацију; упознат са психоаналитичком методом, одлучио је да ствар испита.

»Најпре се сетио чињенице да је на њега, док је био студент медицине, оставила утисак навика болничког лекара да приликом својих посета у болесничким собама увек држи у руци једноставан стетоскоп, ма да га никад није употребљавао. Томе се лекару изванредно дивио и био му је необично одан. Касније, када је сâм вршио праксу болничког лекара, примио је исту навику и било би му нелагодно када би, омашком, изишао из своје собе без тог инструмента у руци. Бескорисност те навике показала се не само у чињеници да је једини стетоскоп којим се стварно служио и који је носио у џепу био за оба уха, него и у томе да је ту навику задржао и када је био на хируршком одељењу и када му стетоскоп, уопште, више није био потребан. Значај ових запажања постаје одмах јасан, ако укажемо на фалусну природу ове симболичне радње.

»Затим се сетио друге чињенице: као малога дечака зачудила га је навика његовог лекара да у унутрашњости свога

[95] Стетоскоп (грчки стетхос = груди, скопеин = посматрати) — инструмент за испитивање груди, лекарска слушалица.

шешира носи једноставан стетоскоп; налазио је да је интересантно што доктор свој главни инструмент увек има при руци када иде у посету болесницима и што мора само да скине шешир (тј. један део своје одеће) па да га извади. Као мало дете био је неизмерно одан том лекару; а недавно је, анализујући самог себе, открио да је, када му је било три и по године, имао двојаку фантазију о рођењу своје млађе сестре: најпре, да је она била дете њега самог и његове мајке, затим: доктора и њега самог. У тој фантазији он је дакле играо како мушку тако и женску улогу. Даље се сетио да га је, кад му је било шест година, исти лекар прегледао; јасно му је у сећању како је уживао кад је у својој близини осетио главу доктора, који му је стетоскоп притиснуо на груди, и како су се груди ритмички покретале при дисању. Кад му је било три године, боловао је од хроничног обољења груди и морао је бесумње више пута бити прегледан; но тога се више није могао сетити.

»Кад му је било осам година, оставило је на њега утисак саопштење једног старијег дечака, који му је рекао како тај лекар има обичај да са својим болесницама леже у постељу. Зацело је било разлога за таква причања, и свакако су жене тога краја, па и његова рођена мајка, биле врло одане младом и симпатичном лекару. Сам анализовани падао је у неколико прилика у сексуална искушења у вези са својим болесницама, двапут се заљубљивао у болеснице, и најзад се једном од њих оженио. Да је главни разлог због кога је изабрао позив медицинара била његова несвесна идентификација са оним доктором, у то се једва може сумњати. Из других анализа може се закључити да је то сигурно најчешћи мотив (ма да је тешко одредити колико је чест) при бирању лекарског позива. У овом случају, он је био двоструко условљен: прво, у више прилика доказаном надмоћношћу лекара над оцем, на кога је син био врло љубоморан; и друго, лекаревим знањем о забрањеним стварима и његовим могућностима и приликама за сексуално задовољавање.

»Затим је дошао сан, који је већ на другом месту објављен,* јасно хомосексуално-мазохистичке природе; у њему неки

* »*Freud's Theory of Dreams*«, American Journ. of Psyhcol., април 1910, стр. 301, бр. 7.

човек, који у сну замењује лекара, напада сневача „мачем". Мач га је потсетио на причу у легенди о Велсунг-Нибелунзима, где Сигурд ставља го мач између себе и заспале Брунхилде. Иста прича налази се и у легенди о Артусу, коју он такође тачно познаје.

»Смисао те симптомске радње сада постаје јасан. Лекар је једноставни стетоскоп ставио између себе и својих болесница, тачно онако како је Сигурд свој мач ставио између себе и жене коју није смео да додирне. Та радња је била компромисна творевина; служила је двема побудама лекаревим: да удовољи, у машти, сузбијеној жељи за ступањем у сексуалне односе са неком дражесном болесницом, и да га истовремено потсети на неостварљивост те жеље. Била је то, такорећи, амајлија против искушења.

»Хтео бих још да додам да је на дечака снажан утисак оставило место из »Ришеље-а« лорда Литна (Lytton)[96]:

„Beneath the rule of mem entirely great
The pen is mightier than the sword*"

(Под владом сасвим великих људи — Моћније је перо него мач)

да је он постао плодан књижевник и да се служи необично великим налив-пером. Када сам га питао зашто му је то потребно, одговорио је: „Имам толико да изразим".[97]

»Ова анализа нам опет показује како далекосежна сагледања у душевни живот наш допуштају „безазлене" и „бесмислене" радње, и како је рано у животу развијена тенденција за симболизовањем«.

Из свога психотераписког искуства могу још да испричам случај, у коме је речито говорила рука, играјући се куглицом од хлеба. Мој болесник био је дечак од непуних тринаест година, већ готово две године тешко хистеричан; почео сам с њим психоаналитичко лечење, пошто је дужи боравак у заводу за лечење водом био безуспешан. Према мојој претпо-

---

[96] *Edward Lytton-Bulwer*, енглески књижевник, писац криминалних романа и драма у стиховима.

* Пореди »I wear my pen as others do their sword« од *Oldham*-а (Ја носим своје перо као други свој мач).

[97] У немачком оригиналу ту стоји карактеристичан израз „ausdrücken", што значи не само изразити, него и истиснути, исцедити.

ставци, он је морао имати неке сексуалне доживљаје и, са обзиром на његове године, бити мучен сексуалним питањима; но, ја сам се чувао да му притекнем у помоћ обавештавањем, јер сам још једном хтео да проверим тачност својих претпоставки. Разумљиво је, дакле, да сам био радознао којим путем ће се код њега наговестити оно што сам очекивао. Једнога дана, паде ми у очи да је нешто вртео међу прстима десне руке, турио руку у џеп, тамо се даље играо, опет је извукао итд. Нисам га питао шта му је у руци; али он ми је то показао, отворивши изненада руку. Биле су мрвице хлеба, згњечене у куглицу. Идућег дана опет је донео са собом такву куглицу, али је из ње, за време нашег разговора, с неверов атном брзином и затворених очију, обликовао фигуре које су побудиле моју пажњу. То су неоспорно били човечуљци с главом, две руке, две ноге, као и најпримитивнији преисториски идоли, и са дугим продужетком међу ногама, који је он извлачио у дуг шиљак. Чим је тај продужетак довршио, одмах је опет згњечио човечуљка; касније га је остављао, али је исто такав продужетак извлачио на леђима и на другим местима, да би прикрио значење првог. Хтео сам му показати, да сам га разумео, али уједно онемогућити изговор да при том обликовању људи није ништа мислио. Зато сам га изненада упитао: да ли се сећа историје оног римског краља који је изасланику свога сина дао пантомимичан одговор у башти. Дечак је тврдио да се не сећа, ма да је то морао учити пре много краћег времена него ја. Питао је: да ли је то прича о робу на чију је глатко обријану главу написан одговор. »Не, рекох, то је из грчке историје«. Затим сам му испричао: Краљ Тарквиније Супербус наредио је свом сину Секстусу, да се ушуња у један непријатељски латински град. Син, који је у међувремену стекао присталице у том граду, послао је скоротечу краљу с питањем шта сад треба да учини. Краљ није одговорио, него је отишао у своју башту и тамо, пошто је на његов захтев питање поновљено, ћутећи је одрубио највеће и најлепше главице мака. Скоротечи није остало ништа друго, већ да то саопшти Секстусу, који је оца разумео, па се потрудио да смакне најугледније грађане тога града.

Док сам ја говорио, дечак је застао у свом мешењу, а када сам почео да приповедам шта је краљ радио у својој башти, он је већ при речима »ћутећи одрубио« као муња брзим покретом откинуо главу свом човечуљку. Разумео ме је дакле и опазио да сам ја разумео њега. Сада сам га могао питати непосредно: дао сам му обавештења, до којих му је било стало, и за кратко време успели смо да неурозу излечимо.

Симптомске радње, које се у, готово неисцрпном, обиљу могу запазити код здравих као и код болесних, заслужују нашу пажњу из више него једног разлога. Лекару оне често служе као драгоцени путокази помоћу којих се сналази у новим или њему мало познатим околностима, посматрачу људи оне одају често све, понекад чак више но што он жели да зна. Ко уме да оцени њихов значај, осећа се погдекад као неки краљ Соломон, који је, према источњачкој легенди, разумевао говор животиња. Једног дана требало је да извршим лекарски преглед над неким непознатим младићем у кући његове мајке. Кад ми је изишао усусрет, пала ми је у очи, на његовим панталонама, велика мрља од беланчевине, која се познаје по карактеристичним крутим ивицама. Младић се најпре мало збунио, затим се извинио да је, због промуклости, попио живо јаје, од кога је вероватно нешто лепљиве беланчевине исцурило на његово одело; то је потврђивала и љуска од јајета која се још могла видети на тањирићу у соби. Према томе је сумњива мрља била разјашњена на безазлен начин; али, када нас је мајка оставила насамо, захвалио сам му се што ми је толико олакшао диагнозу, и, без околишења, сам као базу нашег разговора узео његово признање да пати од незгода мастурбације. Другипут посетио сам једну даму, која је била исто толико богата као и шкрта и луцкаста и која би лекара обично приморавала да себи крчи пут кроз читаву шуму којекаквих жалби, пре но што би му открила прости разлог свога поремећеног стања здравља. Када сам ушао, седела је за сточићем, забављена тиме да слаже сребрне форинте у гомилице: устајући, бацила је неколико комада тог новца на под. Помогао сам јој да их покупи и прекинувши је убрзо у описивању њене невоље, упитао сам: Дакле, отмени

зет вам је упропастио толики новац? Најпре је најодлучније порицала, да би одмах затим испричала жалосну историју о свом узбуђивању због зетове расипности. Истина, отада ме више није звала. Не могу да тврдим да увек стичемо пријатеље, саопштавајући људима значење њихових симптомских радњи.

Друго »признање омашком« саопштава Др. Ј. Е. Г. *ван Емден* (Хаг):

»Приликом наплаћивања у малом ресторану у Берлину келнер тврди да је цена једног одређеног јела — због рата — повишена за 10 пфенига: на моје питање зашто то није назначено на јеловнику, он одговори: да је то очигледна грешка, али да је извесно онако, како он каже! Међутим, док је новац стављао у свој џеп, био је тако неспретан, да му је комад од 10 пфенига, управо за мене, пао на сто!!

— Сада знам сасвим извесно, да сте ми рачунали одвише, хоћете ли да се распитам на каси?

— Молим вас, допустите... један тренутак... — и већ је ишчезнуо.

»Разуме се да му нисам бранио тај узмак; када се после два минута извинио да је, ни сâм не схватајући како, ово јело побркао с неким другим, дао сам му тих 10 пфенига као награду за његов прилог психопатологији свакодневног живота«.

Ко своје ближње посматра за време јела, може на њима да установи најлепше и најпоучније симптомске радње.

Тако саопштава др. Ханс Сакс:

»Био сам случајно присутан, када је старији брачни пар, с којим сам у сродству, вечерао. Госпођа је боловала од желуца, па је морала да држи строгу диету. Мужу је управо сервирано печење, па је своју жену, која није смела да добије од тога јела, умолио да му дода слачицу. Жена је отворила орман, дохватила бочицу са својим капљицама и ставила је пред мужа. Између бочице за слачицу, која је имала облик бачве, и мале бочице за капи није, наравно, било никакве сличности, која би могла да објасни омашку; уза све то је жена замену опазила тек када ју је муж, смејући се, упозорио на њу«.

Смисао те симптомске радње јасан је, тако да је свако објашњење излишно. За драгоцен пример те врсте, који је врло

вешто обрађен и искоришћен, имам да захвалим др. Бернарду *Датнеру* (Беч):

»Са својим колегом философом, д-ром Х., седим у ресторану при ручку. Он прича о недаћама кандидата, и узгред спомене да је, пре завршетка својих студија, нашао место секретара код посланика, односно опуномоћеног изванредног министра Чиле-а. Али министар је онда премештен, а новом се нисам претставио. Још док је изговарао ову последњу реченицу, принео је устима комад торте, али га је, као из неспретности, испустио, тако да му је пао с ножа. Одмах сам схватио потајни смисао ове симптомске радње и као узгред добацио колеги који није упознат са психоанализом: „Али ту сте допустили да вам умакне мастан залогај“. Но он не опази да се моје речи могу исто тако односити и на његову симптомску радњу и понови са необичном живахношћу, као да сам му напросто отео реч из уста, баш исте речи које сам ја изговорио: „Да, одиста је био мастан залогај то што сам тада пустио да ми умакне“; затим, да би себи олакшао, исприча са свима појединостима своју невештину која га је стала тога добро плаћеног места.

»Смисао те симптомске радње постаје јасан, кад се узме у обзир ово: мој колега се устручавао да мени, који сам му прилично далек, прича о својој неповољној материјалној ситуацији; али, мисао која му се наметала продрла је затим у виду симптомске радње: та радња симболички изражава оно, што је требало да остане прикривено и тако је, из несвесног, донела олакшање говорнику«.

Како и привидно ненамерно одузимање или одношење неког предмета са собом може имати одређени смисао, нека покажу ови примери:

1. Др. Б. *Датнер*:

»Неки колега посети своју обожавану пријатељицу из младости, првипут после њеног ступања у брак. Причајући ми о тој посети, он изрази своје чуђење, што није успео, да се код ње задржи само кратко време, као што је намеравао. А затим ми саопшти чудноват омашку која му се тамо десила.

»Муж његове пријатељице, који је учествовао у разговору, тражио је кутију шибица, која је сигурно лежала на столу, када је он дошао. И колега је тражио по џеповима да ли „је“ није случајно „присвојио“, но узалуд. Доста дуго после тога он „ју“ је одиста открио у свом џепу: притом му је пало у очи да је у кутији била свега једна једина шибица.

»Неколико дана касније, сан о тој пријатељици, у коме је симболика кутије била исувише јасна, потврди моје тумачење, према коме је колега својом симптомском радњом хтео да нагласи да су његова права првенствена, и да прикаже искључивост свога поседа (свега једна шибица у кутији)«.

2. Др. Ханс *Сакс*:

»Наша девојка особито воли извесну торту. Та је чињеница неоспорна, јер је то једино јело које она увек добро зготови. Једне недеље донесе нам баш ту торту, стави је на „креденц“, узе тањире и прибор, употребљене за раније јело, и нарећа све то на служавник, на коме је унела торту; затим на ту гомилу стави поново торту, место да нас послужи њоме, и ишчезе у кухињу. Мислили смо најпре да је торти нашла неки недостатак, који је хтела да поправи; но, како се више није појављивала, моја жена зазвони и упита: „Бети, шта је с тортом?“ Нашто ће она, ништа не схватајући: „Зашто?“ Морали смо јој најпре разјаснити да је торту опет изнела; метнула ју је на служавник, однела и опет оставила, а да то није ни опазила.

»Идућег дана, када смо хтели да поједемо остатак, приметила је моја жена да торте има исто толико колико смо оставили дан раније, да девојка, дакле, није узела свој део од свог најмилијег јела. Упитана за разлог, одговорила је мало збуњена да јој се није јело.

»Инфантилни став је оба пута врло јасан; најпре, детињска неумереност, која циљ својих жеља неће да дели ни с ким, затим, исто тако детињско реаговање пркосом: ако нећете да ми дате сву, задржите је за себе, онда је нећу никако«.

Случајне или симптомске радње које се дешавају у вези с браком, често имају веома озбиљан значај и могле би човека који неће да води рачуна о психологији несвесног, навести да верује у претсказања. Није добар почетак када млада жена

на свадбеном путу изгуби своју бурму, но већином она је само затурена и ускоро се опет пронађе. — Познајем госпођу која је сада разведена и која је, управљајући својим имањем, документе често потписивала својим девојачким именом, много година пре но што га је поново примила. — Једном сам био гост неких младенаца; млада жена испричала је, смејући се, свој последњи доживљај: Сутрадан по повратку с пута посетила је своју неудату сестру, да би с њом, као у ранија времена, покуповала што треба, док је њен муж отишао својим послом. Одједном јој је пао у очи неки господин на другој страни улице и она је, додирнувши сестру руком, узвикнула: Види, тамо иде господин Л. Заборавила је да је тај господин отпре неколико недеља њен супруг. Мене су, док сам слушао ту причу, пролазили жмарци, али се нисам усудио да поверујем у свој закључак. Тек годинама касније сетио сам се опет те приче, када се тај брак завршио на најнесрећнији начин.

Из значајних радова А. *Медера** у Цириху, објављених на француском, узимам следеће запажање, које би исто тако могло да буде наведено код »заборављања«:

»Une dame nous racontait récemment qu'elle avait oublié d'essayer sa robe de noce et s'en souvint la veille du mariage à huit heures du soir; la couturière désespérait de voir sa cliente. Ce détail suffit à montrer que la fiancée ne se sentait pas très heureuse de porter une robe d'épouse, elle cherchait à oublier cette représentation pénible. Elle est aujourd'hui... divorcée«.

(Једна дама нам је недавно причала, како је заборавила да проба своју венчану хаљину и како се тога сетила тек уочи венчања у осам сати увече; кројачица је већ изгубила наду да ће видети своју муштерију. Овај детаљ довољан је да би показао, како се вереница није много радовала томе, што ће понети венчаницу, него се трудила да заборави ту мучну претставу. Она је данас... разведена.)

О великој глумици Елеонори Дузе пријатељ, који уме да види, причао ми је да она у једној од својих улога примењује

---

* Alphonse *Maeder*, *Contributions à la psychopathologie de la vie quotidienne*. Archives de Psychologie, VI, 1906.

симптомску радњу која јасно показује из каквих дубина она црпе своју игру. У некој драми о прељуби, она је баш имала препирку са својим мужем и сад стоји постранце, у мислима, пре него што ће јој прићи заводник. У том кратком интервалу, она се игра бурмом на свом прсту, скида је, да би је поново натакла, па је опет скида. Сада је сазрела за оног другог.

Овде се надовезује то, што Т. *Рајк* прича о другим симптомским радњама с прстењем:

»Познате су нам симптомске радње које врше брачници, скидајући и поново натичући бурму. Низ сличних симптомских радњи вршио је мој колега М. Од девојке коју је волео добио је прстен, с напоменом да га не сме изгубити, иначе ће она знати да је он више не воли. Отада је нарочито страховао, да би могао да изгуби прстен. Ако га је, на пр., при умивању, скинуо, прстен је редовно био затурен, тако да је често требало дуго тражити да би се опет нашао. Ако би бацио писмо у поштанско сандуче, не би могао да савлада лак страх, да ће му ивице сандучета за писма закачити и свући прстен. Једном је одиста баратао тако неспретно да је прстен пао у сандуче. Писмо које је том приликом одашиљао било је опроштајно писмо једној његовој бившој љубазници, према којој се осећао крив. У исто време се у њему пробудила чежња према тој жени, и та чежња је дошла у сукоб с његовом наклоношћу ка садашњем објекту његове љубави«. (*Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* III, 1915.)

Тема »прстен« даје нам прилике за поновну констатацију да је за психоаналитичара тешко наћи нешто ново, што не би већ пре њега било познато песнику. У роману Фонтане-а »Пред буру« судски саветник Тургањи каже за време друштвене игре фоте: »Верујете ли ви, моје даме, да се у давању залога откривају најдубље тајне природе«. Међу примерима којима он поткрепљује своје тврђење, једно заслужује нашу нарочиту пажњу: »Сећам се жене једног професора која је била у годинама када човек почиње да се гоји, и која је стално скидала бурму с прста да би је дала као залогу. Допустите да вам не приказујем брачну срећу те куће«. Он затим наставља: »У истом друштву налазио се господин који није престајао

да у крило дама депонује свој енглески перорез, десет сечива са отпушачем и упаљачем, све док тај монструм од ножа, пошто је поцепао неколико свилених хаљина, није ишчезао пред општим огорчењем«.

Нећемо се зачудити што се објекат са тако богатим симболичким значајем, као што је прстен, употребљава за омашке пуне смисла и онда када он не означава еротичну везу, као што то чини бурма или веренички прстен. Др. М. *Кардош* ставио ми је на расположење овај пример такве врсте:

»Пре више година мени се придружио човек много млађи од мене, који има исте духовне тежње као и ја, и чији је однос према мени отприлике однос ученика према свом учитељу. Једном извесном приликом ја сам му поклонио прстен; та прстен је за њега већ више пута био повод за симптомске радње, односно омашке, и то кадгод би нешто у нашим односима наишло на његово неодобравање. Недавно ми је испричао овај нарочито леп и провидан случај: Он ме је редовно једанпут недељно виђао и са мном разговарао; једном је, под неким изговором, изостао од тога састанка, јер му се састанак с неком младом дамом учинио привлачнијим. Сутрадан, преподне, опазио је, али тек пошто је већ одавно напустио кућу, да му прстен више није на прсту. Није се због тога узнемирио, јер је претпостављао да га је заборавио код куће на ноћном орманчету, где га је свако вече стављао, и да ће га тамо наћи, кад се врати кући. Одиста га је, одмах по повратку, потражио, али узалуд; нато је почео да, исто тако безуспешно, претражује собу. Најзад му паде на памет да је прстен на орманчету лежао — тако је то уосталом било већ више од годину дана — поред малог ножића који је обично носио у џепу од прслука; то га је навело на помисао да је »у расејаности« могао прстен да тури у џеп заједно с ножем. Посегнуо је дакле у џеп и ту одиста нашао тражени прстен.

»Бурма у џепу од прслука« је пословични начин смештања прстена, кад човек намерава да превари жену, од које га је добио. Његово осећање кривице навело га је дакле, најпре, да казни самога себе (»ти више не заслужујеш да носиш тај прстен«), а у другом реду да призна своје неверство, истина

само у виду омашке која није имала сведока. Тек заобилазно приликом саопштавања омашке — које се додуше могло предвидети — дошло је до признања тог малог „неверства"«.

Познат ми је и случај једног старијег господина, који се оженио врло младом девојком; он је намеравао да у првој брачној ноћи не отпутују, него да је проведу у неком хотелу велеграда. Тек што је стигао у хотел, опазио је, запрепашћен, да нема свога новчаника у коме се налазила цела сума новца одређеног за свадбено путовање; тај новчаник је, дакле, затурио или изгубио. Успело му је још да телефонски пронађе слугу који је у капуту, што га је младожења оставио, нашао новчаник. Пошто га је донео у хотел, човек који је тако без имања ступио у брак, могао је идућег јутра да пође на пут са својом младом женом: у самој тој ноћи био је, као што је предвидео, својим страховањем израженим у омашци, немоћан[98].

Утешно је што је »*губљење*« у неслућеном броју случајева симптомска радња и према томе добродошло бар једној потајној намери онога који губи. Често је оно само знак да се изгубљени предмет не цени, или да постоји потајна аверзија према њему или против лица од кога он потиче; или се пак склоност ка губљењу пренела на тај предмет са других и значајнијих објеката помоћу симболичке идејне везе. Губљење драгоцених предмета служи изражавању разноврсних побуда: оно може симболички да приказује неку потиснуту мисао, да понавља опомену коју бисмо радо пречули, или — а то пре свега другог — да претставља приношење на жртву мрачним силама судбине, јер служба тим силама ни међу нама још није ишчезла.

Ево само неколико примера ради објашњења ових реченица о губљењу:

Др. Б. *Датнер*:

»Неки колега ми саопштава да је изненада изгубио своју Пенкала-оловку, коју је имао већ преко две године и која му је постала нарочито драга због својих одличних квалитета. Анализа је показала следеће: Дан раније, колега је од свога

[98] Немачки »unvermögend« значи и без имања (ohne Vermögen) и полно немоћан, импотентан.

зета добио врло непријатно писмо, чија је завршна реченица гласила: „Засада немам ни воље ни времена да подупирем твоју лакомисленост и твоју леност". Афект који је то писмо изазвало био је тако снажан да је колега идућег дана сместа жртвовао Пенкалу, *поклон тога зета,* да га не би сувише тиштало то што га је он нечим задужио«.

У жалости за својом старом мајком, једна моја познаница се уздржавала, као што је појмљиво, од посећивања позоришта. Како је недостајало свега неколико дана до годишњице мајчине смрти, она, наговорена од својих познаника, пристаде да узме карту за једну нарочито интересантну претставу. Стигавши пред позориште, откри да је карту изгубила. Вероватно ју је бацила заједно с трамвајском картом, када је силазила из трамваја. Та иста дама се хвалила да никада ништа не губи непажњом.

Можемо, дакле, претпоставити да ни други случај губљења који је она доживела није био без дубље мотивације.

Стигавши у неко лечилиште, она одлучи да посети пансион, у коме је раније једном становала. Тамо је приме као стару познаницу и угосте; кад је хтела да плати, сазна да треба себе да сматра као госта, што јој није било сасвим право. Допустише јој да остави нешто за девојку која ју је послуживала; она отвори новчаник да би ставила на сто банкноту од једне марке. Увече јој слуга пансиона донесе банкноту од пет марака, која се нашла под столом и која по мишљењу сопственице пансиона свакако припада госпођици. То је она дакле испустила из новчаника, када је вадила напојницу за девојку. Вероватно је ипак хтела да плати свој цех.

У дужем саопштењу (Губљење као симптомска радња, *Zentralblatt für Psychoanalyse,* I, 10/11) расветлио је Ото *Ранк,* помоћу анализа снова, расположење за жртвовање, на коме се заснива акт губљења и дубље мотивације тог расположења. (Друга саопштења исте садржине у *Zentralblatt für Psychoanalyse,* II, и *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse,* I, 1913.) Интересантно је његово тврђење да је понекад не само губљење него и *налажење* предмета детерминисано. У ком смислу то треба разумети, нека покаже његово запажање које овде на-

водим. Јасно је да је при губљењу предмет већ дат, док се код налажења мора најпре да тражи.

»Нека млада девојка, која материјално зависи од својих родитеља, хоће себи да купи неки јевтин накит. У трговини се распита за цену предмета који јој се свидео, али сазна, на своју жалост, да он стаје више него што износи њена уштеђевина. Па ипак јој недостају свега две круне, да би себи могла да учини ту малу радост. Потиштена, она тумара улицама које су увече оживеле, идући својој кући. На једном од најпрометнијих тргова изненада — ма да је, како она тврди, била утонула у дубоке мисли — обрати пажњу на мали листић, поред кога је већ била прошла, не гледајући га. Окрете се, диже га и, на своје чуђење, виде да је то сложена новчаница од две круне. То ми је судбина послала, помисли, да бих себи купила онај накит; и развесељена пође натраг да би следила том мигу. Но у истом тренутку рече самој себи да то ипак не сме да учини, јер нађени новац доноси срећу, зато се не сме потрошити.

»Оно мало анализе што је потребно за разумевање ове случајне радње може се погодити из дате ситуације и без личног испитивања те особе. Међу мислима које су девојку обузимале, док је ишла кући, била је свакако у првом плану мисао о њеном сиромаштву, њеној материјалној оскудици, и то, како можемо да претпоставимо, у смислу испуњења њене жеље да тим тешким приликама дође крај. Идеја како би најлакше могла доћи до суме која јој је недостајала сигурно се појавила, изазвана њеним интересом да њена скромна жеља буде задовољена; и та идеја ју је зацело водила у правцу најједноставнијег решења: налажењу потребног новца. На тај начин њено несвесно (или претсвесно) било је усредсређено на налажење, чак иако јој мисао на то није постала сасвим свесна, јер јој је пажња била заузета другим („утонула у мисли“). Штавише, на основи сличних анализованих случајева можемо да тврдимо да *несвесна* готовост на тражење може много пре да доведе до циља него свесно управљена пажња. Иначе би се тешко могло објаснити како то да је новчаницу нашла, на своје сопствено изненађење, баш та једна особа од толико

стотина пролазника, усто под околностима које то отежавају: рђавим вечерњим осветљењем и у густој гомили људи. Колика је била та несвесна или претсвесна спремност показује ова необична чињеница: пошто је већ нашла новчаницу, дакле, пошто је та усредсређеност на налажење већ постала излишна и пошто је свесна пажња сигурно већ била одвраћена од налажења, та је девојка, продужавајући пут кући, на мрачном и усамљеном месту улице предграђа нашла неку марамицу«.

Мора се рећи да баш такве симптомске радње често претстављају најбољи прилаз познавању интимног душевног живота људи.

Од појединачних случајних радњи хоћу да саопштим једну, у којој је било могућно дубље тумачење и без анализе; она одлично осветљава услове под којима се такви симптоми могу, сасвим неупадљиво, произвести, и на њу се може надовезати примедба од великог значаја. На једном летњем путовању десило се да сам у једном одређеном месту морао чекати долазак мога сапутника. У међувремену, упознао сам се с неким младим човеком који се, како ми се чинило, такође осећао усамљен и који се радо придружио мени. Како смо становали у истом хотелу, било је природно да смо заједно јели и заједно ишли у шетњу. Послеподне трећега дана он ми одједном саопшти да тога вечера очекује своју жену која стиже брзим возом. Тада се пробудило моје психолошко интересовање, јер ми је већ то послеподне пало у очи да је мој друнбеник одбио предлог да пођемо на већи излет и да на нашој малој шетњи није хтео да удари извесним путем, јер му је био сувише стрм и опасан. За време поподневне шетње, он изненада рече да сам ја зацело гладан, да не треба због њега да одлажем вечеру, да ће он вечерати, тек пошто стигне његова жена, заједно с њом. Разумео сам тај миг и сео сам за сто, док је он пошао на железничку станицу. Идућег јутра срели смо се у холу хотела. Претставио ме је својој жени и додао: „Ви ћете доручковати с нама, зар не?" Имао сам још да свршим неки мали посао у суседној улици, па сам им рекао да ћу скоро стићи за њима. Када сам мало касније ступио у дворану за доручковање, видео сам да је тај пар седео за малим столом поред прозора, и то обоје на једној страни. На

супротној страни била је само једна столица, али преко њеног наслона био је пребачен велики и тешки капут мужа, тако да је покривао и седиште. Схватио сам врло добро смисао тога зацело не намерног, али зато утолико изразитијег распореда. То је значило : за тебе овде нема места, ти си сад излишан. Муж није спазио да сам ја остао стојећи пред столом, али га је дама одмах додирнула и шапнула му : „ Па ти си заузео господиново место".

Долазећи до таквих и сличних резултата, говорио сам себи да ненамерно вршене радње морају неминовно да постану извором неспоразума у општењу људи. Онај који их врши, а не зна за намеру која је с њима везана, не ставља их себи у рачун и не сматра да је одговоран за њих. Други, међутим, искоришћујући редовно такве радње свога партнера за стварање својих закључака о његовим намерама и схватањима, сазнаје више о психичким збивањима тога човека, него што је он са̂м спреман да призна и више него што он верује да је открио. Он се буни, ако му се саопште закључци изведени из његових симптомских радњи, изјављује да су они неосновани, јер није свестан да је вршећи те радње имао какву намеру, и жали се да га други погрешно разуме. Тачно узевши такво погрешно разумевање долази отуда што се разуме одвише фино и одвише много. Уколико су два човека »нервознија«, утолико ће пре један другом давати повода за неслагање и сукобе; што се тиче образложења и одговорности за те сукобе, сваки ће је за своју личност порицати са истом одлучношћу, с којом ће је приписивати оном другом. А то је вероватно казна за унутрашњу неискреност људи: под видом заборављања и омашки у хватању, изговарајући се непостојањем намере, људи допуштају да дођу до изражаја побуде које би боље било признати себи и другима, када се већ не могу савладати. Одиста се може изнети као општа тврдња да свако непрестано врши психичку анализу над својим ближњима и да њих услед тога боље упознаје него самога себе. Да би се постигло оно на што нас опомињу речи »гноти сеаутон«[99],

[99] Gnothi seauton (грчки, значи: познај самога себе), изрека грчког мудраца Хилона, била је исписана и на храму пророчишта у Делфима.

потребна је студија својих сопствених, привидно случајних радњи и пропуштања.

Међу песницима који су се понекад изјашњавали о малим симптомским радњама и омашкама, или се њима служили, ниједан није њихову потајну природу тако јасно упознао и саму ствар тако језиво оживео као *Стриндберг*, чији је геније при таквом сазнању, истина, био потпомогнут својом дубоком психичком абнормалношћу.

Др. Карл *Вајс* (Беч) упозорио је на следеће место из једног од његових дела:

»После кратког времена гроф одиста дође и мирно приступи Естери, као да ју је био позвао на састанак.

— Јеси ли дуго чекала? — упита је својим пригушеним гласом.

— Шест месеци, као што знаш, — одговори Естера; — али ти си ме данас видео?

— Да, баш малопре у трамвају; гледао сам ти у очи тако да сам мислио да разговарам с тобом.

— Много се „догодило" од последњег пута.

— Да, и ја сам веровала да је међу нама све свршено.

— Како то?

— Све ситнице које сам од тебе добила ломиле су се, и то на тајанствен начин. Али то је старо запажање.

— Шта кажеш! Сада се сећам читавог низа таквих догађаја, које сам сматрао за случајност. Добио сам некад цвикер од своје баке, док смо она и ја још били добри пријатељи. Био је од глачаног кристала и изврсно је служио при обдукцијама; право чудо, које сам брижљиво чувао. Једног дана, *прекинуо* сам са старом, и она се наљутила на мене.

»И тада се десило, при идућој обдукцији, да су стакла без икаква узрока испала. Мислио сам да се цвикер напросто сломио; послао сам га на оправку. Не, он је и даље остао неупотребљив; ставио сам га у неку фијоку, и он је ишчезнуо.

— Шта кажеш! Како је чудно да је то што се односи на очи најосетљивије. Ја сам од једног пријатеља добила доглед; тако је добро био подешен за моје очи да сам уживала служећи се њим. Тај пријатељ и ја разиђосмо се. Ти знаш, до тога

долази без видљивог разлога; одједном ти се чини као да не смеш више да се слажеш с човеком. Када сам идући пут хтела да се послужим догледом, нисам могла јасно да видим. Крак који везује оба стакла био је одвећ кратак и ја сам видела двоструко. Није потребно да ти кажем да се тај крак није скратио, нити се размак између мојих очију повећао! Било је то чудо које се дешава сваког дана и које рђави посматрачи не запажају. Објашњење? *Психичка снага мржње је свакако већа него што мислимо.* — Уосталом, прстен који сам од тебе добила изгубио је камен — и не може да се оправи, не може. Хоћеш ли сада да се растанеш од мене?... („Готске собе", стр. 258 и даље)«.

И у области симптомских радњи мора психоаналитичко посматрање да уступи приоритет песницима. Оно може само да понови, што су они већ одавно рекли. Г. Вилхем *Штрос* ме упозорава на следеће место у познатом хумористичном роману »Тристрем Шенди« од Лоренса *Стерна*[100] (Lawrence Sterne, Tristram Shandy, део VI, глава 5):

„и нипошто се не чудим што је Грегорије од Нанзианзума, када је опазио Јулианове брзе и несталне гестове, претсказао да ће он једном постати одметник; — или што је св. Амброзије одагнао свога Амануенсема, због непристојног покрета главом, која се клатила као дрљача; — или што је Демокрит одмах видео да је Протагора учењак, јер га је видео како везује свежањ прућа и како најтање пруће ставља у средину. — Има хиљаду незапажених отвора, наставио је мој отац, кроз које оштро око може одједном да открије душу; и ја тврдим, додао је, да разуман човек не може да остави шешир, када уђе у собу, или да га дохвати када излази, а да му се не измакне ништа што би га одало".

Овде још наводим низ симптомских радњи код здравих и неуротичара:

Старији колега, који нерадо губи на картама, исплатио је једног вечера већу изгубљену суму без речи жалбе, али у чудно

---

[100] Lawrence Sterne, енглески књижевник XVIII века, писац хумористичких романа и путописа.

уздржаном расположењу. После његовог одласка видело се да је готово све што је носио собом оставио на своме месту: наочаре, кутију за цигаре и марамицу. То се, свакако, може превести овако: Ви разбојници, лепо сте ме опљачкали.

Неки човек пати од повремене полне неспособности, која је у вези с његовим срдачним детињим односима према мајци. Он је навикао да списе и забелешке украшава словом С., почетним словом мајчиног имена; не подноси да писма која добива од куће на његовом писаћем столу дођу у додир с другим, профаним писмима, и зато је приморан да их чува одвојено.

Нека млада дама изненада нагло отвори врата ординације, у којој се још налази њена претходница. Она се извињава »расејаношћу«; али ускоро се показа да је демонстрирала радозналост која ју је, у своје време, навела да продре у спаваћу собу својих родитеља.

Девојке које се поносе својом лепом косом умеју тако вешто да рукују чешљем и укосницама, да им се коса расплете усред разговора.

Неки људи, за време лечења (у лежећем ставу), проспу ситан новац из џепа од панталона и тако хоноришу тај час лечења, већ према томе колико га цене.

Ко код лекара заборави предмет који је понео, као: наочаре, рукавице, ташну, тим наговештава да не може да се одвоји од лекара и да би волео да скоро поново дође. Е. Џонс вели: One can almost measure the succes with which a physician is practising psychotherapy, for instance by the size of the collection of umbrellas, handkerchiefs, purses, and so on, that he could make in a month. (Успех којим неки лекар врши психичко лечење може се готово мерити, на пр. величином збирке кишобрана, марамица, новчаника итд,, коју он може да скупи за месец дана.)

Најситније радње, које су нам прешле у навику и које вршимо с минималном пажњом, као навијање сата пред спавање, гашење светлости при излажењу из собе и др., погдекад су подложне поремећајима који јасно показују утицај несвесних комплекса на тобоже најјаче »навике«. *Медер* у часопису »Coenobium« прича о неком болничком лекару, који је једног

вечера због неке важне ствари одлучио да пође у варош, ма да је имао службу и није смео да напусти болницу. Када се вратио, опазио је, на своје чуђење, да у његовој соби гори светлост. Заборавио је да је угаси при поласку, што му се раније никад није десило. Али, ускоро се сетио шта је био мотив тог заборављања. Директор болнице, који је становао у згради, морао је по светлости у соби свог интерног лекара закључити да је он у згради.

Неки човек, који је претрпан бригама и погдекад подложан депресијама, уверавао ме је да ујутру редовно налази да му је сат стао, ако му се, уочи тога дана, живот учинио исувише тежак и непријатељски. Тим пропуштањем да навије сат он, према томе, симболички изражава да му није нимало стало до тога да доживи сутрашњи дан.

Неко други, мени лично непознат, пише: »Пошто ме је погодио тежак удар судбине, живот ми се учино тако тежак и непријатељски, да сам уобразио, како немам довољно снаге да преживим идући дан; тада сам опазио да готово сваког дана заборављам да навијем свој сат, што раније никад нисам пропуштао, него сам то редовно чинио, готово механички, несвесно, пре легања. Сада сам се само ретко сећао те навике, ако ме је сутрадан чекао неки важан посао или нешто што ме је нарочито интересовало. Да ли је и то симптомска радња? То никако нисам умео себи да објасним«.

Ко као *Јунг (Über die Psychologie der Dementia praecox,* 1907, стр. 62) или *Медер (Une voie nouvelle en psychologie — Freud et son école,* »Coenobium«, Лугано 1909) обраћа пажњу на мелодије које човек ненамерно, често не опажајући то ни сâм, певуши, моћи ће сигурно редовно да открије везу између текста те песме и неке теме којом се то лице занима.

Озбиљну пажњу заслужила би и финија детерминација начина, на који се изражавају мисли говором или писањем. Ми, уопште, верујемо да можемо слободно да бирамо у које ћемо речи оденути своје мисли, или у какву ћемо их слику прерушити. Тачније посматрање, међутим, показује да о том избору одлучују други обзири и да из облика мисли пробија неки дубљи, често не намеравани смисао. Слике и начин изража-

вања којим се најрадије служи поједино лице, већином нису индиферентни за оцену тог лица: понекад такав начин изражавања претставља алузију на тему која је тренутно потиснута у позадину, али која је говорника силно потресла и којом је он сав обузет. Чуо сам како је, у извесно време, неко лице више пута у теориским разговорима употребило реченицу[1]: »ако неком изненада нешто прође кроз главу« (wenn einem plötzlich etwas durch den Kopf schiesst — дословно: ако ... пуца кроз главу); но ја сам знао да је тај човек недавно добио вест да је његовом сину руски метак скроз пробио војничку капу која му је била на глави.

ГЛАВА ДЕСЕТА

ГРЕШКЕ

Грешке или заблуде памћења разликују се од заборављања са погрешним сећањем само по томе што грешку не познајемо као погрешну, него верујемо да је тачна. Но употреба израза »грешка« чини се да је везана за још један други услов. О грешци или заблуди место о »погрешном сећању« говоримо онда, када у психичком материјалу који треба да буде репродукован хоћемо да истакнемо карактер објективне реалности, када дакле треба да се сетимо не неке чињенице из нашег сопственог психичког живота, него нечега што други из свога сећања могу да потврде или да побију. У том смислу супротност од грешке у памћењу јесте незнање.

У својој књизи »Тумачење снова« (1900)* починио сам низ изопачења историског и уопште стварног материјала, која сам после објављивања књиге опазио са чуђењем. Испитујући их ближе, нашао сам да она нису потекла из мога незнања, него да су то грешке у памћењу, које се могу разјаснити анализом.

1. На страни 266 као родно место Шилерово наводим *Марбург*, име града које се налази и у Штајерској (Марибор). Та грешка се налази у анализи једног сна који сам сањао за време ноћног путовања: из сна ме је пробудило име станице Марбург, које је гласно објавио кондуктер. У садржини сна поставља се питање о једној књизи Шилеровој. А Шилер се није родио у универзитетском граду Марбургу, него у швапском месту *Marbach*. Тврдим да сам то увек знао.

* *Ges. Schriften*, књ. II и III.

2. На страни 135 *Ханибалов* отац је назван *Хаздрубал*. Та грешка била ми је нарочито непријатна, али ме је највише поткрепила у мом схватању тих појава. У историји Баркида мало ће читалаца те књиге бити боље упућено него аутор који је ту грешку написао, па ју је у три коректуре превидео. Отац Ханибалов звао се *Хамилкар Баркас*. Хаздрубал је име Ханибаловог брата, уосталом и име његовог зета и претходника у команди.

3. На страни 177 и 370 тврдим да је *Зевс* ушкопио свога оца *Кроноса* и збацио га с престола. Ову страхоту ја сам погрешно померио за једну генерацију унапред; по грчкој митологији њу је починио Кронос над својим оцем Ураном*.

Како да се објасни то да ме је у тим грешкама моје памћење снабдевало нетачним подацима, док ми иначе, како се читаоци књиге могу уверити, ставља на расположење најудаљенији и најмање уобичајени материјал? А затим, како то да сам, вршећи брижљиво три коректуре, пролазио крај тих грешака као слеп?

Гете је рекао о *Лихтенбергу*: Иза сваке његове шале крије се проблем. Слично се може тврдити о овде наведеним местима моје књиге: иза сваке грешке крије се потискивање. Тачније речено: нека неискреност, неко изобличење, које најзад базира на потиснутом. Сама природа тема на које се односе мисли тамо саопштених снова приморала ме је да погдегде анализу прекинем пре но што је она могла бити заокругљена, а понегде опет мало преиначим, да бих тако некој индискретној појединости одузео оштрину. Нисам могао друкчије, а нисам ни имао другог избора, ако сам, уопште, хтео да доносим примере и документацију; био сам тако у незгодном положају, који је нужно произлазио из особине снова да дају израза потиснутом, тј. оном што не може да допре у свест. Уза све то је у тексту вероватно остало доста тога што је могло да одбије осетљивије душе. Преиначавање или прећуткивање даљих мисли, које су мени биле познате, ипак се није

---

* То је само делимична грешка. Орфијска верзија тога мита вели да је Кронов син Зевс поновио шкопљење на њему. (Roscher, *Lexikon der Mythologie*.)

могло спровести тако да то не остави никаква трага. То што сам ја хтео да прећутим, често је себи против моје воље извојевало приступ у оно што сам унео, и појавило се тамо као грешка коју нисам опазио. У сва три наведена примера тема је, уосталом, иста; све три грешке потичу од потиснутих мисли које се баве мојим покојним оцем.

ad 1. Ко прочита сан анализован на страни 266 књиге *Die Traumdeutung* моћи ће делимично да утврди непосредно, делимично да погоди из наговештавања, да сам прекинуо своје излагање када сам наишао на мисли које би садржале не баш пријатељску критику оца. У продужењу тога тока мисли и успомена налази се једна непријатна историја, у којој играју улогу књиге и пословни пријатељ мога оца, по имену *Марбург;* извикивање тог имена на истоименој станици Јужне железнице пробудило ме је из сна. Тога господина Марбурга хтео сам у анализи да затајим пред собом и читаоцима; он се осветио тиме што се је уплео онде где му није било места, па је родно место Шилерово променио из Марбаха у Марбург.

ad 2. Грешка *Хаздрубал* место *Хамилкар,* име брата наместо имена оца, поткрала се баш у склопу оних идеја које се односе на ханибалске фантазије мојих гимназиских година и на моје незадовољство очевим понашањем према »непријатељима нашег народа«. Могао сам наставити и испричати како се мој однос према оцу променио, када сам посетио Енглеску и том приликом се упознао са својим полубратом, из ранијег брака очевог. Мој брат има старијег сина, који је истих година као и ја; фантазије како би то све било друкчије, да се нисам родио као син очев, него као син братов, нису дакле наилазиле на препреке које би произлазиле из наших година старости. Те угушене фантазије изопачиле су, на месту где сам прекинуо анализу, текст моје књиге, и приморале ме да наместо имена очевог ставим братовљево.

ad 3. Успомени на тог истог брата приписујем то што сам митолошке страхоте у царству грчких богова померио за генерацију унапред. Од његових опомена једна ми је остала нарочито дуго у сећању: »С обзиром на твој начин живота«,

рекао ми је, »не заборави једно: да ти не припадаш другој, него уствари трећој генерацији, полазећи од очеве«. Наш отац се поново оженио у каснијим годинама и био је много старији од своје деце из другог брака. Споменута грешка у књизи налази се баш тамо, где говорим о пијетету деце према родитељима.

Неколико пута се десило и то да су ме пријатељи и болесници, чије сам снове износио, или на које сам алудирао у анализама снова, упозорили да сам нетачно изложио појединости догађаја што смо га заједно доживели. То би и опет биле грешке историске природе. Ја сам, после те исправке, поједине случајеве проверио и опет се уверио да је моје сећање на стварне чињенице било само онде неверно, где сам нешто у анализи намерно изопачио или прикрио. И овде опет *грешка која остаје незапажена долази на место намерног прећуткивања или потискивања.*

Од тих грешака, које потичу из потискивања, оштро се разликују оне које се заснивају на стварном незнању. Тако је на пр. било незнање то што сам на излету у Вахау[101] веровао да сам прошао кроз боравиште револуционара Фишхофа[102]; Емерсдорф у коме је боравио Фишхоф налази се у Корушкој. Али то ја нисам знао.

4. Још једна срамна и поучна грешка, један пример повремене игноранције, ако се тако сме рећи. Једног дана ме опомене неки болесник да му дам две књиге о Венецији које сам му обећао, јер је хтео да се припреми за своје ускршње путовање. »Спремио сам их«, одговорио сам, и пошао у библиотеку да их донесем. Уствари сам заборавио да их потражим и пронађем, јер нисам био сасвим сагласан с путовањем мога болесника; сматрао сам да се тиме, без потребе, ремети лечење и наноси материјална штета лекару. У библиотеци брзо прелетим очима преко књига, тражећи оне две које сам био обећао. Једна је »Венеција као уметничко место«;

---

[101] *Wachau,* дунавска долина у Доњој Аустрији.

[102] *Adolf Fischhof,* аустриски политичар у XIX веку, био је за промену устава и давање аутономија; оптуживан је и за велеиздају.

но осим тога сам морао имати и једно историско дело у сличној збирци. Тачно, ето га: »Медичејци«. Узмем дакле обе књиге и донесем их болеснику који је чекао. Али сам одмах, посрамљен, увидео своју грешку. Познато ми је да Медичи[103] немају никакве везе с Венецијом; но у оном тренутку то ми се није чинило нимало нетачно. Сад сам морао да вршим правду; пошто сам болеснику тако често предочавао његове сопствене симптомске радње, морао сам, да бих спасао свој ауторитет пред њим, поштено да признам прикривене мотиве моје аверзије према његовом путовању.

Уопште, имамо разлога да се чудимо колико је тежња људи за истином јача, него што се обично сматра. Уосталом, можда је то последица мога бављења психоанализом што једва још могу да лажем. Кадгод покушам нешто да изопачим, ја починим неку грешку или ми се деси каква друга омашка, која, као у овом случају или у оним ранијим, открива моју неискреност.

Механизам грешке је шири и слободнији него механизам других омашака; тј. из појављивања грешке можемо закључити, уопште, да је дотична душевна делатност морала да се бори с неким реметилачким утицајем, али квалитет те реметилачке идеје, која је остала у помрчини, ипак не одређује врсту грешке. Међутим, на овом месту накнадно напомињем да се то исто мора претпоставити у многим једноставним случајевима омашака при говору и писању. Кадгод нам се деси омашка у говору или у писању, смемо да закључимо да ту постоји неко ремећење од стране душевних процеса који су изван наше интенције; али, морамо признати и то да реметилачки чинилац не успева увек да у грешку која резултује из омашке унесе коју црту свога сопственог карактера, него се те омашке често покоравају законима сличности, жељи за удобношћу или склоности ка убрзавању. Детерминацију грешке омогућују тек повољне околности у језичком материјалу које излазе у сусрет постанку грешке; а оне јој одређују и границе.

[103] *Medici*, богата фирентинска патрициска породица, чији су чланови од XV до XVII века и владали Фиренцом.

Да не бих наводио искључиво сопствене грешке, саопштићу још неколико примера, који су, додуше, исто тако могли бити уврштени и међу омашке у говору и у хватању; али то је безначајно, јер су све те разне врсте омашака једнаке вредности

5. Забранио сам једном болеснику да своју љубазницу, с којом он сâм жели да раскине, зове телефоном, јер сваки разговор поново отежава његову борбу да се одрекне везе с њом. Он треба да јој последњи пут напише своје мишљење, ма да је тешко достављати јој писма. У један сат он ме посети да би ми рекао како је нашао пута и начина да те тешкоће заобиђе; између осталога, он ме пита да ли се сме позвати на мој лекарски ауторитет. У два сата он је забављен састављањем опроштајног писма; али тај посао изненада прекине, каже присутној мајци: „Сада сам заборавио да питам професора да ли у писму смем да наведем и његово име", похита телефону и пошто је добио везу, рече у телефон: »Молим, да ли могу да говорим са господином професором, ако је већ ручао?« Као одговор зачу с друге стране зачуђено: »Адолфе, јеси ли полудео?« и то од оног истог гласа који према мојој заповести није више требало да чује. Он је само »погрешио«, и место броја лекарева рекао број своје љубазнице.

6. Нека млада дама треба да учини посету пријатељици која се недавно удала, и то у *Habsburger*gasse. Говорећи о том за столом окупљеној породици, она погреши и каже да треба да иде у *Babenberger*gasse. Неки од присутних упозоре је, смејући се, на грешку — или, ако хоћете, омашку у говору — коју она није ни опазила. Два дана пре тога у Бечу је проглашена република, црно-жута боја је ишчезла и уступила место бојама старог Остмарка: црно-бело-црвено; Хабзбурговци су ликвидирали. Она је ту исту замену[104] унела у адресу своје пријатељице. Уосталом, у Бечу постоји врло позната Babenberger*strasse*, али ниједан Бечлија је не би назвао »Gasse«.[105]

---

[104] Бабенберговци су у X столећу добили Остмарк, каснију Аустрију, и владали њим као војводе.

[105] *Strasse* се обично назива већа и шира, *Gasse* мања улица.

7. Учитељ у неком летовалишту, сасвим сиромашан, али наочит младић, толико се дуго удварао кћери једног сопственика виле из Велеграда, док се девојка није страсно заљубила у њега, па је напослетку и од своје породице добила пристанак да се венча с њим, упркос разликама сталешким и расним. Једног дана учитељ напише свом брату писмо, у коме вели: »Цура додуше није нимало лепа, али је врло мила и дотле би све било добро. Но, да ли ћу се моћи одлучити да се оженим Јеврејком, то ти још не могу рећи«. То писмо доспе у руке вереници и учини крај веридби, док је брат истовремено могао да се ишчуђава њему послатим љубавним изјавама. Човек од кога сам дознао за овај случај уверава ме да је ту била посреди грешка, а не удешено лукавство. Дознао сам и за други један случај, у коме дама, незадовољна својим старим лекаром, ипак није хтела да му отворено откаже, него је тај циљ постигла заменом писама; а бар ту могу да јамчим да се познатим мотивом из комедија послужила грешка, а не свесно лукавство.

8. *Брил* прича о некој дами, која је једну заједничку познаницу, распитујући се за њено здравље, погрешно назвала њеним девојачким именом. Упозорена на то, морала је признати да мужа те даме не трпи и да је била врло незадовољна њеним венчањем.

9. Случај грешке, који се може схватити и као омашка у говору: Млад отац иде матичару да пријави своју другорођену кћер. Упитан, како ће се дете звати, он одговори: Хана; нашто га чиновник упозори да већ има дете с тим именом. Закључићемо да та друга кћи није била исто тако добродошла као, у своје време, прва.

10. Овде додајем неколико других запажања о замењивању имена, која су наравно са исто толико права могла бити смештена у другим одељцима те књиге.

Нека дама је мајка трију кћери, од којих су две давно удате, док трећа, најмлађа, још очекује своју судбину. Нека пријатељица учинила је за оба венчања исти поклон, сребрну гарнитуру за чај. Кадгод је реч о том прибору, мајка грешком помиње трећу кћер као сопственицу. Очевидно је да та

грешка изражава жељу мајке да и та последња кћер буде удата. Мајка претпоставља да ће она добити исти свадбени дар.

Исто тако лако се могу протумачити чести случајеви у којима мајка замењује имена својих кћери, синова или зетова.

11. Леп пример упорног замењивања имена, које се лако објашњава, узимам из самопосматрања г. Ј. Г.; случај се десио за време његовог боравка у једном лечилишту:

»При табл д'оту (санаторијума), у току разговора са својом суседком за столом — разговора који ме мало интересује и који је вођен у сасвим конвенционалном тону — употребим неку особито љубазну фразу. Моја суседка, постарија госпођица, није могла да не примети како иначе немам обичај да будем толико љубазан и галантан према њој — примедба која је садржала, с једне стране, извесно жаљење, и, с друге, још више јасну жаоку према једној обема познатој госпођици, којој обично поклањам већу пажњу.

»Разумео сам је, наравно, сместа. У току нашег даљег разговора морао сам, што ми је било нарочито непријатно, од своје суседке неколико пута бити упозорен на то да сам је ословио именом оне госпођице коју је она, не без разлога, сматрала за своју срећну супарницу«.

12. Као »грешку« хоћу да испричам и овај догађај са озбиљном позадином; саопштио ми га је један од сведока који је и сâм био доста уплетен у ствар. Нека дама провела је вече под ведрим небом, у друштву свога мужа и два странца. Један од тих странаца је њен интимни пријатељ, али о том други не знају и не смеју знати ништа. Пријатељи допрате брачни пар до пред капију. Чекајући да се врата отворе, они се опраштају. Дама се поклони једном од странаца, пружи му руку и каже му неколико учтивих речи. Затим узе за руку човека кога је потајно волела, окрете се свом мужу и хтеде да се од њега опрости на исти начин. Муж то прихвати, скиде шешир и рече претерано учтиво: »Љубим руке, милостива госпођо!« Уплашена жена пусти руку свог љубавника и пре но што се појавио пазикућа, таман још стиже да уздахне: Но, да се мени тако нешто деси! Муж је припадао оним супрузима

који неверство своје жене сматрају као нешто немогућно. Он се више пута заклињао да би у таквом случају више од једног живота било у опасности. Имао је дакле најјаче унутрашње разлоге који су га спречавали да опази изазивање, садржано у тој грешци.

13. Грешка једног од мојих болесника, која постаје нарочито поучна по том што се понавља у супротном смислу:

Неки претерано савестан и неодлучан младић решио се, после дуготрајних унутрашњих борби, да девојци, која га одавно воли као и он њу, саопшти свој пристанак на брак. Отпративши своју вереницу кући, он се опростио од ње, пресрећан уђе у трамвај и затражи од кондуктерке — две возне карте. Отприлике пола године касније он је већ ожењен, али још не може право да се помири са својом брачном срећом. Он сумња да ли је право поступио, што се оженио, осећа да му недостају раније пријатељске везе, налази штошта да замери тасту и ташти. Једног вечера, он оде по своју жену, која је била у кући својих родитеља, попне се са женом у трамвај и — од кондуктерке затражи *једну јединy* карту.

14. Како се помоћу »грешке« може задовољити нерадо угушивана жеља, за то леп пример даје *Медер*. Неки колега хтео би да искористи дан када је слободан од службе, да несметано ужива; али он *треба* да у Луцерну учини посету којој се много не радује; после дугог размишљања одлучи да се ипак одвезе онамо. Да би се разонодио, путем Цирих-Арт-Голдау узе да чита новине; на последњој станици промени воз и настави своју лектиру. У току ове продужене вожње кондуктер му скрене пажњу на то да се попео у погрешан воз, и то у воз који се од Голдауа враћа у Цирих, док је његова возна карта за Луцерн. *(Nouvelles contributions etc., Archives de Psychol.* VI, 1908).

15. Аналоган, иако не сасвим успео, покушај да се истим механизмом грешења дâ израза пригушеној жељи саопштава др. В. *Тауск* под насловом »Вожња у погрешном правцу«:

»Дошао сам с фронта на отсуство у Беч. Један мој стари болесник сазнао је да сам ту и умолио ме да га посетим,

јер лежи болестан у постељи. Учинио сам по његовој молби и остао два сата код њега. На растанку упитао је болесник шта дугује.

»„Ја сам овде на отсуству и сада не ординирам“, одговорио сам. „Схватите моју посету као пријатељску услугу“.

»Болесник се зачудио, јер је зацело имао осећање да не може услугу, вршену по позиву, да прими као бесплатну пријатељску услугу. Напослетку је ипак пристао да буде по моме, мислећи ваљда с пуно поштовања — ма да је то мишљење свакако било диктовано од уживања што ће уштедети новаца — да ћу ја као психоаналитичар зацело знати како треба да поступим.

»У мени самом појавиле су се већ неколико тренутака касније сумње у искреност моје племенитости, и обузет тим сумњама — које су могле бити протумачене само у једном смислу — попео сам се на трамвај X. После кратке вожње требало је да пређем на линију Y. Док сам чекао на прелазној станици, заборавио сам на питање хонорара и мислио само на симптоме мога болесника. Уто су дошла трамвајска кола и ја сам ушао. Али, на следећој станици морао сам поново да сиђем. Место у кола линије Y. ја сам грешком, и не опазивши то, ушао у кола линије X. и возио се опет натраг, у правцу из кога сам баш дошао, ка болеснику од кога нисам хтео да примим хонорар. Али *по тај хонорар хтело је да пође моје несвесно. (Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse,* IV, 1916/17.)

16. Врло сличну мајсторију као у примеру 14 успео сам ја сâм да једном изведем. Био сам обећао свом строгом најстаријем брату да ћу га тога лета посетити у једном енглеском морском купалишту; ту посету дуговао сам му, уосталом, одавна. Пошто сам имао мало времена на располагању, обвезао сам се да ћу путовати најкраћим путом и без задржавања. Најпре сам молио брата да ми одобри један дан за Холандију, но он је био мишљења да то могу оставити за повратак. Пошао сам дакле из Минхена преко Келна у Rotterdam—Hook of Holland, откуда у поноћ прелази лађа у Хериџ (Harwich, у Енглеској). У Келну сам морао мењати кола; напустио сам

свој воз да бих прешао у брзи воз за Ротердам, али га нисам могао открити. Питао сам разне железничке службенике, који су ме слали с једног колосека на други; пао сам у очајање; ускоро сам дошао до закључка да сам, за време тог безуспешног тражења, вероватно изгубио везу. Пошто ми је то потврђено, размишљао сам да ли да преноћим у Келну или не; на остајање у Келну нагонило ме је између осталог и осећање пијетета, јер по једној старој породичној традицији моји су преци некад, приликом једног прогона Јевреја, побегли из тог града. Ипак сам одлучио друкчије: одвезао сам се каснијим возом у Ротердам, где сам стигао дубоко у ноћ, и сада сам био приморан да проведем дан у Холандији. Тај дан ми је донео испуњење једне давнашње жеље; могао сам да видим дивне Рембрантове слике у Хагу и у државном музеју у Амстердаму. Тек сутрадан пре подне, када сам, за време вожње железницом у Енглеској, могао да приберем своје утиске, искрсло је у мени сигурно сећање на непобитну чињеницу да сам на станици у Келну, неколико корака од места где сам сишао с воза, на том истом колосеку видео велику таблу Rotterdam-Hook of Holland. Тамо је чекао воз којим је требало да продужим пут. Упркос том јасном упутству, ја сам одјурио даље и тражио воз на другом месту; то би се морало означити као сасвим несхватљива »заслепљеност«, кад се не би хтело претпоставити да је то била моја намера: дивити се Рембрантовим сликама, противно захтеву мога брата, већ на путу онамо. Све остало, моје добро одиграно очајање, моја намера пуна пијетета да преноћим у Келну, све је то било само удешено, да бих своју одлуку сакрио од себе, све док се није сасвим остварила.

17. Исти такав случај »заборавности«, вешто подешене, да би остварио жељу које се тобоже одрекао, саопштава о себи самом J. *Штерке* (l. c.):

»Морао сам једном у неком селу да држим предавање са пројекцијама. Но оно је било одложено за недељу дана. Одговорио сам на писмо о том одлагању и промењени датум унео у своју бележницу. Желео сам да већ после подне одем у то село, да бих посетио свог познаника књижевника који тамо

стануje. На своју жалост, нисам тада имао слободно послеподне. Нерадо сам се одрекао те посете.

»Када је дошло вече за које је предавање било заказано, пошао сам, са џепом пуним слика за пројекцију, у највећој журби ка станици. Морао сам да узмем такси да бих још стигао на воз (чешће ми се дешава да дотле оклевам док не морам да узмем такси да бих стигао на воз!). Дошавши у оно место, био сам донекле зачуђен што никога нема да ме дочека (као што је обичај при предавањима у мањим местима). Одједном се сетим да је предавање одложено за недељу дана и да сам сада начинио узалудно путовање. Пошто сам најпре из дубине душе проклињао своју заборавност, питао сам се да ли да се идућим возом опет вратим кући. Али, тада сам помислио да сада имам лепу прилику за ону посету коју сам желео — па сам тако и учинио. Тек успут ми је пало на ум да је моја неиспуњена жеља да имам довољно времена за ту посету згодно удесила тај комплот. Што сам вукао тешку ташну са сликама за пројекције и што сам се журио да стигнем на воз — све је то могло да одлично послужи што бољем прикривању несвесне намере«.

Можда ће неко рећи да група грешака која је овде рашчлањена и објашњена није ни врло многобројна ни нарочито значајна. Али треба размислити о том: да ли се иста гледишта не могу протегнути и на далеко важније *грешке* и *заблуде* у *судовима* људи, на њихово погрешно расуђивање у животу и у науци. Чини се да само најизабранији и најуравнотеженији духови успевају да слику од њих запажене спољне стварности сачувају од оног изопачења којему је та слика иначе подвргнута, при пролазу кроз психичку индивидуалност онога који стварност запажа.

ГЛАВА ЈЕДАНАЕСТА

КОМБИНОВАНЕ ОМАШКЕ

Два последња примера, моја грешка која Медичејце премешта у Венецију, и грешка младића који упркос забрани уме да удеси телефонски разговор са својом љубазницом, уствари су нетачно описане; тачније посматрање показује да се у њима удружују заборављање и грешка. Исто удруживање видеће се још јасније у неким другим примерима.

1. Неки пријатељ ми саопштава овај доживљај:

»Пре неколико година примио сам се чланства у одбору извесног литерарног удружења, јер сам претпостављао да ће ми то друштво моћи једном бити од помоћи, да се моја драма прими за извођење; стога сам редовно, иако без много интересовања, учествовао на седницама које су се одржавале сваког петка. Пре неколико месеци обећано ми је у позоришту у Ф. да ће драма бити приказана и отада ми се редовно дешавало да сам *заборављао* на седнице тог друштва. Пошто сам прочитао вашу књигу о тим појавама, застидео сам се свог заборављања, пребацивао сам са̂м себи да је то ипак безобразлук, што сада изостајем, откад ми ти људи нису више потребни и одлучио сам да идућег петка никако не заборавим да одем. Стално сам се изнова потсећао на ту одлуку, док је нисам и извршио. Када сам, најзад, стајао пред вратима дворане за седнице, дворана је, на моје чуђење, била затворена, седница је већ била свршена; ја сам се преварио у дану: била је већ субота!«

2. Следећи пример је комбинација симптомске радње и затурања; до мене је доспео доста заобилазним путем, али из сигурног извора.

Нека дама путује у Рим с мужем своје сестре, славним уметником. Њега Немци који живе у Риму дочекују са слављем и он, између осталога, добије на дар златну медаљу античког порекла. Даму вређа то што њен зет не уме довољно да цени тај лепи поклон. Пошто ју је сменила њена сестра и пошто је она опет стигла кући, она открије при распакивању да је — не знајући ни сама како — понела медаљу. Сместа то саопшти у писму своме зету, јављајући му да ће сутрадан послати натраг у Рим понети предмет. Али, сутра је та медаља тако спретно затурена, да се не може ни пронаћи ни одаслати, и тада је почело да јој бива јасно шта значи њена »расејаност«: да жели тај предмет да задржи за себе.

3. Неколико случајева у којима се омашка упорно понављала и притом мења и своја средства:

Џонс (l. c., страна *483*):

Из њему самом непознатих мотива, он је једном више дана оставио неко писмо на свом писаћем столу, не предајући га на пошту. Најзад је то ипак учинио, али писмо му је враћено од »Dead letter office-a«,[106] јер је заборавио да напише адресу. Пошто га је адресирао, однео га је поново на пошту, али овога пута без поштанске марке. Сада више није могао превидети да то писмо уопште не жели да пошаље.

4. Узалудне напоре да се изврши једна радња против унутрашњег отпора врло ефектно приказује мало саопштење др. Карла *Вајса* (Беч):

»Следећи догађај показује како доследно *несвесно* уме да се пробије, када има разлога да не допусти остварење једне намере, и како је тешко обезбедити се против те тенденције. Неки познаник ме умоли да му позајмим једну књигу и да му је донесем идућег дана. Ја одмах пристанем, али притом осетим живу непријатност, коју себи не могу одмах да објасним. Касније ми буде јасно: тај човек ми већ годинама дугује извесну суму новаца, коју, очевидно, не мисли да врати. Затим

---

[106] Dead letter office (енгл., читај: дед летер офис) — одељење за писма која се не могу доставити.

више не мислим на ту ствар, али је се сетим сутрадан преподне са истим осећањем непријатности и одмах кажем сам себи: „Твоје *несвесно* потрудиће се да књигу заборавиш. Али ти не желиш да будеш неуслужан и зато ћеш учинити све да не би заборавио". Дошавши кући, умотам књигу у хартију и ставим је поред себе на писаћи сто, на коме пишем писма.

»После извесног времена одем; тек што сам учинио неколико корака, сетим се да сам писма, која сам хтео да понесем на пошту, оставио на писаћем столу. (Узгред речено, међу њима било је једно у коме сам морао да напишем нешто непријатно извесној особи; а требало је да ми баш та особа помогне у једној ствари.) Вратим се, узмем писма и одем поново. У трамвају се сетим обећања датог својој жени да ћу обавити неку куповину за њу, и са задовољством мислим, како ће то бити само мали пакетић. Ту се одједаред створи асоциација: пакетић—књига, и сада опазим да књига није код мене. Заборавио сам је, дакле, не само првипут, када сам пошао, него сам је, остајући доследан, превидео и када сам узео писма поред којих је лежала«. (*Zentralblatt für Psychoanalyse*, II, 5.)

5. Исто то у исцрпно анализованом запажању Ота *Ранка*:

»Неки до крајности уредан и педантно тачан човек саопштава овај доживљај, који је за њега сасвим изванредан. Једно послеподне, када је на улици хтео да погледа колико је сати, опазио је да је свој сат заборавио код куће, што се, колико се он сећао, још никада није десило. Како тога вечера треба да иде на заказани састанак, на коме треба да буде тачан, и како нема више времена да пре тога оде по свој сат, он искористи посету једној пријатељици, да би од ње позајмио њен сат за то вече. То је било утолико лакше, што је требало, према ранијем договору, да сутрадан преподне поново посети ту даму, па јој је обећао да ће јој том приликом сат вратити. Али, на своје чуђење он идућег дана, када је хтео сопственици да преда позајмљени сат, опази да је сада тај сат заборавио код куће; свој сопствени је тога пута метнуо у џеп. Сада се тврдо одлучи да женски сат врати још исто послеподне; ту је одлуку одиста и извршио. Али, када је, одлазећи, хтео да

погледа колико је сати, уверио се, на своје велико незадовољство и чуђење, да је поново заборавио свој сат. То понављање омашке учинило се иначе толико уредном човеку до те мере; патолошко да је желео да дозна њену психолошку мотивацију она се сместа открила после психоаналитичког питања да ли је критичног дана, када је првипут заборавио сат, доживео нешто непријатно и у каквој вези се то десило. Нато је одмах испричао да је после ручка, кратко време пре него што је отишао и заборавио сат, имао разговор са својом мајком: она му је приповедала да је неки лакомислени рођак, који му је задао већ много брига и који га је стао већ доста новаца, заложио свој сат; но како је код куће сат потребан, он га моли да му дâ новаца да би га искупио. Тај готово изнуђивачки начин позајмљивања новаца био му је врло мучан и потсетио га је поново на све оне непријатности које му је тај рођак причињавао већ много година. Његова симптомска радња је према томе вишеструко детерминисана: прво, она изражава ток мисли којим се отприлике вели: не дам да ми се новац изнуђава на тај начин, и ако је потребан сат оставићу код куће свој; но како је и њему сат потребан увече да би тачно дошао на састанак, та намера може да се оствари само несвесним путем, у виду симптомске радње; друго, то заборављање казује и ово: вечите новчане жртве за тог неваљалца још ће ме потпуно упропастити, тако да ћу морати да дам све што имам. Ма да је, по његовом тврђењу, љутња због мајчиног саопштења била само тренутна, ипак понављање исте симптомске радње показује да она интензивно делује и даље у несвесном, отприлике као кад би свест говорила: ова ми ствар не избија из главе*. Ако имамо у виду да *несвесно* већ има тај став, неће нам више бити чудно што иста судбина једном задеси и онај позајмљени женски сат. Али можда још нарочити мотиви олакшавају пренос заборављања на „невини“ женски сат. Најближи мотив је свакако то, да би га вероватно радо задржао као накнаду за свој сопствени, који је такорећи жртвовао, и да

---

* То продужено деловање у несвесном изражава се једанпут у виду сна, после кога следи омашка, другипут у понављању омашке или у пропуштању њене коректуре.

због тога сутрадан заборавља да га врати; можда је желео да задржи тај сат и као успомену на његову сопственицу. Затим му заборављање женског сата даје прилике да ту даму, којој је одан, посети и другипут; оног јутра он је морао да је посети због нечег другог, заборављањем сата он такорећи наговештава да му је жао да ту већ дуже времена пре тога заказану посету узгред употреби још и за враћање сата. Осим тога, поновљено заборављање сопственог приликом намераваног враћања туђег сата показује, како тај човек несвесно избегава да носи оба сата истовремено. Он се очигледно труди да не оставља утисак изобиља, које би било у одвише упадљивој супротности са несташицом његовог рођака; с друге стране он тиме опомиње себе да има неразрешиве обавезе према својој породици (мајци) и те обавезе противставља својој намери — коју, по свему судећи, има — да се ожени оном дамом. Даљи разлог заборављању женског сата можда треба тражити и у томе што се он уочи онога дана увече устручавао да као нежења пред својим познаницима гледа на женски сат, па је то чинио само кришом и можда зато није више хтео да тај сат стави у свој џеп, да се не би поновила та мучна ситуација. Но како је ипак био дужан да га врати, и опет резултује несвесно извршена симптомска радња, која се и ту показује као компромисна творевина између противречних афеката и као скупо плаћена победа несвесне инстанције«. (*Zentralblatt für Psychoanalyse*, II, 5.)

Три запажања J. *Stärcke*-а (l. c.):

6. *Затурање — разбијање — заборављање као израз сузбијане противвоље:*

»Једнога дана требало је да свом брату позајмим неколико примерака из збирке илустрација за неки научни рад. Он је те илустрације хтео да употреби као пројекције на једном предавању. Ја сам, додуше, за тренутак осетио жељу да те репродукције, које сам са много труда сабрао, не буду никако показиване или објављене, пре него што то могнем сâм да учиним; ипак сам му обећао да ћу потражити негативе жељених слика и од њих начинити снимке за пројекцију. — Но те негативе нисам могао да нађем. Прегледао сам целу гомилу

кутија са негативима који су се односили на тај предмет, имао сам у рукама једно за другим добрих двеста негатива, али негативи које сам тражио нису били међу њима. Наслућивао сам да уствари не желим дати те слике свом брату. Пошто сам ту непријатељску мисао учинио свесном и савладао, опазио сам да сам најгорњу кутију са гомиле ставио на страну, не прегледавши је; а та кутија садржавала је тражене негативе. На поклопцу те кутије била је кратка белешка о њеној садржини: вероватно сам то летимице видео, пре него што сам кутију ставио на страну.

»Чини се, међутим, да она непријатељска мисао још није била сасвим побеђена, јер се још много штошта десило, пре него што су слике биле испослане. Једну од плоча за пројекцију притиснуо сам тако да сам је сломио, док сам је држао у руци и чистио једну страну стакла (иначе ми се никад не дешава да тако разбијем плочу). Када сам од те плоче начинио нов примерак, пао ми је из руке; а није се сломио само зато што сам подметнуо ногу и њом га дохватио. Када сам плоче монтирао, цела је гомила још једном пала на под, при чему се на срећу ништа није разбило. Најзад, трајало је неколико дана пре но што сам их одиста упаковао и послао, јер сам сваког дана изнова доносио одлуку да то учиним, па сам ту одлуку сваки пут опет заборављао«.

7. *Поновљено заборављање — омашка приликом коначног извршења:*

»Једног дана морао сам послати дописницу неком познанику, али сам то, из дана у дан, одлагао; наслућивао сам и веровао да је узрок томе у овоме: Тај познаник ми је у једном писму саопштио да ће ме у току те недеље посетити неко, чијој се посети баш нисам радовао. Кад је та недеља прошла и када је вероватност да ће до оне посете доћи постала врло малена, написао сам најзад дописницу, у којој сам му саопштио када ме може наћи. Пишући ту дописницу, хтео сам испрва да додам да ме је „druk werk" (холандски: ревносан, напоран или нагомилан посао) спречио да пишем раније; али то напослетку ипак нисам написао, јер у тај обични изговор ионако нико паметан више не верује. Не знам да ли је та

мала неистина ипак морала некако да дође до изражаја: али када сам дописницу бацио у поштанско сандуче, бацио сам је омашком у доњи отвор, за *„Druckwerk“* (штампане ствари)«.

8. *Заборављање и грешка*:

»Нека девојка оде једнога јутра, када је време било врло лепо, у „Ryksmuseum“, да би тамо цртала гипсане статуе. Одлучила се да буде вредна, ма да је желела да се шета по том лепом времену. Морала је најпре да купи хартије за цртање. Отишла је у дућан (отприлике 10 минута далеко од музеја), купила оловке и други прибор за цртање, али је заборавила баш хартију да купи; затим је отишла у музеј; када је седела на својој столичици, спремна да почне, није још имала хартије, тако да је морала поново да оде до дућана. Пошто је донела хартију, почела је одиста да црта; посао је добро напредовао; после извесног времена чу са торња музеја избијање сата: избијало је много пута. „То је зацело већ дванаест“, помисли она, настави да ради, док звоно са торња не отсвира мелодију у знак да је четврт. („То је сада дванаест и четврт“.) Тада спакова прибор за цртање и одлучи да прошета кроз „Vondelpark“ до куће своје сестре, да би тамо пила кафу (= holl, други оброк у Холандији). Стигавши до музеја Suasso, опази на своје чуђење да је тек дванаест, а не дванаест и по! — Примамљиво лепо време надмудрило је њену марљивост и тако она, када је чула избијање сата на торњу у једанест и по, није помишљала на то да звоно на торњу звони и свако пола сата«.

9. Као што већ нека од напред наведених запажања показују, несвесна реметилачка тенденција може да постигне своју намеру и на тај начин што упорно понавља исту врсту омашке. Забаван пример за то узимам из књижице „Франк Ведекинд и позориште“, која је изишла у издању Drei Masken Verlag-а у Минхену, али одговорност за ту причу, испричану у маниру Марка Твена, морам да оставим аутору књиге.

»У Ведекиндовом једночину „Цензура“, на најозбиљнијем месту комада, неко каже: „Страх од смрти је мисаона грешка“ (Denkfehler). Аутор, коме је било нарочито стало до тог места, умоли за време пробе приказивача да испред речи: „мисаона грешка“ стави малу паузу. Увече — приказивач се потпуно

унео у своју улогу, није заборавио ни на паузу, али је нехотице у најсвечанијем тону рекао: „Страх од смрти је *штампарска грешка*“ (Druckfehler). Аутор је после свршене претставе уверавао уметника, кад га је овај о том упитао, да нема ни најмању замерку, само да оно место не гласи: страх од смрти је штампарска грешка, него: мисаона грешка.

»Када је „Цензура“ идућег вечера поновљена, приказивач је на оном месту, и то опет најсвечанијим тоном, рекао: „Страх од смрти је — белега за спомен“ (Denkzettel). Ведекинд је и опет глумца похвалио без резерве, али је узгред напомену∘ да, по тексту, страх од смрти није белега за спомен, него мисаона грешка.

»Идућег вечера „Цензура“ је играна поново, приказивач, с којим се аутор у међувремену спријатељио и измењао мисли о уметности, рекао је, када је дошло оно место, са најсвечанијим изразом лица: „Страх од смрти је — штампана цедуља“ (Druckzettel).

»Уметник је добио ауторово неограничено признање, једночин је још често понављан, али појам „мисаона грешка“ аутор је сада сматрао као заувек ликвидиран«.

Ранк је поклонио пажњу и врло интересантним односима између »омашке и сна« (*Zentralblatt für Psychoanalyse*, II, стр. 266, и *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* III, стр. 158); но те односе немогућно је расветлити без подробне анализе сна који се надовезује на омашку. Ја сам једном сањао, као део дуже целине, да сам изгубио свој новчаник. Ујутру га при облачењу стварно нисам нашао; када сам се, уочи тога сна, свлачио, заборавио сам да га извадим из џепа од панталона и ставим на његово обично место. То заборављање ми дакле није било непознато, оно је вероватно требало да изрази несвесну мисао која је била спремна да се појави у садржини сна*.

* Доста често се дешава да неки сан потре омашку, као што је губљење или затурање, на тај начин што сневач у сну сазна где ће наћи нестали предмет; но у томе нема ничег окултног, све док су сневач и онај који је предмет изгубио или затурио једно исто лице. Нека млада дама пише: »Пре отприлике 4 месеца изгубила сам врло леп прстен. Претражила сам сваки

Не тврдим да такве комбиноване омашке могу да нас поуче нечем новом, нечем што се не би могло закључити већ из једноставних појединачних омашака; али из тога што омашка, и кад мења свој облик, постиже исти ефекат, из тога се ипак добија пластичан утисак о једној вољи која тежи за одређеним циљем, и то неупоредиво енергичније противречи схватању да је омашка нешто случајно, што не изискује никакво тумачење. Пашће нам у очи и то да у тим примерима свесна намера никако не успева да спречи ефекат омашке. Мој пријатељ ипак не постиже да посети седницу удружења, а дама је неспособна да се одвоји од медаље. Оно непознато што се опире тим свесним намерама, налази други излаз, пошто му је први пут закрчен. Јер, за савлађивање непознатог мотива потребно је још нешто друго него што је свесна супротна намера; потребан је психички напор и рад који би свест упознао са тим непознатим.

угао у својој соби, али га нисам нашла. Пре недељу дана сањала сам да се он налази поред ормана, тамо где је радиатор. Тај сан ми, наравно, није дао мира и идућег јутра сам га одиста нашла на томе месту«. Она се чуди томе, тврди да јој се често тако испуњавају њене мисли или жеље, али заборавља да се пита: каква се промена одиграла у њеном животу у времену од губљења до поновног налажења прстена.

ГЛАВА ДВАНАЕСТА

ДЕТЕРМИНИЗАМ — ВЕРА У СЛУЧАЈ И ПРАЗНОВЕРЈЕ — ГЛЕДИШТА

Из досадашњих појединачних излагања може се извући овај општи закључак: *Извесна недомашивања наших психичких функција* — чији ћемо заједнички карактер одмах ближе одредити — *и извесне наоко ненамерне радње показују се, ако на њих применимо методу психоаналитичког испитивања, као сасвим мотивисане и детерминисане мотивима непознатим свести.*

Да би била уврштена у групу појава које се могу на тај начин објаснити, психичка омашка мора да задовољава ове услове:

а) Она не сме да прелази извесну меру коју одређујемо нашим оцењивањем и која се означава изразом »у границама нормалног«.

б) Она мора да има карактер тренутног и привременог поремећаја. Потребно је да смо ту исту радњу раније вршили коректније или да себе сматрамо способним да је у свако доба коректније извршимо. Ако нас неко други коригује, морамо одмах увидети тачност те коректуре и нетачност нашег сопственог психичког процеса.

в) Ако, уопште, опазимо омашку, не смемо да осећамо у себи траг неке њене мотивисаности, него морамо бити у искушењу да је објаснимо »непажњом« или да је прогласимо за »случајност«.

Према томе, у овој групи остају случајеви заборављања и грешке упркос бољем знању, омашке у говору, читању, писању, хватању и тзв. случајне радње.

На немачком исти префикс »ver-« за највећи број тих појава[107] указује на њихову унутрашњу истоврсност. Али на разјашњење тих тако одређених психичких процеса надовезује се и низ напомена које делимично заслужују даље и шире интересовање.

А. Остављајући један део наших психичких радњи на страну, као појаве необјашњиве помоћу врховних претстава, претстава циља, ми потцењујемо значај и обим детерминације у душевном животу. Уствари она, овде као и још у другим областима, допире даље него што ми наслућујемо. Године 1900 наишао сам у часопису »Zeit« (Време) на чланак литерарног историчара Р. М. *Мајера,* у коме се излаже и на примерима објашњава да је немогућно компоновати намерно и произвољно нешто што нема никаквог смисла. Већ дуже времена знам да је немогућно да човеку падне на ум неки број сасвим по његовој вољи, а исто тако ни неко име. Испита ли се наоко произвољно састављени број, на пр. неки вишецифрени, изговорен као у шали или обести, увек се показује његова строга детерминисаност, коју човек одиста не би сматрао као могућну. Хоћу да најпре кратко рашчланим пример произвољно изабраног личног имена, па да затим исцрпно анализујем analoган пример броја који је »набачен без размишљања«.

1. Припремајући за штампу историју болести једне од мојих болесница, питам се којим личним именом да је назовем у тој публикацији. Чини се да је избор веома велик; јасно је да се нека имена унапред искључују: у првом реду право име, затим би ми било непријатно употребити имена која носе чланови моје сопствене породице и која такође отпадају, можда још и нека друга женска имена која нарочито чудно звуче; али иначе не бих смео да будем у неприлици за такво име. Требало би очекивати, а и ја сам очекујем, да ће само да навре мноштво женских имена. Место тога појави се једно је-

[107] Немачки се заборављање каже Vergessen, омашка у говору Versprechen, у читању Verlesen, у писању Verschreiben, у хватању Vergreifen.

дино, ниједно друго поред њега, име *Дора*. Питам се, чиме је оно детерминисано. Ко се то зове Дора? Са неверицом хтео бих да одбацим прву помисао која гласи да се тако зове девојка за децу која служи код моје сестре. Али, ја имам толико самодисциплине или вежбе у анализовању да се заустављам на тој помисли, и одлучим да је даље развијам. И тад ми одмах паде на ум мали догађај синоћног вечера, који доноси тражену детерминацију. На столу у трпезарији моје сестре видео сам писмо с натписом »г-ђици Рози В.« Зачуђено упитам ко ли се тако зове и сазнам да се тобожња Дора уствари зове Роза и да је то своје име морала да промени кад је ступила у сестрину кућу, зато што би моја сестра, кад би неко звао »Розу«, могла то да доведе у везу са својом сопственом личношћу. Рекао сам са жаљењем: »Сироти људи, ни своје име не могу да задрже!« Како се сада сећам, ућутао сам тад за тренутак и стао да мислим на свакојаке озбиљне ствари, које су се изгубиле у тами, али које бих сада могао лако да учиним свесним. Када сам сутрадан тражио име за лице *које није смело да задржи своје сопствено име*, није ми пало на ум ниједно осим »Доре«. Уосталом, та се искључивост овде оснива на чврстој садржајној вези, јер у историји моје болеснице такође је утицај који је био пресудан за ток лечења потицао од лица које је служило у туђој кући, од гувернанте.

Овај мали догађај добио је после више година неочекивани наставак. Кад сам у једном свом предавању говорио о случају те девојке, назване Дора, чија је историја болести била већ одавно објављена, сетио сам се да једна од моје две слушатељице носи исто име Дора, које сам морао тако често да изговарам час у овом, час у оном склопу; обратио сам се младој колегиници, коју сам и лично познавао, и извинио се што нисам мислио на то да се и она тако зове, а уједно обећао да ћу у предавању то име заменити неким другим. Сада је дакле требало да брзо изаберем друго име, и притом сам мислио, како сада нипошто не смем да узмем лично име друге слушатељице, па да тако психоаналитички већ образованим колегама дам рђав пример. Био сам дакле врло задовољан када ми је, као замена за Дору, пало на ум име *Ерна*:

тим сам се именом служио у даљем току предавања. После предавања упитао сам се откуда ми је дошло име Ерна. Морао сам се смејати, када сам опазио да се могућност које сам се при избору замене за име Дора плашио ипак остварила, бар донекле. Она друга слушатељица звала се својим породичним именом *Луцерна*, од чега је Ерна један део.

2. У писму једном пријатељу, ја му јављам да сам завршио коректуре »Тумачења снова« и да сада у делу нећу више ништа мењати, па »макар у њему било 2467 грешака«. Сместа покушам да себи објасним тај број, и ту малу анализу додам писму као постскриптум. Биће најбоље да је сада наведем онако како сам је писао тада када сам себе затекао на делу:

»Брзо још један прилог психопатологији свакодневног живота. У писму ћеш наћи број 2467; тако сам, обесно и произвољно, проценио број грешака које ће бити у књизи о сновима. Хтео сам да кажем који било велики број, а појавио се овај. Међутим, у психичком нема ничег произвољног, недетерминисаног. Ти ћеш дакле с правом претпоставити да се несвесно пожурило да детерминише број који свест није одредила. Баш пре тога ја сам читао у новинама да је генерал Е. Н. пензионисан са рангом дивизиског генерала. Треба да знаш да ме тај човек интересује. Док сам служио војску, као војно-лекарски помоћник, он је једном дошао, тада као пуковник, јавио се болестан, па је рекао лекару: „Али ви морате да ме излечите за осам дана, јер морам да свршим посао на који чека цар". Тада сам одлучио да пратим каријеру тога човека, и ето, данас (1899) он је на крају те каријере, дивизиски генерал, и већ у пензији. Хтео сам да израчунам за које време је он тај пут превалио, па сам претпоставио да сам га у болници видео 1882 године. То би дакле било 17 година. Испричао сам то својој жени, и она је приметила: „Онда би и ти већ морао да будеш у пензији". Ја протестујем: Сачувај Боже! После тог разговора сео сам за сто да теби пишем. Али ранији ток мисли се наставио, и то с правом. Погрешно сам рачунао; за то имам у сећању сигурно упориште. Своје пунолетство, дакле свој 24 рођендан, ја сам славио у војном затвору (јер сам се самовољно удаљио). То је дакле било 1880; отада је већ прошло

19 година. Ето ти број *24* из *2467*! Узми сада још моје године старости, 43, и додај им 24, па ћеш добити *67*! То јест на питање да ли бих и ја желео да идем у пензију, ја сам одговорио додавши себи још 24 године рада. Очигледно ме је вређало што у међувремену, у коме је пуковник М. постао дивизиски генерал, нисам и сам дотерао даље: али ипак као да сам и некако ликовао због тога што је он сад већ на крају, док ја још имам све пред собом. Ту се с правом може рећи да ни ненамерно набачени број 2467 није без детерминације из несвесног«.

3. После овог првог примера, у ком је разјашњен један привидно произвољно изабран број, поновио сам тај опит много пута са истим успехом; но велика већина тих случајева је толико интимне садржине, да се не могу саопштити.

Баш зато хоћу овде да додам врло интересантну анализу једног броја који је тако пао на ум једном „потпуно здравом" човеку; ту анализу је објавио др. Алфред *Адлер*.

»Синоћ — прича тај човек — узео сам да читам „Психопатологију свакодневног живота"; био бих ту књигу одмах и прочитао, да ме у томе није спречио чудан случај. Када сам читао да сваки број који наоко сасвим произвољно изазивамо у нашој свести има одређен смисао, одлучио сам да сам учиним опит. Пао ми је на памет број 1734. *Сада су као бујица навирале следеће помисли*: 1734 : 17 = 102; 102 : 17 = 6. Затим сам број раздвојио на 17 и 34. Мени су 34 године. 34 годину, као што сам вам, мислим, већ једном рекао, сматрам за последњу годину младости, и зато сам се приликом свог последњег рођендана осећао врло јадно. Крајем моје 17 године почела је за мене врло лепа и интересантна периода мога развоја. Свој живот делим у одељке од по 17 година. Шта значе та дељења? Уз број 102 пада ми на памет да број 102 Рекламове „Универзалне библиотеке" садржи комад „Људска мржња и кајање" од Коцебуа.

»Моје садање душевно стање је мржња према људима и кајање. Број 6 „Универзалне библиотеке" је (ја знам напамет читаво мноштво бројева) „Кривица" од Милнера. Мене непрестано мучи мисао да својом кривицом нисам постао оно што

сам према својим способностима могао да постанем. Даље ми пада на памет да број 34 те библиотеке садржи причу истог Милнера, под насловом „Kaliber“ (калибар). Ту реч раставим на „Ка-либер“; затим ми паде напамет да она садржи речи „Ali“ и „Kali“ (калиум). То ме потсети на то како сам једном са својим (шестогодишњим) сином Али правио стихове. Рекао сам му да тражи слик на Али. Није се могао сетити слика, а кад је он тражио да му ја кажем такав слик, рекао сам му „Уста чисти Али с перманганом кали“. Смејали смо се много и Али је био врло мио. Последњих дана морао сам да констатујем са незадовољством да је „ka (дијалекатски облик за kein) lieber Ali“ (тј. да није мио, добар Али).

»Упитао сам се сада: шта садржи број 17 „Универзалне библиотеке“? То нисам могао да пронађем. Но раније сам то сасвим извесно знао, зато сам закључио да сам тај број хтео да заборавим. Све размишљање било је узалуд. Хтео сам да читам даље, али сам читао само механички, не разумевајући ни речи, јер ме је мучио број 17. Угасио сам светлост и тражио даље. Најзад се сетих да број 17 мора бити драма од Шекспира. Али која? Паде ми на памет: „Херо и Леандер“.[108] Очигледно идиотски покушај моје воље да одврати моју пажњу. Најзад устанем и потражим каталог „Универзалне библиотеке“. Број 17 је „Магбет“. Запањен, морам да констатујем да о том комаду не знам готово ништа, ма да ме није занимао мање него друге драме Шекспирове. Само се сећам: убице, леди Магбет, вештице, „лепо је ружно“, и како сам у своје време налазио да је Шилерова обрада Магбета врло лепа. Неоспорно сам дакле желео да заборавим тај комад. Још ми пада на памет да 17 и 34 подељени са 17 дају 1 и 2. А број 1 и 2 „Универзалне библиотеке“ је Гетеов „Фауст“. Раније сам код себе налазио много фаустовског«.

Морамо жалити што дискреција лекара није допустила да се открије значење свих тих помисли. Адлер напомиње да тај човек није успео да да̂ синтезу свога излагања. Ми га не бисмо

---

[108] Историју љубавног пара Херо и Леандер, јунака грчке легенде, обрадио је у драмском облику, између осталих, Грилпарцер, али не Шекспир.

ни саопштавали да се у његовом продужењу не појављује нешто, што нам даје у руке кључ за разумевање броја 1734 и помисли које се на њ надовезују.

»Јутрос доживео сам нешто што веома говори у прилог Фројдовом схватању. Моја жена, која се пробудила када сам ноћас устајао, питала ме је зашто ми је био потребан каталог Универзалне библиотеке. Испричао сам јој целу историју. Она је била мишљења да је све то софистика, изузевши — што је врло интересантно — Магбета, против кога је у мени био толики отпор. Рекла је да њој ништа не пада на памет када замисли неки број. Одговорио сам: „Да начинимо опит". Рекла је број 117. Нато сам јој сместа одговорио: „17 је у вези с тим што сам ти ја испричао; затим, јуче сам ти казао: ако је жена у 82 години, а муж у 35, онда је то огромна несразмера". Већ неколико дана задиркујем своју жену тврђењем да је она стара мајчица која има 82 године. 82 + 35 = 117«.

Човек који није умео да детерминише свој сопствени број нашао је дакле сместа решење када му је његова жена рекла тобоже произвољно изабрани број. Уствари жена је врло добро схватила из кога комплекса потиче број њеног мужа, па је свој број бирала из истог комплекса, који је сигурно био заједнички обома, пошто се он кретао око њихове разлике у годинама. Сада нам је лако да објаснимо број кога се сетио муж. Он изражава, како Адлер наговештава, пригушену жељу мужа, која би потпуно развијена гласила: „Уз човека који, као ја, има 34 године пристаје само жена којој је 17 година".

Да се о оваквим „забавама" не би мислило са одвише омаловажавања, додаћу да сам недавно сазнао од др. Адлера: да је годину дана после објављивања ове анализе тај човек био разведен од своје жене.*

* Поводом „Магбета", кога је „Универзална библиотека" издала под бројем 17, Адлер ми саопштава да је тај човек у својој 17 години приступио неком анархистичком удружењу, које је себи поставило као циљ убиство краља. Вероватно је зато садржина Магбета морала бити заборављена. У исто време је тај човек пронашао тајни начин писања, у коме су слова била замењена бројевима.

4. Слична објашњења даје Адлер и за постанак опсесивних бројева (оних који се човеку намећу против његове воље). Ни избор такозваних „омиљених бројева" није без везе са животом дотичног лица, ни без извесног психичког интереса. Неки човек, који је сâм говорио да нарочито воли бројеве 17 и 19, сетио се после кратког размишљања да је по навршеној 17 години дошао до дуго жељене академске слободе, на универзитет, а да је са 19 година учинио своје прво велико путовање и ускоро затим свој први научни проналазак. Али, сасвим се фиксирала наклоност према тим бројевима тек две деценије касније, када су они постали значајни и за његов љубавни живот. — Штавише, и бројеви које нарочито често, а привидно произвољно, употребљавамо у извесном склопу, могу у анализи открити неочекивани смисао. Тако је једном од мојих болесника пало једног дана у очи да, када негодује, особито радо говори: „То сам ти већ рекао 17 до 36 пута". Он се упитао да ли и за то постоји мотивација. Одмах му паде на ум да је рођен 27 у месецу, а његов млађи брат 26 и да има разлога да се пожали на судбину која као да је све што је њему одузела дала том млађем брату. Ту пристрасност судбине он је дакле приказивао тиме што је од датума свог рођења одузео 10 и то прибројио датуму братовљевом. „Ја сам старији, па ипак ми је судбина толико ускратила".

5. Хоћу да се дуже задржим на анализи бројева који човеку падну на памет, јер не познајем никаква друга појединачна запажања која би тако непобитно доказивала да постоје веома сложени мисаони процеси, о којима свест ипак не зна ништа; с друге стране, ти случајеви су најбољи пример анализе у којој је сигурно искључена сарадња лекара (сугестија), која се тако често наводи као противаргумент. Зато ћу овде да саопштим анализу таквог броја, који је пао на ум једном од мојих болесника; о њему треба само да кажем да је од великог броја деце најмлађи и да је оца, кога је обожавао, изгубио у младости. У нарочито ведром расположењу, он рече да му је пао напамет број *426718* и постави питање: »Дакле, шта ми уз то пада на памет? Пре свега, виц који сам чуо: „Ако човек лечи кијавицу, она траје 42 дана, ако је пак

не лечи — 6 недеља“«. То одговара првим цифрама онога броја 42 = 6 × 7. Пошто је после овог првог разрешења застао, упозорим га да шестоцифрени број који је он изабрао садржи све прве цифре изузевши 3 и 5. Нато он одмах нађе наставак тумачења. »Нас је седморо браће и сестара, ја најмлађи. 3 у реду деце одговара сестри А, 5 брату Л, то су била моја два непријатеља. Као дете ја сам свако вече молио Бога да узме к себи ова два моја мучитеља. Сада ми се чини да сам овде себи сам испунио ту жељу: прешао сам преко 3 и 5, због брата и омрзнуте сестре«.

— Ако тај број означава вашу браћу и сестре, шта ће онда оно 18 на крају? Вас је свега 7.

»Ја сам одмах помислио: да је отац дуже живео, ја не бих остао најмлађе дете. Да је дошло још 1, било би нас 8, и ја бих поред себе имао мање дете, према коме бих изигравао старијег«.

Према томе је број био разјашњен, али нам је још остало да први део нашег тумачења повежемо са следећим деловима. То је било врло лако: веза се налазила у условној реченици, чији су израз две последње цифре: да је отац дуже живео. 42 = 6 × 7 значило је подругивање лекарима, који нису могли да помогну оцу, изражавало је дакле у том облику жељу да отац и даље живи. Цели број уствари је одговарао испуњењу обеју инфантилних жеља болесникових, жеља које су се односиле на његов породични круг: да зли брат и сестра умру, и да после њих дође још једно мало дете; или најкраће изражено: боље да су оно двоје умрли место драгог оца!*

6. Мали пример из моје преписке. Неки директор телеграфа у Л. пише да се његов $18^1/_2$-годишњи син, који хоће да студира медицину, већ сада бави психопатологијом свакодневног живота и труди се да своје родитеље увери у тачност мојих теза. Цитирам један од опита које је он начинио уздржавајући се од суда о дискусији која се на то надовезала.

---

* Ради упрошћавања изоставио сам неколико помисли тога болесника које су исто тако у складу са горњим тумачењем.

»Мој син разговара с мојом женом о тзв. случају и објашњава јој, да она не може да наведе ниједну песму, ниједан број, којих би се одиста само „случајно" сетила. Развије се следећи разговор:

Син: Реци ми какав било број.

Мајка: 79.

Син: Шта ти пада на памет уз то?

Мајка: Мислим на лепи шешир који сам јуче видела.

Син: Колико он стаје?

Мајка: 158 марака.

Син: Ето; 158: 2 = 79. Теби је шешир био сувише скуп и ти си сигурно мислила: да је упола јевтинији, купила бих га".

»Против овог закључивања мога сина, ја сам најпре изнео да даме, уопште узевши, нису особити математичари и да мајка сигурно није била срачунала да је 79 половина од 158. Његова теорија садржи ипак невероватну претпоставку да потсвесно боље рачуна него нормална свест. „Нипошто", одговорио је мој син; „допустимо да мајка није извела рачун 158: 2=79, али она је могла негде да види ту једначину; штавише, она је могла да се у сну бави тим шеширом и да притом постане свесна, колико би он стајао, да је упола јевтинији"«.

7. Другу једну анализу таквог броја узимам од *Џонса* (l.c. стр. 478).

Неки његов познаник рече да му је пао на памет број 986, па затражи да Џонс тај број доведе у везу са нечим на шта он мисли. »Прва асоцијација тога лица било је сећање на једну давно заборављену шалу. Пре 6 година, најтоплијег дана у години, једне новине донеле су белешку да топломер показује 986° Фаренхајта, очигледно гротескна грешка наместо 98,6°, колико је термометар стварно показивао! За време овог разговора седели смо пред јаком ватром у камину, од кога се он одмакнуо, и он је, вероватно с правом, приметио да га је велика врућина навела на ту успомену. Ја се нисам тако лако задовољио и тражио сам да ми каже: зашто се баш та успомена толико задржала у његовом памћењу. Одговорио је да се тој шали страховито смејао и да се свакипут изнова забављао, кадгод би му она опет пала на памет. Како ја ни-

сам налазио да је та шала особито успела, моје очекивање да се ту крије потајни смисао било је само појачано. Његова идућа помисао била је да је претстава топлине за њега увек толико много значила. Топлина је за њега најважније на свету, извор свега живота, итд. Толика занесеност једног иначе доста трезвеног младића морала је да нагна на размишљање; умолио сам га да продужи са својим асоциацијама. Његова следећа помисао односила се на димњак фабрике, који је он могао да види из своје спаваће собе. Увече се често загледао у дим и ватру који су из њега излазили и притом размишљао о жалосном расипању енергије. Топлота, ватра, извор свега живота, расипање енергије из високе шупље цеви — није било тешко погодити из тих асоциација да је код њега претстава о топлоти и ватри била повезана са претставом о љубави, као што обично бива у симболичном мишљењу, и да је број који му је пао на памет био мотивисан јаким комплексом мастурбације. Није му преостало ништа друго до да потврди моју претпоставку«.

Ко хоће да добије добар утисак о начину на који се у несвесном мишљењу прерађује материјал бројева, тога упућујем на чланак К. Г. *Јунга* »Ein Beitrag zur Kenntnis des Zahlentraumes« (Прилог познавању сна о бројевима, *Zentralblatt für Psychoanalyse,* I, 1912) и на чланак Е. *Џонса* »Unconscious manipulations of numbers« (Несвесне манипулације бројева, ibid., II, 5, 1912).

У сопственим анализама те врсте нарочито ми пада у очи двоје: прво, управо месечарска сигурност којом се устремљујем на мени непознати циљ и удубљујем у такав рачунски ток мисли да одједном стојим пред траженим бројем, и брзина којом се одиграва сав накнадни рад; и друго, околност да бројеви с толиком готовошћу стоје на расположењу мом несвесном мишљењу, ма да сам рђав математичар и врло ми је тешко да свесно памтим године, кућне бројеве и слично. Уосталом, у тим несвесним операцијама с бројевима налазим извесну тенденцију ка празноверју, чије ми је порекло дуго остало непознато.*

* Г. Рудолф *Шнајдер* у Минхену изнео је интересантне замерке против доказне снаге таквих анализа бројева (Zu Freud's analytischer Unter-

Нећемо се изненадити ако нађемо да се не само за бројеве него и за речи друге врсте које човеку падну на памет после аналитичког испитивања редовно открива да су јасно детерминисане.

8. Леп пример објашњења једне опсесивне речи, тј. речи која човека прогони, налази се код *Јунга* (*Diagnostische Assoziationsstudien*, IV, стр. 215).

»Једна госпођа ми каже да јој је већ неколико дана стално на језику реч „Taganrog“, ма да нема ни појма откуд она долази. Упитао сам је какве је доживљаје са јаким афектима и какве потиснуте жеље имала у последње време. После извесног оклевања испричала ми је да би веома волела да има јутарњу хаљину („Morgenrock“), али да њен муж не показује жељено

---

suchung des Zahleneinfalles, Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, *I, 1920*). Он је узимао дате бројеве, на пр. такве који су му најпре пали у очи у историском делу које је отворио, или је другом лицу саопштио број који је он изабрао, и тада посматрао да ли ће се и уз тај наметнути број појавити привидно детерминисане помисли. Одиста је тако било; у једном случају који се односи на њега самог и који ми саопштава, помисли су дале исто толико богату и пуну смисла детерминисаност као у нашим анализама бројева који су се појавили спонтано, ма да број у опиту Шнајдеровом, пошто је задат споља, не би морао да буде детерминисан. У једном другом опиту са страним лицем, он је себи очигледно исувише олакшао задатак, јер му је задао број 2 који свако мора успети да детерминише неким материјалом. —

Р. Шнајдер из својих искустава изводи два закључка: прво, да »психичко према бројевима има исте асоцијативне могућности као и према појмовима«; друго, да појављивање детерминантних помисли уз бројеве који су се појавили спонтано никако не доказује порекло тих бројева из мисли нађених приликом њихове »анализе«. Први закључак је неоспорно тачан. Уз дати број можемо исто тако лако да асоцирамо нешто што пристаје као и уз добачену реч, можда чак и лакше, пошто мали број цифара има нарочито велику могућност повезивања. Онда смо напросто у ситуацији тзв. асоцијативног експеримента, који је школа Блојлер-Јунг студирала у најразноврснијим правцима. У тој ситуацији дата реч (Reizwort, реч-надражај) детерминише помисао (реакцију). Али та реакција могла би још да буде врло различите врсте, и опити Јунгови показали су да ни даље реаговање није препуштено »случају«, него да несвесни »комплекси« учествују у детерминацији, ако су додирнути од надражајне речи.

Други закључак Шнајдеров иде одвише далеко. Из чињенице да се уз дате бројеве (или речи) појављују помисли које пристају уз њих не може се

интересовање за њу. „Morgenrock: Tag-an-rock“,[109] види се делимична сродност у смислу и звуку. Детерминација руског облика потиче отуда, што је та госпођа отприлике у исто време упознала неку личност из Таганрога«.

9. Др. Е. Хичману имам да захвалим за разрешење једног другог случаја, у коме се на одређеном месту више пута наметао један стих, чије порекло и чије везе с тим местом нису биле видљиве.

»Доктор права Е. прича: Пре шест година возио сам се из Биарица у Сан Себастиан. Железничка пруга води преко реке Бидасоа, која овде чини границу између Француске и Шпаније. На месту је леп изглед, с једне стране преко широке долине и Пиринеја, с друге стране далеко преко мора. Био је леп, јасан летњи дан, све је било пуно сунца и светлости, ја сам био на фериалном путовању, радовао сам се што ћу доћи у Шпанију — тада ми падоше на памет стихови: „Aber frei ist schon die Seele, schwebet in dem Meer von Licht“. (Али душа је већ слободна, лебди у мору светлости.)

»Сећам се да сам тада размишљао о том: откуда су ти стихови, и да се нисам могао досетити. По ритму те су речи морале потицати из неке песме, но она је потпуно ишчезла из мога сећања. Мислим да сам касније, пошто су ми ти сти-

ништа закључити о пореклу бројева (или речи) који су се појавили спонтано, а што се није морало узети у обзир већ пре познавања те чињенице. Те помисли (речи или бројеви) могу да буду недетерминисане, или детерминисане мислима које се откривају у анализи, или другим мислима које се у анализи нису одале, и у том случају би нас анализа навела на погрешан пут. Морамо се само ослободити утиска да је тај проблем друкчији за бројеве него за речи које нам падају напамет. Није намера ове књиге да да̂ критично разматрање тог проблема и оправдање психоаналитичке технике помисли. У аналитичкој пракси полази се од претпоставке да је друга од наведених могућности тачна и у већини случајева употребљива. Истраживања једног експерименталног психолога показала су да је она далеко вероватнија *(Poppelreuter)*. (Пореди уосталом у вези с овим пажње вредна излагања Блојлера у његовој књизи *Das autistisch-undisziplinierte Denken*, итд., 1919, одељак 9: *Von den Wahrscheinlichkeiten der psychologischen Erkenntnis)*.

[109] *Tag* значи дан, *an* се налази у *anhaben*, што значи имати на себи, *Rock* значи хаљина, капут. *Tag-an-rock* = хаљина која се има на себи по дану. Таганрог је варош у Кавказу, на обали Азовског Мора.

хови више пута падали на памет, упитао још разне људе о њима, али нисам ништа могао да дознам.

»Прошле године возио сам се истом железничком пругом, враћајући се са пута по Шпанији. Била је црна ноћ и киша је падала. Гледао сам кроз прозор да бих видео да ли већ стижемо у пограничну станицу, и опазио сам да смо на мосту преко Бидасое. Сместа су се опет у мом сећању појавили горе наведени стихови и опет нисам могао да се сетим њиховог порекла.

»Више месеца после тога дошле су ми код куће до руку Уландове песме. Отворио сам књигу и мој поглед је пао на стихове: „Ал' душа је већ слободна, лебди у мору светлости", који чине крај песме: „Der Waller". Прочитао сам ту песму и тада сам се сасвим нејасно сетио да сам је некад, пре много година, знао. Место радње је Шпанија и мени се чинило да је то једина веза између наведених стихова и описаног места на железничкој прузи. Моје откриће ме је само упола задовољавало и ја сам механички прелиставао књигу. Стихови „Али душа је већ итд." били су последњи на једној страни. Окренувши ту страну, нашао сам на идућој страни песму са насловом *„Die Bidassoabrücke"* (мост преко Бидасое).

»Напомињем још да ми се садржина ове последње песме чинила готово још странија него садржина прве, и да њени први стихови гласе: *„Auf der Bidassoabrücke steht ein Heiliger altersgrau, segnet rechts die spanischen Berge, segnet links den fränkschen Gau"«.* (На мосту преко Бидасое стоји светац сед и стар, благосиља десно шпанске брегове, благосиља лево франачки крај.)

*

Б. Можда ово разјашњење детерминације имена и бројева који су привидно произвољно изабрани може да допринесе разјашњењу другог једног проблема. Против претпоставке да свуда постоји психички детерминизам многи се људи, као што је познато, позивају на своје нарочито осећање и своје уверење да постоји слободна воља. То осећање и та увереност постоје и не узмичу ни пред вером у детерминизам. Као и

сва нормална осећања, и то осећање мора бити по нечему оправдано. Но оно се, колико ја могу да видим, не манифестује код великих и важних вољних одлука; у тим приликама човек има пре осећање психичке примораности и радо се позива на њу (»Ту стојим, не могу друкчије«). Напротив, баш код безначајних, индиферентних одлука склони смо да тврдимо, како смо могли и друкчије поступити, иако смо радили по слободној, не мотивисаној вољи. Наше анализе показују да се не мора оспоравати оправданост осећању да постоји слободна воља. Ако мотивацију из свесног разликујемо од мотивације из несвесног, онда нам то осећање саопштава да се свесна мотивација не протеже на све наше моторичке одлуке. Minima non curat praetor[110]. Но што једна страна овако оставља без мотивације, то добива своју мотивацију с друге стране, из несвесног, и тако је детерминација у психичком ипак спроведена без изузетка*.

В. Иако, према стању ствари, свесно мишљење не може знати за мотивацију омашака, ипак би било добро када би се пронашао психолошки доказ да неко знање о тој мотивацији постоји; а из тачнијег познавања несвесног произлази да такви докази вероватно негде могу да се пронађу. Одиста се може доказати да у двема областима постоје појаве које, чини се, одговарају несвесном и зато помереном знању о тој мотивацији:

[110] Minima non curat praetor (латински) — На ситнице се претор (поглавар, судија) не обазире. Правно начело у Римљана.

* Ова схватања о строгој детерминацији привидно произвољних психичких акција већ су донела богата плода за психологију — можда и за право. Блојлер и Јунг су у том смислу разјаснили реакције у тзв. асоцијативном експерименту, у ком испитивана особа на њој добачену реч — (реч-надражај) одговара другом која јој уз њу падне на памет (реакција); време које је притом протекло мери се (време реакције). Јунг је у својим »*Diagnostische Assoziationsstudien*« (1906) показао како фини реагенс за психичка стања имамо у тако тумаченом асоцијативном експерименту. Два ученика криминалисте Х. Гроса у Прагу, Вертхајмер и Клајн, развили су, на основу тих експеримената, технику за »дијагностику стварног стања« у криминалним случајевима, чијим се проверавањем занимају психолози и правници.

а) У држању параноика[111] упадљива је и опште запажена црта да они највећу важност придају ситницама у понашању других, ситницама које ми иначе занемарујемо, док их они тумаче, и да на основи њих стварају далекосежне закључке. Тако је последњи параноик кога сам видео закључио да у његовој околини постоји завера против њега, зато што су људи који су били на станици када је он полазио на пут чинили известан покрет једном руком. Други је запазио начин на који људи иду улицом, машу штаповима и слично.*

Категорију случајности оног чему није потребна мотивација, коју нормални признају за један део својих сопствених психичких радњи и омашки, параноик дакле одбацује, када су у питању психичке манифестације других људи. Све што он запажа на другима има значаја, свему се може одредити значење. Како ли он долази до тога? Као у толиким сличним случајевима, тако и параноик овде вероватно пројицира у душевни живот других оно што се несвесно налази у његовом сопственом. У параноји дакле продире у свест много шта, што ми код нормалних и неуротичних тек помоћу психоанализе откривамо у несвесном**. Параноик ту дакле има у извесном смислу право, он нешто препознаје што се нормалном измиче, он види оштрије него нормално мишљење; али то што је тако видео и познао он преноси, пребацује на друге, и то његовом сазнању одузима вредност. Надам се, према томе, да се од мене неће очекивати оправдање појединих параноичних тумачења. Али, признајући параноји, при таквом схватању случајних

---

[111] Параноик (грчки *пара* означава промену или померање, *ноус* = памет) — болесник који болује од параноје, душевног поремећења у коме болесник обично тврдо верује да га прогоне и у коме је такорећи померено гледиште са кога он посматра свет.

* Полазећи од других гледишта, прибројили су неки аутори то просуђивање безначајних и случајних изражаја код других »*Beziehungswahn*-у«, болесном довођењу у везу са сопственом личношћу.

** Фантазије хистеричних о сексуалном и свирепом злостављању, које се анализом могу учинити свесним, подударају се на пр. понекад до појединости са жалбама прогоњених параноика. Чудно је и вредно пажње, али не неразумљиво, када истоветну садржину сусрећемо и као реалност у приредбама перверзних за задовољавање њихових прохтева.

радњи, бар један део оправданости, ми можемо лакше да разумемо и оно осећање извесности, ону увереност која прати сва та тумачења параноика. Она долази отуда што *нешто истине стварно има у свему томе;* а ни у оним нашим заблудама у суђењу које се не могу обележити као болесне, уверење да су тачне није стечено на други начин. То уверење, које је оправдано за известан део погрешног тока мисли или за извор из кога тај ток мисли потиче, ми онда преносимо на остале делове целине.

б) На несвесно и померено знање о мотивацији у случајним радњама и омашкама указују затим и појаве празноверја. Да бих објаснио своје мишљење, изложићу мали доживљај који је за мене био полазна тачка ових разматрања.

По повратку са ферија, моје мисли ускоро окупе болесници који ће ме забављати у новој радној години. Мој први пут води ме једној врло старој дами, код које (види горе, стр. 224) већ годинама вршим двапут дневно исте лекарске манипулације. Због те једноликости врло често су на путу ка тој болесници и за време бављења њом долазиле до изражаја несвесне мисли. Њој је преко деведесет година; према томе је близу памети да се човек почетком сваке нове године пита колико ће она још живети. Оног дана, о коме говорим, у журби сам, па узмем кола која треба да ме одведу пред њену кућу. Сваки од кочијаша на стајалишту кола пред мојом кућом познаје адресу те старе жене, јер сваки ме је већ често возио онамо. Данас се десило да кочијаш није стао пред њеном кућом, него пред кућом са истим бројем у једној стварно по изгледу сличној паралелној улици у близини. Ја приметим ту грешку и пребацим је кочијашу, који се извини. Да ли то нешто значи, што сам довезен пред кућу, у којој ту стару даму не налазим? За мене зацело не, али да сам *празноверан*, ја бих у том догађају видео претсказање, знак судбине да ће та година бити последња за стару жену. Многи предзнаци које је историја сачувала, нису били засновани на бољој симболици. Ја тај догађај проглашавам за случајност без нарочитог смисла. Било би нешто сасвим друго, да сам тај пут превалио пешице, па онда »у мислима«, у »расејаности«, место пред праву кућу дошао

пред кућу у паралелној улици. То не бих прогласио за случајност, него за радњу са несвесном намером, која изискује тумачење. Ту »омашку у ходању« морао бих вероватно тумачити овако: ја мислим да стару даму ускоро више нећу наћи код куће.

Од празноверног ја се дакле разликујем у овоме:

Ја не верујем да догађај у чијем постанку мој душевни живот нема удела може ишта да ми каже о будућем формирању стварности; но ја верујем да појава која је ненамерни израз моје сопствене душевне делатности открива нешто скривено, нешто што опет припада само мом душевном животу; ја, додуше, верујем у спољни (реални) случај, али не у унутрашњу (психичку) случајност. Празноверни, обрнуто, ништа не зна о психичкој мотивацији својих случајних радњи и омашки, он верује да постоје психичке случајности; зато је он склон да спољном случају придаје нарочити значај, који ће се изразити у реалном збивању, да случај сматра као израз нечег споља што је њему скривено. Разлике између празноверног и мене су двојаке: прво, он пројицира напоље мотивацију коју ја тражим унутра; друго, случај који ја сводим на мисао он објашњава помоћу збивања. Али, то што он сматра као скривено одговара несвесном код мене, а обојица смо подједнако приморани да случај не признајемо као случај, него да га тумачимо*.

* Овде надовезујем леп пример на коме Н. *Осипов* излаже разлику између празноверног, психоаналитичког и мистичног схватања (*Psychoanalyse und Aberglauben*, Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, VIII, 1922). Он се био оженио у малој руској провинциској варошици; непосредно затим је са својом младом женом путовао у Москву. На једној станици, два сата пред циљем, зажелео је да оде до излаза станице и да баци поглед на варош. По његовом очекивању требало је да воз довољно дуго стоји, но када се после неколико минута вратио, воз с младом женом већ је био отишао. Када је његова стара њања код куће сазнала за тај случај, рекла је, машући главом: »Од овог брака неће бити ништа честито«. Осипов се тада смејао овом пророчанству. Али, како је пет месеци касније био разведен, он мора да своје напуштање воза накнадно схвати као »несвестан протест« против свог ступања у брак. Варош у којој му се та омашка десила постала је неколико година касније врло значајна за њега, јер у њој је живела личност

Моја је претпоставка да је то свесно незнање и несвесно знање о мотивацији психичких случајности један од психичких коренова празноверја. *Зато што* празноверни не зна ништа о мотивацији сопствених случајних радњи и што чињеница те мотивације тражи да буде од њега призната, он је приморан да је, померањем, смести у околни свет. Ако такав процес постоји, онда он вероватно неће бити ограничен на тај један случај. Ја, одиста, мислим да добар део митолошког схватања света, које допире до у најмодерније религије, није ништа друго до *психологија пројицирана у спољни свет.* Нејасно сазнање* о психичким факторима и односима несвесног, такорећи њихово ендопсихичко запажање, огледа се — тешко је то рећи друкчије, ту се мора дозвати у помоћ аналогија са параногојом — у конструкцији једне *натчулне реалности*, коју наука треба поново да претвори у *психологију несвесног.* Могли бисмо се подухватити задатка да митове о рају и исконском греху, о Богу, о добру и злу, о бесмртности и сличном разрешимо на исти начин, да *метафизику* претворимо у *метапсихологију.* Понор између померања које врши параноик и померања које врши празноверни мањи је него што се чини на први поглед. Када су људи почели да мисле, били су, као што је познато, приморани да спољни свет антропоморфно растворе у мноштво личности према сопственом лику; случајности које су они празноверно тумачили биле су дакле за њих радње, изражавања неких личности: они су се, према томе, понашали исто онако као и параноици, који извлаче закључке из неприметних знакова које им дају други, и као сви здрави, који с правом од случајних и ненамераваних радњи својих ближњих чине основу за оцењивање њиховог карактера. Празноверје се чини толико депласирано само у нашем модерном, природно-научном гледању на свет, које још нипошто

с којом га је касније судбина тесно повезала. Та личност, чак и чињеница да она постоји, била му је тада сасвим непозната. Али *мистично* објашњење његовог понашања гласило би: он је тада у оној вароши напустио воз за Москву и своју жену, јер је будућност хтела да се наговести, будућност која му се припремала у вези са овом личношћу.

* Које, наравно, нема карактер правога сазнања.

није заокругљено; у »велтаншаунгу« пре-научних времена и народа оно је било оправдано и доследно.

Римљанин, који је одустајао од важног подухвата ако се намерио на непогодан лет птица, био је дакле релативно у праву; он је поступао доследно, према својим претпоставкама. Али, ако је од тог подухвата одустао зато што се спотакао на прагу пред својим вратима (»*un Romain retournerait*« — Римљанин би се вратио), он је и апсолутно надмашивао нас невернике, био је бољи познавалац душе него што се ми трудимо да будемо. Јер то спотицање морало му је бити доказ да постоји нека сумња, нека противструја у његовој унутрашњости, чија би снага, у тренутку извршења, одузела снагу његовој интенцији. Ми смо само онда сигурни у потпуни успех, ако све душевне снаге сложно теже ка жељеном циљу. Како одговара Шилеров Тел, који је толико оклевао да стрелом скине јабуку са главе свога дечака, на питање намесника Геслера зашто је припремио другу стрелу?

Mit diesem Pfeil durchbohrt' ich — Euch,
Wenn ich mein liebes Kind getroffen hätte,
Und *Euer* — wahrlich — hätt' ich *nicht* gefehlt.

(Овом бих стрелом прострелио — вас, да своје драго чедо погодих, а *вас* — заиста — *не бих* промашио.)

*

Г. Ко је имао прилике, да помоћу психоанализе изучава скривене душевне побуде људи, тај може да каже понешто ново и о квалитету несвесних мотива који се изражавају у празноверју. Код нервозних који болују од опсесивног мишљења и опсесивних стања, а који су често веома интелигентни, најјасније се познаје да празноверје проистиче из пригушених непријатељских и свирепих побуда. Празноверје је великим делом очекивање несреће, и ко је другоме често желео зла, али је, услед васпитања у правцу доброг, такве жеље потиснуо у несвесно, тај ће бити нарочито склон да казну за такво несвесно зло очекује као несрећу која му прети споља.

Признајемо да психологију празноверја овим примедбама нипошто нисмо исцрпли; мораћемо бар додирнути питање: да

ли се мора безусловно порицати да празноверје може имати неких стварних коренова, да ли извесно нема никаквих наслућивања, пророчанских снова, телепатских искустава, изражавања натчулних сила и слично? Далеко сам од тога да бих на брзину хтео да оценим те појаве, о којима постоје толика подробна запажања, чак и интелектуално истакнутих људи, и које треба да буду предмет даљих истраживања. Ми се само можемо надати да ће један део тих запажања, захваљујући томе што смо почели да стичемо сазнања о несвесним психичким процесима, бити разјашњен, а да ипак нећемо морати из основе мењати наша данашња схватања*. Ако би се показало да се могу доказати још и друге појаве, на пр. оне за које спиритисти тврде да постоје, онда бисмо напросто извршили оне модификације у нашим „законима" које тражи то ново искуство, али се ипак не бисмо поколебали у нашем основном схватању о свету и о међусобној повезаности ствари у њему.

У оквиру ових излагања, на сада постављена питања могу да одговорим само субјективно, тј. према свом личном искуству. Морам нажалост да признам да припадам оним недостојним индивидуама пред којима духови обустављају своју делатност а натчулно ишчезава, тако да никад нисам имао прилике да сâм доживим нешто, што би ме потстакло да поверујем у чудо. Као сви људи, и ја сам имао предосећања и доживљавао несреће, али једно се другом склањало с пута, тако да предосећањима ништа није следило и да ме је несрећа сналазила не наговестивши се унапред. У време када сам, као млад човек, сам живео у страној вароши, доста сам често чуо како је један драг и менн врло добро познат глас мене изненада звао по имену; бележио сам тада тренутак те халуцинације и распитивао се, забринут, код оних који су остали дома, шта се у то доба десило. Није се десило ништа. У накнаду за ово, ја сам касније, спокојан и ништа не слутећи, радио са својим болесницима, док је моје дете готово подлегло крварењу.

---

* Поредн: E. Hitschmann, *Zur Kritik des Hellsehens*, Wiener Klinische Rundschau, 1910, бр. 6, и *Ein Dichter und sein Vater, Beitrag zur Psychologie religiöser Bekehrung und telepathischer Phänomene*, Imago, IV, 1915—1916.

Ни од предосећања која су ми саопштили моји болесници ниједно нисам могао да сматрам као стварну појаву. Али, морам да признам да сам последњих година имао неколико чудних искустава, која би лако могла бити разјашњена помоћу претпоставке о телепатском преношењу мисли.

Вера у пророчанске снове има много присталица, јер се она може позвати на чињеницу да се штошта у будућности тако одиграва како је то претходно исконструисала жеља у сну*. Али то није никакво чудо, а осим тога се може доказати да између сна и испуњења, по правилу, постоје још далекосежна отступања, која веровање сневача радо занемарује. Леп пример сна који се с правом може назвати пророчанским дала ми је једном једна интелигентна и истинољубива болесница да га тачно анализујем. Она је причала како је једном сањала да је пред одређеним дућаном у извесној улици срела свога бившег пријатеља и домаћег лекара; а када је сутрадан пошла у први кварт, срела га је одиста на месту назначеном у сну. Примећујем да никакви каснији доживљаји нису доказали неки нарочити значај тог чудног подударања, да се дакле његово образложење није могло наћи у будућности.

Брижљиво испитивање утврдило је да нема никаквог доказа за то да се та дама сетила свога сна већ ујутру после ноћи у којој га је сањала, дакле пре шетње и сусрета. Она је морала признати да би се цела ствар могла приказати и на начин који догађају потпуно одузима карактер чудноватог и само оставља интересантан психолошки проблем: једно преподне она је ишла том улицом, срела је пред оним дућаном свога старог домаћег лекара и тада је, видевши га, стекла уверење да је последње ноћи сањала о том сусрету на том истом месту. Анализа је онда могла с великом вероватноћом да покаже, како је она дошла до тог уверења, којему се, по општим правилима, не може одрећи извесна веродостојност. Сусрет на одређеном месту, који се претходно очекује, то је уствари рандеву. Стари домаћи лекар изазвао је у њој успомену на

* Пореди: Freud, *Traum und Telepathie* (Imago, VIII, 1922. Садржано у III књизи сабраних дела).

стара времена, када су за њу били значајни састанци с једном *трећом* особом која је и с лекаром била у пријатељству. С тим господином она је и даље општила и дан пре тобожњег сна узалуд га је чекала. Када бих могао да саопштим исцрпније све околноси, било би ми лако показати да је илузија пророчанског сна, када је видела пријатеља из ранијег времена, еквивалентна отприлике овим речима: „Ах, господине докторе, ви ме сада потсећате на прошла времена, у којима на Н-а никада нисам морала да чекам узалуд, када смо уговорили састанак“.

На самом себи запазио сам једноставан пример, лак за тумачење, о оном познатом чудном стицају околности које је у томе да сретнемо особу, којом смо се баш бавили у мислима; тај је пример вероватно добар образац за сличне догађаје. Неколико дана пошто сам добио титулу професора, која у монархички уређеним државама даје много ауторитета, моје мисли су, за време шетње кроз Унутрашњи град, изненада скренуле у детињску фантазију о освети која је била уперена против извесног родитељског пара. Овај ме је пар неколико месеци раније звао к својој ћерчици, код које се, надовезујући на један сан, појавила интересантна опсесија. Случај, за који сам мислио да сам га проникнуо, врло ме је интересовао; али, родитељи су одбили моје лечење и наговестили ми да мисле да се обрате неком иностраном ауторитету, који лечи помоћу хипнозе. Сада сам ја развио фантазију да ме родитељи, пошто је тај покушај потпуно промашио, моле да почнем са својим лечењем, да они сада према мени имају потпуно поверење итд. Али ја сам одговорио: »Да, сада пошто сам постао професор, имате и поверења. Титула није ни у чему изменила моје способности; када вам као доцент нисам био добар, нисам вам потребан ни као професор«. — На томе месту моја фантазија је прекинута гласним поздравом »Клањам се, господине професоре«; а када сам погледао, пролазио је поред мене исти онај родитељски пар, коме сам се баш светио, одбијајући њихову понуду. Чим сам размислио о том, привидно чудо је било објашњено. Ишао сам равном и широком, готово пустом, улицом усусрет оном пару, угледао сам летимично и

познао, можда двадесетак корака удаљен од њих, њихове стасите прилике, али сам то запажање — онако како то бива у негативној халуцинацији — одбацио, и то из оних афективних побуда које су затим дошле до изражаја у мојој привидно спонтаној фантазији.

Друго једно »разрешење привидног предосећања« саопштавам по О. *Ранку*:

»Пре неког времена доживео сам необичну варијанту оног чудног стицаја, у коме се сретне особа којом смо се баш бавили у мислима. Непосредно пре Божића идем у Аустро-угарску банку, да тамо разменим десет нових сребрних круна, како бих могао да делим поклоне*. Утонуо у амбициозне фантазије, које се надовезују на супротност између моје незнатне готовине и масе новца нагомилане у банчиној згради, закренем у уску улицу Bankgasse, у којој се банка налази. Пред капијом видим аутомобил и много људи како улазе и излазе. Помислим да ће чиновници баш имати времена за мојих неколико круна; свакако ћу то брзо свршити, положити банкноту која треба да се размени и рећи: Молим, дајте ми *злато*! — Одмах опазим своју заблуду — треба да тражим *сребро* — и пренем се из својих сањарија. Удаљен свега још неколико корака од улаза, видим како ми усусрет долази младић који ми се чини познат, али кога, због своје кратковидости, још не могу сигурно да препознам. Како се он приближи, познам у њему школског друга мога *брата*, по имену *Голд* (злато), од чијег сам *брата*, познатог књижевника, у почетку своје литерарне каријере очекивао да ће ме много помагати. Међутим, он то није учинио, па је тако изостао и очекивани материјални успех којим се забављала моја машта на путу за банку. Према томе, мора бити да сам, утонуо у своје фантазије, несвесно запазио приближавање господина Голда, што се мојој свести, која је сањала о материјалним успесима, приказало на тај начин што сам одлучио да на шалтеру благајне затражим злато — место мање вредног сребра. Али, с друге стране, парадоксална чи-

* Тамо дознам, што сам већ раније знао, да се сребрни и никлени новац мења у Главној земаљској благајни, недалеко од банчине зграде.

њеница, да је моје несвесно било способно да запази објект који је моје око тек касније могло да позна, објашњива је и из готовости која потиче из комплекса (Komplexbereitschaft, Bleuler); та је готовост била усредсређена на материјално и управљала је моје кораке од почетка, противно мом бољем знању, ка оној згради у којој се мења само златни и папирни новац«. *(Zentralblatt für Psychoanalyse*, II, 3.)

У категорију чудног и језовитог иде и оно особито осећање које имамо у неким тренуцима и ситуацијама, као да смо сасвим исто то већ једном доживели, у истом се положају већ једном налазили, ма да никад не успевамо да се јасно сетимо тог ранијег, што се тако наговештава. Знам да само усвајам површни и нетачни начин говора, када то што се у човеку у таквим моментима јавља називам осећањем; посреди је свакако суд, и то суд о познавању; али ти случајеви ипак имају сасвим нарочити карактер, а не сме се сметнути с ума то да се човек никад не може сетити оног траженог ранијег доживљаја. Не знам да ли је та појава такозваног »déjà vu«[112] озбиљно узимана као доказ раније психичке егзистенције индивидуе; али психолози су јој свакако поклонили пажњу и трудили се да загонетку реше најразличитијим спекулативним путевима. Чини ми се да ниједан од изнетих покушаја објашњења није тачан, јер они сви узимају у обзир само пропратне појаве и околности које олакшавају постанак тог феномена. Оне психичке процесе који, по мојим запажањима, искључиво долазе у обзир за објашњење тог »déjà vu«, а то су несвесне фантазије, психолози данас, уопште, занемарују.

Мислим да није право обележавати осећање да смо нешто већ једном доживели као илузију. Напротив, у таквим тренуцима се стварно додирује нешто што је већ једном доживљено, само што је немогућно свесно се сетити тога, јер то никада није било свесно. Осећање »déjà vu« одговара, кратко речено, сећању на несвесну фантазију. Постоје несвесне фантазије (или будни снови), као што има и таквих свесних творевина, које свако зна из сопственог искуства.

[112] Déjà vu (француски) — већ виђено.

Знам да би тај предмет био достојан најподробнијег разматрања, али ћу овде навести само анализу једног јединог случаја »déjà vu«, у коме се то осећање одликује особитом интензивношћу и упорношћу. Нека госпођа, којој је сад 55 година, тврди да се сасвим јасно сећа, како је са дванаест и по година првипут посетила неке школске пријатељице на селу и, када је ушла у башту, сместа имала осећање да је ту већ једном била; то се осећање поновило, када је ступила у просторије за становање, тако да је мислила да зна унапред која је идућа просторија, какав ће се изглед имати из ње, итд. Међутим, сасвим је искључено и распитивањем код родитеља оповргнуто да је то осећање познатости могло да потиче из неке њене раније посете тој кући и башти, на пр. у њеној раној младости. Госпођа која је то доживела и саопштила није тражила психолошко објашњење, него је сматрала да се у том осећању пророчански наговестило колики ће значај те пријатељице касније стећи за њен осећајни живот. Но, размотримо ли околности под којима се појавио тај феномен, указује нам се пут ка другом схватању. Када је пошла у ту посету, она је знала да те девојчице имају једног јединог, тешко болесног, брата. Приликом посете она га је и видела, нашла да врло рђаво изгледа и мислила је да ће скоро умрети. Међутим, њен рођени једини брат боловао је неколико месеци раније опасно од дифтерије; за време његове болести она је недељама становала далеко од родитељске куће, код неке рођаке Она мисли да је и њен брат био у тој посети на селу, мисли чак да је то био његов први већи излет после болести; али у томе је њено сећање чудно несигурно, док су јој све друге појединости, а нарочито хаљина коју је тога дана носила, исувише јасно пред очима. Зналцу неће бити тешко закључити из тих знакова да је код девојчице тада играло велику улогу очекивање да ће јој брат умрети, и да то очекивање или никада није постало свесно, или је после срећног исхода братовљеве болести било енергично потиснуто. У другом случају, она би морала носити другу хаљину, црнину. Код пријатељица она је нашла аналогну ситуацију, једног брата у опасности да скоро умре, што се кратко време после тога одиста и

десило. Место да се тада свесно сети како је ту ситуацију пре неколико месеци и сама проживела — сетити се тога било је онемогућено потискивањем — она је осећање сећања пренела на просторије, башту и кућу, и подлегла је појави »fausse reconnaissance« (погрешно препознавање), осећању да је све то тачно онако, већ једном видела. Из чињенице да је ту постојало потискивање можемо закључити да некадашње очекивање братовљеве смрти, по свом карактеру, није било много удаљено од фантазиране жеље. Онда би она остала једино дете. У својој каснијој неурози патила је од најинтензивнијег страха да ће изгубити своје родитеље; иза тога страха могла је анализа, као обично, да открије несвесне жеље исте садржине.

Моје сопствене површне доживљаје тога »déjà vu« могао сам на сличан начин да објасним из афективне констелације тога тренутка. „Ето, то би сад опет био повод да се пробуди она (несвесна и непозната) фантазија која се тада и тада створила у мени, као жеља да се побољша моја ситуација". Овом објашњењу појаве »déjà vu« досада је поклонио пажњу само један једини посматрач. Др. *Ференци*, коме треће издање ове књиге има да захвали за толике драгоцене прилоге, пише ми о том: »Уверио сам се, како код себе тако и код других, да се необјашњиво осећање познатог може свести на несвесне фантазије на које нас актуелна ситуација несвесно потсећа. Код једног од мојих болесника то је било привидно друкчије, али уствари сасвим аналогно. То осећање се код њега врло често понављало, али се редовно показивало да потиче од *заборављеног (потиснутог) дела сна* из прошле ноћи. Чини се дакле да »déjà vu« може да потиче не само од будних, него и од ноћних снова«.

Касније сам дознао да је *Грасе* (Grasset) 1904 године дао објашњење те појаве које се веома приближује моме.

Године 1913 описао сам у малој расправи* другу појаву која је доста блиска појави »déjà vu«. То је »dejà raconté«[113]

---

* *Über fausse reconnaissance (»déjà raconté«) während der psychoanalytischen Arbeit. (Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse,* I, 1917. Сабрана дела, књига VI.)

[113] Déjà raconté (француски) — већ испричоведано.

илузија да смо нешто већ саопштили; она је нарочито интересантна када се појављује за време психоаналитичког лечења. Болесник тада тврди, са свим знацима субјективне сигурности, да је неку одређену успомену већ одавно испричао. Лекар је, међутим, сигуран у противно и готово увек може болеснику да докаже његову заблуду. Објашњење ове интересантне омашке је вероватно у томе: да је болесник имао импулс и намеру да учини оно саопштење, али је пропустио да је оствари, и да сада сећање на ту намеру става, као замену, наместо њеног извршења.

Нешто слично, вероватно и исти механизам, показују појаве које је Ференци назвао »тобожње омашке«*. Човек мисли да је нешто — неки предмет — заборавио, затурио, изгубио, а може да се увери да није учинио ништа слично, да је све у реду. Нека се болесница на пр. враћа у собу лекареву с мотивацијом да хоће да узме кишобран који је тамо оставила, али лекар опази да она тај кишобран — држи у руци. Постојао је дакле импулс за такву омашку и тај је био довољан да замени њено извршење. Изузевши ову разлику, тобожњу омашку морамо да ставимо у исти ред са стварном. Али она је такорећи јевтинија.

Д. Недавно сам имао прилику да једном философски образованом колеги изложим неколико примера заборављања имена, заједно са њиховом анализом; он се пожурио да одговори: »То је све врло лепо, али код мене се заборављање имена одиграва друкчије«. Толико себи очигледно не смемо олакшати посао; не верујем да је мој колега икад пре тога мислио на то да анализује неко заборављање имена: он није умео ни да каже *како* се то друкчије одиграва код њега. Али, његова примедба ипак додирује проблем који ће многи бити склони да ставе у први ред. Да ли овде дато разрешење омашки и случајних радњи важи уопште или само за појединачне случајеве, а ако важи само за појединачне, под којим условима би то разрешење могло да се употреби и за објашњење појава које су друкчије постале? Моја искуства нису довољна

---

* *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, III, 1915.

да бих могао одговорити на то питање. Могу само да упозорим на то да се везе и односи које смо овде открили не смеју сматрати као нешто ретко; јер, кад год сам код себе или својих болесника учинио пробу, они су, као у наведеним примерима, могли сигурно бити доказани, или су се бар појавили јаки разлози за претпоставку да они постоје. То што не успевамо свакипут да нађемо скривени смисао симптомске радње, није никакво чудо, јер као пресудан фактор ту долази у обзир величина унутрашњих отпора, који се противстављају решењу. Ми не можемо, код себе самих или код болесника, да протумачимо ни сваки појединачни сан; довољно је, да би се потврдила општа важност теорије, ако само делимице продремо до скривене везе међу разним елементима целине. Сан који се показао неприступачан, ако смо одмах сутрадан покушали да га разрешимо, често, после недељу или месец дана, открива своју тајну, ако се у међувремену десила стварна промена која је смањила интензитет сукобљених психичких сила. То исто важи и за решавање омашака и симптомских радњи. Пример омашке у читању »У бурету кроз Европу« дао ми је прилике да покажем како симптом који је испрва био неразрешљив може да се подвргне анализи, ако је попустио *реални интерес* за потиснуту мисао*. Док је постојала могућност да мој брат толико жељену титулу добије пре мене она се омашка одупирала свим покушајима анализе; пошто се показало да је то невероватно, одједном се и мени указао пут који је водио разрешењу омашке. Било би дакле погрешно тврдити да су сви случајеви који се не дају анализовати настали по другом механизму, а не по овом који је овде откривен; за ту

* Овде се надовезују интересантни проблеми *економске* природе, питања која узимају у обзир чињеницу да психички процеси иду за стицањем пријатности и за укидањем непријатности. Већ је економски проблем то, како је могућно да се име, заборављено из мотива непријатности, поново нађе путем асоцијативних замена. Леп рад Тауска (*»Entwertung des Verdrängungsmotivs durch Rekompense«*, *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, I, 1913) показује на добрим примерима како заборављено име опет постаје доступно, ако смо успели да га укопчамо у пријатну асоцијацију, која може да изравна непријатност која се очекује при репродукцији.

претпоставку били би потребни још други докази, а не само негативни. Ни готовост, која се вероватно налази код свих здравих, да верујемо у друго објашњење омашки и симптомских радњи нема никакву доказну снагу; она је, као што се само по себи разуме, израз оних истих психичких сила које су ту тајну створиле и које се због тога залажу за њено очување, а одупиру се њеном расветљењу.

С друге стране, не смемо превидети да потиснуте мисли и побуде себи не стварају самостално свој израз у симптомским радњама и омашкама. Техничка могућност за такво исклизнуће инервација мора бити дата независно од тих радњи и омашака; њу онда радо искоришћује намера потиснутог да дође до изражаја. Подробна истраживања философа и филолога трудила су се да утврде какве структурне и функционалне релације стоје на расположењу таквој намери, у случају говорне омашке. Тако, међу условима омашке и симптомске радње разликујемо несвесни мотив од физиолошких и психофизичких релација које му излазе у сусрет; остаје још отворено питање да ли, унутар граница здравља, има и других момената који, као несвесни мотив и наместо њега, могу путем тих истих релација да створе омашке и симптомске радње. Није мој задатак да одговорим на то питање.

Уосталом, није моја намера ни то да још увеличам разлике, које су довољно велике, између психоаналитичког и вулгарног схватања омашака. Напротив, хтео бих да укажем на случајеве, у којима те разлике губе много од своје оштрине. За најједноставније и најнеупадљивије примере омашака у читању и писању, у којима се можда само сажимају речи или се речи и слова изоставе, отпадају сложенија тумачења. Са становишта психоанализе мора се тврдити да се у тим случајевима наговестио неки поремећај интенције, али се не може рећи откуда је тај поремећај потицао и шта је намеравао. Он је и постигао само то, да је доказао своје постојање. У тим случајевима видимо онда и то да ступају у дејство фактори који омогућавају и олакшавају омашке помоћу извесних гласовних односа и једноставних психолошких асоцијација, фактори чије постојање ми никад нисмо порицали. Али, оправдан је научни

захтев да се такви рудиментарни случајеви омашака при читању или писању оцењују према боље израженим, чије изучавање даје тако недвосмислена обавештења о проузроковању омашака.

Ђ. Откако смо претресали омашку у говору, задовољили смо се тиме што смо доказивали да омашке имају скривену мотивацију, и помоћу психоанализе крчили смо себи пут ка познавању те мотивације. Општу природу и особитост психичких фактора који у омашкама долазе до изражаја, досада готово нисмо ни узимали у обзир, свакако се још нисмо потрудили да их ближе одредимо и да испитамо каквим се законима они покоравају. Нећемо ни сада покушати да тај предмет решимо из основа*, јер ће нас први кораци убрзо поучити да у ту област можемо боље продрети с друге стране. Овде себи можемо поставити неколико питања, која хоћу бар да наведем и да обележим њихове границе:

1) Шта је садржина и какво је порекло мисли и побуда које се наговештавају омашкама и случајним радњама?

2) Под којим условима мисао или прохтев бивају примо-рани или оспособљени да се послуже тим појавама као изражајним средствима?

3) Могу ли се доказати постојане и недвосмислене везе између врсте омашака и квалитета онога што се њима изражава?

Почећу тим што ћу прикупити нешто материјала за одговор на последње питање. Претресајући примере омашки у говору, нашли смо да је потребно прећи преко граница обележених намераваним говором, и морали смо тражити узрок поремећаја говора ван говорне интенције. Тај узрок могао се у једном низу случајева лако пронаћи и ту је он био познат свести дотичног лица. У привидно најједноставнијим и најпровиднијим примерима израз мисли пореметила је друга, наоко равноправна, формулација, а да није било могућно навести:

* Ова књига је сасвим популарно писана, хоће само гомилањем примера да утаба пут за потребну претпоставку о постојању душевних процеса који су *несвесни а ипак делују*, и клони се свих теориских разматрања о природи тог несвесног.

зашто је једна подлегла, а друга преовладала (контаминација Мерингера и Мајера). У другој групи случајева подлегање једне формулације било је мотивисано неким обзиром, који међутим није био довољно јак, да би ту формулацију потпуно сузбио (пример: »*zum Vorschwein gekommen*«). И сузбијена формулација била је јасно свесна. О трећој групи тек се може тврдити без ограничења да је реметилачка мисао била различита од намераване, и ту се, како се чини, може извршити једна битна подела. Реметилачка мисао је или везана с поремећеном посредством мисаоних асоцијација (ремећење услед унутрашњег противречења) или је једна другој страна по суштини, па је баш неком чудном *спољном* асоцијацијом поремећена реч повезана с реметилачком мисли, која је *често* несвесна. У примерима, које сам навео из мојих психоанализа, цели говор је под утицајем мисли које су у то исто време постале активне, али су потпуно несвесне; оне се било одају самим поремећењем (*Klapper*schlange — *Kleopatra*), било показују индиректан утицај на тај начин што омогућавају да поједини делови свесно намераваног говора ремете једно друго (*Asenatmen*, иза чега стоји *Hasenauer*strasse, реминисценције на једну Францускињу). Сузбијане или несвесне мисли од којих омашка у говору полази најразноврснијег су порекла. Нешто опште, свима заједничко, овај преглед нам дакле не открива ни у ком правцу.

Упоредно испитивање омашака при читању и писању доводи до истих резултата. Чини се да поједини случајеви, као и неке омашке у говору, постају услед неког сажимања које није даље мотивисано (на пр.: der *Apfe*). Ми бисмо радо сазнали да ли не морају ипак бити испуњени нарочити услови да би узело маха такво сажимање, које је на своме месту у раду сна, али не у нашем будном мишљењу; а то из самих примера не дознајемо. Но, ја отуда не бих нипошто извео закључак да не постоје такви услови као што је попуштање свесне пажње, зато што, с друге стране, знам да се баш аутоматске радње одликују коректношћу и поузданошћу. Пре бих нагласио да су и овде, као тако често у биологији, нормалне или приближно нормалне околности неповољнији предмети истраживања него патолошке. Што код разјашњавања ових

најлакших поремећаја остаје нејасно биће, по мом очекивању, расветљено објашњењем тежих поремећаја.

И за омашке у читању и писању има довољно примера, у којима се може распознати удаљенија и сложенија мотивација. „Im Fass durch Europa" је поремећај читања који се разјашњава утицајем једне удаљене, по својој суштини туђе, мисли, која извире из потиснутог прохтева љубоморе и частољубља и која искоришћује двоструки смисао речи Beförderung (унапређење и превожење) за везу са индиферентном и безазленом темом која се читала. У случају *Буркхарда* само је име употребљено тако у двојаком смислу.

Очевидно је да поремећаји функција говора лакше настају и стављају мање захтеве реметилачким снагама, него поремећаји других душевних функција.

На другом смо тлу када испитујемо заборављање у ужем смислу, тј. заборављање прошлих доживљаја (заборављање личних имена и страних речи, као у одељцима I и II, могло би се одвојити од тог заборављања *sensu strictiori*[114] као „сметање с ума", а заборављање намера као „пропуштање"). Основни услови нормалног процеса при заборављању непознати су*. Не смемо изгубити из вида ни то да није све заборављено, што као заборављено сматрамо. Наше објашњење се односи само на оне случајеве у којима заборављање изазива наше

[114] Sensu strictiori (латински) — у ужем смислу.

* О механизму заборављања, у правом смислу речи, могу да дам ова наговештења: материјал сећања уопште потпада под два утицаја, под сажимање и изопачавање. Изопачавање је дело тенденција које владају душевним животом и уперено је пре свега против трагова сећања који су задржали довољан афекат и који су зато резистентнији према сажимању. Трагови који су постали индиферентни потпадају под процес сажимања без отпора; али се може запазити да се, поврх тога, на индиферентном материјалу изопачавања задовољавају тенденције које су онде где су хтеле да се изразе остале незадовољене. Како се ти процеси сажимања и изопачавања протежу на дуго време, за које сви доживљаји делују у смислу преображавања садржине памћења, ми мислимо да време успоменама одузима сигурност и јасноћу. Врло вероватно при заборављању уопште не постоји директна функција времена.

На потиснутим траговима сећања можемо констатовати да они ни за

чуђење, уколико се противи правилу да се заборавља неважно, а да се важно задржава у памћењу. Анализа примера заборављања за које нам се чини да захтевају нарочито објашњење показује свакипут као мотив заборављања аверзију да се сетимо нечега што може да изазове мучна осећања. Долазимо до претпоставке да тај мотив тежи да се испољи свуда у душевном животу, али да га друге, супротне силе у том спречавају. Обим и значај тог нерасположења против сећања на мучне утиске заслужују да буду најбрижљивије психолошки испитани; и без везе с целим тим проблемом не може се решити питање: који нарочити услови у појединим случајевима омогућују заборављање за којим постоји општа тежња.

При заборављању намера у први ред ступа други момент; сукоб који смо само наслућивали, када је било у питању потискивање нечега чега је мучно сетити се — тај сукоб овде постаје опипљив, и при анализи тих примера редовно распознајемо противвољу која се одупире намери, а да је ипак не укида. Као у омашкама које смо раније обрадили, и овде се распознају два типа душевног процеса. Противвоља се или директно успротивљује намери (ако су намере од извесног значаја) или је пак тој намери сасвим туђа и своју везу с њом успоставља *спољном* асоцијацијом (када су намере готово индиферентне).

Исти сукоб постоји и у омашкама при хватању. Импулс који се изражава у ремећењу радње често је супротан импулс, ипак још чешће уопште туђ импулс, који само искоришћује прилику да, при вршењу радње, реметећи је, дође до изражаја. Случајеви у којима до ремећења долази услед

најдуже време нису претрпели никакве промене. Несвесно је уопште ван времена.

Најважнији а и најчуднији карактер психичке фиксације је у том што су сви утисци с једне стране садржани на исти начин као што су примљени, а поврх тога још у свима оним облицима које су добили у даљем развоју; тај однос се не може објаснити никаквим поређењем са таквом појавом из неке друге области. Према теорији, могло би се дакле свако раније стање садржине памћења успоставити за сећање, и онда ако су њени елементи све првобитне везе одавно заменили новијима.

унутрашње супротности значајнији су и односе се такође на важније радње.

Унутрашњи сукоб затим у случајним или симптомским радњама све више долази у позадину. Ове моторичне манифестације, које свест мало цени или сасвим превиђа, служе тако за израз разноврсним или сузбијаним прохтевима; већином оне симболички претстављају фантазије или жеље.

Одговарајући на прво питање: каквог су порекла мисли и прохтеви који долазе до израза у омашкама, можемо рећи да се у многим случајевима лако може показати порекло реметилачких мисли од пригушених прохтева душевног живота. Себична, љубоморна, непријатељска осећања и импулси, који су под притиском моралног васпитања, служе се код здравих често омашком, да би некако изразили своју несумњиву, али од виших душевних инстанција непризнату моћ. Неспречавање тих омашки и случајних радњи одговара добрим делом комотној трпељивости према неморалном. Међу тим сузбијаним побудама не малу улогу играју разноврсна сексуална струјања. Што се баш она тако ретко појављују у мојим примерима, међу мислима које је открила анализа, то је случајност материјала. Како сам анализи претежно подвргнуо примере из мог сопственог душевног живота, избор је био унапред пристрастан и управљен ка искључивању сексуалног. У другим случајевима се чини да реметилачке мисли извиру из сасвим безазлених приговора и обзира.

Сада треба да одговоримо на друго питање: под којим психолошким условима мисао мора да тражи свој израз не у пуном облику, него у такорећи паразитарном, као модификација и ремећење друге мисли. Судећи по најупадљивијим примерима омашака, те услове вероватно треба тражити у извесној вези са способношћу дотичног елемента да постане свестан у, мање или више, јасно израженом карактеру „потиснутог". Али, пратећи низ примера, видимо да се тај карактер губи и претвара у све расплинутија наговештења. Склоност да пређемо преко нечега јер нам одузима време, помисао да дотична мисао уопште не иде уз намеравану тему — чини се да све те побуде за потискивање неке мисли (која је онда принуђена

да себе изрази ремећењем друге) играју исту улогу као и морална осуда неког непокорног осећања или порекло неке појаве од потпуно несвесних мисли.

На тај начин немогућно је открити општу природу детерминисаности омашака и случајних радњи. Једну једину значајну чињеницу дају нам та истраживања: уколико је безазленија мотивација омашке, уколико је мање неприлична и стога мање неспособна да постане свесна мисао која се кроз њу изражава, утолико је лакше и разрешење појаве, ако смо на њу обратили пажњу: најлакши случајеви омашке у говору одмах се опазе и спонтано коригују. У случајевима пак који су мотивисани стварно потиснутим побудама, потребна је за разрешење брижљива анализа, која чак повремено може да наилази на тешкоће, а понекад и да промаши.

Према томе, резултат овог последњег нашег испитивања указује на то да треба ићи другим путем и прилазити с друге стране, да би се за психолошке услове омашака и случајних радњи нашло објашњење које би задовољавало. Благонаклони читалац нека зато у овим излагањима гледа откривање површина ломљења, по којима је ова тема доста вештачки издвојена из веће целине.

Е. Неколико речи нека назначи бар правац који води ка тој већој целини. Механизам омашака и случајних радњи, како смо га упознали, примењујући психоанализу, показује у најбитнијим тачкама подударност са механизмом стварања сна, који сам разложио у одељку „Рад сна“ моје књиге о тумачењу снова. Сажимања и компромисне творевине (контаминације) налазимо овде као и тамо: како тамо тако и овде несвесне мисли долазе до израза необичним путевима, преко спољних асоцијација, као модификација других мисли. Нескладе, апсурдности и заблуде у садржини сна, због којих се сан једва признаје за продукт психичког рада, настају на исти начин као и обичне грешке нашег свакодневног живота, само слободнијом употребом расположивих средстава; овде као и онде

привидна инкоректност функције објашњава се особеном интерференцијом двају или више коректних аката. Из овог подударања може се извући важан закључак: тај својствени начин рада, чији најупадљивији ефекат видимо у садржини сна, не сме да се своди на стање спавања, на то да је душевни живот заспао, јер у омашкама имамо врло богата сведочанства да тај начин рада делује и за време будног живота. Та иста околност нам такође забрањује да као услов ових психичких процеса, који нам се чине абнормални и страни, сматрамо неки дубоки распад душевне делатности или болесна стања функције*.

Необични психички рад који ствара како омашке тако и слике сна можемо правилно да оценимо тек пошто смо дознали да психонеуротични симптоми, нарочито психичке творевине хистерије и опсесивне неурозе, у свом механизму, понављају све битне црте тога начина рада. На том месту би се дакле надовезивао наставак наших истраживања. Но за нас постоји још један нарочити интерес да омашке, случајне радње и симптомске радње посматрамо у светлости ове последње аналогије. Ако те појаве стављамо у исти ред са творевинама психонеуроза, са неуротичним симптомима, добивају смисла и подлоге два тврђења која се често сусрећу: да је граница између нервозне норме и абнормалности нестална и неодређена, и да смо сви ми помало нервозни. *Пре* сваког лекарског искуства, можемо себи исконструисати разне типове такве само назначене нервозности — таквих *formes frustes*[115] неуроза: случајева у којима се појављује само мали број симптома, или се они појављују ретко или не интензивно; где би дакле болесне појаве биле ублажене што се тиче броја, интензитета, трајања њиховог; но можда тиме не бисмо погодили баш онај тип који најчешће чини прелаз између здравља и болести. Тип којим се ми бавимо, чији су болесни знаци омашке и симптомске радње, одликује се тиме што се симптоми односе на најмање важне психичке функције, док се све оно чему се с правом придаје већа психичка вредност одиграва без сметње.

---

*Пореди *Тумачење снова,* Gesammelte Schriften II, стр. 525.

[115] Forme fruste (француски, читај: форм фрист) — непотпун облик.

Ако је обрнуто, ако су симптоми друкчије смештени, ако се они истичу у најважнијим индивидуалним и социалним функцијама, тако да могу да ремете узимање хране и полни однос, рад у позиву и друштвеност, онда је посреди тежак случај неурозе, и те одлике боље карактеришу тешке случајеве него можда разноврсност и интензивност болесних симптома.

Али заједнички карактер најлакших као и најтежих случајева, карактер који је заједнички и омашкама и случајним радњама, јесте у *томе да се све те појаве могу свести на непотпуно сузбијени психички материјал, који, ма да одгурнут од свести, ипак није лишен сваке способности да дође до изражаја.*

САДРЖАЈ

Др. Хуго Клајн

ПРЕДГОВОР

Сигмунд Фројд

ПСИХОПАТОЛОГИЈА СВАКОДНЕВНОГ ЖИВОТА

»К А Р И Ј А Т И Д Е«

ВЕЛИКА ФИЛОЗОФСКА БИБЛИОТЕКА

1.

Анри Бергсон

СТВАРАЛАЧКА ЕВОЛУЦИЈА

Основно дело једног од највећих и најсуптилнијих мислилаца садашњице

За готово 100·— дин. *Стр. 336* *На отплату 120·— дин*

2.

Сигмунд Фројд

УВОД У ПСИХОАНАЛИЗУ

Дело које је изазвало револуцију у психологији, у медицини, у познавању човека

За готово 120·— дин. *Стр. 450* *На отплату 150·— дин.*

3.

Алфред Адлер

ПОЗНАВАЊЕ ЧОВЕКА

Основи индивидуалне психологије — Требник васпитања новог човека

За готово 100—· дин. *Стр. 300* *На отплату 120·— дин.*

4.

Бенедето Кроче

ЕСТЕТИКА

Најбоље и најоригиналније дело те врсте у читавој светској књижевности

За готово 150·— дин. *Стр. 640* *На отплату 180·— дин.*

5.—6.

Karl Marks

KAPITAL I—II

Biblija naučnog socijalizma — Delo koje je izvršilo prevrat u političkoj ekonomiji

Za gotovo 360·— din. *Str. 1384* *Na otplatu 400·— din.*

7.—8.

Освалд Шпенглер

ПРОПАСТ ЗАПАДА I—II

Највеличанственије дело европског духа — Грандиозна визија будућности човечанства

За готово 300·— дин. *Стр. 1300* *На отплату 360·— дин.*

9.

Фридрих Ниче

ВОЉА ЗА МОЋ

Циновско дело једног од највећих мислилаца кроз које говори читава германска раса

За готово 150·— дин. *Стр. 596* *На отплату 180·— дин.*

10.

Сигмунд Фројд

ПСИХОПАТОЛОГИЈА СВАКОДНЕВНОГ ЖИВОТА

Неопходно дело за проучавање нормалног и патолошког живота човековог

За готово 100·— дин. *Стр. 336* *На отплату 120·— дин.*

ИЗДАЊА »КОСМОС«

»СВЕДОЧАНСТВА«

О ВЕЛИКИМ ЉУДИМА И ДОГАЂАЈИМА

1.

Карло Сфорца

НЕИМАРИ САВРЕМЕНЕ ЕВРОПЕ

Јединствен преглед модерне историје — Књига која се чита као роман.
За готово 100˙—дин. Стр. 336 са 16 слика На отплату 120˙— дин.

2.

Емил Лудвиг

ВИЉЕМ ДРУГИ

Драматично и снажно дело о фаталној улози последњег немачког владара
За готово 120˙— дин. Стр. 480 са 16 слика На отплату 150˙— дин.

3.

Левинзон-Морус

НОВАЦ У ПОЛИТИЦИ

Сензационално дело о снази новца — Афере, скандали, лиферације
За готово 100˙— дин. Стр. 392 са 11 карикатура На отплату 120˙— дин

4.

Антоан Зишка

ТАЈНИ РАТ ЗА ПЕТРОЛЕЈ

Књига о дивовској борби у којој узима учешћа читаво човечанство
За готово 100˙— дин. Стр. 240 са 32 слике На отплату 120˙— дин.

5.

Емил Лудвиг

ВОЂИ ЕВРОПЕ

Низ изванредних портрета најистакнутијих државника савремене Европе
За готово 100˙— дин. Стр. 320 са 11 дрвореза На отплату 120˙— дин.

6.

T. G. Masarik

SVETSKA REVOLUCIJA

Ratne uspomene i razmatranja velikog slovenskog političara, sociologa i filozofa
Za gotovo 150˙— din. Str. 640 sa 32 slike Na otplatu 180.— din.

7.

Антоан Зишка

АБИСИНИЈА

Поход европског империјализма. Узроци италијанско-абисинског сукоба
За готово 100˙— дин. Стр. 240 са 32 слике На отплату 120˙— дин.

8.—9.

Винстон С. Черчил

СВЕТСКИ РАТ

Најдраматичнија историја најстрашније катастрофе коју је свет видео
За готово 300˙— дин. Стр. 1412 са 150 слика На отплату 360˙— дин.

10.

Есад Беј

АЛАХ ЈЕ ВЕЛИК

Пропадање и нови полет ислама од Абдул Хамида до Ибн Сауда
За готово 100˙— дин. Стр. 400 — Илустровано *На отплату 120˙— дин.*

ИЗДАЊА »КОСМОС«

КАРИЈАТИДЕ

ФРОЈД

ПСИХО/ПАТОЛОГИЈА

КОСМОС

КАРИ[illegible]ДЕ
ФРОЈД
ПСИХО/ПАТО/ЛОГИЈА
КОСМОС